YAŞAR KEMAL
İndje Memed, haiducul

YAŞAR KEMAL

Indje Memed, haiducul

Traducere, prefaţă şi note de
VIORICA DINESCU

EDITURA PENTRU LITERATURĂ UNIVERSALĂ
Bucureşti, 1964

Coperta de *Theodor Bogoi*

YAŞAR KEMAL
INCE MEMED
Devlet Neşriyatevi
Sofya, 1958

YAŞAR KEMAL

PREFAȚĂ

Cînd, în anul 1955, revista literară *Varlik* („Existența") a decernat cel mai însemnat premiu literar turc romanului *Indje Memed* al lui Yaşar Kemal, scriitorul, deşi tînăr (pe atunci avea 33 de ani) dobîndise aprecierea unui cerc larg de oameni de litere şi cititori.

Născut şi crescut în satul Hemite din vilayetul Seyhan al Anatoliei de sud, Kemal Gögçeli, care mai tîrziu îşi va lua pseudonimul literar de Yaşar Kemal, şi-a întrerupt studiile începute în oraşul Adana, silit, prin moartea timpurie a tatălui, să-şi cîştige singur existența. Aşa au început peregrinările sale prin Anatolia, unde, după propriile sale mărturisiri, a practicat peste patruzeci de îndeletniciri, fiind rînd pe rînd zilier agricol, muncitor constructor, grădinar, cizmar, slujbaş pe vastele plantaţii de orez şi bumbac ale Ciukurovei, funcţionar, scrib public etc. N-a fost cruţat nici de experienţa vieţii amare de închisoare datorită atitudinii sale net progresiste.

O sete nepotolită îl mînă necontenit pe tînăr prin satele patriei, dornic să afle cum răsună sufletul poporului său pe strunele artei. Un prim rod al acestor pribegii va fi culegerea de folclor anatolian — mai cu seamă bocete — apărută la Adana, sub îngrijirea Căminului Cultural (1943). Un an mai tîrziu, Yaşar Kemal vine la Istanbul unde se alătură de la început grupului de scriitori progresişti, devenind pînă în 1946, cînd îşi începe serviciul militar, un colaborator asiduu al ziarelor şi revistelor centrale, prin reportaje şi scurte povestiri inspirate din lumea satelor. Ele dovedeau deopotrivă înţelegerea în profunzime a psihologiei ţăranului turc, a frămîntărilor lui, precum şi o cunoaştere temeinică a limbii autentic populare.

Pînă la stabilirea sa definitivă la Istanbul — în 1951, cînd devine reporterul marelui cotidian *Djumhuriyet* („Republica") — Yaşar Kemal continuă să publice în periodice versuri şi povestiri; el scrie şi două romane *Opinci de fier* şi *Pojarul*, pe care însă nu le dă publicităţii.

Apariţia primelor sale culegeri de povestiri *Pruncul* (1951) şi *Arşiţa galbenă* (1952), urmate în 1955 de nuvela de mari proporţii

Cutia de tinichea, precum și suitele de reportaje literare *Cincizeci de zile în pădurea în flăcări* (1955), *Arde Ciukurova!, Colibe de zine* (1957), dintre care unele au obținut în 1955 marele premiu al Uniunii ziariștilor turci, fac din Yaşar Kemal un scriitor reputat.

Dar adevărata consacrare i-a adus-o, incontestabil, romanul *Indje Memed,* care reprezintă un eveniment nu numai pentru creația scriitorului, ci și pentru viața culturală a Turciei în general. Caracterizat în momentul apariției sale drept „cel mai bun roman al literaturii turce din ultimii zece ani", în numai trei luni de la publicare a fost editat de două ori — lucru extrem de rar în Turcia — fiind totodată recomandat de U.N.E.S.C.O. spre a fi tradus în alte limbi, ca una din lucrările literare contemporane reprezentative. Pentru prima oară un romancier turc a pătruns atît de larg în circuitul literaturii mondiale, încît să figureze pe lista celor propuși pentru premiul Nobel.

Dimpreună cu alte opere contemporane de o netăgăduită vigoare (ca, de exemplu, numeroasele romane ale lui Orhan Kemal, Kemal Tahir, Samim Kodjagöz, romanul *Răzbunarea șerpilor* al lui Fakir Baykurt, însemnările publicistice ale lui Mahmut Makal etc.), *Indje Memed* marchează, pentru proza turcă, o nouă fază, vădit superioară, a realismului critic. Ca să ajungă aici, romanul turc a trebuit să străbată un drum, dacă nu foarte lung, în schimb, deosebit de semnificativ. In literatura turcă proza a jucat multă vreme rolul cenușăresei. Afirmarea ei este legată de efervescența culturală produsă în Turcia în ultimele două pătrare ale veacului trecut. Atunci, sub presiunea unei burghezii turce în plină ascensiune, Imperiul Otoman slăbit nu mai poate stăvili pătrunderea ideilor de progres promovate de revoluțiile burghezo-democratice care zguduiseră Europa. Sub influența acestora, au irupt opere literare descătușate de canoanele unei culturi tributare celei arabe și mai ales persane. Noi genuri și specii literare se ivesc, o dată cu începătenirea unei tehnici moderne, eliberată de balastul abuziv al metaforelor și simbolurilor care abundau în literatura speculativă de curte și a înaltelor școli musulmane și o limitau la un cerc restrîns de inițiați. O dată cu primele piese de teatru, cu primele articole și studii de critică literară, cu primele schițe și eseuri, apar și primele romane: *Aventura* (1887) de Sami Paşazade Sezai (1853—1936). *Micul pașă, Kara Bibek* și *Zehra* (1891), datorate lui Nabizade Nâzîm (1865—1895). In ele se fac simțite tendințe realiste, alături de reminiscențele sentimentalismului și influențe ale naturalismului.

In cei cincizeci de ani care au urmat, ca un reflex al mișcărilor literare din Occident, s-au succedat cu viteze meteorice curente literare dintre cele mai eterogene. Așa cum remarca, cu cîteva decenii în urmă, eseistul turc Ahmet Haşim în *Evoluția gustului în literatura noastră:* „Cerul Istanbulului s-a umplut rînd pe rînd de suspine și lamentări

lamartiniene, de gemete nostalgice în maniera lui Chateaubriand, iar mai tîrziu mania clasicismului va fi înlocuită printr-un fel de naturalism amestecat cu un simbolism îndoielnic..."

Această etapă de imitații, care s-a răsfrînt, firește, și în proză, a avut totuși, la vremea ei, și consecințe pozitive, apropiind fenomenul literar turc de problematica lumii moderne, înlocuind convenționalismul oriental pietrificat și perimat cu un nou ideal estetic îndreptat spre cercetarea vieții individului și a societății. Noi opere au îmbogățit cu valori de autentică originalitate o literatură de altfel multiseculară, creînd o tradiție națională fără de care n-ar fi putut exista și n-ar putea fi înțelese cuceririle realismului critic și ale realismului socialist din literatura turcă actuală.

Preferința pentru teme legate de țărănime — prezentă încă în romanul *Kara Bibek* al lui Nabizade Nâzîm — devine tot mai evidentă. *Cînd se opresc vîrtelnițele* de Sadri Ertem (1931) și mai ales *Yusuf din Kuyudjeak* de Sabahattin Ali (1937), lucrare tradusă și în țara noastră, sînt temeliile solide pe care se ridică realismul critic actual, ajuns o mișcare literară largă.

Scriitorii realist-critici turci din deceniul al șaselea își cristalizează operele lor închinate țărănimii într-o luptă dintre cele mai înverșunate cu aripa dreaptă, fățiș reacționară, a literaților șovini și cu adepții contaminați de nihilism ai formulei „artă pentru artă". Ei au de întîmpinat atacurile unor critici literari care caută să-i abată de la preocupările lor, să le știrbească integritatea. „Nouă ni se reproșează tocmai faptul că n-am rupt legăturile dintre literatură și viață, ni se reproșează mai cu seamă că n-am transformat realitatea... că am arătat o realitate crudă, că n-am încetat să ne facem, după puterile noastre, adevărata datorie de scriitor..." (rev. *Varlik*, 1 sept. 1959, p. 8) declară Fakir Baykurt în numele scriitorilor turci progresiști, printre care, în primele rînduri, se află și Yașar Kemal.

Expresie a concepției sale înaintate de om și scriitor, opera de căpetenie a acestuia, *Indje Memed*, înfățișează existența zbuciumată, palpitantă chiar, a unui haiduc, în cadrul unui puternic roman social.

Înconjurați de o aureolă de romantism, haiducii care-și închinau viața poporului, apărîndu-l cu arma în mînă de marii proprietari de pămînt și încercînd să-i ușureze traiul, erau iubiți de oamenii simpli, ocrotiți de ei și considerați ca o părticică din propria lor ființă. Cîntecele, legendele, poemele populare le slăveau faptele de vitejie cu care îi se împleteea viața.

Haiducul Indje Memed — figura centrală a romanului, unul din eroii populari ai Anatoliei — este solid înfipt în solul natal, întocmai ca „stejarii zdraveni și vînjoși care stau împlintați în pămînt cu toată dîrzenia, vrînd parcă să spună că nu se află putere pe lume care să-i

poată smulge de-acolo". El cutreieră munții Taurus, așa cum specifică însuși autorul, în anii din jurul lui 1930.

Ca urmare a înfrîngerii Imperiului Otoman în primul război mondial, în Turcia avusese loc răsturnarea sultanatului și înscăunarea republicii. Mustafa Kemal Atatürk își începuse seria de reforme antifeudale. În provincie însă, și mai cu seamă la țară, ecourile acestor prefaceri nu răzbat. Acolo viața se scurge la fel de întunecată ca mai înainte, în plin regim feudal.

Lumea în care se desfășoară acțiunea romanului este aspră și sumbră: „In Cîmpia cu Ciulini... sînt așezate cinci sate și oamenii din toate cinci sînt lipsiți de pămînt. Un singur ins e stăpînul acestor întinderi: Abdi Aga. Cîmpia cu Ciulini e în afara lumii, își are legile ei, obiceiurile ei proprii. Localnicii nu cunosc alte meleaguri în afara satelor lor..."

Conflictul principal — ciocnirea dintre Indje Memed și Abdi Aga — este inițial de natură strict individuală. Optica lui Memed nu îmbrățișează, deocamdată, decît două persoane: pe mama sa și pe el însuși. Căci amintirea umilințelor îndurate de Döne îl zguduie, iar batjocurile și chinurile suferite de el însuși îl împing la fugă.

Astfel începe, într-un mod spontan, lupta eroului pentru o viață mai bună.

La început această luptă este inegală. Obișnuit să nu întîlnească nici o împotrivire, Abdi Aga se consideră stăpîn absolut pe viața și avutul țăranilor. „Pînă acuma — spune el — din satul meu, de la ușa mea, n-a cutezat să fugă nimeni. Nimeni nu s-a băgat cioban ori argat la altcineva... și nici n-o să se mai întîmple vreodată asta". Urgia stăpînului se abate și mai violentă asupra răzvrătitului și a mamei sale. Dar băiatul nu se pleacă. Suferința îl călește.

Flăcău, el pleacă în taină pînă la oraș să iscodească cum e viața pe acolo. Ieșirea din sătucul urgisit, întîlnirea cu alți oameni, cu alte realități, sînt hotărîtoare pentru formarea sa. Barierele care-l despărțeau de restul lumii se năruie, în sfîrșit. Lucrurile capătă proporția lor reală: „Memed înțelese... cît de necuprinsă e lumea. O vedea aievea cu ochii minții. Satul Degirmenoluk rămăsese mic cît un punct. Iar Abdi Aga, uriașul, abia dacă era cît o furnică... Crescuse în propriii săi ochi. Începuse să înțeleagă că și el se numără printre oameni..." își repeta: „Și noi sîntem oameni, ca și Abdi Aga!"

Cînd în calea dragostei lui se ridică Abdi Aga, din nou se înfruntă voințele acestor doi oameni tari. Indje Memed devine un om în afara legii, un haiduc. N-are altă alegere. Este singura soluție impusă de rînduielile profund viciate ale societății în care trăiește. Înțelegînd că nu-și poate afla dreptate pe cale „legală", va încerca să și-o facă singur, cu mijloacele sale proprii.

Așa se declanșează dinamismul crescînd al cărții antrenînd, o dată cu el, adîncirea și lărgirea problematicii. Cauza pentru care luptă Indje Memed încetează de a mai fi o chestiune de ordin individual, transpunîndu-se tot mai mult pe plan social. Tînărul haiduc se simte din ce în ce mai limpede exponentul tuturor țăranilor săraci.

Idealul care-l însuflețește se transformă succesiv din căutarea fericirii personale în a celei colective. Memed luptă acum pentru interesul general al țărănimii, răspunzînd năzuinței ei de veacuri de a se bucura de propria-i muncă pe propriul ei ogor. Profitînd de lipsa lui Abdi Aga din sat, haiducul îi împarte pămîntul la țărani.

Gestul său îndrăzneț, care poate constitui un precedent și pentru ceilalți țărani, îl neliniștește în cel mai înalt grad pe Abdi Aga, care vede în el germenul năruirii viitoare a puterii moșierilor: „Dar, iacă, mîine mai răsare unul ca ăsta și împarte pămîntul tău. Poimîine, încă unul. Răspoimîine, altul... Și încă, și încă... Uite, de-aia mi-e mie frică..."

După un lung șir de lupte grele, de dureri și bucurii, Memed își atinge în sfîrșit ținta: sătenii celor cinci sate, după uciderea lui Abdi, își reiau pămînturile furate; haiducul se pierde — de astă dată pentru totdeauna — în munții cei sălbatici, lăsînd în urmă amintirea pe care anii nu o șterg, ci o amplifică.

Caracterul lui Indje Memed este construit complex. Încă de mic se manifestă în el cele două coordonate sufletești majore care se adîncesc cu trecerea anilor: curajul, voința și dîrzenia pe de o parte, gingășia și sensibilitatea pe de altă parte. Memed nu e produsul unui joc al întîmplării, un răzvrătit înfierbîntat și anarhic. El e o fire cumpănită, reflexivă, cu un puternic simț al dreptății și demnității umane, însușiri care-l conduc în mod firesc la rolul de luptător conștient pentru drepturile țăranilor.

Dar nu numai caracterul lui Indje Memed este realizat în acest roman de o mare forță realistă. Țăranii Topal Ali, Durmuș Ali, Süleyman, haiducul Redjep Ceauș, jandarmul Asîm Ceauș, țărăncile Iraz și Hürü sînt tot atîtea personaje complexe, cu propria lor lume sufletească, oameni colțuroși și duioși în același timp — o duioșie stăpînită, cu atît mai emoționantă, cu cît viața nu i-a răsfățat.

Cu aceeași atenție scriitorul conturează figurile negative. Abdi Aga, tipul moșierului feudal, e brutal și crud cînd se simte stăpîn pe situație, laș în fața primejdiei, viclean, ipocrit și lacom. Ali Safa Bey — celălalt moșier din roman — merită o atenție deosebită. Cu o oarecare spoială de cultură, cu relații și mai întinse decît Abdi Aga, cu pămînturi și mai necuprinse, el întruchipează moșierul turc „evoluat", produsul vremurilor de tranziție de la feudalismul otoman la republica burgheză.

„Modernizarea", şlefuirea, l-au făcut şi mai periculos, şi mai abil, şi mai rapace.

Lupta între Memed şi Abdi Aga devine simbolul luptei între sărac şi bogat în satul turc. Toate personajele romanului sînt prinse în angrenajul acesta, trebuind să se polarizeze în jurul celor doi vrăjmaşi.

La exemplul lui Indje Memed satul se trezeşte, îşi pune probleme de etică general umană şi de dreptate socială. Resemnarea mistică rămîne de domeniul trecutului. Ţăranii prind curajul să nu mai creadă într-o soartă imuabilă, hărăzită o dată pentru totdeauna. In ei se înfiripă conştiinţa de om, ideea de libertate: „Ei, ţărani, Abdi Aga nu vine în sat. Aşa că, dacă el nu vine, nici voi să nu mai ţineţi învoiala veche. Să nu-i daţi ăle două treimi din grîne... Un bob de grîu să nu-i daţi... Ce, nu cumva o fi obosit stînd cu mîinile-n sîn? In timp ce noi trudeam, el şedea şi trîndăvea în oraş!" îndeamnă la împotrivire măicuţa Hürü.

Un sat turc nou se desprinde din paginile romanului lui Yaşar Kemal. Mizeria este aceeaşi pe care o cunoscusem şi din alte opere. Dar acum satul nu mai apare ca un tot omogen. Ţăranii săraci se sprijină între ei. Durmuş Ali nu îi lasă, pe Döne şi Indje Memed, la discreţia lui Abdi Aga, ci îi ajută, din marea lui sărăcie, să nu moară de foame. Topal Ali refuză să depună mărturie falsă în favoarea lui Abdi Aga deşi ştie prea bine că va fi silit să-şi părăsească vatra etc., etc.

In lupta cu autorităţile locale care sprijină fără rezerve orice manevră a bogătaşilor, de la cîrdăşia cu tîlharii consacraţi pînă la omoruri, ţăranii săraci din roman se ridică strîns uniţi, gata să se apere.

Marele merit al lui Yaşar Kemal este că el nu se mărgineşte să oglindească viaţa apăsătoare a ţăranilor — ca majoritatea scriitorilor realişti turci — ci caută cu curaj şi soluţii pentru ieşirea din impas.

Indje Memed stă sub influenţa *destan*-ului, a epopeei populare atît de familiare Orientului Apropiat şi Mijlociu. El întruneşte, într-o îmbinare care-i dă o prospeţime aparte, mijloacele şi procedeele artistice cele mai diverse, de la acelea specifice *destan*-ului — lirismul imaginilor, romantism avîntat în scenele de luptă şi prezentarea eroului, hiperbolizarea faptelor sale de vitejie, o anumită naivitate care-l însoţeşte — pînă la acelea caracteristice unui roman realist-critic în toată plenitudinea lui.

De aici şi tonul foarte variat al naraţiunii, fapt ce sporeşte atractivitatea cărţii care aci se deapănă lin, ca o poveste din bătrîni, aci se învolburează ca un cîntec de vitejie, aci e sobră, reţinută, analitică. Culorile şi miresmele naturii năvălesc din toată ţesătura romanului, ca un fundal muzical pe care se proiectează, furtunoasă, acţiunea. Boce-

tele, repetările, blestemele, monologurile interioare sînt procedee de exprimare tipice literaturii orientale populare.

Scris într-un stil oral, cu fonetisme și expresii autentic populare, cu propoziții scurte, sacadate, de multe ori eliptice, cu fraze construite adesea prin juxtapunere, romanul *Indje Memed* este și prin aceasta apropiat de înțelegerea poporului. Yașar Kemal se situează și pe această cale în primele rînduri ale orientării democrate din literatura turcă contemporană, care se străduiește să creeze o limbă literară izvorîtă din vorbirea populară și pe înțelesul poporului. Problema a preocupat stăruitor generații de scriitori progresiști încă din perioada incipientă a literaturii turce moderne, fără să-și găsească pînă acum o rezolvare satisfăcătoare. Ea are o semnificație cu atît mai mare cu cît literatura turcă era sufocată de termeni arabi și persani care, practic, o făceau greu inteligibilă pentru oamenii simpli.

Cartea *Indje Memed* se remarcă și printr-o culoare locală deosebit de vie. Obiceiuri, versuri populare, zicale și proverbe, legende, amănunte pitorești din viața de ieri și de azi a țărănimii turce, tipuri de oameni și peisaje specifice regiunilor din sudul Anatoliei îi dau savoare și relief, accentuîndu-i caracteristica de roman profund național.

Popularitatea sa e mare. În Turcia a cunoscut mai multe ediții, apărînd pînă acum în peste 40.000 de exemplare. La sate ecoul ei este emoționant. În cafenelele sătești poți întîlni adesea o masă compactă de oameni care, adunați în jurul unui știutor de carte, ascultă pagini din romanul lui Yașar Kemal, reacționînd viu ori de cîte ori retrăiesc, prin el, frînturi din propria lor viață...

Indje Memed a fost tradus pînă acum în peste douăzeci de limbi, ducînd departe peste hotare ceva din năzuința fierbinte spre bine și frumos a poporului turc și a literaturii democratice care îi este închinată.

Viorica Dinescu

Intre anii 1925—1933, peste o sută cincizeci de haiduci cutreierau munții Taurus. Indje Memed, a cărui poveste e cuprinsă în filele cărții de față, este unul dintre aceștia.

I

Munții Taurus [1] pornesc de departe, tocmai de la Marea Mediterană. Ies din spuma albă care lovește neîncetat țărmul și se înalță lin, pînă spre creste. Deasupra mării plutesc mai totdeauna puzderie de nori albi. Țărmurile sînt din pămînt clisos, alunecos ca ceruit și neted ca în palmă. Cale de ceasuri întregi totul miroase a mare, un miros violent, pătrunzător, care te urmărește de pretutindeni. După țarinele netede și argiloase încep bungeturile Ciukurovei [2]. Sînt întinderi nesfîrșite de un verde-închis, în care tufișuri de mărăcini, stufăriș, rugi de mure, viță sălbatică, trestie se învălmășesc într-un hățiș haotic, mai întunecat, mai sălbatic decît o pădure adevărată.

Dacă lași în urmă într-o parte Anavarza și într-alta Osmaniye, și mergi mai adînc, spre Islahiye, dai peste mlaștini întinse. Vara, apele stătute fierb, bolborosind; pămîntul mocirlos, trestia putredă, copacii, bălăriile și papura măcinate de ape, răspîndesc laolaltă miasme ce-ți taie respirația. În lunile de vară, fața apei nu se zărește din năvala de verdeață. Iarna însă, se oferă privirii ca o pînză larg desfășurată. După ce treci de mlaștini, ajungi din nou la cîmpii arate. Aici pămîntul lucește de gras ce e. Călduț și afînat el e gata să dea omului, cu dărnicie, rod bogat.

Mai departe, după dealurile acoperite de mirți cu miresme grele, te împresoară pe neașteptate stîncile, înfiorîndu-te: începe împărăția pinilor. Rășina își picură una cîte

[1] Lanțuri de munți în sudul și centrul Asiei Mici (turc. *Toros*).

[2] Vastă cîmpie aluvionară în sudul Turciei, între fluviile Seyhan și Djeyhan, una din cele mai fertile regiuni ale țării, renumită pentru cultura bumbacului și a cerealelor (în special orez).

una boabele-i de cleștar scînteietor. Dincolo de pini, te întîmpină iar șesuri, de astă dată ca de cenușă : pămînturi sterpe, părăginite... De aici, culmile înzăpezite ale munților Taurus par atît de aproape încît ai impresia că, dac-ai întinde mîna, le-ai putea atinge.

Dikenlidüzü — Cîmpia cu Ciulini — e unul din aceste șesuri. Cinci sate s-au așezat aici iar oamenii din toate cinci sînt lipsiți de pămînt. Un singur ins e stăpînul acestor întinderi : Abdi Aga [1]. Cîmpia cu Ciulini e în afara lumii, își are legile ei, obiceiurile ei proprii. Localnicii nu cunosc alte meleaguri, în afara satelor lor. Puțini sînt cei care-au trecut dincolo de marginile cîmpiei. Și nimeni nu cunoaște satele, nimeni n-are habar de oamenii aceștia, de traiul lor. Chiar și perceptorul, dacă își face drum pe-acolo o dată la doi-trei ani. Iar atunci, nici nu-i ia în seamă pe țărani, nu schimbă o vorbă cu ei. Îl vede pe Abdi Aga și pleacă.

Satul Degirmenoluk, Scocul Morii — unde locuiește și Abdi Aga — este cel mai mare dintre cele cinci sate. El se află cuibărit la răsăritul Cîmpiei cu Ciulini, chiar la picioarele stîncilor liliachii ale căror creste sînt acoperite de un alb neîntinat, argintiu, cu luciri verzui.

De ani și ani, un platan bătrîn înfruntă maiestuos vremea cu crengile sale răsucite, încovoiate pînă la pămînt. Dacă te-apropii de el, la o sută, la cincizeci de metri, te învăluie o liniște fără sfîrșit, dîndu-ți fiori. Te-apropii mai mult. Nici un zgomot. Jur împrejur aceeași liniște atotstăpînitoare. La cîțiva pași de copac stăruie aceeași tăcere adîncă, copleșitoare. În sfîrșit, ajungi chiar lîngă el și, pe neașteptate, un vuiet izbucnește cu furie, luîndu-ți auzul și năucindu-te. Apoi, treptat-treptat, te obișnuiești, zgomotul îți pare că descrește, că se mai domolește.

Aici e Izvorul Apei din Degirmenoluk. Așa-i spune norodul, deși nu-i vorba de-un izvor. Apa țîșnește de sub stîncă, clocotind înspumată. Dacă arunci în ea o bucată de lemn, o vezi jucînd deasupra, o zi, două, ba chiar o săptămînă, răsucită de vîrtej. Unii spun că, de-azvîrli aici chiar și o piatră nu se scufundă. Dar apa vine hăt de departe, dintre pinii muntelui Akcea, și încărcată cu miresme de

[1] Titulatură dată altădată ofițerilor superiori, termenul „aga" a ajuns să aibă, în turca modernă, accepțiunea de „stăpîn, domn" ; dialectal, se întrebuințează și pentru „frate mai vîrstnic, nene".

cimbru și măghiran se vîră în măruntaiele stîncii de unde iese iar la lumină, cu un vuiet nebun, spumegînd vijelioasă.

De aici și pînă la muntele Akcea, Taurusul e atît de stîncos, atît de prăpăstios, încît abia de zărești ici-colo cîte o palmă de pămînt neted. Pini și ulmi uriași se avîntă spre cer printre stînci. Arareori se văd viețuitoare prin părțile acestea. Din cînd în cînd, și numai seara, pe vreo muchie de stîncă mai semeață, cîte un cerb cu coarnele mari, rămuroase, răsturnate pe spate, privește încremenit depărtările fără hotar.

II

Ciulinii cresc pe pămîntul cel mai netrebnic, cel mai sterp. Pe el nu crește iarbă, nu cresc copaci, nici chiar smochinul sălbatic nu crește. Doar ciulinii se întind în voie, trupeși, simțindu-se aici la largul lor.

Pe pămîntul mănos nu întîlnești nici un singur ciulin. Ciulinului nu-i plac decît paraginile, iar pămîntul roditor e mereu răscolit de mîna omului, e mereu arat și semănat. Și pe solurile potrivite, nici bune, nici rele, dar înțelenite, necultivate, cresc ciulinii. Omul mai întîi îi smulge și apoi se apucă să semene. Așa s-au născut toate cîmpiile de la poalele Taurusului.

Ciulinii ating în înălțime un metru. Au tulpini rămuroase, cu crengi bogate, împodobite cu sute de flori, adevărate stele: cinci petale terminate la capete cu un ghimpe ascuțit.

Acolo unde sînt ciulini, nu găsești numai cîțiva, răzleți. Cresc așa de încîlciți, așa de deși, că nici șarpele nu se poate strecura printre ei. Un ac de-ai arunca, nu cade jos.

Primăvara au o culoare ștearsă, verde-deschis. Orice adiere, fie cît de slabă, îi culcă de cum îi atinge. În toiul verii, pe tulpinile de ciulini apar mai întîi cîteva vine albastre. Apoi, încet-încet, crengile, tulpinile, întregul tufiș devin albastre, un albastru palid, care, pe zi ce trece, se întunecă. E cea mai frumoasă culoare. Un cîmp, un șes necuprins vopsit tot în albastru... Spre asfințit, dacă bate vîntul, albastrul unduiește și freamătă, ca marea. Și întocmai cum se înroșesc apele mării, la asfințit, tot așa se înroșește și cîmpul de ciulini. Toamna, ciulinii se usucă. Albastrul pălește, devine alburiu. Trosnituri neîntrerupte

răzbat din cîmpie. Sînt sute şi mii de melci — nasturi albi ca laptele — care se tîrăsc pe tulpinile ciulinilor, gătindu-le cu dîre strălucitoare, argintii.

Satul Degirmenoluk e tot numai o cîmpie cu ciulini. N-are ogoare, vii ori livezi ; o nesfîrşită întindere acoperită de ciulini, cît vezi cu ochii.

Băiatul care fugea prin Cîmpia cu Ciulini abia-şi mai trăgea sufletul. De mult gonea aşa, fără nici un popas. Deodată se opri. Îşi privi picioarele ostenite : sîngerau, sfîşiate de mărăcini. De-abia îl mai ţineau. Se temea că va fi ajuns din urmă dintr-o clipă în alta. Privi, cu teamă, înapoi. Nu văzu pe nimeni. Se mai înseninâ şi, cotind la dreapta, o luă la goană iarăşi, cu puteri înnoite. Obosi însă repede şi se lungi în mijlocul ciulinilor. În stînga sa, furnici mari mişunau în jurul unui muşuroi. Uită pentru o clipă totul şi se lăsă absorbit doar de ele. Îşi veni însă iute în fire, zvîcni în picioare şi, cotind la dreapta, începu iar să fugă. Puţin mai tîrziu, cînd ieşi din Cîmpia cu Ciulini, se aşeză în genunchi la marginea ei. Băgînd de seamă că i se vede capul pe deasupra ciulinilor, se lăsă pe vine. Luă ţărînă cu amîndouă mîinile şi o presără peste zgîrieturile care-l ardeau.

Stîncile nu erau departe. Adunîndu-şi puterile, începu să gonească spre ele. Ajunse la platanul de sub stînca cea mai înaltă. Frunze veştede, galbene-aurii, cu vinişoare roşii, troieniseră pămîntul, umplînd scobitura cît o fîntînă de adîncă de la poalele copacului, şi ascunzîndu-i astfel trunchiul pe jumătate. Se aruncă peste culcuşul de frunze. Speriată de fîşîitul lor, o pasăre îşi luă zborul de pe una din crengile aproape golaşe din vîrf. Copilul era istovit, sfîrşit. Îi trecu prin minte să înnopteze aici ; nu se simţea în stare să se scoale. „E un pat destul de moale", îşi zise el, dar alungă iute gîndul. „Nu se poate, aici o să mă sfîşie fiarele sălbatice." Cîteva frunze se desprinseră răzleţe de pe platan şi, rotindu-se alene, se lăsară peste celelalte. Altele şi altele le urmară, într-o cădere domoală, netulburată de nimic.

Băiatul prinse să vorbească singur, cu voce tare, ca şi cum lîngă el s-ar fi aflat cineva căruia îi împărtăşea gîndurile :

„Mă duc. Plec să caut «satul ăla». Nimeni nu ştie că acolo plec. Mă duc să-l găsesc. Iacă, plec. Nu mă mai întorc niciodată. Mă tocmesc cioban. Am să şi ar, la nevoie. Gata, mă fac cioban. O să mă caute mama... Ei, şi ! N-are

decît. N-o să poată el, Abdi Barbă de Țap, să mă mai vadă la față. Iacă, n-o să poată și gata. Și dacă n-o să găsesc «satul ăla» ? Dacă n-o să dau de el ? Atuncea mor de foame. Mor de foame."

Soarele călduț de toamnă atingea ușor ca o mîngîiere stîncile, platanul, frunzele. Pămîntul reavăn se îmbăta de lumină. Cîteva brînduțe îl străpungeau, gata-gata să iasă. Umezi, aișorii scînteiau, răspîndind pretutindeni în munți izul lor amărui.

Nu-și dădea seama cît stătuse aici : o oră, două ? Căută din ochi soarele ; pierea în spatele munților. Atunci își adună gîndurile. I se năzări că vin pe urmele lui și-și pierdu cumpătul. Mai aruncă o privire la soare : într-adevăr, scăpăta. Incotro s-o ia ? În ce parte ? Nu știa. În dosul stîncilor șerpuia o potecă îngustă de capre. Pe-acolo o luă în goană, călcînd la nimereală peste stînci, pietre, mărăcini. Gîfîia din greu. Se opri, se uită o clipă înapoi, apoi porni din nou să alerge nebunește.

De oboseală i se împleticeau picioarele, dar, cu toate astea, își continuă fuga. Pe un trunchi de copac putred zări din goană o șopîrlă care, cum îl văzu, se și ascunse. Fără să știe de ce, vederea ei îl bucură, pentru o clipă.

Deodată se clătină și se opri. Îl cuprinsese amețeala ; totul i se întuneca în fața ochilor. Lumea din jur se învîrtea ca o sfîrlează. Îi tremurau mîinile, picioarele. Și cum i se mai zbătea sîngele ! Privi iarăși în urmă și o luă din nou la goană. Se sperie de zborul unui stol de potîrnichi. De altfel, cel mai mic zgomot îl făcea să tresară, în timp ce inima-i bătea să-i spargă pieptul. Se uită iar înapoi, deznădăjduit. Era lac de nădușeală. Încheieturile genunchilor i se înmuiară și trebui să se așeze iute. Nimeri pe o ridicătură pietroasă. Trase adînc în piept mirosul înțepător al sudorii de-a valma cu mireasma suavă a florilor. Cînd izbuti cu greu să-și deschidă ochii, văzu că soarele se pregătea să apună, iar pe pămînt umbrele se întindeau tot mai lungi. Ridică încet, cu teamă, capul și privi în vale : se deslușea ceva asemănător cu un acoperiș de casă. Îl cuprinse o bucurie năvalnică. Da, era o casă ; din hornul ei se înălța, legănîndu-se domol, un fum ușor vinețiu. I se păru că aude în spate un zgomot înăbușit, ca de pași. Întoarse iute capul. Inspre stînga, pădurea cobora din cer ca un torent întunecat care, abătut amenințător peste pămînt, se năpustea acum asupra lui. Începu din nou să vorbească de unul singur, dar

nu cu voce scăzută, ca pînă acum. Alergînd în direcție opusă, cît mai departe de pădure, țipa din toate puterile:

„Mă duc și le spun... Le spun... «Am venit — așa am să le zic — am venit la voi ca să vă fiu cioban. Vă ar pămîntul»... Am să le spun: «Mă cheamă Kara Mîstîk. Da, Kara Mîstîc... N-am nici tată, nici mamă». Am să le spun: «N-am nici stăpîn, nici un Abdi Aga... Vă pasc vitele, vă ar cîmpul. Mă fac copilul vostru și gata. Nu mă cheamă Indje Memed [1]. Kara Mîstîk mi se zice». N-are decît să plîngă mama... Eu mă fac copilul lor și cu asta s-a sfîrșit. Să mă caute Abdi Aga cît o putea. Eu rămîn la ei și gata."

Apoi se porni pe plîns. Pădurea neagră curgea, curgea într-una, iar el plîngea din ce în ce mai tare, țipînd și alergînd. Numai hohotind cu sughițuri simțea o oarecare ușurare.

Coborînd dîmbul, își curmă plînsul. Își șterse nasul cu mîneca dreaptă care se udă de tot.

Ajunse în ograda casei pe înserate. Mai încolo se zăreau și alte case, ca niște mogîldețe întunecate. Se opri puțin și se gîndi. Oare satul ăsta o fi cumva „satul ăla?" În fața ușii, un bărbat cu o barbă lungă trebăluia la un samar. Omul ridică deodată capul și zări o umbră pironită în mijlocul curții. Umbra înaintă spre el cîțiva pași, apoi se opri, șovăitoare. Bătrînul își văzu mai departe de treabă, fără să-i dea vreo atenție. Numai cînd întunericul îl sili să-și întrerupă lucrul, bătrînul se ridică în picioare și dădu să plece. Atunci, băgînd de seamă că umbra de adineaori a rămas țintuită în același loc, întrebă:

— Ei, tu de colo! Ce cauți aici?

— Ia-mă la tine cioban, nene. De vrei, am să-ți muncesc și pămîntul. Nu mă dau în lături de la nici o treabă.

Bătrînul îl prinse de braț și-l trase în casă:

— Vino mai întîi înăuntru. După aia, om vedea noi ce-i de făcut...

Sub bătaia slabă a crivățului, băiatul tremura ca varga.

[1] Memed cel Uscățiv. Inainte vreme, în Turcia, îndeosebi la sate, se foloseau porecle pentru a se putea diferenția persoanele cu același prenume. Printre măsurile pentru modernizarea Turciei luate de Mustafa Kemal Atatürk se numără și introducerea obligatorie a numelor de familie (ian. 1935).

— Pune lemne pe foc, spuse bătrînul femeii dinăuntru. Băiatul tremură tare.

— Cine e? întrebă ea mirată.

— Ia, un suflet care rătăcește fără adăpost, un oaspete trimis de Alah.

— N-am mai văzut un musafir ca ăsta, spuse femeia, zîmbind cu înțeles.

— Iacă, vezi acum! îi reteză vorba bătrînul.

Femeia plecă iute, aduse un braț de lemne și-l aruncă în vatra care se lumină încet-încet.

Copilul se ghemui la stînga vetrei, strîns lipit de perete. Capul lui părea uriaș din pricina unei clăi de păr negru, decolorat pe alocuri pînă la roșu, care îi cădea pe frunte și pe față, în șuvițe drepte. Obrazul micuț, uscat, cu pielea arsă de soare, era luminat de doi ochi mari, căprui. Să tot fi avut vreo unsprezece ani, băiatul. Scaieții îi sfîșiaseră șalvarii pînă la genunchi, dezvelindu-i picioarele, pe care se vedeau dîre de sînge închegat. Deși în vatră focul se întețise, băiatul continua să dîrdîie.

— Puiule, îi spuse femeia, ți-o fi foame. Hai să-ți pun ciorbă să mănînci.

— Da, am să mănînc.

— Așa o să te mai încălzești.

— Da, n-o să mai tremur.

Dintr-o tingire mare de aramă de la marginea vetrei, femeia umplu cu ciorbă de verdețuri o strachină cositorită, pe care o puse dinaintea băiatului. Ochii acestuia se pironiră pe fiertura care fumega.

— Hai, îmbucă repede, îl îndemnă gazda, dîndu-i în mînă o lingură de lemn.

— O să îmbuc repede.

— Nu chiar așa de repede, se amestecă bătrînul, să nu te frigi!

— Nu mă frig eu! răspunse băiatul și zîmbi. Zîmbi și bătrînul, fără ca femeia să le priceapă rostul zîmbetelor.

— Ia te uită, cum a mîncat ciorba, cum a încetat dîrdîiala leului nostru, zise bătrînul.

— A încetat, a încetat, întări copilul.

Surîse și femeia.

Vatra era lipită foarte îngrijit cu lut. Acoperișul casei era din pămînt. Tavanul, căptușit cu mărăcini, strălucea, înnegrit de funinginea adunată de ani de zile. Locuința era împărțită în două: o încăpere pentru oameni, una pentru

vite. Prin ușa dintre ele răzbătea un aer cald, umed, aburit de-atîtea răsuflări amestecate. Mirosea a lăstari fragezi, a paie, a balegă proaspătă de vită...

Între timp, din grajd veniră înăuntru și fiul bătrînului, însoțit de nora și fata acestuia.

Băiatul se uită la ei cu o privire deschisă, prietenoasă.

— Vino de urează bun-venit musafirului nostru, grăi bătrînul către fiul său. Acesta i se adresă lui Memed, foarte serios:

— Bine-ai venit la noi, frățioare. Ce mai faci?

— Bine v-am găsit, îi răspunse băiatul, la fel de serios. Sînt bine, sănătos.

La rîndul lor, fata și nora îi dădură binețe.

În acest timp butucul din vatră se aprinse, prefăcut într-un rug de flăcări.

Bătrînul veni de se așeză lîngă băiatul care-și vîrîse mîinile la sîn, zgribulit.

Limbile de foc din vatră aruncau în spatele lor umbre ciudate. Omul privea cu luare-aminte mutrișoara băiatului pe care flăcările o schimbau necontenit. Cînd își dezlipi ochii de pe ea, zîmbea. Fața bătrînului era prelungă, subțire, cu fruntea roșiatică, arsă de soare, cu barba rotundă, albă ca neaua. Luminate din plin de focul din vatră, fața, fruntea, obrajii, gîtul îi luceau, ca o aramă roșie.

Se ridică, ca și cum și-ar fi amintit deodată de ceva:

— Bre, musafirule, cum te cheamă? Ai uitat să-ți spui numele.

— Mă cheamă Indje Memed... răspunse pe negîndite băiatul, și pe loc își mușcă înciudat buza de jos, plecîndu-și rușinat capul. Uitase cu totul că pe drum hotărîse ca să-și schimbe numele în Kara Mîstîk. „Lasă, își dădu el curaj, ce să mai umblu eu cu Kara Mîstîk, cînd am numele meu adevărat. La ce bun să-mi ascund numele! Parcă cine-o să mă știe în satul ăsta?!"

— Haideți, întindeți masa și să mîncăm, grăi bătrînul către noră.

Toată familia, împreună cu Indje Memed, se strînse în jurul mesei. Mîncară în liniște. Apoi fu aruncat în vatră încă un braț de lemne. Gazda aduse un butuc gros și, cu o vădită plăcere, îl puse peste ele, chiar în mijloc. Limbile flăcărilor îl încolțiră iute din toate părțile, spre marea mulțumire a bătrînului care privea ca vrăjit. Atunci femeia se aplecă și îi șopti la ureche:

— Süleyman, unde să aştern culcuşul băiatului?

Süleyman zîmbi din nou, cu zîmbetul său blajin care nu i se ştergea de pe buze:

— In ieslea calului bătrîn... Unde în altă parte? Laolaltă cu noi, vezi bine. Ehei, cine ştie tocmai de pe unde a venit dragul meu oaspete, zicînd: „Ia să mă duc eu la Süleyman..."

Se întoarse spre Memed care, toropit de căldură, părea că moţăie:

— Bre, musafirule, ori ţi s-a făcut somn?!

Memed tresări:

— Nu, nu mi-e somn de loc.

Privindu-l lung în adîncul ochilor, Süleyman continuă:

— Bre, Indje Memed, încă nu mi-ai spus: De unde-ai venit? Incotro te duci?

Băiatul îşi frecă ochii somnoroşi:

— Vin din Degirmenoluk şi merg în «satul ăla».

— De Degirmenoluk am auzit noi, dar «satul ăla» pe unde-o fi? întrebă, cu curiozitate sporită, Süleyman.

— E satul lui Dursun, îl lămuri Memed în chipul cel mai firesc cu putinţă.

— Care Dursun?

— Il ştii pe Abdi Aga, aşa-i?... întrebă Memed şi se opri, pironindu-şi privirile într-un punct.

— Eeei?

— El e stăpînul nostru iar Dursun e argatul lui. Ii ară pămîntul. El munceşte pămîntul lui Abdi Aga. Iacătă, ăsta-i Dursun.

Ii străluciră ochii. Şovăi puţin înainte de a continua:

— Ce pui de şoim a prins mai dăunăzi!... Uite, el e Dursun. Acu îl ştii, nene?

— Il ştiu, îl ştiu. Ei, şi mai departe?

— Iacă, în satul lui mă duc. Dursun mi-a spus: „La noi în sat nu se pomeneşte ca cineva să-i bată pe copii. Şi nici nu-i sileşte nimeni să meargă la muncă. Pe tarlalele satului nostru nu cresc ciulini". Iată, acolo mă duc eu.

— Bine, dar cum se numeşte satul ăla? Dursun nu ţi-a spus niciodată?

Memed tăcu. Işi vîrî degetul cel gros în gură şi se gîndi, se gîndi. Apoi, deodată:

— Nu. Dursun nu mi-a spus numele satului.

— Ciudat! spuse Süleyman.

— Daa, ciudat, repetă băiatul. Să vezi : eu aram pămîntul lui Abdi, împreună cu Dursun. El se așeza adesea pe-o piatră și-mi spunea : „Aah, de-ai vedea tu satul meu ! Totul acolo-i mai de preț ca aurul ! Găsești și mare, și păduri de pini. Omul pornește pe mare și merge și merge, unde vrea el.“ De-acolo a fugit Dursun. Mie mi-a spus : „Să nu spui nimănui c-am fugit de-acolo“. Eu n-am suflat o vorbă, nici chiar față de mama.

Și, aplecîndu-se la urechea lui Süleyman :

— Să nu spui nici tu la nimeni. Se poate, nene ?

— N-ai frică, n-ai frică, n-am să spun nimănui.

Nora se ridică și părăsi încăperea. Se reîntoarse puțin mai tîrziu, aducînd în spinare un sac doldora, pe care îl puse în mijlocul odăii și-l desfăcu la gură. Noueași rotunzi de scamă albă se revărsară afară. Într-o clipă toată casa fu năpădită de un miros ascuțit de capsule de bumbac.

— Acu-i acu, Indje Memed, spuse Süleyman vesel. Să te văd la scărmănatul bumbacului. Hai, arată-ți meșteșugul !

Băiatul, punîndu-și un braț de bumbac în față :

— Mare lucru ! Și scărmănatul bumbacului e-o muncă ? !

Mîinile lui, deprinse cu treaba, începură să lucreze ca o mașină.

— Indje Memed, luă vorba fiul lui Süleyman, cum o să găsești tu „satul ăla“ ?

Indje Memed nu păru de loc mulțumit de întrebare. Oftă :

— O să-l caut. „Satul ăla“ e pe lîngă mare. O să-l caut, ce să fac !

— Bine, Indje Memed, da' marea e la o cale de cincisprezece zile de-aici.

— O să-l caut. Să știu de bine că mor și nu mă întorc la Degirmenoluk. Nu mă mai întorc niciodată acolo. Nu mă mai întorc și gata.

— Bre, Indje Memed, intră și Süleyman în vorbă. Ai tu ceva pe suflet. Spune-mi și mie, de ce-ai pornit tu așa, haihui, pe drumuri ?

Mîinile băiatului încetară lucrul :

— Nene Süleyman, stai că-ți spun totul. Tata a murit. N-o am decît pe mama. Pe nimeni altcineva. Eu ar pămîntul lui Abdi Aga.

Cînd ajunse aici, ochii i se umplură de lacrimi. Simți un nod în gît, gata-gata să izbucnească în plîns, dar se stăpîni.

— Sînt doi ani de cînd muncesc la arat. Mărăcinii mă mîncau de viu, mă muşcau de picioare ca nişte cîini înrăiţi. Iată, aşa era cîmpul pe care munceam eu. Şi Abdi Aga, în fiece zi, mă stîlcea în bătăi. Nu mai departe decît ieri dimineaţă, m-a bătut din nou. Am scăpat din mîna lui mai mult mort decît viu. Am fugit. M-am gîndit să mă duc în „satul ăla". Acolo Abdi Aga n-o să mă poată găsi. Şi-acolo, în „satul ăla" am să mă bag cioban la vreun ţăran. Am să-i muncesc pămîntul. Şi dac-o să vrea, o să fiu copilul lui.

Spunînd „copilul lui" se uită drept în ochii lui Süleyman, cu privirea împăienjenită de lacrimi. Doar un singur cuvînt să mai fi scos şi ar fi plîns de-a binelea.

— Uite ce zic eu, Indje Memed, spuse Süleyman schimbînd dintr-adins vorba, dacă lucrurile stau aşa, rămîi la mine.

Chipul băiatului se lumină. Un val de bucurie îl străbătu din creştet pînă-n tălpi.

— Marea-i foarte departe, adăugă şi fiul. Nu-i uşor de găsit „satul ăla".

Isprăviră de curăţat bumbacul. O mulţime de gîndaci forfoteau bezmetici în toate părţile. Gîndaci de bumbac, negri, micuţi... La un capăt al vetrei îi făcură oaspetelui un culcuş. O toropeală călduţă puse stăpînire pe Memed. Se uita cu jind către aşternut, străbătut din cînd în cînd de un fior.

— Culcă-te! îl îndemnă Süleyman, înţelegător, făcîndu-i semn spre culcuş.

Fără să spună ceva, Memed se vîrî în aşternut. Îl durea tot corpul, de parcă ar fi fost bătut. Îşi trase genunchii la piept şi, făcut colac, îşi spuse în gînd:

„O să fiu băiatul lui şi gata. Las' să mă caute mama. Să mă caute şi Abdi Aga. Şi ce dacă? N-au decît să mă caute pînă în vecii vecilor. Eu nu mă mai întorc şi gata."

Cu două ceasuri înainte de răsăritul soarelui, sări din aşternut şi, buimăcit de somn, ieşi afară. Era ora la care se scula acasă, în fiecare dimineaţă şi pleca la cîmp. Îşi aminti de Süleyman cu barba sa albă, de noaptea petrecută la el şi se dezmetici: „Sînt în casa lui Süleyman. Şi dacă mă duc în «satul ăla» ce-am să fac? Mai bine mă fac fiul lui Süleyman. Rămîn la el. Nu mă mai întorc acasă şi gata".

Pătruns de răcoarea dimineții, intră înapoi în casă. Știa că în ziua aceea poate lenevi pînă la răsăritul soarelui. Se vîrî în așternut și se făcu ghem ; era călduț, bine... Adormi.

Răsări soarele. Gospodina trase pe marginea vetrei ciorba care fumega plăcut, ademenitor. Fiul plecase de mult la cîmp, iar Süleyman se și apucase să lucreze mai departe la samarul de aseară.

— Süleyman, îi strigă femeia, hai că ți se răcește ciorba. Vino de mănîncă !

— Musafirul nostru s-a sculat ?

— Bietul copil ! Istovit a mai fost, săracul ! Vorbește și acum prin somn. Pesemne că visează.

— Nu-l trezi. Ieri toată ziulica a fugit într-una, amărîtul de el. Se vedea după față.

— De ce-o fi fugit ? întrebă femeia.

— L-au chinuit prea de tot !

— Păcat ! Și ce băiat frumos e ! Ghiauri fără suflet ! Ce-ți fi avînd de împărțit cu un copil de-o șchioapă ?

— Să rămînă la noi cît i-o pofti inima, hotărî Süleyman.

Între timp, Memed se trezise. Se întinse, căscă și, după ce se frecă cu nădejde la ochi cu amîndouă mîinile, cătă spre vatră. Din tingirea descoperită, ciorba aburea domol. Băiatul își întoarse privirile către ușa prin care o șuviță de raze, parcă tăiată cu cuțitul, se strecura înăuntru.

Îndată sări în picioare.

— N-ai teamă, fiule. Nu-i nimic. Dormi ! îi domoli neliniștea Süleyman.

Memed luă ibricul de aramă de pe vatră și ieși afară. După ce se spălă pe față cu multă apă rămase în picioare lîngă bătrîn, privindu-l plin de interes cum drege samarul.

— Veniți de mîncați. Vi s-a răcit ciorba de tot, îi strigă femeia din nou.

Süleyman se ridică, scuturîndu-și cu mîinile vestmintele și-i făcu cu ochiul lui Memed :

— Hai la masă.

Au mîncat cu linguri de lemn ciorba de *bulgur* [1] cu lapte care răspîndea o aromă îmbietoare. Lui Memed îi plăcu foarte mult. „Iată că am să fiu băiatul lor", își zise el în gînd.

[1] Fiertură din grîu mărunțit.

Acum Süleyman îndesa fîn în samarul pe care abia îl isprăvise. Sub soarele de toamnă, care poleise lumea cu strălucirea lui, firele subţiri ale ierbii uscate îi alunecau printre degetele bătrîne, lungi, răspîndind împrejur o pulbere uşoară de aur.

— Te-a amărît mult Abdi Aga?

Luat pe neaşteptate, Memed îşi adună în pripă gîndurile:

— Mă snopea în bătăi. Mă punea să ar pămîntul pe Cîmpia cu Ciulini, în picioarele goale. Pe orice vreme, chiar şi pe ger. Mă omora, nu alta. O dată m-a bătut aşa de rău... aşa de rău m-a bătut că o lună încheiată n-am putut să mă ridic din pat. Îi bătea el pe toţi, nu-i vorbă, da' pe mine mă bătea cel mai mult. Mama spunea adesea că de n-aş fi avut talismanul de la hogea Sarî, m-aş fi prăpădit fără doar şi poate.

— Va să zică rămîi aici de tot?

— Ce să caut eu în „satul ăl"? Şi pînă la el e cale lungă, de peste cincisprezece zile. Ce-i drept, avea marea lîngă el, dar ce-am eu din asta? N-avea mărăcini, da' nici aici nu-s. Rămîn la voi. Aici n-o să dea nimeni de mine, aşa-i? Doar satul Degirmenoluk e departe tare, nu? Nimeni n-o să mă poată găsi, nu-i aşa, nene?

— Măi, zvînturatecule, măi, satul Degirmenoluk e chiar icişa, în spatele muntelui ăstuia. Nu ştii pe ce drum ai venit?

De uimire, Memed înlemni, cu ochii larg deschişi. Broboane de sudoare îi acoperiră faţa. Toate nădejdile i se spulberaseră. Vru să spună ceva, dar nu izbuti. Privirile i se opriră la vulturii care se roteau în văzduh şi se dădu şi mai aproape de Süleyman.

— Eu m-aş duce în „satul ăla" şi m-aş face băiatul unui om de-acolo. Dacă Abdi Aga mă găseşte aici, mă omoară.

— N-ai decît. Du-te în „satul ăla", du-te şi fii băiatul cui oi vrea, se trezi că-l dojeneşte Süleyman.

— Ce bine era dacă mă făceam fiul tău, îl mîngîie Memed. Ce bine era, dar...

— Dar ce?

— Dacă mă găseşte... N-o să aibă el frică de Alah... Mă ciopîrţeşte în bucăţi.

— Atunci, ce-i de făcut? zise Süleyman, ridicîndu-şi capul de la tejghea.

Se uită la băiat. Fața i se încreți toată, semănînd dintr-o dată cu o frunză veștedă. Ochii săi mari erau stinși, ca și cum într-o singură clipă și-ar fi pierdut întreaga lor lumină.

Observînd că Süleyman îl privește, Memed se apropie și mai mult de el și-l prinse de mînă:

— Dar ție, n-o să ți se întîmple nimic? îl întrebă, adunîndu-și în ochi toată dragostea și îngrijorarea.

— N-ai teamă.

Memed schiță un zîmbet amar, în care se contopeau spaima cu bucuria.

Între timp, Süleyman își isprăvise lucrul și se ridică în picioare:

— Bre, Indje Memed, eu am niță treabă în casa aia de peste drum. Tu fă ce vrei. N-ar strica să dai o raită prin sat.

Despărțindu-se de bătrîn, Memed hoinări prin sat, vreo douăzeci-douăzeci și cinci de bordeie din lut și bolovani aruncați la întîmplare unii peste alții, fără nici o noimă; case scunde, abia dacă se ridicau cu un metru de la pămînt... Rătăci prin sat, străbătîndu-l de la un capăt la altul. Pe un maldăr de gunoiște, copiii jucau arșice. Văzu și niște femei care, așezate la umbra caselor, torceau cu vîrtelnițele. Zări și un cîine, unul singur. Se strecura sperios de-a lungul unui zid, cu coada între picioare. Și peste tot balegă, din belșug. Rămase pînă seara în sat, cercetîndu-l atent, casă cu casă. Nimeni nu-l întrebă ce caută, de unde vine, încotro se duce. În satul lor, dacă se ivea vreun străin, toți copiii se strîngeau lîngă el și nu-l mai slăbeau... Pe cînd aici... Îl încercă, viu, simțămîntul că se află într-un loc străin și asta îl duru.

Cînd se înapoie, Süleyman îi ieși în întîmpinare:

— Bre, Indje Memed, da' n-ai mai dat de loc pe-acasă. Ce-ai mai făcut?

— Nimic.

Zilele următoare, Memed se mai plimbă prin sat, împrietenindu-se chiar cu cîțiva copii. La jocul de arșice se arătă neîntrecut. Dar el nu se fălea cu priceperea sa, nu se înfumura, cum ar fi făcut orice alt copil în locul său ci, socotindu-l doar ca un joc de țînci, ridica din umeri și atîta tot. Și de aceea, succesele lui nu întărîtau pe nimeni.

Apoi, în munții Taurus începură ploile de toamnă, cu picături aproape la fel de mari ca frunzele scuturate din copaci...

Bubuia cerul de tunete. De pe muntele de deasupra satului, acoperit cu păduri dese, cu copaci uriași, pietrele smulse de șuvoaie se rostogoleau în cîmpie.

Intr-o zi Memed veni la Süleyman și-i spuse:

— Ia spune, nene, cît o să mai stau eu așa cu mîinile-n sîn? Mi s-a urît. Mănînc pîinea degeaba.

— Mai stai, bre, Indje Memed, ce te grăbești așa? O să se găsească și pentru tine ceva de lucru.

Pentru cîteva zile ploaia încetă. Soarele își răsfrîngea lumina peste pietrele ude, deasupra copacilor și a pămîntului jilav. Aburi se ridicau domol, acoperind zarea. Din sat venea un iz de bălegar umed. In răstimpuri, nori argintii învăluiau fața soarelui...

Așezat pe o piatră în fața casei, Indje Memed își potrivea pe picioare opincile pe care i le făcuse Süleyman din piele netăbăcită. După perii vineții de pe ele îți puteai da ușor seama că erau lucrate din piele de tăuraș.

Băiatul nu mai știa ce să facă de bucurie.

Veni și Süleyman și rămase în picioare lîngă Memed, privind plin de curiozitate la băiatul care își lega opincile. Mîinile lui Memed, deprinse cu treaba asta, alergau, repede-repede; trecu nojițele prin găuri și, petrecîndu-le pe la spate, le înnodă cu aceeași îndemînare.

— Bre, Indje Memed, îi spuse Süleyman, da' ești meșter, nu glumă, în legatul opincilor.

Băiatul își ridică ochii și surîse:

— Eu mă pricep și să fac opinci, nene. Da' știu că și tu le-ai făcut strașnic pe astea!

Se ridică în picioare. Călcă de cîteva ori, apăsat, merse vreo zece-cincisprezece pași, se întoarse, mai merse încă puțin. Nu se-ndura să-și ia ochii de la picioare. Era încîntat. Se apropie de bătrîn și se așeză lîngă el:

— Imi vin numai bine.

Porniră la drum. Memed nu-și dezlipea privirile de la opinci. Uneori mergea repede. Alteori se oprea și le cerceta cu de-amănuntul. Din cînd în cînd, se apleca și le mîngîia blănița.

Süleyman îi împărtășea bucuria.

— De nu mă-nșel, îți plac opincile, Memed?

— Mă simt bine în ele. Cum să nu-mi placă!

— Vezi tu, Indje Memed, dacă te-ai fi dus în „satul ăla", nimeni n-ar fi fost în stare să-ţi coasă aşa opinci grozave.

— În „satul ăla" nu se poartă încălţări ? întrebă băiatul pe jumătate serios, pe jumătate în glumă.

Süleyman nu-şi dădu seama decă vrea numai să-l necăjească ori vorbeşte serios.

— Ei, încălţări s-or fi purtînd, da' opinci, ba.

— Am înţeles, spuse Memed.

Tot mergînd, ieşiră afară din sat. Memed se înveseli şi mai mult. Cîmpurile se întindeau pînă la poalele celuilalt munte. Dar, deşi n-aveau un mărăcine pe ele, erau nelucrate, din pricina pietrelor care-şi scoteau capul peste tot.

Memed se opri şi întrebă :

— Incotro mergem, nene Süleyman ?

— Am ieşit să ne plimbăm.

Memed nu stărui. Porniră mai departe.

Noile opinci se mînjiră de noroi şi Memed înjură în sinea lui, înciudat.

Rămas în urmă, satul se făcea din ce în ce mai mic. Abia de se mai zăreau cîteva dîre de fum.

— Ascultă, Indje Memed, luă vorba Süleyman. Uite, aici ai să paşti tu caprele. Poţi să le duci hăt, tocmai în părţile alea de colo. Numai să nu treci dincolo de colina aia roşiatică, de Kînalîtepe. Intr-acolo-i satul vostru. Te prinde careva şi te ia cu el.

— N-am să mă duc, spuse Memed. Bine că mi-ai spus.

— Acum hai să ne-ntoarcem.

Porniră din nou. Nori albi ca neaua se hîrjoneau pe bolta limpezită de ploi. Pe pămîntul pietros, ogoarele păreau mici insule verde-închis. Lipiţi de ierburile lungi, se legănau în tihnă melcii.

— Ia zi, Indje Memed, te-a chinuit mult Abdi Barbă de Ţap ?

Băiatul se opri, aruncînd încă o privire asupra opincilor sale de care era aşa de mîndru.

— Să ne aşezăm aici, propuse Süleyman.

— Să ne aşezăm, se învoi Memed. Apoi începu să povestească :

— Uite ce-i, nene Süleyman, de cînd a murit tata, tot ce-am avut şi ce n-am avut, da' ştii, totul, a fost luat de Abdi Aga. Dacă mama îndrăznea să spună o vorbă, o omora în bătăi. Iar pe mine mă apuca de-un braţ şi mă izbea de pămînt... Odată m-a legat de un copac. M-a lăsat acolo în

toiul verii și el a plecat. Daaa, două zile am stat înlănțuit de copac, pînă a venit mama și m-a dezlegat. De n-ar fi fost mama, m-ar fi sfîșiat lupii.

Süleyman oftă :

— Care va să zică, așa stau lucrurile cu tine, Indje Memed ! Se ridică în picioare : Fă așa cum ți-am spus eu. Să nu treci dincolo de colina aia roșiatică. Altminteri te vede careva, îi spune lui Abdi Barbă de Țap, te ia și te duce înapoi.

— Lua-i-ar dracu ! își vărsă băiatul obida.

A doua zi, Memed se sculă cu noaptea în cap. Sări numaidecît din pat și țîșni afară. O geană slabă de lumină mijea dinspre răsărit. Se duse la culcușul bătrînului, care dormea încă cu sforăituri și-l trezi, înghiontindu-l.

— Ce-i ? Tu ești, Indje Memed ? îl întrebă somnoros, în șoaptă răgușită, Süleyman.

— Eu, răspunse țanțoș băiatul. E tîrziu. Mă duc cu caprele la păscut.

Süleyman se ridică iute și-și căută din ochi nevasta. Aceasta, sculată de mult, mulgea vaca afară.

— Pregătește repede îmbucătura pentru Indje Memed.

Spălîndu-și mîinile într-o tingire mare, femeia amînă mulsul și pregăti mîncarea cît ai clipi. Puse înaintea lui Memed o porție bună din ciorba care fierbea pe vatră. Băiatul o dădu gata zorit și-apoi, cu aceeași grabă, își prinse de brîu legăturica cu merinde și începu să-și mîne caprele. Își scoase de pe cap șapca veche, soioasă și o aruncă în turmă strigînd cît îl ținea gura :

— Alloooș... Așa, bre !...

— Mult noroc ! îi ură din urmă Süleyman.

Pînă ce se pierdu din ochi, Memed făcea cîțiva pași și iar se întorcea, să se mai uite îndărăt, la bătrîn.

— Vai, vai... Ce ți-e și cu copiii ăștia... oftă Süleyman.

Nevasta veni lîngă el :

— Iarăși te-ai întristat. Spune-mi, ce te doare ?

— Păi uită-te și tu cît rău i-a făcut Abdi Barbă de Țap băietașului ăstuia. L-am cunoscut pe taică-său : era un om blajin, așezat. Și uite în ce hal l-a adus Abdi pe fiu-său ! Abia un copil și s-a săturat de viață, și-a luat lumea-n cap și a plecat în munți, s-a aruncat singur în mijlocul sălbăticiunilor. Treabă-i asta ? !

— Ei, Süleyman, da' și tu, prea pui la inimă orice. Vino înăuntru de mănîncă.

III

Se înserase; toți țăranii se întorseseră de la cîmp. Indje Memed nu venise încă. Soarele asfinți și Indje Memed tot nu se arătă. Se lăsă întunericul nopții, dar de Indje Memed nici urmă.

O vecină, Zeynep, o strigă din nou pe mama băiatului:

— Döne! Döne! Incă n-a venit Memed al tău?

— N-a venit, surioară, răspunse Döne cu un geamăt. Incă n-a venit Memed al meu. Ce să fac eu acum?

Zeynep o sfătui pentru a nu știu cîta oară:

— Du-te și întreabă-l pe Abdi Aga. Poate c-a venit la ei. Du-te și întreabă-l, hai, nu mai sta, surioară. Vai, sărmana Döne! Să-ți fie dat să treci și prin asta!

— Să îndur eu și asta... Și năpasta asta... Dacă Memed al meu s-ar fi întors în sat, ar fi venit drept acasă, fără să se mai oprească în altă parte. In casa lui Abdi Aga nu stă el nici o clipită. Totuși, hai să mă duc. Știu și eu...

Era o noapte fără lună. Pe cerul înnorat nu licărea nici o stea. Un întuneric de smoală înghițise totul...

Döne se îndreptă spre casa lui Abdi Aga. Mergea iute. Prin fereastra cît palma se strecura afară puțină lumină. Se opri în dreptul ei, cu inima bătînd să-i spargă pieptul și înghiți în sec de cîteva ori. Ii tremura tot trupul. Printre dinții încleștați, abia putu să grăiască, cu glasul sugrumat:

— Abdi Aga! Adbi Aga! Iți sărut tălpile, Abdi Aga. Memed al meu încă nu s-a întors de la cîmp! Nu cumva e la dumneavoastră? Am venit să vă întreb.

Dinăuntru se auzi o voce groasă, puternică:

— Cine-i? Ce cauți, muiere, în puterea nopții?...

Döne repetă:

— Bunul meu Abdi Aga, Memed nu s-a întors acasă. Nu cumva e la dumneavoastră? De-aia am venit, să vă întreb. Nu vă fie cu supărare.

— Lua-te-ar dracu să te ia! Tu ești, Döne? tună omul din casă.

— Eu, agă.

— Haide înăuntru. Ia spune, ce vrei?

Döne intră zdrobită, încovoiată. Abdi Aga ședea pe o sofa lîngă vatră, cu picioarele încrucișate sub el. Șapca sa de catifea avea cozorocul pus pe urechea stîngă. Așa o purta el oriunde s-ar fi aflat, pe drum, în sat ori prin oraș, vrînd

să-și arate astfel adînca sa smerenie[1]. Îmbrăcat într-un mintean cu broderii bogate în mătase, zornăia de zor boabele mari de chihlimbar ale mătăniilor pe care le ținea în mînă.

Abdi Aga era un bărbat înalt, cu fața lunguiață, cu ochii mici, iscoditori, nici verzi, nici albaștri, și cu obrajii roșii.

— Ce tot vrei ? Hai, spune.

Döne își strînse mîinile la piept, frămîntîndu-le cu deznădejde și se încovoie și mai mult, gata parcă să se frîngă.

— Agă, Memed al meu nu s-a întors încă de la cîmp. Am venit să văd : nu cumva e la dumneavoastră ?

— Aha ! Va să zică așa ! Și Abdi Aga se ridică în picioare, ca ars. N-a venit încă ! Vai, cîine, fiu de căţea ! Aha ! N-a venit ? Și boii mei ?

Fluturîndu-și poalele mintеanului se repezi la ușă, strigînd :

— Dursun ! Osman ! Ali ! Unde sînteți, netrebnicilor ?

— Aici sîntem, agă !

— Veniți fuga la mine !

Trei inși se iviră alergînd prin beznă. Unul dintre ei — un bărbat voinic, zdravăn, de patruzeci de ani — era Dursun. Ceilalți doi, niște copilandri de vreo cincisprezece ani.

— Plecați imediat la cîmp și căutați-l pe cîinele de Memed. Trebuie să-mi găsiți boii, neapărat. Să nu vă întoarceți fără ei. Ați înțeles ?

— Și noi, tocmai despre asta vorbeam. „Ce-o fi pățit Memed de n-a venit încă ?“ ne întrebam noi. Ne ducem să-l căutăm.

Deodată Döne izbucni în hohote de plîns.

— Isprăvește ! îi spuse Abdi Aga cu scîrbă. Taci ! Știi ce-o să facem cu cîinele ăsta de fi-tu ? Dacă li s-a întîmplat boilor ceva, îi zdrobesc mădularele, i le mărunțesc, mai abitir ca făina, pricepi ?

Dursun, Ali și Osman pieriră în întuneric. Döne îi urmă.

— Surioară, tu nu veni. De găsit, îl găsim noi. Poate c-a stricat ceva la jug, ori s-o fi rupt plugul, și de frică nu s-a întors. Tu așteaptă acasă. Îl găsim noi și ți-l aducem. Întoarce-te, surioară Döne, încercă s-o liniștească Dursun.

[1] În timpul rugăciunii, bărbații turci poartă pe cap șapca cu cozorocul tras peste urechea stîngă.

— Oh, fie-vă milă de mine și nu vă întîrniați pînă nu-mi găsiți copilul. Nene Dursun, îl las în grija ta. Nu veni pînă nu-mi găsești băiatul. Numai la tine mi-e toată nădejdea. Nu te-ntoarce fără el. Băiatul meu ține atît de mult la tine!

Döne se duse îndărăt acasă.

Cei trei bărbați se topiră în întuneric. Zgomotul pașilor care se depărtau răsunară o vreme în noapte. Nu șovăiau, căci picioarele deprinse cunoșteau bine drumul. Mai întîi dădură peste un cîmp mic, pietros. Apoi, după ce străbătură un loc acoperit cu stînci ascuțite, se opriră să se odihnească tustrei alături, strînși unul lîngă altul. Stătură așa tăcuți multă vreme, înconjurați de întunericul vrăjmaș, cufundați într-o liniște atotstăpînitoare, arareori întreruptă de țîrîitul greierilor. Primul care rupse tăcerea fu Dursun. Părea că nu vorbește celorlalți, ci chiar nopții necuprinse.

— Ce s-o fi întîmplat cu băiatul ăsta? Unde s-o fi dus?

— Cine știe! spuse Osman.

— Știți ce-mi spunea mie Memed? luă vorba Ali. „Eu — zicea el — mă duc în «satul ăla». Să mă omoare și nu mai stau aici", așa zicea.

— Numai de n-ar fi fugit... De n-ar fi făcut o nebunie ca asta... se îngrijoră Dursun.

— Bine-a făcut dac-a fugit, șuieră printre dinți, fără voie, Ali.

— Da, foarte bine-a făcut, întări și Osman.

— Viața noastră e mai rea ca moartea, spuse Ali.

— Dac-am putea și noi să ajungem în Ciukurova...

— Ciukurova-i aproape, zise Dursun. Acolo-i un sat, Yüregir, care are pămînt bun. Satul meu... Muncești mult, dar, în schimb, ești stăpîn pe tine. Nimeni nu se amestecă în treburile tale, fiecare își vede de-ale lui. Dacă-ți arunci ochii pe cîmpuri, îți vine să crezi că peste pămîntul negru s-au prăbușit toți norii cerului, așa un bumbac mîndru crește pe ele... Îl strîngi și-l vinzi: zece *kuruși*[1] ocaua. Într-o singură vară, iei de cinci ori mai mult decît îți dă Abdi Aga pe-un an întreg. Mai este acolo și-un oraș, Adana, tot numai din cel mai curat cleștar. Scînteiază și noaptea ca un soare, de-ți ia ochii. Te plimbi prin el. Ulițele — acolo li se spune străzi — sînt lustruite și lucesc, parc-ar fi din sticlă și sînt curate, de te oglindești în ele, nu alta.

[1] Unitate monetară egală cu a suta parte dintr-o liră turcă.

Trenuri vin și pleacă într-una. Pe mare plutesc vapoare mari, mari cît un sat întreg ; se duc hăt-departe, tocmai în celălalt capăt al lumii. Și strălucesc și ele, strălucesc întocmai ca soarele. Sînt înecate în lumină. Dacă apuci să te uiți o dată la ele, nu-ți mai poți desprinde ochii. Cît despre bani, curg gîrlă în Ciukurova. E destul să muncești.

Pe neașteptate, Osman aruncă o întrebare :

— Oare cît de mare să fie lumea ?

— Mare de tot, răspunse Dursun.

Cînd se ridicară să plece, Dursun încă mai povestea despre satul său.

Ieșind din locurile stîncoase, nimeriră într-un cîmp cu ciulini care li se încolăceau în jurul picioarelor, înfigîndu-li-se în carne.

— Pe-aici trebuie să fie cîmpul pe care-l ara Memed, spuse Osman.

— Eu nu cunosc locurile astea. Voi le știți, răspunse Dursun.

— Uite, aici e țarina lui ! se auzi din partea stîngă vocea lui Ali.

— Aici ? ! întrebă Dursun cu neîncredere.

— Ba bine că nu. Trage numai aerul în piept : vine miros de pămînt arat de curînd.

Dursun se opri și respiră adînc.

— Ai dreptate, așa-i.

Osman strigă din față :

— Calc peste brazdă proaspătă.

— Și eu la fel, grăi Ali.

— Așteptați-mă că vin și eu. Iar cînd îi ajunse din urmă Dursun le spuse : Să încercăm să găsim locul pe care-a arat băiatul. Ce ziceți ?

— Asta-i treabă ușoară, îi răspunse Osman. Îl găsim noi.

— Brrr ! Da' știu că m-a pătruns frigul ! se văită Ali.

— Ai răbdare, să-l găsim mai întîi și după aia om vedea noi, îl împăcă Dursun.

După un timp, Osman strigă :

— Brazdele sînt mai vechi. Azi Memed n-a arat.

Merse și Ali într-acolo ; încercă de cîteva ori pămîntul cu piciorul, apoi dădu două-trei ocoluri fîșiei arate :

— Azi Memed n-a arat. Brazdele sînt mai vechi.

— De nu i s-ar fi întîmplat ceva ! grăi Dursun cu un glas în care nedumerirea se amesteca cu neliniștea.

— Parcă lui i se poate întîmpla ceva! Ăla-i frate cu diavolul. Nimic rău nu poate să-l atingă, îl liniști Osman.

— Nene Dursun, ce, nu-l cunoști pe Memed? Păţește el ceva vreodată? întări și Ali spusele lui Osman.

— Să dea domnul să fie totul bine. Memed e-un băiat tare bun. Și necăjit, orfan de tată...

Se opriră în mijlocul ogorului arat. Osman strînse cîteva vreascuri și, în timp ce Dursun vorbea cu Ali, el aprinse focul. Așezaţi tustrei în preajmă, se opriră, rînd pe rînd, asupra tuturor păţaniilor prin care ar fi putut trece Indje Memed. S-ar fi putut întîmpla să i se fi făcut rău și să fi rămas în nesimţire pe undeva, ori să fi tăbărît asupra lui vreun lup turbat care să-l fi tîrît cu el cine știe pe unde, sau să se fi furișat vreun hoţ și să-i fi furat boii. Toate erau cu putinţă. Și încă cîte și mai cîte nu i s-ar fi putut întîmpla!

Flăcările luminau din plin faţa lui Dursun, împrumutîndu-i culoarea aramei; peste ea plutea un surîs ușor, fericit.

Focul era pe trecute. Ultimele-i pîlpîiri, somnoroase, adormiră și ele. Mai rămăsese doar un pic de jeratic, care licărea în întuneric, ca niște ochi de pisică. Îi cuprinse întristarea. Ali începu să cînte; viersul său jalnic se răspîndi în noaptea pustie:

Lîngă ușă caru-mi dreg,
Ros mi-i pieptul de alean;
Jur pe veșnicul Coran
Că pe tine-n veci te-aleg!

Li se făcu frig. Osman mai adună cîteva uscături și aţiţă din nou flacăra, în timp ce Dursun și Ali aduceau într-una mărăcini pe care-i stivuiau într-un morman mare, lîngă foc.

— Ei, și-acu ce facem? întrebă Osman.

— Dacă ne-ntoarcem cu mîinile goale, Abdi Aga o să facă un tărăboi nemaipomenit. Mai bine ne culcăm aici și dimineaţa, pe lumină, îl căutăm și-l găsim, își dădu părerea Dursun.

— Memed nu-i de găsit. S-a dus în „satul ăla". Pe unde-o fi „satul ăla"? Zi și noapte numai de el pomenea.

La auzul vorbelor lui Ali, Dursun rîse înveselit.

Rămas singur de pază, ca să vegheze focul, Ali își aţinti gînditor ochii spre flăcări. După o vreme își ridică fruntea,

cufundîndu-şi privirile în întuneric. Işi spuse: „A plecat. Las' să plece. Bine-a făcut. S-a dus în oraşul ăla de sticlă. S-a dus la pămîntul bogat al Yüregirului. Las' să se ducă. Bine-a făcut."

Cînd se trezi Osman, fu rîndul său să stea de pază. Ali, punîndu-şi capul pe-un bulgăr de pămînt, mai îngînă:

— S-a dus acolo, nu-i aşa, Osman? Memed acolo s-a dus. In locurile despre care-a vorbit Dursun.

— Da, acolo...

La ivirea zorilor, se trezi tustrei deodată. La răsărit, cerul se împurpurase uşor. Norii erau tiviţi cu un fir lucitor de aur care deveni sîngeriu şi, puţin mai tîrziu, începu să pălească. Se stîrni un vînt uşor; era cam răcoare, dar foarte plăcut. In scurt timp, putură desluşi tot ce era în jur. Dincolo de pămîntul arat, scaiul dracului se întindea pînă departe în zare.

Se ridicară în picioare, greoi, rămînînd în mijlocul cîmpului, în bătaia primelor raze ale dimineţii. Umbrele lor întunecate se culcau lungi, spre asfinţit. Se întinseră, deschizînd larg braţele şi o luară peste cîmpul pe care arase Memed.

— Uitaţi-vă la urme, spuse Osman, boii au plecat tîrînd plugul după ei. Injugaţi la plug... Hai să ne luăm după urme.

Toţi trei porniră astfel, cu ochii pironiţi în pămînt. Intr-un loc se opriră mai mult şi se sfătuiră. Aici se culcase o pereche de boi. Se lungiseră înjugaţi, cu plugul după ei. Urmele lor mari stăruiau încă neştirbite, adîncite în pămîntul umed ca un mulaj.

Căldura soarelui începu să se facă simţită cînd, ieşind din Cîmpia cu Ciulini, ajunseră la o apă curgătoare. Ali scoase un strigăt. La ţipătul său neaşteptat, Dursun şi Osman se întoarseră în partea aceea şi văzură boii cu jugul la gît, cu plugul după ei, întocmai ca pentru arat. Unul era vineţiu, celălalt roşcat şi amîndoi slabi, slabi de le puteai număra coastele.

Faţa lui Osman deveni galbenă ca ceara:

— A păţit ceva copilul ăsta. Dac-ar fi fugit, n-ar fi lăsat boii înjugaţi. A păţit el ceva...

— N-a păţit nimic. Din viclenie a lăsat boii aşa şi a plecat. S-a dus în „satul ăla", îl contrazise Ali.

Osman se înfurie:

— „Satul ăla"... Ce tot dați zor cu „satul ăla" ?... Unde-i „satul ăla" ? Ce, ți-ai pierdut și tu mințile ?

Dursun caută să-i potolească :

— Ei, nu vă certați, băieți !

Mînînd boii de la spate, intrară în sat în plină dimineață. De pe muntele din față, ceața se ridica agale.

In jurul lui Döne era strîns tot satul în păr, femei, bărbați, tineri, bătrîni, copii. Cum văzură argații mînînd boii înjugați, se ridicară în picioare ca o singură suflare. Nimeni nu vorbea. Ochii tuturor erau ațintiți asupra lor.

Döne dădu un țipăt și alergă spre ei :

— Ce-ai făcut cu copilul meu, nene Dursun ? Băiatul meu te iubea așa de mult !

— Iacă, așa am găsit boii, înjugați, lîngă rîu...

— Copilul meu... Memed al meu... Odorul meu, orfan lipsit de noroc... se porni să strige, deznădăjduită, femeia.

— Surioară, o liniști Dursun, lui nu i s-a întîmplat nimic. Eu mă pun să-l caut. Iți făgăduiesc. Il caut și, de găsit, trebuie să-l găsesc.

Döne nici nu auzea ce i se spune. Plîngea, repetînd în neștire :

— Orfanul meu lipsit de noroc...

Apoi se prăbuși pe jos, ca trăsnită ; zvîrcolindu-se în praful des, începu să geamă ascuțit. Ochii, părul, obrajii i se acoperiră cu un strat gros de colb, pe care lacrimile lăsau dîre negre de noroi.

Mulțimea încremenise, privind cînd la boi, cînd la Döne. In cele din urmă, dintre oameni se desprinseră domol două femei care, prinzînd-o pe Döne fiecare de cîte un braț, o ridicară de la pămînt și o duseră în casă, pe jumătate leșinată, cu capul atîrnînd pe umărul drept.

După plecarea lui Döne, mulțimea se însufleți deodată.

Prima care vorbi fu bătrîna Djennet, poreclită „Djennet cu fața de cal". Era înaltă, cu fața prelungă, numai zbîrcituri, cu degete subțiri, ca niște crengi.

— Sărmana Döne, ce i s-o fi întîmplat băiatului ?

Mărunțica Elif se amestecă în vorbă. Era vestită în sat pentru gura-i spartă.

— De n-ar fi murit, Memed ar fi venit.

Cuvintele ei străbătură mulțimea de la un capăt la altul :

— De n-ar fi murit, ar fi venit...

— De n-ar fi murit.

— Poate l-or fi omorît dușmanii lui taică-său, zise iarăși Elif.

— Taică-său n-avea dușmani, spuse Djennet. Ibrahim nu era în stare să facă rău nici unei furnici...

Mulțimea de broboade albe, de șaluri pestrițe, de fesuri vineții, frunțile împodobite cu bănuți de aramă unduiau acum ca valurile mării :

— Ibrahim nici de-o furnică nu era în stare să se-atingă.

— Nici de-o furnică...

— Ibrahim nu-i făcea rău nici măcar unei gîze...

Apoi totul se învălmăși ; începură să vorbească toți deodată :

— Vai, Memed !

— Vai, bietul orfan !

— N-ai mai avea parte de lumina ochilor, ghiaur blestemat !

Apoi alte vorbe, venite nu se știe de unde, prinseră să zboare din gură în gură :

— Dăne să se ducă în locurile unde se rotesc vulturii și să caute acolo.

— Deasupra leșului se rotește vulturul.

— Unde se rotește vulturul, acolo...

— Acolo...

— S-o fi înecat în Izvorul Apei...

Dintr-o dată, toată mulțimea aceea de oameni se întoarse și căță spre femeia care aruncase ultimele vorbe. Urmă o liniște de mormînt. Din nou încremeniră cu toții ca niște stane de piatră, dar nu pentru multă vreme, căci iarăși se înviorară :

— O fi căzut în bulboană...

— S-o fi înecat...

— In bulboană...

Se avîntară spre răsărit. In frunte mergeau copiii cu picioarele goale, lipăind în praf. După ei, femeile, și ele desculțe... Copiii ajunseră primii în Cîmpia cu Ciulini. Picioarele zdrelite pînă la genunchi le sîngerau dar, cu toate astea, nu se lăsau ; alergau, alergau mereu... In urma lor, femeile blestemau mărăcinii care le tăiau drumul :

— Usca-vi-s-ar rădăcina, afurisiților...

In spatele cîmpiei se zăreau stîncile. Obosiți, cu picioarele năclăite de sînge și praf, copiii rămaseră în urmă de cum ieșiră din mărăciniș. Fu rîndul femeilor s-o ia înainte.

Cînd ajunseră în dreptul platanului uriaș care foșnea, singuratic, erau istoviți. Totuși, merseră mai departe. La auzul vuietului apei se opriră, ca înlemniți, abia mai răsuflînd, apoi iarăși porniră să fugă, toți dintr-o dată. Rînd pe rînd, care cum venea rămînea cu ochii pironiți la apa vijelioasă care țîșnea, clocotitoare și înspumată, de sub stîncă. În stînga acesteia, se forma o bulboană mărișoară. În ea căzuseră trei-patru frunze care se tot învîrteau în spuma albă, fără să se urnească mai departe.

Priviră îndelung, într-o muțenie desăvîrșită.

— Dacă băiatul s-ar fi înecat aici, măcar o dată și tot ar fi ieșit la fața apei, spuse Djennet.

Oamenii fură din nou cuprinși de însuflețire ; își mișcau capetele în toate părțile :

— Măcar o dată și tot ar fi ieșit deasupra...

— Doar nu se poate să rămînă la fund... Ar fi ieșit...

— Ar fi ieșit.

Întristați, sfîrșiți de oboseală și deznădejde, oamenii se întoarseră în sat, clătinîndu-se pe picioare. Copiii, rămași acum în urmă, se apucară de joacă. Cei mari se răzlețiră ; mergeau cu capetele în jos, risipiți, fiecare pe unde apuca.

Din ziua aceea, Döne căzu la pat, chinuită de fierbințeli mari : nu contenea o clipă cu plînsul. Tinerele fete din sat o îngrijiră astfel că, după cîtăva vreme, putu să se țină iarăși pe picioare. Se legase la frunte cu o cîrpă albă, iar ochii îi păreau două pete de sînge.

Într-una din zile, o veste neliniștitoare răscoli tot satul : „Döne nici nu mănîncă, nici nu bea, ci stă cît e ziua de lungă lîngă Izvor, și se uită la apă fără să clipească, așteptînd să se ivească deasupra leșul băiatului".

Era adevărat. Döne se scula cu noaptea în cap și venea la Izvor, unde rămînea neclintită, cu privirile ațintite asupra apei. Aștepta. După zece zile astfel petrecute, Döne se înapoie sfîrșită și se închise în casă. Acuma își vîrîse în cap altceva. În fiecare zi, se scula dis-de-dimineață și se urca pe acoperișul casei, de unde scormonea cu ochii depărtările cerului. Dacă zărea undeva vreun stol de vulturi, alerga într-un suflet pînă acolo. Uneori vulturii se roteau la mare depărtare, cum ar fi deasupra colinei Yagmur, la care ajungeai după un drum de-o zi încheiată. Döne nu pregeta : se ducea și acolo. Devenise străvezie și slabă ca o umbră.

Într-o noapte, cineva îi bătu la ușă.

— Surioară Döne, deschide! se auzi o voce. Sînt eu, Dursun.

Cuprinsă de spaimă dar și cu o licărire de nădejde, Döne deschise ușa.

— Poftește înăuntru, frate Dursun! Memed al meu te iubea foarte mult.

Oaspetele se așeză încet pe salteaua întinsă pe jos în cinstea lui, apoi zise:

— Uite ce-i, surioară. Îmi spune inima că fiul tău n-a murit. Eu aș crede mai degrabă că a fugit, că s-a dus undeva. Am să-l găsesc.

Döne îngenunche iute lîngă Dursun:

— Spune-mi, frate Dursun. Știi tu ceva?

— Nu știu nimic, surioară, dar așa-mi spune mie inima.

— Ah! Bunul meu Dursun!

— Eu o să-l caut. O să-l caut și-o să-l găsesc. Ție-ți spun doar atîta: fiul tău n-a murit. Memed trăiește.

Petrecîndu-l, Döne îi zise la plecare:

— Singura mea nădejde la tine mi-a rămas, frățioare. Oh! De-aș afla că fiul meu e sănătos... Nimic altceva nu-mi doresc pe lume. Fă așa cum știi tu că-i mai bine, frate Dursun. Îndură-te de mine!

IV

Vara era în toi. Se secerau grînele. Zăduful cuprinsese ținutul, pîrjolind totul în cale. Arșița din Ciukurova e numită „căldură galbenă", iar cea de la poalele munților Taurus, „căldură albă". Căldura albă izbucnise acum, făcînd prăpăd.

Din clipa în care poposise în casa lui Süleyman, Indje Memed nu fusese socotit cioban, ci un adevărat fiu. Süleyman ținea mult la el. Dar vai! în ultimele zile, băiatul se schimbase cu totul. El, care înainte scăpăra de veselie, ca un spiriduș, acum se zăvorîse în tăcere. Îl muncea un gînd. Înainte, casa, curtea răsunau de cîntecele sale de alean. Acum totul amuțise.

Își mîna caprele la pășunea cea mai bună, la pădurea cu frunzele cele mai fragede și mai gustoase. Înainte, nici nu apuca bine o capră să stea abătută, mai la o parte, fără

să pască, că Memed băga numaidecît de seamă, găsind și mijlocul s-o lecuiască.

Acum își lasă, grăbit, caprele slobode în păşune şi el se aşază la umbra unui copac ori a unei stînci, își propteşte bărbia de bîtă şi rămîne dus pe gînduri. Din cînd în cînd, nu se mai poate stăpîni şi vorbeşte tare:

„Măicuţo... Vai, măicuţo!... Cine-o să-ţi strîngă acum bucatele de pe cîmp? Nelegiuitul de Abdi Aga? Măicuţo... Holda o să se usuce şi-o să se scuture. Cine-o să strîngă bucatele, măicuţo, acum, cînd eu nu mai sînt lîngă tine?"

Stă şi se uită la cer, la nori, la pămînt, la grînele care-au prins să se coacă şi iar vorbeşte:

„Cîmpul de la izvorul Leylek poate că s-a şi uscat. Cine-o să-l secere? Măicuţă! Cum o să dovedeşti tu singură?"

Noaptea, somnul nu i se lipeşte de ochi. Se răsuceşte într-una în aşternut. Gîndul îi este numai la Döne:

„Cîmpul de la izvorul Leylek se trece din copt, se usucă. Un singur bob nu se mai culege dacă se întîrzie cu seceratul. Nici măcar un singur bob."

Cum se luminează, se scoală din culcuş, zdrobit, amărît. Își duce la păscut caprele, care se împrăştie care încotro. Lui nu-i pasă; nici nu se uită după ele. Prin faţa ochilor îi trece deodată chipul blînd, zîmbitor, al lui Süleyman, ochii săi plini de dragoste... I se face ruşine de el însuşi. Atunci se înviorează, își adună caprele şi le mînă într-un loc cu iarbă mai bună. Dar nu pentru mult timp, căci din nou îl biruie gîndurile. Şi iarăşi se aşază pe pămînt. Pămîntul arde, dar el nu simte nimic. Ingînă mereu: „Cîmpul de la izvorul Leylek... Măicuţo..."

Pe nesimţite se lasă amurgul, se înserează... Își adună caprele împrăştiate şi le mînă spre Kînalîtepe, a cărei culme străluceşte în bătaia ultimelor raze ale asfinţitului. Lăsînd caprele la poalele colinei, el se urcă în vîrf. În depărtare, se zăreşte un şes — un hăţiş întins de mărăcini. Deasupra lui lunecă lin ceţurile serii. Degirmenoluk nu se vede, ascuns, ca după o perdea, de spinarea unui deal — o movilă de pămînt cenuşiu. Ierburile pîrjolite sînt atît de uscate, încît par gata să se aprindă dintr-o clipă într-alta. Se înfurie pe el cînd îşi aduce aminte de spusele lui Süleyman: „Să nu treci dincolo de Kînalîtepe!" Dar în spatele colinei nu e ţipenie de om. Asta-i sporeşte furia. Coboară fugind colina şi, pînă tîrziu, abia dovedeşte să-şi adune caprele

rătăcite. Se întoarce în sat o dată cu întunericul și, cînd Süleyman îl întreabă pricina pentru care a întîrziat, el minte:

— Am găsit o păşune bună şi caprele nu s-au mai îndurat s-o lase.

Intr-o zi, se sculă, ca de obicei, dis-de-dimineaţă. Fusese o noapte caldă, înăbuşitoare. Intrînd în ţarcul caprelor, îl izbi un miros greu. Le scoase iute de acolo şi le mînă pe cîmp. Se întîmplă uneori ca, spre răsărit, zarea să prindă o culoare trandafirie cu mult înainte de a se mişi de ziuă. Puţin mai tîrziu şi marginea norilor pare tivită de-un aur strălucitor. Şi numai după aceea se ivesc, în sfîrşit, zorile. Memed se uită spre răsărit. Zarea care se împurpura treptat vestea o astfel de zi.

Sufletul băiatului se lumină deodată, uşurat. Îşi regăsi liniştea pierdută, se simţi uşor şi liber ca o pasăre. Boarea dimineţii începu să adie molcom. Vîntul îi atingea în treacăt faţa, cu mii de degete mîngîietoare.

Cu inima zvîcnind, băiatul îşi întoarse caprele spre Kînalîtepe, tot într-o goană, stîrnind în urmă nori de praf. La poalele colinei, alergă în faţa turmei şi o opri. Era tulburat. Se aşeză pe pămînt, cu bărbia proptită în bîtă, şi, în timp ce caprele o luau fiecare încotro, el se aşternu pe gînduri. După o vreme, se sculă în picioare, mînios, şi, strîngîndu-şi la un loc turma, vru s-o mîie drept spre culme. Apoi se răzgîndi. Se aşeză din nou şi se cufundă iarăşi în gînduri, cu capul între mîini. Una din capre se apropie şi îl linse pe gît, pe mîini. El n-o luă în seamă. Capra îl lăsă în pace şi plecă. O lumină atît de îmbelşugată se revărsa deasupra pămîntului, încît ţi se părea că totul, munţii, pietrele, copacii, ierburile stau gata să se topească şi să se preschimbe în văpaie.

Memed îşi desprinse mîinile de pe faţă şi îşi deschise ochii. Valul de lumină îl orbi. O vreme nu fu în stare să vadă nimic. Cînd i se mai obişnuiră ochii, se ridică vlăguit, fără chef. Îşi strînse caprele într-o doară şi le duse pe deal. Cît ai clipi, trecură pe coasta cealaltă. Intors cu faţa spre miazăzi, Memed, cu mîinile streaşină la ochi, scruta depărtările. I se păru că zăreşte crengile din creştetul platanului uriaş. Îi bătu inima. În partea dinspre miazănoapte, dincolo de colină, era o cîmpie. Intre ea şi cîmpurile satului Degirmenoluk — adică Cîmpia cu Ciulini — se împlînta muchia cea ascuţită, cu pămînt cenuşiu. Îşi mînă caprele

drept spre poalele ei. Pe dinainte îi zvîcniră două păsările. Şi pe cer văzu o pasăre, una singură. Nici o altă vietate nu se zărea pe toată întinderea cîmpiei. Jur împrejur era pustiu şi linişte. Departe, în fundul zării, de pe pămînt se ridica un nor alb. Deodată, îi sări în ochi un ogor mititel, jos, chiar la poalele muchiei. In mijlocul lui, o pată neagră aci cobora, aci se ridica. La fel de toropit, de nepăsător îşi întoarse turma într-acolo. Apropiindu-se de ogor, îl recunoscu pe cel care secera : era bătrînul Pandjar Hösük. Acesta nu-şi ridică privirea ; nu se uită nici la capre, nici la Memed, ci secera înainte de zor. Memed lăsă caprele de capul lor. Ele veniră pînă la marginea lanului, dar Hösük nu le observă. Incă o clipă de neatenţie şi ele se năpustiră din toate părţile asupra holdei. Sub picioarele lor, spicele foşneau şi trosneau năprasnic. Cînd se trezi cu caprele în mijlocul lanului, Pandjar Hösük îşi ieşi din fire. Mînios, azvîrli după ele cu secera din mînă, apoi se repezi el însuşi asupra lor, înjurînd de mama focului. Memed nici nu se clinti de pe locul în care stătea. Se uita stăruitor la Pandjar Hösük care, cu multă greutate, gîfîind şi pufnind, izbuti să adune laolaltă caprele şi să le scoată afară din holdă. Abia atunci dădu cu ochii de băiatul care stătea nemişcat şi-l privea. Pricepu pe loc că-i ciobanul turmei şi faptul acesta îl înfurie şi mai cumplit ; i se urcă sîngele la cap. Lăsă caprele în voia lor, ridică secera de unde-o aruncase şi, ocărînd, se îndreptă spre copil.

— Măi, pui de căţea, urla el, împroşcînd scuipat în toate părţile... Caprele au intrat în grîu şi tu stai şi te uiţi ! Las' că pun eu mîna pe tine... Fire-ar să fie taică-tău... cu tîrfa de maică-ta... Fire-ar mama lor să fie...

Memed nu se clinti din loc. Bătrînul, închipuindu-şi că băiatul va fugi şi că n-o să-l poată ajunge din urmă, strîngea de pe jos pietre, ca să le arunce după el. Veni mai aproape, tot mai aproape, aşteptîndu-se din clipă în clipă ca băiatul s-o ia la goană... Dar acesta nu fugi. Hösük îl prinse iute de braţ. Cînd dădu să-l lovească cu secera, mîna îi încremeni în aer şi totodată braţul copilului scăpă din strînsoare.

— Memed ! Tu eşti, copile ? Toţi te cred mort.

Se lăsă grabnic pe pămînt, răsuflînd din greu. De pe gîtul stacojiu, de pe faţa aprinsă, sudoarea îi curgea şiroaie. Intre timp, caprele năpădiră din nou holda.

— Du-te de scoate caprele astea de pe țarină și vino înapoi, îi spuse Pandjar Hösük.

Abia la aceste vorbe prinse viață Memed, pînă atunci încremenit ca o stană de piatră. Se duse într-o fugă pe ogor, scoase caprele și le mînă departe. Apoi veni și se așeză lîngă Pandjar Hösük.

— Memed, măi băiatule, cei de acasă au înnebunit căutîndu-te... Au crezut că te-ai înecat. Din cauza ta, maică-ta era cît pe-aci să se prăpădească. Ia zi, măi băiete, nu te-a durut de loc inima de maică-ta?

Încovoiat, cu bărbia sprijinită de bîtă, Memed tăcea.

— Ale cui îs caprele?

Neprimind nici un răspuns, Hösük stărui:

— Cu tine vorbesc, Memed! Nu mă auzi? Ale cui sînt caprele?

— Ale lui Süleyman din satul Kesme, spuse copilul, rostind cu greutate cuvintele.

— Bun om, Süleyman, zise Hösük, apoi adăugă: Bre, du-te un' te-oi duce, da' baremi maică-ti să-i spui. Te-ai săturat de ticălosul de Abdi? Dă de știre maică-ti și-apoi fugi dacă-ți este să fugi.

Cum auzi cuvîntul „Abdi", Memed prinse mîinile lui Hösük într-ale sale.

— Te rog, nene Hösük, nu spune nimănui că-s cioban la nenea Süleyman. Nu pierzi nimic cu asta... Dac-o auzi Abdi Aga, mă ia și mă aduce înapoi. Mă omoară în bătăi.

— Nimeni n-o să-ți facă nimic, mă nebunule! Să nu-i spui maică-ti ce-ai de gînd să faci?! Săraca de ea, mai-mai să moară de oful tău...

Pe neașteptate, Hösük își curmă vorba, se ridică și, fără să se uite la Memed, intră în ogor, unde începu să secere iute. Șuieratul secerei ajungea pînă la băiat.

Bătrînul lucra cu rîvnă fără să-și ridice capul nici măcar o dată. Uneori, cînd îl durea mijlocul, se îndrepta din șale, își punea mîinile în brîu, se uita în zare și apoi din nou se așternea pe lucru. Uitase de mult de Memed. Acesta, pironit la marginea ogorului, îl privea nemișcat.

Ziua se sfîrșise; umbrele se întindeau pe pămînt din ce în ce mai lungi.

Memed aruncă o privire către soare: părea un talger de jăratec. La lumina lui blîndă, ierburile de pe cîmp licăreau stins, pe jumătate învăluite în umbră. Își tîrî picioarele pînă

la Hösük, care continua să secere cu aceeași grabă. Se opri în fața sa. Inima îi bătea nebunește. Cînd auzi fîșîitul stîrnit de pașii băiatului, Hösük se îndreptă din mijloc. De sudoare, în întunericul serii, părea cioplit în cărbune. Li se încrucișară privirile. Obosit, Hösük se uită drept în ochii lui Memed, sfredelindu-i sufletul. Băiatul își coborî privirea. Făcu doi pași spre bătrîn, cu ochii în pămînt, și îi prinse iarăși mîinile într-ale sale:

— Pentru numele lui Alah, nene Hösük, nu spune nimănui, nici măcar mamei, că m-ai văzut.

Îi lăsă mîinile slobode și fugi fără să se uite în urmă.

Cînd Memed ajunse, lac de nădușeală, la Kînalîtepe, soarele scăpătase. Băiatul era năpădit rînd pe rînd de simțămintele cele mai felurite: ba se bucura, ba îl cuprindea tristețea, fără de nici o pricină... Apoi din nou se bucura, din nou i se întuneca inima... Se urcă pe culmea lui Kînalîtepe și-și aținti privirea acolo, pe bucățica de ogor de la poalele muchiei, în mijlocul căruia abia se deslușea un punct mic, mișcător.

Hösük intră în sat zîmbind cu tîlc, ca și cum era în stăpînirea unei taine însemnate pe care n-avea de gînd s-o împărtășească oricui. Cum întîlnea pe cineva în cale, se oprea și îi surîdea, fără ca nimeni să poată înțelege pricina veseliei sale. Bătrînul se duse întins la Döne acasă. Cînd îl văzu pe Pandjar Hösük că stă în ușă și-o privește surîzînd, femeia nu știu ce să creadă. Să fi fost vorba de altul, nu i s-ar fi părut nimic neobișnuit. Dar Pandjar era un om închis; arareori rîdea. Cunoștea un singur drum: de la ogor acasă, și de-acasă la ogor. Unde se pomenea să meargă el la altcineva, să mai schimbe o vorbă! Cînd nu avea de lucru la cîmp, își întindea în fața casei o rogojină și, fără să simtă nevoia să tăifăsuiască cu cineva, cioplea pentru el însuși, din lemn, linguri cu înfloriturî frumoase, mătănii, furci de tors, cofe din brad. Iar acum, același Hösük stătea în pragul casei lui Döne și, fără să-și ia ochii de la ea, surîdea. Surîdea, dar de vorbit tot nu vorbea.

Döne nu știa ce să facă. Se-nvîrti în jurul lui de cîteva ori, nedumerită, apoi rupse ea întîi tăcerea:

— Bine-ai venit, nene Hösük. Poftim, stai.

Ca și cum n-ar fi auzit, oaspetele continuă să tacă și să surîdă.

Döne îi vorbi din nou:
— Nene Hösük, poftim, stai.
Hösük încetă să mai surîdă. Spuse cu voce domoală:
— Döne, Döne! Și iarăși se opri.
Femeia ciuli urechile.
— Döne, reluă bătrînul, ce răsplată-mi dai pentru o veste bună?
Döne zîmbi, apoi o cuprinse neliniștea. Răspunse cu glas tremurător:
— Îți dau cu dragă inimă orice dar, nene Hösük.
— Azi ți-am văzut băiatul, Döne.
Döne nu fu în stare să spună nimic. Înghețase. Dac-ai fi tăiat-o, o picătură de sînge nu ar fi curs din ea.
— Azi fiu-tău a stat lîngă mine, ca noi doi acuma, Döne. A crescut, s-a împlinit.
— Îți sînt recunoscătoare pe viață pentru spusele tale, nene Hösük, gemu Döne. Orice mi-ai cere, îți dau din toată inima.
Cuvintele năvăleau acum pe buzele mamei:
— Spui drept, nene Hösük? Drept? Orice-mi ceri ca răsplată, orice îți dau. O să-ți fiu roabă toată viața pentru vorbele tale, pentru bunele tale vorbe, nene Hösük.
Bătrînul se așeză și povesti totul, așa cum se petrecuse, în vreme ce Döne umbla neliniștită dintr-un colț al încăperii în celălalt.

Vestea adusă de Pandjar Hösük se răspîndi ca fulgerul dintr-o curte într-alta. Toți cîți erau în sat, femei, bărbați, bătrîni, copii se îngrămădiră în fața casei lui Döne. Luna scălda în lumină acoperișurile de lut ale caselor, mulțimea de oameni care vuia în uliță. Deodată, larma se domoli ca prin farmec. Se așternu tăcerea. Toate capetele se întoarseră spre partea dinspre miazăzi, de unde se vedea venind un călăreț. Frîul bătut cu alămuri sclipea în razele lunii. Călărețul se apropie, își făcu pîrtie prin grămada de țărani și, oprindu-se în mijloc, strigă:
— Döne! Döne!
O voce slabă de femeie îi răspunse din mulțime:
— Poftim, Abdi Aga.
— E-adevărat ce-am auzit, Döne?
Döne se apropie și păși pînă în dreptul capului calului.
— L-a văzut Pandjar Hösük. El a venit și mi-a spus.

— Unde-i Pandjar? tună Abdi Aga. Să vină la mine.
Mulțimea prinse să vuiască.
— Nu-i aici, Hösük nu-i aici.
— Parcă Hösük se-amestecă vreodată cu noi ăștilalți?
— De-ar fi sfîrșitul lumii și el tot nu iese din casa lui.
— Duceți-vă și aduceți-mi-l încoace pe Hösük! porunci Aga.

In așteptarea lui Hösük, mulțimea se cufundă din nou într-o liniște de moarte.

Nu trecu mult și Hösük apăru în cămașă și nădragi albi. Doi inși îl țineau strîns de fiecare braț, în timp ce el se zbătea, ocărînd:

— Ce vreți de la mine acum, în toiul nopții? Ce v-a apucat? Bătu-v-ar Alah să vă bată, ticăloșilor!
— Eu te-am chemat, Hösük, vorbi Abdi Aga.
— Măi, nepricopsiților, măi, de ce n-ați spus, măi, că mă cheamă aga? se potoli bătrînul.

Și, întorcîndu-se spre Abdi:

— Să-mi fie cu iertare, agă.
— Hösük, îl întrebă Abdi Aga, așa e? L-ai văzut tu pe băiatul lui Döne?
— I-am spus lui Döne.
— Spune-mi și mie, îi dădu poruncă Abdi Aga.

Hösük începu să povestească spunînd rînd pe rînd totul, fără să uite nimic: cum l-a întîlnit pe Memed, cum era să-l pălească cu secera-n cap... Mulțimea se strînsese roată împrejurul lui. Abdi Aga spumega de mînie:

— Vai și-amar de tine, Süleyman! Va să zică, Süleyman, îmi iei oamenii de la ușă și ți-i faci ciobani, ai? Ehei, Süleyman, ai întrecut orice măsură!

Și către Hösük:

— E vorba de Süleyman din satul Kesme, ai?
— De el, răspunse acesta.
— Mîine mă duc și-l aduc, îi spuse Abdi Aga lui Döne.

Și dînd pinteni calului, dispăru în goană. În urma lui, mulțimea clocotea.

In fața ușii lui Süleyman, Abdi Aga își înfrînă calul care alerga mîncînd pămîntul.

— Süleyman! Süleyman! strigă el.

Süleyman ieși afară. Cînd dădu cu ochii de călăreț, se făcu pămîntiu la față. Abdi Aga se plecă spre el, pe oblîncul șeii:

— Nu ți-a fost de loc rușine, Süleyman ? Nu ți-a crăpat obrazul să-mi iei omul de la ușă ? Pesemne că nu cunoști ce-i aia sfială ! Să i se ia sluga lui Abdi ! S-a mai întîmplat vreodată așa ceva pînă acum ? Tu nu știi ce înseamnă asta, Süleyman ? Păcat de tine ! De n-ar fi barba asta albă a ta...

— Descalecă, agă ! Descalecă și poftește puțin înăuntru. Să-ți povestesc totul pe-ndelete.

— Eu nu pun piciorul în casa ta. Unde-i băiatul ? Spune-mi unde se află !

— Pentru ce să te ostenești tu, agă ? Mă duc eu iute și ți-l aduc cît ai bate din palme.

— De osteneala mea ți-e ție ? Haide, arată-mi unde-i copilul !

Süleyman își plecă fruntea.

— Bine, agă. Hai să mergem ! și o luă înaintea calului.

Tot drumul nu vorbiră nici unul, nici celălalt. Cînd ajunseră în locul unde păștea caprele, îl găsiră pe Memed, care, așezat la umbra unei pietre mai mari, era pierdut în gînduri. Cum îi văzu, se ridică în picioare și veni lîngă ei. Nu păru de loc mirat de prezența lui Abdi Aga. Privirile sale se încrucișară cu ale lui Süleyman. Acesta își plecă și mai adînc capul în piept, ca și cum i-ar fi spus : „N-am nici o putere"...

Abdi Aga își împinse calul și mai aproape de Memed :

— Ia-o înaintea mea !

Fără un cuvînt, Memed trecu în fața calului și porni ; gîtul i se înfundase de tot între umeri.

Spre prînz intrară în sat, Memed înainte, Abdi Aga în urmă. Cît a ținut drumul tăcuseră amîndoi, dar Memed, care-i cunoștea bine firea, se aștepta din clipă în clipă ca stăpînul să treacă peste el, strivindu-l ca pe-o gînganie sub copitele calului.

Ajunși la ușa lui Döne, se opriră :

— Döne ! Döne ! Ia-ți cîinele, Döne !

Cînd femeia ieși în prag, el se depărtă în galop. Cu strigăte de bucurie, Döne își îmbrățișă băiatul. Țăranii, aflînd vestea, se adunară încet în jurul lui Memed și începură să-l întrebe, care cum se nimerea :

— Unde-ai fost, Memed ?

— Ce-ai pățit, Memed ?

— Ei, Memed ?

Cu capul în pămînt, băiatul nu deschidea gura. Mulțimea creștea din ce în ce mai mult.

V

Memed împrăștie pe arie ultimii snopi. Plouase și spicele se lipiseră unele de altele. In timpul treierișului, ieșea din ele un praf negru ca praful de cărbune. Băiatul care lucra fără pic de răgaz, de dimineață pînă seara, ajunsese de nerecunoscut: tuciuriu, tuciuriu, doar dintii îi străluceau. Isprăvi cu așezarea snopilor. Spicele erau atît de umflate, încît acoperiseră în întregime aria.

Obosit, Memed se duse și se întinse la soare, cu fața în sus.

Printre paie, convoaie de furnici grăbeau cine știe unde. Acoperindu-și ochii cu mîinile, stătu o vreme așa, gîfîind anevoie.

Muncea de multe zile. Mai întîi secerase de unul singur grîul care fusese înțesat cu scaieți. Apoi pregătise aria, făcînd snopi împreună cu Döne. Zile de-a rîndul trudise necontenit cu *döven* [1]-ul. De aceea și rămăsese numai piele și os... Pe fața-i cumplit de neagră, toată numai zbîrcituri și creturi, pielea îi atîrna, iar ochii i se adînciseră în orbite...

Puțin mai departe, zornăind din *döven*, păștea calul, slab prăpădit, gata de ducă... Coastele i se repezeau în afară. Era bătrîn, trecut de cincisprezece ani. Chiar în mijlocul spinării avea o rosătură rea care mustea de sînge și puroi. Peste ea se lipise praful gros de pe arie. Muște negre, mari, roiau în jur și nu-i dădeau pace.

Era în toiul dimineții. Memed se întoarse pe-o rînă; asudase. Își trecu mîna peste față și zvîrli pe pămînt sudoarea care-i umpluse căușul palmei.

Cîmpia scînteietoare sub văpaia soarelui îl orbea, împiedicîndu-l să deschidă ochii. Era ostenit de moarte. Din locul în care era culcat, cătă de cîteva ori la cal, printre paiele rămase pe miriște.

In jurul său, dădeau tîrcoale vreo patru-cinci berze. Le alungă. Incercă să stăvilească, cu mîna, drumul furnicilor, care treceră peste ea, nestingherite.

Își adună ultimele puteri, și ridicîndu-se în capul oaselor, își puse fruntea pe genunchiul drept și se adînci în gînduri, cum făcea adesea. După o vreme, se dezmetici și, proptin-

[1] Treierătoare primitivă, constînd dintr-un cadru de lemn în care sînt fixate pietre ascuțite.

du-se cu mîinile de pămînt, se ridică încetișor. Simțind că-i umblă furnicile pe față și pe gît, le scutură, aruncîndu-le cît colo. Calul, oprit lîngă o tufă de mure năpădită de praf, își lingea un picior din față. Se duse și, prinzîndu-l, îl trase de-acolo.

Ciulinii împodobiți cu flori mari, albastre, unduiau sub adierea vîntului.

Memed aduse calul și, cu mare greutate, îl înhămă la *döven*. Cum calul nu era în stare să dovedească singur spicele umflate, băiatul coborî de pe *döven* și se strădui să meargă în pas cu el. In fiecare clipă animalul se poticnea, se ridica și iar cădea peste spice. Innegrit de sudoare, cu tot trupul acoperit de spumă, răsufla anevoie, încordîndu-se chinuitor. Lui Memed i se făcu tare milă de cal ; nu știa ce să facă. El însuși era lac de sudoarea care curgea șiroaie, arzîndu-i ochii. Mirosul umed de grîu mucegăit îi tăia respirația. După o bucată de timp, snopii peste care trecuse *döven*-ul cu atîtea opinteli se culcară în sfîrșit, frîngîndu-se cu zgomot. Munca devenise mai ușoară.

Către prînz, toți snopii cîți fuseseră pe arie erau treierați cum trebuie. Spicele se luminară, negrul de pe ele dispăruse. Acum, din spatele *döven*-ului se ridica în aer, domol, un praf subțire, galben ca aurul, care mirosea a ars.

In depărtare , un om făcea căpițe. Mai încolo, se vedeau cîțiva inși conducîndu-și *döven*-ul. In întreaga cîmpie nu era altă suflare de om.

Paiele de pe miriște erau lungi, lungi... Mașina de secerat retează grîul aproape de la rădăcină ; miriștea, dacă se-nalță de-o palmă de la pămînt, iar cîteodată, chiar de loc. Cînd se seceră cu mîna, se iau numai spicele și miriștea rămîne învoltă. Dincolo de ea, erau numai hățișuri cu ciulini.

De arșiță, limba și cerul gurii lui Memed erau ca iasca de uscate. Calul, și el, își lăsase capul în jos și mergea istovit. Suit pe *döven*, băiatul era furat de gînduri. Nu observa nimic din ce-l înconjura, nici măcar berzele care pătrunseseră chiar în arie. Parc-ar fi dormit. Din cînd în cînd, calul își cufunda capul în spice și încerca să le morfolească, fără nici o poftă ; paiele îi scăpau din gura bătrînă. Memed nu lua în seamă nimic. Soarele îl bătea în creștet. La un moment dat, se ridică în picioare și se uită lung înspre sat. Nu se vedea nimeni. Scrîșni din dinți :

— Și mama asta a mea...

Döne trebuia să-i aducă apă și ceva de-ale gurii. Înghiți în sec ; nu mai avea picătură de scuipat. Din nou ațipi pe *döven*. Calul se opri, vîrîndu-și iarăși capul în paie. Memed parcă nici nu era acolo. Abia într-un tîrziu băgă de seamă și trase de hățuri :

— Dii, puiule, dii !

Mușchii năpădiră cu totul calul care se împotrivea neputincios, legănîndu-și încet coada.

Memed se ridică din nou în picioare și se întoarse mînios cu fața spre sat. Pe deasupra scaieților parcă se zărea capul cuiva. Puțin mai tîrziu, se încredință că Döne e cea care vine și îndată, mînia i se prefăcu în bucurie.

Mama se apropia înecată în sudoare ; mîna în care ținea legătura cu mîncare îi atîrna, aproape să atingă pămîntul.

— Cum merge treaba, fiule ? Ești gata ?

— Am bătut toți snopii.

— N-a fost prea gros stratul de spice ?

— A fost, dar se așază el.

Smulse din mîna lui Döne ulciorul și, ducîndu-l la buze, bău îndelung, pe nerăsuflate. Apa se risipea peste marginea ulciorului, prelingîndu-i-se pe bărbie și udîndu-i pieptul și picioarele.

— Dă-te jos, copile, hai, dă-te jos, să mîn și eu nițeluș *döven*-ul. Tu, în vremea asta, mănîncă.

Dădu hățurile în mîna mamei și el se duse la umbra tufei de mură. Deschise legătura din care scoase ceapă și sare. Din trăistuța cu *ayran* [1] peste care roiau zeci de musculițe, se scurgeau picături de zer. Își umplu ochi o strachină cu *ayran*.

După ce isprăvi de mîncat, se culcă la umbra tufișului ; jumătate din trup, de la mijloc în jos, îi rămase în soare. Adormi.

Cînd se trezi, era amiază. Alergă într-un suflet la arie, frecîndu-se la ochi.

— Mamă, ai ostenit, așa-i ? Ai ostenit tare.

— Hai, vino de ia hățurile, băiete, se învoi tristă, mama.

După alte două zile, aria era treierată și vînturată. A treia zi, adunară spicele rămase pe țarină. A patra zi, toată recolta era strînsă într-o singură grămadă de boabe lucioase de grîu roșu. Dar nu putură să-și umple sacii cu grîu și să-i

[1] Băutură răcoritoare preparată din lapte bătut îndoit cu apă.

care acasă. Maldărul rămase mai departe în mijlocul ariei, neatins : Abdi Aga nu venise să-și ia partea lui. În noaptea aceea, Memed împreună cu Döne au rămas pe arie sub ploaia de țînțari, ca să păzească grîul. Ziua următoare se făcu dimineață bine și nici pomeneală de Abdi Aga. Se făcu amiază, și nici un semn de viață de la el. Tîrziu, spre chindie, Abdi Aga se ivi, în sfîrșit, cu trei argați călări. Chipul îi era întunecat, crunt. Cînd îl văzu așa, Döne se îngrozi. Îl cunoștea foarte bine, de atîția amar de ani. Fața neagră, zbîrcită, a femeii se încreți și mai mult, într-o așteptare chinuitoare.

Abdi Aga îi făcu semn să se apropie, iar argaților le porunci :

— Trei sferturi pentru noi, unul pentru Döne.

Döne se agăță de frîul calului :

— Nu fă una ca asta, agă ! Ne lași muritori de foame în iarna asta ! Indură-te ! Îți sărut tălpile, agă, nu fă asta !

— Lasă văicărelile, Döne ! Îți dau dreptul tău.

— Dreptul meu e altul, din trei măsuri una, se tîngui Döne.

Din șaua roibului său, Abdi Aga se aplecă spre Döne. Fulgerînd-o cu privirea, o întrebă :

— Cine-a arat, Döne ?

— Eu am arat, agă.

— Argații mei ți-au ajutat, ori nu ?

— Mi-au ajutat, agă.

— Döne !

— Poftim, agă !

— Sfătuiește-ți băiatul să nu se mai ducă să se bage cioban la de-alde Süleyman.

O paloare de moarte se așternu pe fața femeii. Aga dădu pinteni calului și plecă. În urma lui, Döne abia mai putea implora cu o voce slabă :

— Îți rămîn roabă pe viață, nu fă una ca asta, agă !

Argații începură măsurătoarea : puneau deoparte trei părți pentru agă, una pentru Döne. Grămada de grîu a agăi se mărea văzînd cu ochii, în vreme ce a lui Döne rămînea tot mică.

Uitîndu-se încremenită la cele două grămezi, Döne blestema :

— Dar-ar Alah să ți se oprească îmbucătura-n gît, ghiaur cu barbă de țap ! Să-ți mănînce doftorii banii ! Să dea brînca peste tine, să n-apuci să înghiți un bob !

Argaţii, înmărmuriţi şi ei, încărcară tăcuţi partea agăi în desagii de pe cai.

Memed veni şi se aşeză lîngă maică-sa. In mijlocul ariei, o grămadă mică de grîu de abia se ridica de la pămînt. Şi cît de mare fusese cu puţin înainte! Băiatul căta cînd la grîu, cînd la maică-sa şi mormăia vinovat ceva nedesluşit.

— Acum am priceput eu de ce nu te-a bătut cînd te-a adus de la Süleyman. Ca să ne ia pîinea de la gură, ghiaurul!

Memed nu se mai putu stăpîni. Izbucni în plîns:

— Din pricina mea...

Mama îşi trase la piept copilul şi-l strînse cu toată puterea.

— Ce să facem? Ce putem face?

— Dar la iarnă?

— La iarnă? îngînă mama. Apoi şi ea începu să plîngă: Ah, să fi trăit taică-tău... Aaah! Taică-tău...

VI

Aveau o singură vacă; fătase în anul acela un viţel. Dacă Memed ar fi avut măcar un singur *dönüm* [1] de pămînt, cu cîtă nerăbdare, cu cît drag ar fi aşteptat de la ea încă un viţel în anul următor! Nici în somn n-ar fi avut linişte! Visa şi cu ochii deschişi la viţelul pe care l-ar fi putut avea la anul... Amîndoi viţeii s-ar fi făcut mari deodată... In mijlocul unui fînaţ mare, o pereche de tauri mîndri, cu coarne răsucite... Taurii nu se deprind uşor cu plugul. Trebuie să te zbaţi, să te lupţi cu ei, dar pînă la urmă devin mielueşei. Cîmpul e plin de mărăcini? N-are decît să fie! Cresc şi ei un an-doi. In al treilea, se duc dracului! E destul ca ogorul să fie al tău.

Pielea tuturor viţeilor nou-născuţi e roşie cu ape vineţii. Apoi se schimbă, făcîndu-se galbenă ori roşcată.

Părul de la urechi e moale ca o catifea. Dacă-ţi treci podul palmei peste el, simţi ca o mîngîiere răcoroasă şi bună.

In toate casele ţăranilor săraci, viţeilor li se face culcuşul aproape de vatră, în rînd cu locul unde se întind aş-

[1] Unitate de măsură pentru suprafeţe agricole, echivalînd aproximativ cu 920 m².

ternuturile pentru oameni. Sub ei se pune un strat bunișor de ierburi de primăvară, înflorite. Toată casa miroase a flori de primăvară, a fîn și a lapte, căci viţelul răspîndește un miros aidoma cu al laptelui.

Cînd vine toamna, viţelul s-a făcut mare ; atunci e trimis lîngă celelalte vite.

Toată primăvara mama și-a petrecut-o în neștire, fără să se gîndească la viţel. Să nu fi fost durerea pricinuită de băiat, tăurașul ar fi zburdat prin casă, ca o jucărie zglobie, aducînd numai zîmbet.

Casa în care trăia Memed cu mama sa avea o singură încăpere acoperită cu pămînt... Pereţii scunzi dacă atingeau înălţimea de un metru. Locuinţele tuturor oamenilor din sat nu rezistau la ploile de toamnă, care treceau prin ele ca prin ciur. Numai prin acoperișul casei lor nu răzbea ploaia. Cu puţin înainte de moarte, tatăl lui Memed se dusese la Sarîceagșak de unde adusese pămîntul cu care căptușise acoperișul casei. Pămîntul de la Sarîceagșak este cu totul altfel, nu seamănă cu cel negru, nisipos ori pietros care se află prin locurile acestea. Închegat în bucăţi ca de cristal, e de toate culorile : galben, roșu, vînăt, albastru, verde. Ibrahim amestecase laolaltă cristalele de pămînt felurit colorate și de aceea acoperișul casei lor scînteia orbitor sub soare, aruncînd fel de fel de lumini.

Vara, mama și fiul au muncit cu înverșunare, dar ce folos ! Toamna s-au întors acasă, împovăraţi de jale și amărăciune. Atunci abia și-au dat seama că au un viţel de care uitaseră cu totul. În lipsa lor, se făcuse ditai tăurașul.

Dône aruncă în vatră un butuc mărișor. Afară, nori negri goneau dinspre miazăzi spre miazănoapte. Scăpără un fulger, luminînd căsuţa ca ziua. În vatră, flăcările se alungau de zor una pe alta. Memed intră în casă, cu mîinile înroșite de frig și se așeză pe vine lîngă vatră. Culcată în spatele său, vaca rumega liniștit. Se simţea în largul ei : dinainte îi stătea un maldăr de fîn, iar celălalt colţ al cămăruţei era și el plin cu paie.

Băiatul se ridică și, apropiindu-se de vacă, trase de ureche tăurașul culcat lîngă ea. Înfuriat, viţelul își smuci capul din mîna lui Memed și o zbughi de partea cealaltă a vacii, spre hazul băiatului.

— Fîndîk l-a fătat pe-ăsta la pîrîul Alîcilî, în timpul cînd tu erai plecat de-acasă. L-am tot căutat și, pe la miezul nopţii, l-am găsit pe dumnealui într-un tufiș. Maică-sa îl

lingea de zor. O vreme, nu m-a lăsat nici să m-apropii de ea. Apoi, cînd am izbutit, l-am înfășurat în șorț și l-am adus acasă.

— Ce mare s-a făcut!

— Așa-i!

Vorba li se frînse dintr-o dată. Nu cutezară să se privească deschis în față. Stăteau cu capul plecat, cu ochii pironiți la jăratecul din vatră.

— Nu-i cu putință să-l ținem, spuse Döne. Încă de pe-acuma nu mai avem făină.

Memed nu răspunse. Mama continuă:

— Și Abdi Aga e făcut foc pe noi. O să ne dea ce nu curge pe apă. Nici așa nu știu cum o să apucăm vara.

Memed nu zise nimic, nici acum.

— Altă cale nu-i, copilul meu! Vezi, fuga ta ne-a înrobit de tot.

Băiatul își ridică încet capul și privi la maică-sa. Ochii îi înotau în lacrimi:

— Eu sînt doar momeala. Dacă n-aș fi fost eu, ar fi scornit el altceva și tot așa ne-ar fi secat.

— Ar fi scornit, fiule. Parcă eu zic altfel! Doar blestematul ăla era și dușmanul lui taică-tău.

Chiar în aceeași clipă, se întoarseră amîndoi spre vaca cea roșcovană, îndesată, cu o pată albă în frunte.

Afară se dezlănțuise iarna. Zăpada ajungea pînă la genunchi. Îndată după prînz se făcea întuneric; norii grei și ninsoarea acopereau cerul. Mama puse la foc tingirea de aramă înnegrită de funingine, în care apa clocotea într-una.

Pe ușă intră Djennet.

— Vino de stai, o pofti mama. Hai, șezi, Djennet *hatun*[1]!

— De stat îmi arde mie, surioară! oftă vecina, așezîndu-se într-un colț. De stat îmi arde mie! De dimineață de cînd bat din ușă în ușă. Nu știu ce să fac, încotro să mă mai duc. Am auzit că nici la voi n-a mai rămas bob de grîu, că ați isprăvit și orzul. Și la noi, la fel. Iacă, i-o săptămînă de cînd nu mai avem nimic; de mult am dat de fundul sacilor. Anul ăsta țarina nu ne-a rodit, surioară. Să fi fost ca a voastră baremi... Omul meu a luat toate casele la rînd... A cerut împrumut... Da' n-a fost nimeni care să-i dea ceva.

[1] Termen străvechi de politețe dat doamnelor de rang înalt; în dialectele turcice, are accepțiunea de „nevastă, femeie măritată".

Văzînd apa care fierbea pe vatră, Djennet iscodi :

— Ce-o să pui la foc ?

Buzele lui Döne se strîmbară într-un surîs chinuit :

— Apă am pus, iacă !

— Ce ? Chiar nimic n-a mai rămas ? o întrebă vecina, cu mirare.

— Tot ce-avem e pe foc, răspunse Döne.

— Şi ce-ai de gînd să faci ? stărui Djennet cu milă.

— Nu ştiu.

— Dacă te-ai duce şi-ai mai cere încă o dată de la Mustulu ?

— Am cerut, da' nici el nu mai are de unde da...

Crivăţul sufla năprasnic, ridicînd în aer vîrtejuri de omăt. De cîteva zile viscolea de nu mai puteai ţine ochii deschişi. Nici cîinii nu se mai vedeau prin preajma caselor. Satul era la fel de pustiu ca un vîrf de munte. Fiecare se ferecase în casa lui. Cei care aveau vacă băgaseră în casă şi fînul, ca să nu mai iasă pe-afară. Nimeni nu mai ştia de vecini ; satul parcă adormise.

N-a fost casă în care să nu se fi dus Döne, n-a fost uşă la care să nu fi bătut de zece zile încoace. „Să ştiu de bine că mor, şi nu mă rog de Abdi Aga... Mai bine mor..." spunea ea.

În fiecare an se petrecea acelaşi lucru. Mai mult de jumătate din oamenii satului rămîneau flămînzi şi, înfometaţi, se revărsau puhoi la uşa lui Abdi Aga.

Döne n-a putut face ca ei. Să fi fost singură, puţin i-ar fi păsat. Dar avea băiatul. De zile întregi, Memed nu mai deschidea gura. De pe faţa sa, de pe buzele sale subţiate ca o coală de hîrtie pierise ultima picătură de sînge. Tot trupul îi era înţepenit, lipsit de viaţă. Cînd apuca să se aşeze într-un loc, acolo încremenea pînă seara ; îşi lua capul între mîini şi se cufunda în gînduri. Numai în ochii săi imenşi se adunase toată viaţa, toată vlaga ce mai rămăsese în el, ura, dragostea, frica, puterea. Din cînd în cînd, în ochii lui apărea şi se stingea o sclipire tăioasă, pustiitoare care stîrnea frică, asemenea focului care licăreşte în ochii tigrului cînd se pregăteşte să se-arunce asupra prăzii, ca s-o sfîşie. De unde se ivise în privirea lui Memed sclipirea asta ? Nu cumva era ceva înnăscut ? Nu ; chinul, durerea, suferinţa au plămădit-o. Numai în ultimul an s-a ivit şi s-a statornicit în privirea băiatului acest licăr. Mai înainte, veselia zglobie şi curiozitatea luminau ochii săi senini de copil.

Pe cer, nori negri se rostogoleau fără încetare. La ușa lui Abdi Aga o grămadă de țărani zdrențăroși, în straie grosolane țesute în casă, încovoiați ca să înfrunte vîntul, tremurau de frig, strînși unul lîngă altul. O singură ființă sta la o parte: Döne. Oamenii îl așteptau pe Abdi Aga, să iasă din casă și să le spună ceva. În sfîrșit, acesta apăru, cu tichia sa din păr de cămilă pe cap, în mînă cu cele nouăzeci și nouă de mătănii.

— Iar n-aveți ce mînca? întrebă el, țăcănindu-și barba ascuțită.

Nu răspunse nimeni.

Văzînd-o pe Döne stînd stingheră, în spatele mulțimii, Abdi țipă la ea:

— Döne! Tu cară-te acasă, Döne! Ție un bob nu-ți dau. Șterge-o acasă, Döne! Pînă acum, din satul meu, de la ușa mea, n-a cutezat să fugă nimeni. Nimeni nu s-a băgat cioban ori argat la altcineva. Pe-asta doar răzvrătitul de fiu-tău a născocit-o. Hai, piei de-aci, Döne!

Și întorcîndu-se spre mulțime:

— Voi ceilalți veniți după mine!

Scoase din buzunarul șalvarilor săi largi o legătură de chei, iar din haină, un carnet.

Din urmă, Döne îngăimă cu greutate:

— Nu-ți pune mintea cu el, agă. E-un copil fără judecată. Nu ne lăsa să murim de foame!

Aga se opri din mers; se opriră și oamenii care se țineau după el.

— Dacă-i copil, să-și vadă de copilăria lui. Pînă acuma, de cînd mă știu eu, nimeni n-a fugit din satul Degirmenoluk ca să ciobănească ori să argățească într-alt sat. Și nici n-o să se mai întîmple vreodată asta. Cară-te acasă, Döne!

Cum deschise Abdi Aga ușa hambarului, năvăli afară un miros călduț, stătut, de grîu.

— Ascultați la mine — spuse el, oprindu-se în ușă — lui Döne să nu-i dați nici un singur grăunte. Pînă acum n-a murit nimeni de foame în satul ăsta. Ea o să moară. O privește. Sau, dac-o să aibă ceva de vînzare, o să vîndă. Dac-oi auzi c-o ajută careva dintre voi, viu și vă iau înapoi tot ce v-am dat. Să nu ziceți că nu v-am spus.

Din mulțime se ridicară mai multe voci:

— Nici nouă nu ne-ajunge.

— N-avem nici pentru noi.

— Nu ne-ajunge...

— Nu trebuia să fi fugit, băiatul lui Döne... Nu-i treaba noastră. Las' acum să moară de foame! se auzi în cele din urmă un glas de femeie clevetitoare.

Fiecare se întoarse acasă cărînd în spinare saci cu secară, grîu şi orz amestecat.

Moara se afla în partea cealaltă a satului, puţin mai jos de platanul uriaş. Stătea de multă vreme zăvorîtă. Acum, în faţa ei, două zile încheiate, saci peste saci îşi aşteptară rîndul. Pentru Kulaksîz Ismail, morarul, era un prilej binevenit.

Spre seară, din fiecare casă venea miros de pîine caldă.

Durmuş Ali avea şaizeci de ani bătuţi pe muchie. Era cel mai voinic bărbat din sat, viguros ca un platan bătrîn. Doi ochişori vioi scînteiau pe faţa sa mare. Toată viaţa nu purtase încălţări; se mulţumea cu talpa sa groasă, neagră, cu crăpături adînci. Avea nişte picioare de uriaş, şi nu-şi putea găsi nici un fel de încălţăminte pe măsură. De-ar fi vrut, ar fi putut totuşi să-şi facă opinci. Dacă-l întrebai de ce umblă desculţ, răspundea printr-o înjurătură şi cu asta isprăvea.

Una din femeile casei frămînta aluat, alta îl întindea şi o alta îl cocea pe plită. Lipii rumenite, groase, se îngrămădiseră unele peste altele în dreapta femeii care le cocea.

Ali mîncă cîteva cu poftă. Apoi, deodată, i se umeziră ochii.

— Muiere, spuse el către nevastă, nu mi se duce mîncarea pe gît.

— De ce oare, Ali? se miră femeia.

— Ia, amărîţii ăia ai lui Ibrahim al nostru... Nu-mi iese de loc din minte ziua de ieri. Blestematul ăla de Abdi a alungat-o pe Döne, mai rău ca pe-un cîine. Nici măcar un bob de grîu nu i-a dat.

— Păcat... Să fi trăit Ibrahim...

— Abdi ne-a poruncit ca şi noi să facem la fel.

— Am auzit.

— Da' cum o să moară de foame doi inşi, în văzul tuturor, în coşcogeamite sat? se înfurie Ali, răcnind cît îl ţinea gura. Ţipetele sale se auzeau tocmai din uliţă.

— Hai, scoală, muiere. Fă o legătură bunicică din pîinile astea. Ia traista şi pune-n ea o măsură de făină, să le duc la ai lui Ibrahim.

Scuturîndu-şi făina de pe poale, femeia se ridică de lîngă scîndura pe care frămîntase coca.

Ali, în mînă cu traista și legătura, se năpusti pe ușă afară, stîrnind un vîjîit aidoma unui copac stufos bătut de vijelie.

— Döne! Döne! Deschide ușa, strigă el.

Döne și Memed se ghemuiseră lîngă vatra cu focul stins, unde stăteau neclintiți ca niște stane de piatră.

— Döne! Döne! mai strigă Ali de cîteva ori.

Abia într-un tîrziu Döne, recunoscîndu-i vocea, își adună puterile și, izbutind cu greu să se ridice, deschise ușa în silă.

— Poftește, frate Ali.

— Bine, fato, ce mă silești s-aștept afară atîta timp?

— Vino-năuntru, nene.

Ali se aplecă și intră în casă.

— Da' pentru ce nu arde focul la tine? o întrebă el.

In ochii lui Memed licărea năprasnic acea scînteiere mistuitoare, care însă se stinse îndată ce dădu de fața lui Ali bună, veselă, părintească.

Ali arătă legătura.

— Alah e darnic!

— Mai e vorbă!

— Am înghețat, Döne! Uite, și copilul ăsta a-nțepenit de frig. Aprinde focul.

Döne se uită la vatra deșartă:

— S-a stins? Nici nu mi-am dat seama.

Aruncă cîteva lemne în vatră și ațină focul.

— Pe blestematul ăsta de Abdi...

Cum auzi de numele lui Abdi, în ochii lui Memed scăpără iarăși scînteia aceea cruntă.

— Slăvită în vecii vecilor va fi mîna celui care-o să-l răpună... Se duce drept în rai. Taică-său parcă n-a fost chiar așa de cîinos.

După Ali, alți cîțiva țărani aduseră lui Döne de-ale mîncării. Abdi n-avu nici cea mai mică umbră de bănuială. Dar, din păcate, din tot ce le-au dat țăranii abia și-au ținut zilele jumătate de lună. De două zile, mama și fiul răbdau din nou de foame. In dimineața zilei a treia, Döne, fără să spună nimic, sculă vaca din locul în care ședea culcată și, petrecîndu-i o sfoară în jurul gîtului, o scoase afară.

Cînd să iasă pe ușă, Memed strigă cu durere:

— Mamă!...

— Fiule! răspunse Döne. N-avem încotro.

Trăgînd vaca după ea, Döne se opri în fața casei lui Abdi Aga. Vițelul se întinse după uger și începu să sugă.

O vreme, femeia rămase pironită în faţa casei. Dursun o văzu şi-l vesti pe agă care se arătă în prag. Döne nu-şi putu ridica privirea din pămînt. Bărbia ei ascuţită, subţiată, tremura, buzele îi zvîcneau, aidoma unui copil care-i gata să izbucnească în plîns. Un tremur uşor îi alerga prin tot trupul.

Abdi, lovind cu palma spinarea vacii, o întrebă :

— Ai adus-o s-o vinzi, Döne ?

— Da, spuse femeia, cu capul tot în pămînt.

Atunci Abdi Aga îi porunci lui Dursun :

— Ia vaca asta din mîna surioarei Döne şi du-o în grajd la noi.

Apoi, vîrîndu-şi mîinile în buzunar, îşi scoase legătura de chei :

— Ai adus sacul, fata mea ? grăi el cu o voce mieroasă, blîndă.

— Da, da, îngînă iar Döne.

VII

Pe locul unde creşte stejarul, curînd nu se mai zăreşte alt copac. Totul în jur e numai şi numai stejar. Zdraveni şi vînjoşi, ei stau împlîntaţi în pămînt cu toată dîrzenia, vrînd parcă să spună că nu se află putere pe lume care să-i poată smulge de-acolo. Au trunchiuri groase, scurte, cu crengi diforme, cioturoase. Cea mai lungă ramură nu trece de-un metru, iar frunzele, de un verde întunecat, se îngrămădesc de-a valma, într-o coamă stufoasă.

Pămîntul năpădit de stejari este neatins de om şi ca varul de alb, de parcă s-ar fi legat prin jurămînt să nu îngăduie să crească pe el nimic altceva.

Între Kadirli şi Djîgcik sînt dealuri mărunte, cu panta dulce, cu un pămînt humos, negru, gras şi roditor. Ele sînt ultimele prelungiri ale mlaştinilor Ciukurovei, întinzîndu-se la apus pînă la mlaştina Agdjasaz, iar la răsărit pînă la pădurile de pini ale munţilor Taurus.

Fiecare locşor de pe dealurile acestea, de la creştet pînă la poale, e semănat. Şi în cîmpurile de pe-aici se întîlnesc stejari. Cît chiparoşii de înalţi, de pe crengile lor ţîşneşte o verdeaţă proaspătă. Trunchiurile lor nu seamănă de loc cu ale celorlalţi stejari, nu sînt scurte şi noduroase. Par mai degrabă plopi, atît de netedă, de lină le e scoarţa. Se înalţă

printre semănături, răzleți, dăruind plugarului umbră, întocmai ca oricare alt copac.

Sub bătaia vîntului, ciulinii se leagănă în valuri verzi, în valuri liliachii, în valuri albe... La răsăritul cîmpiei a căzut bruma. Pămîntul pietros a prins o pojghiță de gheață. Memed a arat în plin mărăciniș, în timp ce ghimpii îi sfîșiau picioarele iar gerul îi ardea tălpile. Sub căldurile de foc, a treierat cu *döven*-ul, pîrjolit, dogorît fără cruțare de-un soare mistuitor. Trei pătrimi din cît a izbutit să smulgă pămîntului, cu ghearele și cu dinții, a fost luat de Abdi Aga într-o clipită. De la ceilalți țărani, stăpînul lua numai două treimi din recoltă. Din anul acela de pomină Abdi Aga a nutrit pentru el o ură sălbatică, nepotolită, care răbufnea la cel mai mic prilej prin bătăi, sudălmi și înjosiri.

Memed a crescut, s-a făcut mare, dar parcă ar fi fost plămădit din pămîntul pe care-l muncea.

A crescut pe pămînt neîmblînzit de om, avînd parte numai de necazuri și suferințe. Nu a putut crește înalt. Umerii i-au rămas înguști, picioarele și brațele subțiri, ca niște crengi uscate de copac. Fața-i smeadă, cu obrajii supți, era arsă de soare. Cînd îl priveai cu luare-aminte, te gîndeai fără să vrei la stejarii crescuți pe pămînt sterp: același trunchi scurt, bine înfipt în pămînt. Fiecare părticică din Memed respira asprime, vigoare, îndîrjire. Numai pe buzele-i subțiri mai stăruia o prospețime care se potrivea ciudat de bine cu înfățișarea sa amară, tristă. Pe ele încremenise un zîmbet de copil...

In dimineața aceea, o bucurie fără margini clocotea în Indje Memed. Făcea ce făcea, ieșea afară, la soare, umbla cîțiva pași, apoi intra din nou în casă. In buzunarul hainei noi, cumpărate de la contrabandiști, avea înfiptă o batistă. Memed se căzni să și-o așeze cît mai frumos. Și-o puse în fel de fel de chipuri. Ba o desfăcea, ca pe-un evantai, ba o strîngea la loc... Își așeză pe cap șapca nou-nouță. Incercă să și-o potrivească cît mai bine. Își scoase de sub ea un moț lung de păr negru și și-l trase pe frunte, ca îndată să-l vîre din nou sub șapcă. Se mai uită o dată în oglindă. Nici așa nu-i plăcea. Își scoase din nou moțul și și-l răsfiră pe frunte. Și șalvarii îi erau noi. Și-i luase cu doi ani în urmă, dar nu-i purtase. Acum îi îmbrăca pentru prima oară.

Își trase niște ciorapi în picioare, apoi și-i scoase. Avea atît de mulți! Döne împletea ciorapi frumoși, cu modele

care de care mai mîndre. Ultima pereche pe care-o îmbrăcase chiar acum nu-i fu pe plac. Se descălță și, uitîndu-se pe furiș la Döne, se duse la ladă și-o deschise. Mirosul de măr sălbatec năvăli în cămăruță. Memed se aplecă și dintr-un colț luă, înfiorat, niște ciorapi împodobiți cu desene. Prin inimă i se răspîndi o căldură plăcută, un simțămînt de pace, de visare... În întunericul lăzii, culorile ciorapilor păreau mohorîte. Îi luă și-i duse la lumină. Înviorate deodată, prinseră să scînteieze, vesele de-ți luau ochii.

Se aude un cîntec... Noaptea el sună într-un fel, ziua altfel. Alt farmec arē dacă e rostit de-un copil, și altul dacă e rostit de-o femeie... Altfel răsună în gura unui bătrîn și altfel în gura unui tînăr... Nu-i totuna dacă e cîntat pe vîrf de munte, în cîmpie, în pădure ori pe mare. În fiecare loc răspîndește un alt farmec, trezind alte simțiri... Altele dimineața, altele la prînz, altele seara...

Ciorapul acesta cu desene a fost lucrat în dogoarea unui cîntec și de-aceea, din el se desprinde parcă vraja unui viers. Galbenul, roșul, verdele, albastrul și portocaliul aprins s-au îmbinat atît de plăcut, încît îți împărtășesc căldură, gingășie... Ceva care seamănă cu dragostea, cu duioșia.

Așa spunea datina, că ciorapii asemeni celor pe care îi ținea acum Memed în mînă înseamnă dragoste. Nu degeaba cînd îi atinse, îl străbătu un fior din creștet pînă-n tălpi. Pe astfel de ciorapi se află întotdeauna două păsări... Doi copaci cu trunchiuri scurte poartă fiecare cîte o floare uriașă... Și sînt atît de aproape copacii, încît florile lor parcă-și dau o sărutare. Printre păsări și copaci curge o apă albă, strălucitor de albă. Pe malul ei, stînci roșii. Culorile vii, luminoase ale cusăturilor îl amețiră pe Memed.

Își îmbrăcă ciorapii : îi veneau pînă la genunchi. Picioarele îi erau strînse ca într-o îmbrățișare de păsări, flori, de apa cea albă...

Îl cuprinse o dorință puternică să fie văzut de Hatce astfel îmbrăcat. Își trase opincile și se îndreptă spre casa ei. Fata stătea în prag. Cînd îl văzu, ochii ei luminoși surîseră. Observă că este încălțat cu ciorapii cusuți de ea și se bucură.

De acolo, Memed dădu o raită prin sat.

Cînd se înapoie acasă, soarele era sus pe cer. Se așează pe o piatră și-și așteptă prietenul care se ivi curînd, din spatele casei.

— Băgați de seamă, băieți, le spuse mama, nu zăboviți prea mult. Să nu afle Abdi Aga că v-ați dus în oraș. Altfel, o să fie vai de voi.

— N-o să afle el, o liniști Memed.

Prietenul său era Mustafa, fiul lui Kel Ali [1]. Păşise şi el pe al optsprezecelea an, ca şi Memed. Mult şi-au mai bătut capul încercînd să-şi închipuie împreună cum o fi arătînd oraşul şi, pînă la urmă, nu s-au mai putut împotrivi ispitei de a merge să-l vadă cu ochii lor. O pornire lăuntrică îi mîna într-acolo. Îi atrăgea Ciukurova despre care Dursun le vorbise ca despre o țară de basme. Hotărîrea o luaseră cu doi ani în urmă, dar au tot amînat-o neizbutind pînă acum să-şi împlinească visul. Mustafa se temea de taică-său, Memed, de maică-sa. Şi amîndoi, deopotrivă, se temeau de Abdi Aga.

Acum trei zile, s-au înțeles să-i mărturisească lui Döne hotărîrea lor.

— Cum se poate ? Cum o să mergeți voi singuri în oraș, la vîrsta asta ? Sînteți încă niște copii ! Se poate una ca asta ? Şi-apoi, ce-o să spună Abdi Aga ? Dac-o auzi, ne alungă de-a binelea din sat.

Memed stărui. Mama răspundea de fiecare dată „Nu se poate", deşi inima îi da ghes să încuviințeze. Pînă la sfîrşit, se învoi :

— Ei, şi ! Dacă Abdi Aga o să ne alunge, n-are decît. Om vedea şi noi ce-om face...

Către tatăl lui Mustafa nu suflară un cuvînt. Îl minţiseră că merg la vînătoare de cerbi — cum făceau adesea, de multă vreme — şi că vor rămîne cîteva zile pe munte. Nu se găsea în tot satul un vînător mai dibaci ca Memed. Nimerea pînă şi musca în zbor, atît de bine ochea. Să-i fi văzut Kel Ali astfel gătiți, cu ciorapii „dragostei" în picioare, ar fi intrat la bănuieli. Mustafa lăsă în casa lui Memed puşca pe care-o luase de-acasă, chipurile, ca să aibă cu ce vîna.

În noaptea aceea, şi-au făcut fel de fel de planuri, pînă dimineața. O clipă măcar nu i-a răbdat inima să închidă ochii ; au tot sporovăit.

Porniră la drum încă pe întuneric, cu mult înainte de revărsatul zorilor.

[1] Ali Chelul.

Mergeau iute, aproape alergînd.

De jos, din vale, bătea un vînt subțire dar tăios.

Pînă nu se crăpă de ziuă nici nu vorbiră, nici nu se opriră cît de cît, să-și mai tragă sufletul.

Intr-o pajiște, Memed făcu în sfîrșit un popas. Răsuflă adînc și zise, arătînd cu mîna:

— De-aici încolo-i satul Sarîboga. O să trecem mai întîi prin el. Apoi vine Degirmenler și, în spatele lui, Dikirli... Îndată după Dikirli e orașul...

— Îndată după Dikirli e orașul... repetă, ca un ecou, Mustafa.

Plecară mai departe, tot într-o fugă. Din cînd în cînd, se mai opreau pentru o clipă, se priveau zîmbind, apoi din nou iuțeau pasul.

Trecură zoriți peste podul de scîndură arsă de la Süleymanlî, lăsînd în urmă drumul subteran și cimitirul.

Cînd ajunseră la Torunlar se făcuse ziuă de-a binelea. Era călduț; arborii de rodii își deschiseseră florile de jeratic. Pămîntul era jilav de rouă. Se așezară cînd, ca prin farmec, de după un rodiu le răsări înainte un bătrîn înalt, cu chipul ostenit și tare asudat. Pe pieptul gol, părul cărunt era numai inele; și barba sa ninsă era creață. Își coborî desaga din spinare și le spuse:

— Noroc, tinerilor.

Avea o voce tunătoare, care amintea uimitor de bine loviturile maiului.

Cum se așeză, bătrînul scoase din desagă o bocceluță și-o deschise. Din ea ieșiră la iveală lipii subțirele, albe; lîngă ele, o ceapă mare, roșie și niște plăcinte.

Începînd să mănînce, drumețul îi îmbie și pe ei:

— Ia poftiți de luați, flăcăilor!

— Vă foarte mulțumim! răspunse Memed iar Mustafa îl imită.

— Hai, apropiați-vă, dragii mei, stărui bătrînul.

— Vă foarte mulțumim, răspunseră iarăși Memed și Mustafa.

Și cum bătrînul nu-și slăbea stăruințele, Memed grăi:

— Noi o să mîncăm în oraș.

— Da, o să mîncăm în oraș, întări și Mustafa.

— Ei, asta-i altceva, zîmbi bătrînul. Înțeleg. Pîinea din oraș e mai gustoasă...

— De! Acolo o să luăm noi masa, simți nevoia să repete Memed, urmat îndată de Mustafa.

În preajma lor, dintre stîncile care-l sugrumau de pretutindeni, un rîu de munte se grăbea la vale, mînîndu-și furtunos apele înspumate.

Bătrînul îi sfătui, cu gura plină :

— Să nu părăsiți firul acestei ape. Vă duce drept la oraș.

— Dumneata nu vii cu noi ? îl întrebă Memed.

— Ah, băiete dragă, și eu mă duc în oraș, da' parcă pot să-mi potrivesc pasul după al vostru ? !

Memed nu mai zise nimic.

Isprăvind de mîncat, bătrînul își legă strîns bocceaua la gură și, lungindu-se cu fața în jos la marginea rîului, bău apă pe săturate. Apoi își șterse tacticos cu dosul mîinii gura și mustățile ; scoțînd o tabacheră cît toate zilele, își răsuci o țigară de grosimea unui deget, dintr-o filă îngălbenită de caiet. Cînd scăpără amnarul și aprinse iasca, jur împrejur se răspîndi un miros plăcut. Cu țigara în gură, bătrînul se așeză mai la îndemînă, sprijinindu-se de un rodiu.

— Bre, flăcăilor, de prin ce părți sînteți voi ?

— Din Degirmenoluk, răspunseră Memed și Mustafa.

— Din satul lui Abdi Aga, ghiarul ăla cu barbă de țap, așa-i ? Am auzit că nelegiuitul ăla ar fi ajuns ditai agă. Că-i spetește pe țărani cu munca, ca pe niște robi, și că, în schimb, îi lasă pe toți să flămînzească. Că, o dată cu iarna, norodul se prăpădește de foame. Se mai zvonește că fără voia sa nimeni nu poate să se-nsoare, că nimeni nu poate nici măcar să iasă din sat. Se zice că Abdi omoară pe țărani în bătăi, că el, adică Abdi, înseamnă stăpînirea, mai ceva ca padișahul, în toate alea cinci sate. Că taie și spînzură ca în împărăția lui. Vai, bre, Abdi Barbă de Țap ! Care va să zică, se văzu Abdi și agă.

Îl scuturâ rîsul. Printre hohote, se tot minuna : „Vai, bre, Abdi ! Vai, bre, Abdi ! Vai, mă cu barbă de țap, vai !"

— Toate astea-s adevărate ? întrebă el potolindu-se din rîs și încruntîndu-și pe neașteptate sprîncenele.

Băieții nu răspunseră ; se uitară unul la altul și tăcură. În ochii lui Memed se-aprinse scînteierea aceea tăioasă. Cînd îi văzu codindu-se, bătrînul le spuse :

— Bre, flăcăilor, bre, cîinele ăla cu barbă de țap, ticălosul care pune la cazne pe țărani, grozavul ăla care face pe viteazul, e fricos ca un iepure. Ca o muiere, bre ! Acum e prea tîrziu, copii, ce-a fost s-a dus... Da' să fi știut eu c-o să iasă din el o lepădătură ca asta, de mult i-aș fi trimis

sufletul în fundul iadului. Dar ce folos! S-a dus timpul ăla. Va să zică, Abdi Barbă de Țap e mare agă, ai?

Și din nou începu să rîdă.

— Abdi se crede padișah, ai? Păi cum de nu! A înrobit cinci sate, așa-i? Ptiu! Vai de mama lui! Mă, Abdi, să fi știut eu c-o să ieși o lepădătură așa de mare... Să fi știut eu numai, Abdi!

Memed și Mustafa se strînseră mai aproape unul de altul, privindu-l cu neîncredere pe bătrîn. Pe chipul lui Mustafa mijise un zîmbet care nu-i scăpă acestuia.

— Care va să zică voi sînteți țărani de-ai lui Abdi? Ehei! S-au dus zilele de altădată, cînd Abdi mi se arunca la picioare!

La vorbele astea Mustafa zîmbi fățiș, batjocoritor. Memed îi dădu un ghiont să se stăpînească. Bătrînul văzu totul.

— Voi, le spuse el, n-ați auzit de loc de Kodja Ahmet[1]?

— Am auzit, răspunse Memed.

— Pe tine te-ntreb, zise bătrînul cu asprime către Mustafa. Tu n-ai auzit?

— Cum nu, am auzit. Se află cineva care să nu-i fi auzit numele? grăi Mustafa, căutînd să-i intre în voie.

— Odată, pe cînd Abdi se întorcea din Sîyrîngîci, doi haiduci îi tăiară calea și mi ți-l despuiară, ba îi mai răpiră și nevasta. Fui înștiințat și eu de toate astea. Veni și Abdi și mi se aruncă la picioare. Eu m-am dus, i-am luat nevasta și i-am adus-o înapoi. Să fi știut eu c-o să chinuiască în halul ăsta pe săraci!...

În munții acelor meleaguri, Kodja Ahmet intrase în legendă. Mamele își astîmpărau copiii care plîngeau, speriindu-i că vine el. Pe cît era de temut, pe atît era de iubit. Ani de zile fusese în stare să trezească în sufletul țăranilor din munți și groaza și dragostea. Haiducul care nu reușește să le stîrnească pe amîndouă nu poate viețui în munți mai mult de un an, căci numai dragostea unită cu groaza îi chezășuiește viața. Singură, dragostea naște slăbiciune; groaza singură, ură.

În șaisprezece ani de haiducie, nimeni nu s-a putut atinge de Kodja Ahmet. Într-un răstimp atît de lung omorîse doar un singur om: pe ticălosul care, în vreme ce el își făcea armata, o asuprise și o siluise pe maică-sa. La

[1] Ahmet Voinicul.

întoarcerea în sat, Kodja Ahmet făcu dreptate : îl ucise pe nemernic — care nu era altul decît Hüseyin Aga — iar el se pierdu în munți.

Nu tăiase calea nimănui ca să jefuiască, și pe meleagurile bătute de el nici un alt haiduc n-a îndrăznit vreodată s-o facă.

Punea ochii pe cel mai înstărit om din Ciukurova și, cu o ceată de oameni de-ai lui, îi trimitea o scrisoare prin care îi cerea o sumă de bani. Bogătașul nu sta o clipă pe gînduri : scotea pe loc gologanii, oricît i s-ar fi cerut. În răstimpul haiduciei sale dobîndise întotdeauna, de la oricine, pînă la un bănuț, orice sumă ceruse.

Ceilalți haiduci năvăleau peste bogați, îi supuneau la cazne și, de cele mai multe ori, nu izbuteau să stoarcă nici cinci parale. Se întorceau din Ciukurova cu mîinile goale, în cîrcă cu un detașament de poterași.

Kodja Ahmet nu arunca în vînt banii căpătați. Și pe ce-ar fi putut să-i prăpădească, cu viața pe care o ducea, în creștet de munte ? Cumpăra cu ei leacuri pentru bolnavii oropsiți, pîine pentru săraci, boi pentru nevoiași.

Cînd, ca să fie amnistiat, coborî în tîrg, zile de-a rîndul se perindară țăranii din toate satele să-l vadă, să-l cerceteze.

După amnistie, Kodja Ahmet se statornici în satul său de baștină și se făcu gospodar. Nu se-atingea nici de-o furnică. Numai, cum întîlnea o nedreptate, răbufnea, fierbînd de mînie :

— Aaah ! Zilele de altădată... Apoi tăcea, rușinîndu-se de izbucnirea sa. Cînd îi trecea mînia, rîdea el însuși de ce a fost în stare să spună...

Anii treceau și Kodja Ahmet fu uitat ; în satul lui se învățaseră oamenii într-atîta cu acest om liniștit și pașnic, încît nici nu-l mai băgau în seamă. Bătrînul acesta cu barba albă nu era Kodja Ahmet care, ani de zile, făcuse să se cutremure munții Taurus. Nimeni nu se mai sinchisea de el.

Dacă un haiduc își cîștiga faimă în munți se spunea despre el : „Leit Kodja Ahmet". Dacă nu se lega de femei, dacă nu jefuia la drumul mare, iarăși se spunea : „Întocmai ca și Kodja Ahmet". Dacă nu ucidea, dacă nu oropsea norodul, dacă făcea numai bine celor în nevoie, tot cu Kodja Ahmet era asemuit.

Bătrînul se întoarse spre Mustafa și-l întrebă :

— Știi cumva ce fel de om a fost Kodja Ahmet? N-ai auzit de loc cam cum era?

— Cum să nu! Taică-meu spunea că prin ținuturile astea nu s-a mai pomenit vreun alt haiduc ca el, ocrotitorul tuturor oropsiților. Că un haiduc mai viteaz și mai cinstit ca el n-a mai fost.

— Dar ce statură avea, cum arăta la față, nu ți-a spus de fel?

— Ba da. Spunea că era un om înalt, spătos, voinic ca un munte. Taică-meu a și vorbit cu el. Avea mustăți lungi și stufoase iar, în mijlocul frunții, o aluniță mare, neagră. Ochii lui aruncau văpăi. Ochea și un bănuț aruncat în văzduh... Daaa... Și un bănuț... Așa spunea taica despre el.

Bătrînul îl mai întrebă în glumă:

— Ia zi acum, cine-a luat de la haiduci pe muierea blestematului de Abdi și i-a dat-o înapoi?

— Cine să i-o dea? Tu. N-ai zis chiar tu adineaori: „Eu am luat-o și i-am adus-o înapoi?"

Bătrînul clătină din cap, mîhnit:

— Eu nu sînt eu, eu sînt...

Memed îl privi cu luare-aminte. Între cele două sprîncene, chiar la mijloc, printre perii albi, văzu o aluniță mărișoară, verde... E drept, nu era neagră, ci verde... Totuși, din clipa aceea, nu-și mai luă ochii de pe chipul bătrînului.

În schimb, Mustafa nu-i da pace:

— Știi doar bine, tu ai luat-o și i-ai dat-o înapoi lui Abdi Aga.

— Nu, nu. Nu eu. Ăla care a luat-o și i-a dat-o înapoi a murit.

După aceste vorbe, bătrînul se întinse pe spate, cît era de lung, de-a dreptul pe pămînt, punîndu-și traista sub cap, în chip de pernă.

Mustafa îl înghionti pe Memed.

— Hai, scoală. Să mergem!

Memed se ridică fără să răspundă; nu-și putea desprinde privirile de pe fața bătrînului. Acesta deschise ochii.

— Ei, va să zică, plecați?

Memed, parcă vrăjit, își luă rămas bun:

— Rămîi sănătos!

— Rămîi sănătos! repetă și Mustafa.

— Drum bun! le ură bătrînul, și, ridicîndu-și capul, se uită după ei cum se îndepărtau. După ce îi pierdu din

vedere, își lăsă domol capul pe traistă și închise ochii. În apropiere, rîul vuia, alergînd învolburat...

Pînă la pădurea de pini de la trecătoarea Cămilei, nu mai scoaseră o vorbă. Chipul lui Memed se înăsprise, năpădit de amărăciune. Cînd și cînd scăpăra pe el o bucurie care îndată se stingea, gonită de norul negru care parcă-i învăluise toată ființa.

De cîteva ori, aruncă o uitătură piezișă spre Mustafa. Acesta îl privea și el, din ce în ce mai nedumerit. Cum urcară coasta, Memed se așeză pe o piatră, ostenit. Pe neașteptate, surîse.

— Ia spune, de ce zîmbești? îl întrebă Mustafa, prinzînd din zbor prilejul unei vorbe.

Memed nu-i răspunse. Surîdea într-una.

— Ei?

— Alah mi-e martor că nu greșesc, zise Memed, devenit serios dintr-o dată. Bătrînul e chiar Kodja Ahmet în carne și oase. Asta-i credința mea.

— Vorbe, spuse Mustafa.

— Cum vorbe? Bătrînul e Kodja Ahmet cum te văd și mă vezi.

— Las-o-ncolo, și tu! Omul ăsta-i un om ca toți oamenii. Și pe deasupra-i un moșneag, aidoma lui bunicu-meu. N-are nici în clin, nici în mînecă cu Kodja Ahmet!

— I-ai văzut alunița de pe frunte? Era drept în mijloc, zise Memet.

— N-am văzut-o, îi tăie vorba Mustafa.

— O aluniță mare, verde, tamam în mijlocul frunții.

— N-am văzut nimic.

— Ochii îi ardeau ca două făclii.

— Da' de unde!

— Aruncau sclipiri cum aruncă cleștarul în bătaia soarelui.

— N-am băgat de seamă.

— Credința mea e că bătrînul ăsta nu poate fi altul decît Kodja Ahmet.

— Ehehei! Dacă oameni ca ăsta ar fi Kodja Ahmet, nu te-ai mai putea mișca în lume de ei. Zău așa! Bătrînul e un om obișnuit, ca tine și ca mine.

— Ochii îi ardeau ca niște văpăi... Iar pe chip avea o bunătate... Ceva ce ți-l apropia de suflet... Ah, de l-ar fi văzut taică-tău, ce bine-ar fi fost!...

Tot vorbind așa, coborîră de pe măgură și, dintr-o dată, li se deschise înainte un șes, cu un pîlc de plopi într-o parte. Prin mijloc șerpuia leneș o apă. Panglica ei albă strălucea în soare, pe întinsul cîmpiei. Vedeau pentru prima oară un rîu atît de lung care, tot cotind, străbătea un șes neted, răspîndind mii de sclipiri de argint.

— Am ajuns, spuse Memed.

— De unde știi?

— În Ciukurova curg apele așa întortocheat. După mine, apa asta e Savrunul, iar unde-i desișul de plopi nu poate fi decît Degirmen de lîngă Kadirli. Așa povestea nenea Durmuș Ali. E limpede?

Pentru că Memed vorbise aspru, Mustafa crezu că s-a mîniat. Ce-i drept, arareori i se înfuria prietenul, dar cînd îl prindea mînia devenea arțăgos. Încercă să-l împace:

— E limpede. Iacă și Ciukurova. Bine-ai mai ținut minte spusele lui Durmuș Ali!

Intrară în Șabaplî. Apa care se abătea prin parte de jos a satului rupsese canalul și se revărsase pe drmul din vale. Ca să treacă pe malul celălalt, fură nevoiți să se descalțe.

Mai jos de Șabaplî, acolo unde azi se află casa lui Bolat Mustafa, pămîntul roșu e învîrstat cu cel alb. Și locul acela era năpădit de mărăcini. Cum trecură de ei, se iviră și primele case ale orașului, unele simple colibe acoperite cu stuf. La capătul lor se zărea o clădire mare, cu olane, iar mai departe, case spoite cu var, cu acoperișuri de țiglă roșie și tablă zincată strălucitoare. Părea mai degrabă o jucărie decît un oraș aievea. De uimire, băieții făcură ochi mari. Ce albe erau casele! Și cît de multe! Nu mai fu chip să-și dezlipească privirile de pe ele...

După ce trecură și rîul Boklu se treziră în plin oraș. Sub razele soarelui, geamurile aruncau lumini, mii de scînteieri colorate... Seraiuri de sticlă, nu alta, erau casele... Întocmai cum le spusese Dursun, seraiuri de padișahi și de zîne din povești...

La intrarea în oraș, de o parte și de alta a drumului, străjuia cimitirul, cu pietrele de mormînt înnegrite, culcate pe-o rînă, acoperite spre miazănoapte de mușchi gros. În mijloc, un dud mare, uitat de vreme, își trimitea spre cer ramurile golașe, cu frunziș sărac, pe alocuri uscate în întregime. Pentru prima oară vedeau un cimitir atît de mare.

Pînă în piață nu li s-a luat gîndul de la cimitir. Le strecurase în suflet o teamă neînțeleasă, chiar groază...

Dar, ajunşi în faţa primei prăvălii, îl uitară cu totul. Intr-o dugheană micuţă, învelită cu tablă, se rînduiau pe o masă întinsă borcane pline cu zaharicale felurite, de toate culorile. In faţa lor se aflau tinichele cu gaz şi lăzi cu zahăr, sare, smochine, struguri.

Nu se mai săturau privind prăvălia. Stăteau alături, nemişcaţi, şi n-o slăbeau din ochi. Ce minunată era faţă de dugheana lui Abdi Aga!

Cînd, oprindu-se cu uimire la tot pasul, ajunseră în inima pieţei, soarele se lăsa alene după deal. In faţa unei prăvălii de manufactură se opriră din nou, vrăjiţi de stămburile înflorate în culori vii ce-ţi luau ochii, de mulţimea broboadelor, de nenumăratele stofe pentru şalvari, de şirurile de şepci agăţate pe-o sfoară, de şalurile de mătase, atît de multe, că atîrnau unul lîngă altul, umplînd toată prăvălia... Inăuntru moţăia un bărbat scund, burduhănos.

Se aşezară pe caldarîmul pardosit cu pietre mari de gîrlă, desfundat din loc în loc.

„Au acoperit pînă şi pămîntul!" gîndi Memed cu încîntare. In dreapta pieţei se înşirau duzi bătrîni, gîrboviţi, cu crengile înlănţuite. Sub umbrişul lor des, ca de pădure, stăteau potcovarii. Nările flăcăilor adulmecau o năvală de mirosuri cu totul neobişnuite pentru ei: un iz amărui de săpun, de sare, de stofă nouă, de mucegai, de mîncăruri necunoscute...

Memed îl prinse pe Mustafa de mînă şi-l trase sub un dud în care forfoteau zeci de vrăbii, umplînd toată piaţa cu piuitul lor gălăgios.

— Se înserează, Mustafa... Ce facem?

Ca trezit din somn, Mustafa tresări.

— Ce facem?... repetă el întrebarea, privind buimac la Memed. Parcă plutea într-un vis.

— Ţăranii care vin în oraş trag peste noapte la han. Aşa spunea nenea Durmuş Ali. Hai şi noi la han!

— Haidem. Hanul e cel mai bun lucru dintre toate, se învoi Mustafa.

— Da' vorba e, unde-i hanul? Numai de l-am găsi...

— Da... De l-am găsi...

Peste tot zăngăneau obloanele prăvăliilor care se închideau. Atîta zgomot îi năuci, le spulberă dintr-o dată orice urmă de visare, lăsîndu-le doar stingherealã şi nesiguranţă. Porniră ţinîndu-se de mînă ca nişte copii. Doi bărbaţi graşi, cu lanţuri groase de ceas petrecute peste piept,

trecură pe lîngă ei. Nu avură curajul să-i întrebe despre han. Amurgise; înserarea cobora, grăbită, cînd se opriră în fața unei prăvălii. Luîndu-i drept mușterii, negustorul îi îmbie cu bunăvoință:

— Poftiți, domnilor. Ce doriți?

Cuvîntul „domn" îi rușină. Nu știură cum să părăsească mai repede prăvălia. Și totuși, trebuiau să întrebe de han.

Ca la un semn, toate magazinele se închiseră. Rătăceau de colo-colo, de mai bine de-o oră, fără a cuteza să întrebe pe cineva. Nu le dădea mîna să oprească așa, tamnesam, pe vreun trecător. Nimeni nu li se părea îndeajuns de potrivit pentru asta. Dar tocmai cînd Memed își făcea fel de fel de gînduri negre, zăriră în fața lor, pășind grăbit, un ins îmbrăcat cu o haină de lînă țesută în casă; după înfățișare, ca și după îmbrăcăminte, părea un muntean. Memed, uitînd de orice sfială, alergă după el:

— Frate, frate! Stai oleacă!

Omul se opri, măsurînd flăcăul cu o privire mirată. Căutătura lui îi plăcu lui Memed care se simți deodată neașteptat de bine.

— Spune! se răsti omul, aspru.

— Sîntem străini...

— Eeee... Și ce vreți?

Memed, ușor stînjenit, îndrăzni să întrebe:

— Unde-i hanul? Iacă, asta voiam să aflu.

— Veniți după mine, le spuse trecătorul și coti pe-o stradă învecinată.

Mergea iarăși repede. Memed se uită atent la umbletul lui. Părea deprins să pășească pe drumuri povîrnite; ca orice muntean, la fiecare pas, ridica piciorul mult în aer, aproape la înălțimea genunchiului, apoi îl punea pe pămînt cu băgare de seamă. Tot astfel mergeau și ei; cei de la șes pășesc cu totul altfel, aproape tîrîndu-și picioarele.

În fața unei hardughii fără nici o noimă, dărăpănată, cu o poartă mare din lemn mîncată de cari, omul le spuse:

— Iată, aici e hanul. Și imediat își văzu mai departe de drum, cu aceeași iuțeală, cu același mers săltăreț de muntean.

— Trebuie să ne ducem și să-l găsim pe hangiu! își dădu cu părerea Memed. Iar Mustafa repetă după el:

— Trebuie să-l găsim.

Intrară în curtea înțesată cu cai, căruțe, catîri și măgari; picioarele li se îngropau în bălegarul proaspăt. Mirosul iute, umed, le ardea nările, făcîndu-le greață.

Pe un par din mijlocul curții era atîrnat un felinar mărișor, cu geamul înnegrit de fum.

— Ia uită-te la felinar! îl îndemnă Memed pe Mustafa.

— Ce mare e! se minună acesta.

Un om mărunțel, cu bărbia mică teșită, se tot învîrtea într-un du-te-vino neîntrerupt.

Într-un ungher, se ciorovăiau, gălăgioși, vreo cincisprezece inși care, judecînd după sumanele din aba, păreau a fi din Maraș.[1] Mai ales unul dintre ei era tare înfuriat; înjura de orice: de agă, de pașă, de soartă, de mamă, de muiere. Își trăgea puțin sufletul și-apoi o lua de la capăt cu același potop de înjurături.

— Dacă n-o să putem vinde pînza asta, începea unul, și iar trăgea o înjurătură: Mama și tot neamul ei de pînză!

Și, orice-ar fi vorbit, fiecare dintre ei o isprăvea la fel, cu o sudalmă.

Memed și Mustafa se apropiară de ei pe nesimțite. Certăreții nici nu-i luară în seamă. Mai la o parte, singur, fără să se amestece în gîlceavă, stătea un bătrîn. Chipul său avea ceva copilăros, plăcut; se lumina din cînd în cînd de cîte un zîmbet, ca un răspuns la propriile sale gînduri.

Memed se apropie de el cu încredere:

— Nene, oare unde-o fi hangiul?

— Ce treabă aveți cu ticălosul ăla? S-a înecat, săracul de el, răspunse bătrînul.

— Mai mare păcatul, bietul om! spuse Mustafa.

— Și unde mai pui că a căzut chiar în cap...

— Tiii! Păcat de el, sărmanul, îl căina mai departe Mustafa, fără să priceapă pentru ce-l înghiontea Memed.

— Daaa... mare păcat, se prefăcu a-i ține isonul bătrînul.

— Nu te uita la el, nene — intră în vorbă Memed, care înțelesese de la bun început că bătrînul glumea — noi am venit la han ca să ne petrecem noaptea aici. Pe unde-o fi hangiul?

Mustafa era din ce în ce mai nedumerit de stăruințele lui Memed. Bătrînul îi răspunse însă cu glas tare, ca să poată fi auzit de omul care-și tot făcea de lucru, alergînd încoace și încolo prin curte:

[1] Situat în sudul Asiei Mici, în apropierea frontierei cu Siria, Maraşul este un important centru comercial, îndeosebi pentru produse agricole şi textile.

— Iacă, el e pezevenghiul pe care-l numiți hangiu. Duceți-vă la el și spuneți-i ce vă doare.

Surîzînd, hangiul întoarse vorba bătrînului:

— Credeți-mă pe mine, dacă căutați vreun pezevenghi, dar știți, unul de-adevăratelea, unul barosan, nu orice terchea-berchea, îl găsiți chiar lîngă voi... E chiar bătrînul ăsta cu barba albă... Nu măcinatul făinii i-a albit barba, ci tot felul de ticăloșii, care mai de care mai deocheate...

— Uite ce-i, căpetenie de pezevenghi ce ești, flăcăii ăștia își caută un adăpost pentru noapte.

— O să dormiți în aceeași odaie cu pungașul ăsta bătrîn, îi spuse hangiul lui Memed. El o să vă ducă acolo.

— Vai, pezevenghiule, vai!... se văicărea bătrînul pus pe șotii. Veniți cu mine, flăcăilor, să vă arăt culcușurile voastre!

După ce se suiră, cu frică, pe o scară prăfuită care trosnea și se scutura, de parcă sta să se prăbușească la fiecare pas, intrară într-o odaie murdară, cu multe paturi înșiruite unele lîngă altele.

— E pentru prima oară cînd veniți la oraș, nu-i așa? îi întrebă bătrînul.

— Pentru prima oară, da, așa-i, recunoscu Memed, urmat îndată de Mustafa.

— Cum se poate una ca asta? Doar păreți trecuți de douăzeci de ani. Cum se face că pînă acum n-ați mai pus piciorul în oraș?

— Știu și eu! Iacă, n-am avut încă prilejul.

— Din ce sat sînteți?

— Din Degirmenoluk.

— I-un sat de munte, nu?

— De munte.

Cînd bătrînul îi întrebă dac-au mîncat ori nu, simțiră prin măruntaie o foame îngrozitoare.

— Eu mă numesc Hasan Onbașî, se prezentă bătrînul.

— Pe mine mă cheamă Memed. Iar el e Mustafa...

Intrară toți trei într-o băcănie; nori negri de muște roiau deasupra unor cutii de tinichea ruginite, în care erau *pekmez* [1], stafide și halva.

Hasan Onbașî grăi către băcan:

[1] Marmeladă din struguri, sfeclă, pepene sau trestie de zahăr.

— Servește-i pe acești lei paralei cu tot ce ți-or cere. Mie, dă-mi halva cu pîine.

— Să ne dea și nouă la fel, ceru Memed.

Mîncară cu poftă, la lumina tremurătoare a lămpii cu gaz.

Cînd se reîntoarseră în odaia de la han, găsiră toate paturile ocupate, în afară de trei, ale lor. Se lungiră pe dată așa cum erau, îmbrăcați. Fumul gros de țigară umplea camera straturi-straturi, lăsînd cu greu să răzbată prin el pîlpîirea lămpii care arunca o lumină încețoșată pe pereții pătați de ploșnițe strivite. Prin larma de glasuri, Hasan Onbașî vorbi iarăși băieților care se tot foiau în așternut:

— Care va să zică, e pentru prima oară cînd dormiți într-un han?

— Da, da, răspunse Memed, din patul lui. Aproape să se înăbușe omul în fumăraia și duhoarea asta.

— Ia spuneți, v-a plăcut orașul?

— E foarte mare. Și are niște case mari, mari, ca niște seraiuri.

Hasan Onbașî rîse:

— Ei, dac-ați vedea Marașul! Are un bazar clădit... Scînteiază în toate culorile... Incotro ți-ndrepți privirea, îți înveselești inima... Cînd nimerești acolo, îți piere graiul, ca fermecat. Intr-o parte fac vînzare negustorii de țesături, într-alta, șelarii, mai încolo, vînzătorii de arămuri... Găsești acolo tot ce-ți poftește sufletul... E-un rai Marașul! E de-o sută de ori mai ceva ca orașul ăsta!

Memed se gîndi ce se gîndi, apoi se minună:

— Nu mai spune! Ia te uită!

— Daaa, își întări spusele Hasan Onbașî. Da, așa-i Marașul. Dar Istanbulul!

Chipul lui Memed, brăzdat deodată de zbîrcituri nenumărate, se întunecă trădînd o mare încordare.

— Cine-i agă al orașului ăsta? răbufni el, în sfîrșit, simțind îndată o mare ușurare.

— Ce-ai zis? îl puse să repete Hasan Onbașî.

— Cine-i agă în orașul ăsta?

— Ce agă, copile? Se poate să fie vreun stăpîn pe orașul ăsta? Aici nu există agă. Fiecare e stăpîn pe el însuși. „Agă" se spune aici bogătașilor... Și-s mulți...

Lui Memed nu-i intra în cap așa ceva:

— Cine-i singurul agă al locurilor ăstora? stărui el. Cum îl cheamă? Cine-i proprietarul tuturor prăvăliilor, stăpînul tuturor pămînturilor de pe-aici?

Hasan Onbaşî pricepu ce-l rodea pe băiat.

— Dar în satul vostru cine-i agă?

— Abdi Aga.

— Şi tot pămîntul de la voi este al lui Abdi Aga?

— Da' al cui să fie?!

— Şi prăvălia din sat?

— I-a agăi...

— Şi vacile, boii, caprele, oile-s tot ale lui?

— Cea mai mare parte-s ale lui...

Hasan Onbaşî căzu pe gînduri, scărpinîndu-şi barba. Apoi grăi:

— Uite ce-i, Memed, fiule. Aici nu există nici un agă aşa cum ştii tu. Locurile din oraşul ăsta, mici ori mari, sînt ale fiecăruia. Bineînţeles, există şi oameni lipsiţi de orice avuţie. Pe de altă parte, bogătaşii au întinderi foarte mari de pămînt. Nevoiaşii, o nimica toată. Iar cei săraci lipiţi, de loc. Cît despre prăvălii, fiecare îşi are stăpînul ei.

— I-adevărat? îi scăpă lui Memed un strigăt de mirare.

— Dar cum, minciună? Sigur că-i adevărat.

Bătrînul le vorbi îndelung despre cei fără de pămînt, apoi le descrise viile şi ogoarele Maraşului, orezăriile sale, le povesti despre lucrătorii care trudeau pe ele... Le mai pomeni despre un agă numit Hodjaoglu, care are chiupuri pline cu aur şi pămînt cît lumea... Şi cum Memed tăcea mereu, Hasan Onbaşî îşi scormoni mai departe amintirile de pe vremea cînd fusese prizonier în Caucaz. Povesti băieţilor ce văzuse pe-acolo, apoi prin Galiţia, Damasc, Beyrut, Adana, Mersina... La Konya [1] îşi doarme somnul de veci vestitul Mevlâna; despre mormîntul acestuia vorbi şi vorbi... Apoi, deodată se opri din povestit şi-şi trase pătura peste cap.

In odaie, larma încetase. Intr-un colţ, un bărbat, aplecat deasupra unui *saz* [2], sta cu ochii închişi şi cînta. Sunetele

[1] Actuala denumire pentru anticul Iconium. Fostă capitală seldgiucidă, oraşul este renumit în întreaga lume islamică pentru muzeul său. Aici se află mormîntul vestitului poet Djelal ed-Din Rumi-Nevlâna (sec. XIII), întemeietorul ordinului dervişilor dansatori.

[2] Instrument muzical cu coarde, asemănător lăutei.

domoale ale *saz*-ului erau însoțite încet, abia auzit, de vocea sa groasă. Sub lumina tremurată a lămpii, fața prelungă a omului se schimba mereu : aci parcă se lungea, aci se scurta, aci se lărgea, aci se îngusta. Memed îl ascultă multă vreme, fără să se gîndească la nimic. Intr-un tîrziu omul își agăță *saz*-ul într-un cui de lîngă căpătîi și se vîrî sub plapumă.

Memed era răscolit. Nu se lipea somnul de el. Se lăsă în voia gîndurilor care-i roiau prin minte. Înțelesese, în sfîrșit, cît de necuprinsă e lumea. O vedea aievea cu ochii minții. Satul Degirmenoluk rămăsese mic cît un punct. Iar Abdi Aga, uriașul, abia dacă era cît o furnică. Și poate că abia acum judeca pentru prima oară totul așa cum era. Pentru prima oară simți bucuria împlinită a gîndului descătușat, care te poartă dincolo de lumea ta strîmtă. În el se zămisli și simțămîntul urii. Crescuse în propriii săi ochi. Începuse să înțeleagă că și el se numără printre oameni ; răsucindu-se în pat, cînd pe-o parte, cînd pe alta, își repeta :

— Și noi sîntem oameni, ca și Abdi Aga !

Cînd în zori Mustafa îl înghionti să se trezească, nici nu simți. Dormea, sau mai degrabă era cufundat în gînduri ca într-un somn greu. Și numai cînd Mustafa, știind că nu poate dormi dezvelit, trase plapuma de pe el, se trezi, sau mai bine zis, se ridică în capul oaselor. Avea ochii umflați de nesomn dar în ei se citea fericirea pe care ți-o dă gîndirea avîntată. Fața, galbenă ca șofranul, iradia mulțumire.

Plătiră hangiului și plecară. În poartă, Memed îl întrebă :

— Oare pe unde-o fi Hasan Onbașî ? Să ne fi luat rămas bun de la el.

— Da, să-i fi spus un rămîi cu bine, adăugă și Mustafa.

— Pezevenghiul ăla bătrîn ? S-a sculat cu noaptea-n cap, și-a încărcat bulendrele și s-a dus să le vîndă prin sate. Se-ntoarce tocmai peste zece zile. Dați-l la naiba !

— Eh, ce bine-ar fi fost de l-am mai fi putut vedea... spuse Memed cu părere de rău.

— Ce bine-ar fi fost... îngînă și Mustafa.

În mijlocul pieței rămaseră pironiți locului, zăpăciți de lumea care forfotea sub arșița soarelui necruțător. Atîta mulțime de oameni strînsă laolaltă nu mai văzuseră niciodată pînă atunci. „Mișună ca furnicile" își spuse Me-

med cu uimire. Salepgiii cu ulcioarele de alamă galbenă la spinare strigau, lovind una de alta cănile din mîini: „Hai la salep! Salep! Mai dulce ca mierea! Salep de soi! Bei nu bei, tot te căiești!"

Soarele cădea peste ulcioarele de alamă, smulgîndu-le mii de lumini. Ca să le poată privi mai de aproape, Memed spuse unui salepgiu:

— Dă-mi un salep! Și dă-i unul și prietenului meu!

Cînd omul se aplecă să umple cănile, Memed dezmierdă sfios cu mîna fața lucie și strălucitoare a ulciorului. Deși spumos și rece ca gheața, salepul nu le plăcu; nu putură să bea nici jumătate din porție.

Mai la o parte, așezat pe-o buturugă înălțuță, un bărbat bătea potcoave, cîntînd cît îl ținea gura. Era vestitul Kör Hadji al orașului. Cîntecul său se împletea cu loviturile metalului, într-o singură melodie. Memed fu la fel de uluit de meșteșugul lui Kör Hadji ca și de ulcioarele de alamă.

Un miros îmbietor, de chebap, îl făcu să întoarcă iute capul, urmărind cu ochii fumul gros care se răspîndea în valuri dintr-o dugheană dărăpănată. Mirosul puternic de carne friptă și grăsime făcu să li se învîrte capul. Și fără să-și dea seama cum, se pomeniră în dugheana chebapgiului.

„Poftiți, poftiți", îi îndemna de zor un băiat de prăvălie, ceea ce le stîrni din nou mirarea. Se așezară, așteptînd chebapul. Și piața, și orașul, și lumea, tot ceea ce cunoscuseră pînă ieri, lui Memed i se părea astăzi a fi cu totul altfel. Lanțul care-i legase picioarele și inima, împiedicîndu-l să-și ia zborul, astăzi se desfăcuse de la sine. Se simțea ușor și slobod, de parc-ar fi zburat.

Cît au stat să mănînce chebapul, nu s-au simțit la largul lor: li se părea că toți oamenii din birt stau și-i privesc.

Mai dădură de cîteva ori raita prin piață, la fel de descumpăniți ca mai înainte.

— Zău că pe-aici nu există nici un agă! îi spuse Memed lui Mustafa.

— O fi adevărat?

— Ia gîndește-te: sat fără agă!

Intrară într-o prăvălie cu basmale de mătase agățate peste tot. Memed alese una galbenă. O înghesui în palmă și strînse pumnul. Cînd îl desfăcu, basmaua alunecă la loc, ca vie: mătase naturală! O cumpărară și plecară.

Mustafa îi făcu cu ochiul.

— E pentru Hatce, așa-i ?

— Cum de-ai ghicit, măi Mustafa ! Da' isteț băiat mai ești tu ! îl luă Memed peste picior.

Cumpărară halva din prăvălia din care tîrguiseră cu o seară mai înainte, iar de la brutărie luară pîine caldă, aburindă. Le legară într-o basma, și se așezară pe o piatră albă din mijlocul pieței. Ochii le rămaseră ațintiți la grămezile de portocale aurii de pe tejghelele fructarilor. Se ridicară și-și aleseră cîte o portocală ; după ce le curățară grijulii de coajă, le mîncară cu poftă.

Cînd porniră înapoi către sat, era aproape amiază. Din înaltul cerului soarele își trimitea deasupra lor razele-i drepte, ghemuindu-le umbrele negre, micuțe și rotunde, chiar sub picioare.

Ieșind afară din oraș, nu se îndurau să se depărteze ; mereu se întorceau să-l mai privească pînă îl pierdură din ochi. Deasupra lui pluteau nori albi. Fumul argintiu care luneca domol din hornurile caselor rămînea agățat în văzduh. Olanele roșii păreau lipite pe albastrul neclintit al cerului.

Trecuse de miezul nopții cînd intrară în sat. Mare, strălucitor, luceafărul răsărise, aruncînd scîntei jur împrejur. In dreptul casei lui Memed, cei doi prieteni se despărțiră. Lui Mustafa îi părea rău de drumul pe care-l făcuse ; se simțea obosit din cale-afară. Memed, dimpotrivă, era foarte bucuros. Se îndreptă spre ușă, dar picioarele îl trăgeau înapoi. Se sprijini cu spinarea de perete, șovăind : să intre, ori nu ? Luă hotărîrea să nu intre și întorcîndu-se, se furișă de-a lungul gardurilor de mărăcini, pînă în fața unei case unde se opri gîfîind. Un dud stufos își desfăcea larg crengile, ca o umbrelă deschisă. Stătu puțin sub el. Apoi o luă la stînga și se lungi pe pămînt, adăpostit de gardul de mărăcini. Încetul cu încetul, oboseala îi pierea.

Pe malurile apelor trăiește, prin părțile acelea, o pasăre subțirică cu picioarele lungi ca niște catalige, cu pene de culoarea unei fumegări verzui, aidoma frunzișului verde al copacului văzut prin ceață. Gîtul și ciocul îi sînt atît de lungi, încît par desprinse de trup. Țăranii din Degirmenoluk îi spun acestei păsări *divlik*. La cîntecul ei s-au gîndit cînd au numit-o așa. Slobozește un fluierat ciudat, prelung, pe care-l curmă în pripă pentru ca iar s-o ia de la capăt. Tot farmecul cîntecului ei stă în sfîrșitul acesta neașteptat pe care Memed se pricepea să-l imite întocmai.

Din locul în care era culcat fluieră de cîteva ori ca pasărea aceea. Ţinea ochii aţintiţi spre poarta care continua să rămînă închisă. Mai fluieră de cîteva ori în şir, neliniştit. Peste puţin, poarta se crăpă uşurel. Inima lui Memed bătea nebuneşte. Umbra care se strecurase prin uşă alunecă fără zgomot şi se lungi alături de el ; apoi amîndouă umbrele se tîrîră împreună, încet, lîngă gardul de mărăcini.

Întinzînd mîna către fata de alături, Memed o chemă în şoaptă :

— Hatce !

— Dragul meu ! Te-am aşteptat atîta ! Iţi tot ieşeam în cale.

Îşi simţeau dogoarea trupurilor şi răsuflarea fierbinte, ca o pală de foc. Se strînseră şi mai mult unul lîngă altul. Îi cuprinse ameţeala.

În întuneric mătasea moale curse ca o apă îngheţată din mîna lui Memed în mîinile fetei.

Stătură o vreme îmbrăţişaţi în tăcere, năzuind unul spre altul cu toate fibrele fiinţei lor. Mirosul de iarbă proaspătă, strivită, îi ameţea.

— Dacă n-ai fi tu, aş muri. Nu pot trăi fără tine. Doar două zile ai fost plecat şi, pentru mine, lumea îşi pierduse tot rostul...

— Şi eu am stat ca pe jeratic...

— Cum e oraşul ?

— Uşurel !... Am atîtea să-ţi spun... Am cunoscut pe cineva, îi zicea Hasan Onbaşî. Ce om ! A văzut pînă şi Instanbulul... Om, nu glumă, Hasan Onbaşî ăsta. E din Maraş, chiar din inima Maraşului. Mi-a povestit atîtea ! O dată bărbat ! Mi-a zis : „Ia-ţi logodnica şi vino în Ciukurova... În Ciukurova nu există agă". Aşa mi-a spus el. O să-mi găsească el pămînt, boi, casă... de toate o să-mi găsească... Hasan Onbaşî trăieşte în Ciukurova. „Răpeşte-ţi logodnica şi vino", mi-a zis el.

— Hasan Onbaşî... repetă în şoaptă Hatce, ca pentru a-şi întipări numele în minte.

— Un om atît de bun, să-l pui la rană. O să facă orice pentru noi, dac-om fugi...

— Dac-om fugi...

— De l-ai vedea ! Are o barbă lungă şi albă, ca neaua. Atîta vreme cît se află el în Ciukurova, pe noi n-are de ce să ne doară capul... Da... Mi-a spus : „Măi flăcăule, măi,

răpește-ți logodnica și vino." „Bine, m-am învoit eu, peste zece zile o iau și viu".

— Peste zece zile...

— E mai bun ca un tată. Are o barbă albă... Strălucește ca apa curgătoare sub soare.

— Dac-am pleca acum, numaidecît? spuse Hatce.

— Peste zece zile.

— Mi-e frică.

— Atîta vreme cît e în Ciukurova Hasan Onbașî, nu-mi pasă. Singura mea grijă e maică-mea. La ce cazne o s-o supună Abdi!

— Să vie și ea. O dată ce în Ciukurova se află Hasan Onbașî...

— Am s-o rog. Am să-i spun: „Ne-așteaptă Onbașî acolo"... Poate-o să vie...

— Mi-e frică. Mi-e frică de Abdi. Pe nepotu-său, cînd îl cauți, e la noi. Mereu șușotește cu mama... Ieri...

— Zece zile... Și într-a unsprezecea... Tu, mama și cu mine... Într-o noapte... Pe-aici ne e drumul. „Bun găsit, Ciukurova! Hasan Onbașî, iată, am sosit", o să-i spunem noi. Ce-o să se mai mire! Și ce bine-o să-i pară!...

— O să-i pară bine... Dar mie mi-e așa de frică...

Tăcură îndelung. Nu se auzea nici un zgomot, nimic altceva în afară de răsuflarea lor și țîrîitul greierilor...

— Mi-e frică, repetă Hatce.

— Ce mult o să se bucure Onbașî...

— Mi-e frică, de mama.

Pe Memed îl cuprinse amețeala. Un șuvoi galben, rupt din soare, se-nvîrtea pe dinaintea lui, scăpărînd fulgere și trăsnete.

— Doar zece zile... și într-a unsprezecea... gata!

Hatce e fiica lui Osman, un om blînd, așezat, care nu supără pe nimeni. Cît despre mamă, e urgia pămîntului! Unde-i gîlceava mai mare în sat, acolo o găsești și pe ea negreșit. E înaltă, puternică. Vede singură de toate treburile casei. Pînă și ogorul, tot ea îl muncește.

Memed și Hatce și-au petrecut copilăria împreună. Dintre toți băieții, Memed făcea cele mai frumoase căsuțe din lut, pe care Hatce se pricepea să le împodobească cel mai bine. Îi lăsau pe ceilalți copii să se joace împreună, iar ei plecau singuri într-altă parte și născoceau jocuri, fel de fel...

Cînd Hatce a împlinit cincisprezece ani, a început să vină zi de zi la mama lui Memed, ca să învețe de la ea să

împletească ciorapi. Döne îi arăta cele mai izbutite modele, cele mai măiestrite broderii.

O mîngîia pe păr și-i spunea adesea :

— Să dea Alah să-mi fii noră, frumoasa mea.

N-o numea decît „nora mea" ori de cîte ori pomenea despre Hatce.

Astfel s-a mai scurs un an. Într-o zi, cînd Memed venea de la cîmp ostenit, o întîlni, pe neașteptate, pe Hatce, la Aladjagedik. Fata fusese pe munte, după ciuperci. Nu se mai văzuseră de peste o lună. Dînd cu ochii unul de altul se bucurară, înviorați dintr-o dată. Se așezară amîndoi pe-o piatră. Fiindcă se întuneca, Hatce vru să se ridice, dar Memed o cuprinse de mînă și o sili să se așeze din nou :

— Mai stai ! o rugă el.

Era răvășit. Trupul, încins de vîlvătăi, îi tremura puternic.

— Tu ești logodnica mea, nu-i așa ?

Luă mîinile fetei într-ale sale :

— Tu ești doar a mea...

Hatce rîse încetișor.

— Spune, fată dragă, așa-i că mi-ești logodnică ?

Și cum fata se trăgea mai departe de el, Memed o ținu strîns de mîini :

— Fato, șopti el... Tu...

Încercă s-o sărute.

Înroșindu-se ca focul, Hatce îl îmbrînci cît colo și fugi. Memed o ajunse din urmă și o prinse. Fata se liniștise, își recăpătase încrederea în el ; Memed se mai domolise și el. Îi spuse încet :

— La miezul nopții vin... Mă ascund sub umbra dudului cel mare. Am să fluier ca pasărea *divlik*. Uite, așa ! și fluieră de cîteva ori.

Lui Hatce îi veni să rîdă :

— Chiar ca pasărea *divlik* ! Nimeni n-o să-și dea seama.

— Noi amîndoi sîntem logodiți, așa-i ? Vezi ca nimeni să nu afle !

Aceste vorbe făcură să piară tot sîngele din obrajii lui Hatce.

— Dacă o să ne vadă careva ! și fugi.

De atunci, cu fiecare zi care trecuse, dragostea lor crescu, se prefăcu în iubire pe viață și pe moarte ; satul întreg vorbea despre ei.

In fiecare noapte, făceau ce făceau și se întîlneau. Cînd nu izbuteau să se vadă, de nici unul nu se prindea somnul... S-a întîmplat ca mama lui Hatce să le descopere întîlnirile furișe. Ce nu a încercat ca să le zădărnicească! A bătut-o pe fată. Degeaba. A legat-o, noaptea, și de picioare și de mîini. A zăvorît casa cu lacăte peste lacăte. Tot degeaba. La orice piedică, Hatce găsea o ieșire. Ea îi împletea lui Memed ciorapii „dragostei", ea îi broda batistele. Aplecată deasupra lor, născocea fel de fel de cîntece. In ele vorbeau dragostea, dorul, gelozia... iar broderiile colorate erau expresia acelor simțăminte. Cîntecele ei se mai cîntă și azi în munții Taurus. Cei care vedeau ciorapii tresăreau, cuprinși de înfiorare. Cei care astăzi aud cîntecele, tresar la fel. In ele mijesc nădejdi, năzuințî încă nedeslușite, ceva din prospețimea și frăgezimea verdelui crud care înmugurește năvalnic primăvara.

Memed nu și-a dat seama cînd și cum a ajuns acasă. Luceafărul, care la sosirea în sat scînteia, acum pălea din ce în ce mai stins, în timp ce spre răsărit zarea se albea încet. O strigă pe maică-sa.

Döne nu dormea, îl aștepta.

— Băiatul meu! spuse ea, sărind de la locul ei. Deschise ușa și-l strînse la piept.

— Va să zică, ați mers noaptea?

— Am mers.

Cum intră în casă, Memed se trînti pe așternut. Pica de somn. Prin fața ochilor i se roteau neîncetat, ca într-un iureș, scînteierile orbitoare ale alămii...

Poate speranța era aceea care-i lumina ființa, ori poate un dor. Dorul e ca un prieten, ca o iubită. Te-nvăluie în căldura lui, îți dă aripi. In mintea lui Memed, în inimă, în toată făptura sa pătrunseseră adînc sclipirile galbene. Și, dincolo de ele, se străvedea orașul cu olanele roșii lipite pe albastrul bolții...

Apoi totul se amestecă cu fumul gros, vînăt al chebapului, cu pocnetele potcoavelor bătute de Kör Hadjî, cu străzile pardosite cu pietre de gîrlă, albe și lustruite de-ți luau ochii...

Așezată la căpătîiul fiului, Döne îl întrebă:

— Ei, cum a fost în oraș, băiete?

Memed mormăie în chip de răspuns și capul îi cade înapoi pe pernă. Se gîndește că atunci cînd lovea potcoavele, Kör Hadjî le făcea să cînte... Apoi gîndurile îi aleargă

la casele cu olane roşii. Pe jumătate adormit, pe jumătate treaz, surîde. Mîine, poimîine or să scape de-aici. Hasan Onbaşî o să se întoarcă peste zece zile din drumeţia sa prin sate. Simte o undă de întristare, dar o alungă repede. Numai zece zile, atîta, şi lucrurile vor intra pe făgaşul cel bun. Iată faţa veselă, glumeaţă a lui Hasan Onbaşî. Barba lui albă, ninsă, parc-ar fi de împrumut, aşa de străină pare pe chipul său de copil... Hasan Onbaşî o să-i găsească pe loc un ogor pe care să muncească. Nu ştia nici el pentru ce, dar avea mare încredere în bătrîn : „A cutreierat toată lumea, o cunoaşte ca în palmă..." îşi spune Memed. Şi unde mai pui că oraşul n-are agă. Vor fi trei care vor munci laolaltă : Hatce, Döne, el... Şi tot ce-or munci o să fie al lor. Nu încape nici o îndoială, Hasan Onbaşî o să-i ajute. A auzit el — nu-şi mai aduce aminte de la cine — că pămîntul Ciukurovei e mănos. Asta îl bucură atît de tare că simte cum i se strînge inima şi-l doare. Pe ogoarele Ciukurovei nu cresc ciulini. După ce se va statornici în Ciukurova şi se va rostui cu ai lui, într-o bună zi se va întoarce aici în Degirmenoluk să le povestească oamenilor cum e pe acolo. Şi după el, o să se golească tot satul : or să coboare toţi în Ciukurova. Abdi o să rămînă singur cuc. Nu ştie nici să semene, nici să strîngă recolta... O să moară de foame...

Mama repetă :

— Cum a fost în oraş, fiule ?

El crede că-i răspunde şi se cufundă iar în gînduri. In faţa fructarilor văzuse un bărbat foarte curat, pe cap cu o pălărie albă de pîslă. Purta pantaloni, nu şalvari. Cumpăra portocale. Memed se uitase cu atenţie la degetele lui. Lungi, albe, numărau banii repede, repede... Printre ele monedele parcă curgeau... Strălucire de argint...

— Dormi, fiule ?

Oare dormea ? Din nou văzu aievea scînteierile alamei. Sub razele soarelui din Ciukurova ţîşneau milioane de lumini galbene care-i jucau pe dinaintea ochilor, ameţindu-l.

Cînd se trezi, soarele era sus pe cer. Döne, la căpătîiul lui, îl privea. Deodată, fără nici o pricină, i se făcu ruşine de ea. Îşi trase plapuma peste cap, aşa cum făcea în copilărie, ori de cîte ori era voios. Rîzînd, mama trase de plapumă :

— Hai, scoală-te, flăcăule! E ziua-n amiaza mare. Scoală și povestește-mi despre oraș!

Deschise ochii, clipind somnoros și căută afară: era un soare orbitor. Apoi își plimbă prin încăpere privirea buimăcită în care se învălmășise totul.

Se sculă istovit, sfîrșit. În pofida oboselii, a întunericului dinlăuntrul său, de undeva i se prefira în inimă o lumină, o limpezime. Nu-și dădea nici el seama ce anume îi alunga tristețea. Seninătatea lui de acum izvora și creștea din această lumină dătătoare de căldură, de încredere. Dar din ce, de unde oare venea ea, lumina izbăvitoare?

Se așeză lîngă Döne și îi povesti despre oraș totul, de-a fir-a-păr. Femeia mai auzise și pe alții, chiar și pe bărbatul ei vorbindu-i despre oraș, dar nimeni nu-i povestise atît de frumos ca Memed. Cînd ajunse la lumina galbenă, băiatul se înflăcără... Cuvintele îi curgeau din gură șuvoi...

Memed istorisi aprins tot ce văzuse în oraș și apoi tăcu. Voia să mai spună ceva, înghiți în sec de cîteva ori, dar nu reuși să scoată o vorbă. Döne, care-l cunoștea bine, înțelese. Fiul avea să-i spună ceva, ceva foarte important și, ca întotdeauna în asemenea clipe, nu putea s-o facă. Îl dezmierdă pe cap și-l privi în fundul ochilor. Cum băiatul își feri privirea de a ei, mama, în sinea sa, își spuse: „Gata. E ceva. S-a întîmplat ceva, neapărat". Se uită la Memed: parcă era înlemnit. „N-o să poată vorbi ușor", își zise mama.

— Hai, dă în vileag ce-ai pe limbă, Memed! îl îmboldi ea, nemaiputîndu-se abține.

La cuvintele ei, Memed tresări; fața îi deveni pămîntie.

— Hai, spune ce te roade, fiule, repetă mama.

Memed își lăsă capul în jos.

— Eu am vorbit cu Hatce în noaptea asta. Am hotărît să fugim.

— Ți-ai pierdut mințile, băiatule?

— Ne-am gîndit că, dac-ai să rămîi în sat, Abdi Aga o să te chinuiască rău. Vino și tu cu noi în Ciukurova! O să ne mutăm la oraș.

Mama, la fel de dîrză, încercă să-l înduplece:

— Ai înnebunit? Să-mi părăsesc eu cuibul, căminul, pe ai mei toți și să mă duc, unde, în lumea largă? Și tu, ai de gînd să iei fata de la casa ei și s-o pui pribeagă pe drumuri?

— Atunci ce-i de făcut? Dă-ne tu un sfat!

— Eu ți-am spus de o sută de ori, Memed; lasă-te de Hatce. De o sută, de o mie de ori ți-am spus: ia-ți gîndul de la Hatce. Pe ea o vor logodi cu nepotul lui Abdi Aga. Nu-i de tine. Ia-ți gîndul de la ea!

— Nu pot. De-ar fi oricine-ar fi, Abdi Aga ori altcineva, eu nu pot s-o părăsesc pe Hatce. Ce, Abdi Aga e stăpîn pe inima oamenilor? O iau cu mine și fug. O singură frică am, c-o să se răzbune pe tine. Doar de asta mă tem. Altfel... nu-mi pasă!

— Nu mă simt în stare să-mi las cuibul meu, căsuța mea și pe-ai mei și să-mi iau lumea-n cap. Nu plec nicăieri. Tu, ia-ți-o pe Hatce și pleacă, du-te cu ea. Iți mai spun încă o dată: tu, fiule, ești unul singur. Iar împotrivă-ți ai un coșcogeamite agă care e stăpîn peste cinci sate. N-ai s-o scoți la capăt. Pe fată o vrea nepotul lui. Nu văd prea bine cum o să se sfîrșească povestea asta. Ia-ți gîndul de la ea. Ce, nu mai sînt fete pe lume?

La auzul acestor cuvinte, Memed se mînie. Arareori se întîmpla să se supere pe Döne.

— Pentru mine nu-s alte fete pe lume. În afară de Hatce, nu se mai află fete pentru mine.

Apoi nu mai scoase nici o vorbă.

După două zile, satul vuia. Limbile aveau ce meliță: nepotul lui Abdi Aga, din celălalt sat, trimisese pețitori la Hatce. Printre ei era și Abdi Aga. Părinții, fără să ia în seamă că fata se împotrivește, că țipă și plînge, o promiseseră la prima vedere. Un ginere ca ăsta, nepot al lui Abdi Aga e-un noroc neprețuit. Dac-ai lăsa fata să aleagă după voia inimii, te-ai trezi ori cu vreun țigan, ori cu vreun vîntură-lume. Hatce o să plîngă ce-o să plîngă, și pînă la urmă o să se împace cu soarta.

Cînd, peste alte două zile, îi logodiră, Abdi Aga agăță la șiragul de la gîtul miresei o monedă de aur de cinci lire.

După logodnă, se răspîndiră prin sat tot felul de zvonuri. Sporovăiau femeile, sporovăiau bărbații, copiii, bătrînii, tinerii, toți se-ntreceau cu vorba:

— Memed o s-o fure. N-o lasă el pe Hatce pe mîna nepotului chelbos al lui Abdi Aga.

— Taci că i-e frică.

— Cui, lui Memed? Nu-i e frică de loc.

— Unde se pomenește să-i fie lui frică!
— Doar e vorba de Memed, nu de altcineva.
— N-are decît să fie și Memed! Mare scofală! Abdi o să-l căsăpească bucățele-bucățele, iar leșul o să i-l azvîrle la cîini!
— Să nu se-nfurie odată... Și-atunci, cînd mi ți l-o arunca...
— Memed o să ia fata și o să plece.
— Unde-o să plece?
— Unde-o să plece? O să găsească el unde.
— Oriunde s-ar duce, în gaură de șarpe de-ar intra, Abdi Aga îl găsește și-l scoate de-acolo.
— Brațul lui Abdi Aga nu cunoaște stavilă, mai ales cînd are în spate și stăpînirea.
— Da, stăpînirea-i cu el. Și caimacamul [1], și primarul, și sergentul de jandarmi, toți sînt oamenii lui.
— Nu-i zi ca primarul să nu vină-n casa lui.
— Zău, mi se rupe inima de mila lui Memed ăsta.
— A venit un venetic și i-a suflat fata.
— Păcat de Memed!
— L-am zărit în spatele casei lor. Era galben-verde la față, ca veninul.
— Și eu m-am speriat de ochii lui. Așa ciudat strălucesc!
— Săracul, de cînd s-a făcut logodna, n-a mai ieșit din casă...
— Stă într-un colț întunecat...
— Pînă seara... Tot se gîndește și se gîndește.
— Așa-i iubirea adevărată! Grea!
— Innebunește omul!
— Păi, Memed e chiar pe jumătate nebun.
— Cică pe fată, maică-sa o leagă în fiecare noapte de mîini și de picioare cu frînghie groasă de cînepă...
— Incuie ușa cu șapte lacăte!
— Și Döne e într-o stare! S-o vezi și să n-o mai recunoști!
— Ce vrei! I-e frică pentru fiu-său.
— Cică Abdi Aga ar fi aflat totul.

[1] Funcționar superior însărcinat cu conducerea administrativă a unei *kaza* (județ).

— Vai, săracul Memed!
— A aflat şi-a rîs...
— Fata varsă şiroaie de lacrimi...
— Vai, săracul Memed!
— Nepotul chelbos al lui Abdi Aga s-a pripăşit pe la noi şi ce mîndru se ţine! Se vîntură prin sat ca la el acasă.
— Animal cu coarne.
— Şi încă ce coarne! De cerb!
— Că bine zici! De cerb!
— Silnicie curată!
— De nu s-ar prăpădi Memed de amărăciune.
— De n-ar muri mai curînd fata de-atîta durere.
— N-ar mai avea parte de ochii din cap cine-i desparte!
— Sst! Vorbeşte încet!
— Dar-ar Alah să n-aibă parte de zile bune!
— Să se chinuiască cît o trăi!
— Să dea Alah să-l mănînce viermii de viu!
— Ssst! Incet! Incet!
— Să-i crească spini în ochi!
— Cinci sate-s ale lui şi munţii ăştia-s tot ai lui!
— Cu bani poţi cumpăra lumea întreagă. Inima însă, ba.
— Vai, săracul Memed!
— O să vadă el, Abdi! O să vadă ce urgie o s-abată Memed pe capul lui! Aşteptaţi numai!
— Dac-o să-l omoare...
— Dac-o să-l omoare, o să i se ducă vestea. Slăvit va fi de toţi.
— Memed e încă un copil.
— E copil, dar...
— Cîte căprioare împuşcă el pe an?
— Stai şi numără dacă poţi!
— Glontele lui trece şi prin urechile acului.
— Dar-ar Alah să treacă şi prin luminile ochilor lui Abdi!
— Sst! Vorbeşte încet!
— Cînd s-o nimeri arma în mîna lui Memed, nu-i iartă el lui Abdi, n-ai teamă!
— Eh, să fi fost acum Kodja Ahmet în munţi...
— Ar fi venit în sat, ar fi stricat logodna şi i-ar fi dat fata înapoi lui Memed.

— Cînd o pune Memed mîna pe armă...
— Îi vine el de hac lui Abdi.
— Oh! De-ar fi așa!
— De-ar apuca țăranul zilele alea! Patruzeci de zile și patruzeci de nopți ar ține-o tot într-o sărbătoare!
— Cine desparte pe îndrăgostiții ursiți unul altuia n-are parte de fericire.
— Dar-ar Alah să n-aibă parte...
— Dacă n-o să-și primească pedeapsa de la Memed, Abdi o să și-o primească el de la Alah!
— De-ar da Alah să și-o primească!
— Ssst! Încet! Vorbește încet!
— Hei, unde ești tu, Kodja Ahmet! Acum ar fi fost momentul să arăți ce poți!
— Kodja Ahmet își ară frumușel cîmpul. I-e frică și de umbra lui!
— Memed a fost la oraș.
— Își face el un rost.
— De-ar păți ceva nepotul ăla chelbos...
— De i-ar cădea un fulger drept în creștet...
— De l-ar lovi moartea din senin...
— Ah! Să ia Memed fata! S-o ia și s-o ducă...
— O cunosc eu bine pe Hatce. Își face seama.
— Dacă ea moare, nici Memed nu mai trăiește.
— Vai, săracul Memed!
— Dar Döne... Biata de ea! A rămas văduvă de tînără. Să nu rămînă acum și fără băiat.

Tot satul era în fierbere. Se frămîntau cu toții pentru soarta lui Memed, dar nu aveau nici o putere. Vorbele ajungeau la urechile lui Abdi Aga din minut în minut. El auzea cea mai mică șoaptă din sat, știa tot ce se petrece, toate cîte sporovăiau țăranii.

Intr-o noapte, trimise un om de-al său după Memed. Cînd îi văzu că vine buimac și că stă supus în fața sa, răcni:

— Mă, nemernicule, mă, nerecunoscătorule! Te-am oploșit ca pe-un cîine la ușa mea. In casa mea ai crescut, te-ai făcut om. Mă, hoțule nărăvit, mă! Am auzit c-ai pus ochii pe logodnica nepotului meu!

Memed parcă se preschimbase în piatră; nu făcea nici cea mai mică mișcare. Fața i se făcuse albă de tot, ca pere-

tele. Numai în luminile ochilor scînteia pîlpîirea aceea tăioasă, mistuitoare.

— Ia aminte la mine, Memed! Dacă vrei să trăiești în satul ăsta, dacă dorești să mănînci o pîine aici, apoi atunci să nu treci peste vorbele mele. Ești încă un țînc. Tu nu știi. Nu mă știi. Eu zdrobesc omul de nu se mai ridică niciodată. Ai auzit, mă, nerecunoscătorule, mă, nemîncatule, mă? Eu pustiesc orice casă vreau, nimicesc pe oricine.

Se apropie de Memed și-l prinse de braț:

— Tu știi cine-i Abdi? Nimeni nu-mi poate sta în cale. Dobor pe-oricine vreau.

Memed tăcea cu încăpățînare. Cu cît stăruia el mai mult în tăcere, cu atît Abdi se înfuria șimai rău și striga mai tare.

— Mă jerpelitule, mă, fiu de sărăntoc... Nimeni n-are dreptul să pună ochii pe logodnica nepotului meu. Eu, mă, fac omul bucăți-bucățele și leșul i-l arunc la cîini. Ascultă bine ce-ți spun! Să nu cutezi să te mai arăți la ușa ei. Ai înțeles? Să nu cutezi. Ai înțeles ori nu?

Il zgîlțîi pe Memed de cîteva ori, cu furie. O piatră să fi fost în locul lui Memed și tot ar fi scos vreun sunet. De la Memed însă, nu se auzi nimic și tocmai această mutenie îl făcea pe Abdi Aga să turbeze. Ieșindu-și cu totul din fire, se năpusti asupra lui Memed, lovindu-l cu picioarele. Memed se stăpînea cu greu să nu-i înapoieze loviturile. Fierbea. Își mușca fălcile cu disperare, umplîndu-și gura de sînge. Pe dinaintea ochilor îi străfulgerau lumini galbene.

— Hai, cară-te de-aici! E-un păcat să vă facă omul vreun bine, să vă crească și să vă scoată deasupra nevoilor! Hrănește corbii să-ți scoată ochii, asta-i! Piei din ochii mei, pui de cățea!

Memed ieși afară, năucit; abia se mai ținea pe picioare. Scuipă cu obidă, și pe pămînt se întinse o pată mare de sînge, cît palma...

VIII

Casele, copacii, stîncile, stelele, luna, pămîntul, tot ce se află pe lume, totul se destrăma, pierea în întuneric, sub ploaia care se cernea ca prin sită. Sufla un vînt potolit dar

tăios. Din cînd în cînd, cîinii lătrau în beznă. Şi deodată, un cocoş, unul singur, cîntă prelung. Fără îndoială că stăpînul avea să taie dis-de-dimineaţă pe vestitorul acesta grăbit al zilei.

De departe, de pe drumul de dincolo de munte, răzbătea cu întreruperi lungi un clinchet de zurgălăi. Sunetul lor vioi cînd tremura în văzduh, cînd înceta, semn de mare oboseală din partea drumeţilor.

Era multă vreme de cînd Memed aştepta, pitit sub gardul de mărăcini de lîngă dudul cu coama rotată ca o umbrelă deschisă. In starea în care se afla, Memed era pustiit de orice gînd. Tremura doar, pătruns pînă la oase de ploaia mărunţă şi molcomă sub care stătea de cînd se lăsase întunericul. De dincolo de gard se auzi un zgomot. Ciuli urechea. „O fi vreo pisică" îşi zise el. Gîndul îi zbură dintr-o dată la maică-sa şi se înfioră, ca şi cum i s-ar fi tăiat carne din trup. In inimă îl săgetă o durere ascuţită, amară ca veninul. Abdi are s-o chinuiască pe Dône, are să se răzbune pe ea. Undeva, foarte departe, scăpără un fulger. Trunchiul, crengile dudului topite în întuneric se iviră o clipă, luminate puternic. Şi în întunericul din sufletul lui Memed trecu o dîră de lumină aurie.

Era la ceasul cînd satul întreg dormea. Toate vietăţile lui, cuvîntătoare şi necuvîntătoare, erau cufundate în somn. Peste duşmănii, iubiri, ură, temeri, griji şi nădejdi, se aşternuse un somn adînc. Doar visele mai trăiau acum.

Oricît de mărginită ar fi lumea în care se mişcă omul, închipuirea lui e necuprinsă. Chiar şi pentru cel care n-a trecut niciodată de marginea satului Degirmenoluk, lumea largă a visării se poate întinde dincolo de stele. Dacă nu-şi află locul potrivit pe pămînt, va zbura pînă dincolo de muntele Kaf [1] şi dacă nici acolo nu poate rămîne, va preschimba locul în care trăieşte omul într-un adevărat

[1] După cosmologia mitică musulmană, pămîntul, considerat ca un disc, ar fi înconjurat de o centură muntoasă din smaralde — munţii Kaf — căreia i s-ar datora culoarea albastră a cerului. Legendarii munţi Kaf ar fi susţinătorii pămîntului, muntele-mamă inaccesibil muritorilor, limita între lumea vizibilă şi invizibilă, lăcaşul spiritelor şi al păsării Simurgh— simbolul înţelepciunii.

rai. Acum, în această clipă, visele năvăleau din împărăția somnului, cerîndu-și dreptul la viață.

In Degirmenoluk, satul acesta sărac și necăjit, felurite visuri prindeau viață.

Și Memed visa. Se temea, dar și visa. În mintea lui scăpără un fulger. Soarele care scaldă din plin întreaga Ciukurovă apăru, din ce în ce mai mare, din ce în ce mai puternic, într-o năvală de lumină care-l cuprinse în vîlvătaia ei. Cînd torentul de lumină dinlăuntrul lui se stinse, pe Memed puse stăpînire neliniștea. „Și dacă nu vine"? Își făcea tot felul de gînduri: „Dacă n-o veni, știu eu ce am de făcut". Își duse mîna la pistol. Cum își amintea de el, i se ștergea de îndată orice temere, îl părăsea simțămîntul de neputință.

Se gîndea la pistol cînd auzi niște pași ușori. Îi fu rușine de îndoielile lui de adineaori. Cea care se strecura prin întuneric, oprindu-se acum lîngă el, era Hatce. Dac-ar fi fost ziuă, Hatce ar fi putut desluși schimbarea de pe chipul lui Memed; ar fi văzut cu uimire cum prinse mai întîi o culoare galbenă de mort, ca apoi, încet-încet, să înceapă să se înroșească. Poate ar fi tălmăcit aceasta prin frică, ori poate prin altceva.

— Te-am făcut s-aștepți mult, se rugă ea de iertare. Dar mama nu adormea deloc.

Se prinseră de mînă și se îndepărtară, pitulîndu-se cu grijă. Călcau cu atîta băgare de seamă, că nu scoteau nici cel mai mic zgomot, de parc-ar fi plutit prin văzduh și n-ar fi pășit pe pămînt.

Pînă la ieșirea din sat nu îndrăzniră nici măcar să răsufle. Abia după aceea li se mai potoli spaima și începură să-și mai vină în fire.

Memed ducea bocceaua lui Hatce. Fata vru să i-o ia, spunînd că trebuie să fi obosit, dar Memed nu i-o dădu.

Ca un făcut, ploaia care pînă atunci burnițase domol porni să cadă nebunește. Peste tot în jurul lor scăpărau fulgere. După ce trecură de stînci, dădură de o pădure. Din cînd în cînd, fulgerele o luminau din plin, ca ziua. În sclipirile de-o clipă se vedea apa șiroind de-a lungul trunchiurilor de copaci. Hatce începu să plîngă cu sughițuri.

— Ți-ai găsit cînd să plîngi, se înfurie Memed.

Pînă în zori merseră în neștire prin pădure, sub ploaia torențială pe care Hatce o ocăra la fiecare pas:

— Blestemul lui Alah să cadă asupra ta, ploaie afurisită!

Cînd se lumină de-a binelea, găsiră o văgăună micuță unde se adăpostiră. Rămaseră în picioare, tremurînd ca varga, cu hainele lipite de trup. Din părul lui Hatce apa curgea în șuvoaie, ca și cum ar fi mers mai departe prin ploaie.

Memed, clănțănind din dinți, spuse:

— Dacă avem norocul să nu se fi udat iasca, aprindem noi un foc la care să ne încălzim și să ne uscăm.

Hatce zîmbi fericită.

— Nu te pripi să te bucuri. Am mers printr-un potop, de-a trecut apa nu numai prin pielea pungii cu iasca, ci și prin pielea noastră.

Cu mîinile tremurînde încerca să deschidă punga legată de cureaua de la brîu. Toată nădejdea, toată scăparea le erau în ea; o priveau cu înfrigurare. Se liniștiră însă și-și surîseră: în pungă nu pătrunsese apa.

— Știi cine mi-a făcut-o? întrebă Memed.

— Nu.

— Nenea Süleyman la care-am fugit eu; da, el a făcut-o. Am păstrat-o de atunci ca pe-o amintire de la el.

Privi împrejur, îngrijorat:

— Nu prea văd cum mi-aș usca mîinile. Altminteri, cum oi atinge iasca, o să se ude.

— Vai de mine, să nu pui mîna udă pe iască! se frămîntă Hatce.

— Ia uită-te cum le usuc! se făli Memed, ca să-i potolească neliniștea.

Se duse în fundul peșterii, unde ploaia nu pătrunsese. Pămîntul, foarte uscat, era acoperit cu praf. Flăcăul își afundă mîinile în el, răscolindu-l. Își ridică apoi în aer palmele și îi zise lui Hatce:

— Ei, s-a făcut?

Drept răspuns, fata zîmbi.

— Du-te, Hatce. Du-te și adună vreo două vreascuri uscate.

Hatce se repezi afară din văgăună, în ploaie. Peste puțin timp se înapoie cu un braț mare de vreascuri, umede numai pe deasupra. Le rupseră în bucăți mici și le așezară în stivă la mijlocul peșterii. Memed scăpără amnarul dar, chiar dacă s-ar fi aprins iasca, vreascurile tot n-ar fi putut

lua foc. Pentru asta aveau nevoie de o flacără, oricît de mică. Ce era de făcut?

— Stai tu aici, spuse Memed. Mă duc eu să caut o aşchie de brad.

Se întoarse repede, în mînă cu o surcea. Scoase hangerul său mare cu două tăişuri şi o despică. Dar iasca nu aprinde nici bradul: şi lui îi trebuie o flacără şi atunci ia îndată foc. De-ar fi avut acum un chibrit, ce uşor ar fi fost totul! Memed luase cu el o cutie de chibrituri, dar ploaia le făcuse de nefolosit.

— Hatce, nu putem noi să găsim pe undeva vreo cîrpă uscată?

— Să desfac bocceaua şi să mă uit. Poate n-o fi pătruns apa pînă în mijlocul ei.

Afară ploaia se înteţise, ca şi cum tot cerul ar fi fost ciuruit.

Cu dinţii clănţănind, Hatce îşi desfăcu bocceaua răscolind totul din ea. Vîrîtă printre rochii găsi o băsmăluţă. Era primul ei dar de la Memed, o băsmăluţă cu picăţele roşii, dintr-acelea cu care ţărăncile se leagă la cap.

— Uite, asta-i uscată, spuse ea arătîndu-i-o lui Memed.

— Asta? şi Memed se înveseli dintr-odată.

— Asta, repetă Hatce.

— Să ştiu de bine că îngheţ şi mor aici şi tot nu o ard pe asta, spuse Memed, înciudat.

— Poate-om găsi printre rochii vreo bucată uscată, îl îmblînzi Hatce.

— Adu-ncoace bocceaua, să vedem. Şi scotocind printre cîrpe, adăugă:

— Oho, păi aici se găsesc berechet cîrpe uscate!

— Ba bine că nu! Dă-le foc la toate şi eu să umblu goală.

— Dacă lucrurile or merge aşa, o să se-ntîmple şi asta.

Rupse o bucată din poala unei rochii, înveli iasca în ea şi, scăpărînd amnarul, se aşternu pe suflat. Cînd obosi, îi trecu cîrpa lui Hatce. Tocmai atunci, chiar lîngă ei, căzu un trăsnet: pămîntul se zgudui, copacii trosniră. Hatce scăpă din mînă iasca; Memed o ridică de pe jos şi iarăşi începu să sufle, umplîndu-şi cu aer obrajii care-l dureau de atîta sforţare. In sfîrşit, spre bucuria lui, o flacără micuţă atinse în treacăt suprafaţa cîrpei. Iute apropie de ea o aşchie de brad care se aprinse pîrîind. Strînse laolaltă mai multe surcele şi le vîrî în mijlocul stivei de vreascuri.

Ploua din ce în ce mai tare. Tot cerul părea o fumegare neagră brăzdată necontenit de fulgere care, fie și pentru o clipă, poleiau feeric lumea. După fiecare fulger, sufletul lui Memed era înecat într-o strălucire galbenă de alamă.

Focul se înteți căci Memed îngrămădea mereu deasupra tot alte și alte lemne, care sfîrîiau ce sfîrîiau, ca pînă la urmă să se aprindă. Limbi mari de foc fîlfîiau, luminînd puternic. Își scoaseră hainele și le întinseră pe o creangă pe care o traseră lîngă foc. Hatce se sfia să-și dezbrace șalvarii și cămașa.

— Scoate-le, Hatce. Numai atunci n-ai să mai tremuri.

— Să se usuce pe mine, se uită ea rugător.

— Pe tine nu se usucă, o repezi Memed mînios. Pînă or să se usuce pe tine, ai să mori de frig.

Văzîndu-l înfuriat, Hatce își scoase supusă cămașa și o aruncă peste creangă, acoperindu-și sînii cu amîndouă mîinile. Gîtul îi era delicat și lung ca un gît de lebădă. Pletele negre revărsate pe spate o acopereau pînă la mijloc. Șuvițe subțiri se încrețeau mărunt după urechi. Sînii plini se străvedeau printre degetele răsfirate care încercau zadarnic să-i ascundă. De frig, pe tot trupul i se făcuse pielea găinii; umerii rotunzi tremurau. Cînd începu să se încălzească, pielea i se netezi, ca o mătase ușor trandafirie.

Memed o sorbea din ochi, simțind cum crește în el o dorință nestăvilită.

— Hatce!

Fata se înfioră. Înțelese. Rostindu-i numele, glasul lui Memed spunea totul.

— Memed, spuse ea, acum la noi tot satu-i în picioare. Ne caută de zor peste tot fără pic de odihnă. Mă tem că ne-or găsi.

In Memed stăruia aceeași teamă, dar n-o mărturisi.

— Cum să ne găsească în mijlocul pădurii! Ei, și tu!

— Știu și eu! Dar mi-e frică!

Tăcură multă vreme. Și ploaia parcă se mai liniști puțin. Focul creștea din ce în ce, încălzind pînă și stîncile din preajmă, uscînd și pămîntul de pe jos.

Cînd cămașa fu uscată, Hatce o îmbrăcă și-și scoase șalvarii. Zărindu-i pulpele tinere, pline, Memed nu-și mai putu birui patima; o strigă din nou, cu același glas:

— Hatce!

— Mi-e frică, Memed!

Apropiindu-se de ea, o prinse de încheietura mîinilor atît de strîns, încît o făcu să geamă de durere. Hatce se trase înapoi; Memed o îmbrăţişă dezlănţuit şi, acoperind-o cu sărutări, o duse spre fundul văgăunii. Hatce se lăsă în voia lui; cu buzele întredeschise, cu pleoapele coborîte peste ochi, repeta în şoaptă, străbătută de fiori:

— Mi-e frică, Memed!

Vîlvătăile focului se întindeau spre ei, lingînd parcă stîncile.

...Se treziră abia într-un tîrziu. Memed o prinse de mînă, vrînd s-o ridice din locul unde era culcată. Hatce se săltă niţel, apoi se lungi din nou pe spate. Spaima îi pierise fără urmă; simţea doar o sfîrşeală în tot trupul. Apoi se ridică singură. Spinarea, coapsele, picioarele îi erau pline de praf.

IX

Sculată cu noaptea în cap, mama aruncă o privire spre culcuşul lui Hatce. Nu bănui nimic: totul părea la locul său. Cînd se făcu ziuă şi fata întîrzie să se arate ca de obicei, îi sări inima din loc. Temerile i se adeveriră. Dădu la o parte plapuma şi rămase trăsnită. În lungul aşternutului, în locul lui Hatce era pusă o pernă. Însemna că fata fugise de cu noapte; se folosise de şiretlicul acesta ca să cîştige timp. Mama încremenise cu plapuma ridicată în aer şi numai cînd fu strigată de bărbat, o scăpă din mînă, venindu-şi în fire.

În satele din munţii Taurus există un obicei: cel căruia îi fuge fata ori i se fură calul, boul sau cocoşul, iese în poarta casei şi începe să ocărască cît îl ţine gura pe toţi şi toate. Cu ceasurile stă şi tot înjură. Ceilalţi nu-i răspund nimic, ca şi cum nici n-ar auzi. Şi numai după ce mînia celui păgubit se mai potoleşte, atunci abia se stă de vorbă serios despre faptul petrecut.

— A fugit fata, spuse mama lui Hatce bărbatului ei. Ce ne facem acuma?

Bărbatul dădu un strigăt de bucurie.

— Slavă lui Alah! Nu sînt vrednic să-i mulţumesc! Nu mă trăgea de loc inima s-o dau după nepotul chelbos al lui Abdi Aga, da' n-aveam încotro... Mulţumesc lui Alah că s-a milostivit!

— Taci! Taci! Să nu te-audă cineva. Abdi Aga o să creadă că noi am făcut-o scăpată și o să ne jupoaie de vii.

După aceste cuvinte, așa cum cerea datina, ieși la poarta casei și prinse a se tîngui. Dar inima parcă n-o îndemna s-o facă. Nu ocăra pe nimeni, nu striga. Se tot clătina, prefăcîndu-se mînioasă.

— Vai, ce nenorocire mi-a căzut pe cap... Fata! Fata mea! Dar-ar Alah să n-aibă parte de nimic bun în viață! Ne-ai făcut cinstea de două parale, fata mea! Fii blestemată! N-ai mai avea parte de ochii din cap!

— Intră în casă! îi porunci bărbatul, aspru. Bine-a făcut fata de s-a dus după cine i-a dat inima ghes. Fie ce-o fi! Hai, nu mai crîcni, muiere! Nu mai striga! Du-te și spune-i lui Abdi Aga cum stau lucrurile. Nu blestema fata! Treci în casă!

Femeia îl ascultă. Se legă la cap cu un tulpan negru și se duse întins la Abdi Aga.

— Oho, pe unde mi-ai umblat, soro? o întîmpină acesta de cum o văzu. Pe la casa lui Abdi Aga n-ai mai dat de loc. Hai, șezi colea lîngă mine.

Femeia se așeză și începu să plîngă. Lacrimile ei, tulpanul cernit cu care se îmbrobodise, stîrniră în Abdi o presimțire tulbure.

O întrebă cu neliniște:

— Ce s-a întîmplat, soro?

Femeia nu răspunse. Plecîndu-și capul la pămînt, plînse mai departe.

— Vorbește! strigă Abdi Aga. Vorbește o dată! Dracu' să te ia!

Stătu puțin și se gîndi:

— Ia spune, nu cumva s-a întîmplat ceva cu nora mea?

— Agă! îngăimă femeia.

— Hai, vorbește!

— Agă, agă! repetă ea, și iar tăcu, înecîndu-și vorbele în sughițuri de plîns.

— Muierea dracului! Zi odată, ce, vrei să crăp de nerăbdare?

— A fugit! suspină femeia, ștergîndu-se la ochi. A pus perna sub așternut și a fugit încă de cu seară.

Abdi izbucni ca un tunet:

— Aoleo! Asta-mi mai lipsea! Trebuia să trec și prin asta! Auzi, nepoata lui Abdi Aga să fugă cu un argat!

urlă el. Apoi, întorcîndu-se spre femeie, o lovi cu piciorul, cu sete.

— Am să ard satul ăsta din temelii. Am să-l dau pradă focului.

Se opri şi stătu o clipă pe gînduri. Apucînd femeia de braţ, şuieră la urechea ei:

— Cu blestematul de plod al lui Döne a fugit, aşa-i?

Zbicindu-şi lacrimile cu tulpanul, mama lui Hatce făcu semn din cap că da.

Abdi Aga nu-şi găsea liniştea. Îşi strigă oamenii, chemă la el pe toţi sătenii. Ceea ce se întîmplase era o lovitură grea pentru demnitatea lui pe care trebuia s-o recîştige cu orice preţ.

— O să vadă el! O să vadă el, jerpelitul, haimanaua! O să vadă el ce-am să-i fac! O să-l rup în bucăţi. Fărîme-fărîme am să-l fac!

In scurtă vreme, prinseră de veste toţi ţăranii. Intregul sat sărbătorea nunta. Toţi ca unul, femei şi fete, copii şi flăcăi, se bucurau, dar firește, pe ascuns.

In preajma lui Abdi Aga şi-a oamenilor săi se arătau mai abătuţi chiar decît aceştia. Îşi vorbeau numai pe şoptite.

Fără să ţină seama de ploaia care se revărsa într-una, ţăranii se răspîndiră prin sat şi, adunaţi grupuri-grupuri, sporovăiau de zor; uzi pînă la piele umblau de colo pînă colo, de la o casă la alta.

Intre timp, vestea ajunsese şi la oamenii din satul celălalt; veniră grămadă, cu o falcă în cer şi una în pămînt, în cap cu logodnicul. Avea fiecare în mînă o armă de vînătoare. Logodnicul era foc şi pară. Răcnetele lui umpleau tot satul: „Ii dau foc şi îi dau foc"... Se năpusti spre locuinţa lui Memed. In vremea aceasta, Döne stătea în casă de parcă habar n-avea de ce se petrecea pe lume. Logodnicul sări de pe cal şi, năvălind înăuntru, o prinse de păr şi o tîrî pînă la uşa lui Abdi Aga. Cînd dădu cu ochii de femeie, acesta tăbărî asupra ei, zdrobind-o cu tocurile cizmei. Din gura lui Döne nu ieşea nici un sunet. Era năclăită toată de noroi, de nu i se mai desluşeau nici ochii. Cînd Abdi Aga o slăbi din bătaie, fu rîndul logodnicului s-o calce în picioare. Se mai oprea, dădea vreo cîteva ocoale prin curte muşcîndu-şi mustăţile, apoi din nou se năpustea asupra femeii, stîlcind-o sub picioare. O şuviţă de sînge amestecat cu noroi se prelingea neîntrerupt din gura lui Döne, întinzîndu-se pe pămînt.

Abdi Aga își ieșise cu totul din fire. Umbla năuc prin curte; nu vedea pe nimeni, nu scotea o vorbă. Toți așteptau înlemniți, cu privirile ațintite asupra stăpînului care, ca ori de cîte ori avea de luat o hotărîre însemnată, își înfășurase un smoc de barbă pe după degetul arătător, trăgînd de el cu furie. Cînd se opri în mijlocul ogrăzii, se așternu o tăcere adîncă.

— Ascultați la mine, spuse el, desfășurîndu-și barba din jurul degetului și netezind-o. Fugarii sînt încă pe-aproape. Ori la stînci, ori în pădure. O să-i căutăm. Dar nu cu toții; numai zece inși. Cînd îi găsiți, să nu-i omoriți. Dacă eu n-o să fiu acolo, mi-i aduceți mie. Vreau să mă răfuiesc eu însumi cu ei. Am să-l învăț eu minte să mai fugă cu nepoata lui Abdi Aga.

Abia sfîrși Abdi vorba, că Rüstem din celălalt sat — un țăran chel, cu fața ciupită de vărsat și nasul mare — se și repezi:

— Să-ți spun ceva, agă. Încă de ieri seară plouă, nu-i așa?

— Așa-i, răspunseră cîțiva inși deodată.

— În noroi rămîn ori nu urmele de pași?

— Rămîn.

— Și chiar dacă n-ar rămîne... N-au decît! S-ar putea ca cei doi să fi plecat de la stînci. Trebuie să le ținem calea. Sînt pe aici, pe-aproape. O să-i găsim fără doar și poate. După urme...

— Trei inși să pornească la oraș, porunci Abdi Aga. Am auzit c-ar fi fugit în oraș...

Se întoarse spre Rüstem și-l întrebă:

— Cine citește urmele pe la voi?

— Topal Ali [1].

Cîteva voci se ridicară din gloată.

— Dacă vrea, Topal Ali găsește orice urmă, chiar și fără ploaie. Pe pămînt uscat ori pe piatră, el găsește cu ochii închiși și urma unei păsări.

— Da, și urma păsării care zboară o ia Topal Ali, încuviință Rüstem. E de-ajuns ca ea s-atingă cît de puțin pămîntul cu sfîrcul aripii...

— Aduceți-mi-l încoa pe Topal Ali; din gaură de șarpe să mi-l scoateți, porunci Abdi Aga.

[1] Ali Șchiopul.

— Topal Ali e-aici, se auzi un glas.

Tîrîndu-şi un picior, Topal Ali veni înaintea lui Abdi Aga alergînd în salturi:

— N-ai teamă, agă. Nu-ţi face sînge rău pentru asta. Dacă Indje Memed a călcat pe pămînt, eu îl găsesc. De s-a prefăcut în pasăre şi-a zburat prin văzduh, eu tot îl descopăr. Nu-ţi încărca degeaba inima cu venin.

Ţăranii nu mai conteneau, lăudîndu-l care mai de care:

— In satul nostru, la orice hoţie, Topal i-a dat de capăt.

— Sînt optsprezece ani de cînd de la noi din sat nu s-a mai furat nici măcar un ac.

— Şi asta datorită lui Topal Ali.

— Ehei! La vînătoare de cerbi să mergi cu Topal Ali...

— Pe pietre, pe stînci, rămîne oare vreo urmă?! Ei bine, Topal vede urmele lăsate de cerb şi te duce pînă la locul în care paşte.

— Unul e Topal Ali...

— Prin părţile astea n-a rămas un hoţ...

— Datorită lui Ali.

— La ceruri să fie ridicat băieţandrul de Indje Memed şi Topal tot ar da de el...

— Darmite un om care păşeşte pe pămînt! Topal adulmecă urmele omului care-a trecut printr-un loc cu trei zile înainte.

Prin mulţimea din faţa casei lui Abdi Aga se afla şi Pandjar Hösük, cel care de obicei nu se amesteca cu nimeni şi nu se arăta prin sat decît cine ştie cînd. Hösük îl cunoştea de multă vreme pe Topal Ali. De ani de zile munceau ogorul cot la cot şi ştia ce călăuză de temut e Topal. In ţinuturile acestea, nu exista nimeni la care să nu fi ajuns faima lui. Pînă şi Abdi Aga auzise de el. Nu pentru a-l face cunoscut pe Ali îl ridicaseră în slăvi ţăranii, ci din plăcerea de a se făli cu un consătean de-al lor.

Din clipa în care Topal luase asupra sa urmărirea lui Memed, Hösük fu încredinţat că acesta va fi găsit cu ochii închişi, oriunde s-ar fi aflat. Of! De-ar putea prinde un prilej să stea de vorbă cu Ali mai înainte de a se hotărî lucrurile! Doar Topal n-o să-l refuze tocmai pe el! Au tras sărăcia împreună atîţia amar de ani! Aşa se gîndea Hösük, în timp ce Topal asculta cu încîntare cum îl lăudau ţăranii către Abdi.

Şi pe măsură ce aceştia tămîiau, el se umfla în pene, repetînd : „Eh ! Cu vrerea lui Alah, îi vin eu de hac, agă..."

Să fi spus oamenii despre el că-i un bărbat viteaz, că-i un om de ispravă, că un altul ca el nu se află în toate satele dimprejur, Topal nici nu s-ar fi sinchisit, mai mult, nici n-ar fi auzit. Dar cînd spuneau : „un căutător de urme ca Topal nici că mai există", mulţumirea lui nu cunoştea margini.

Cei care aveau de gînd să-l folosească pe Topal spuneau despre el, cu o zi-două înainte, în aşa fel ca să-i ajungă şi lui pe la urechi : „Parcă în toată lumea asta mai există vreun căutător de urme ca Topal ! Ce meşter neîntrecut ! Să răstorni tot pămîntul Adanei cu susul în jos şi nu găseşti un altul ca el ! Un singur căutător de urme au adus pe lume mamele de pe-aici, pe Topal Ali şi-atîta"... Şi abia după ce ştiau că Ali le-a auzit vorbele, i se adresau, dobîndind de la el tot ce voiau. Ali să fi ştiut de bine c-ar fi murit şi tot ar fi mulţumit pe-un asemenea om.

Cînd Topal s-a îndreptat, singur, spre casa lui Hatce, ca să ia capătul urmei, Hösük îl ajunse din urmă.

— Stai un pic, Ali. Am să-ţi spun două vorbe.

— Oho ! Frate Hösük ! se bucură Ali şi-l îmbrăţişă. Frate Hösük, mă apucase un dor de tine, de nu mă-ntreba. Chiar zilele astea aveam de gînd să trec să te văd. Zău că da. Ce mai faci, frăţioare ? Să sfîrşesc numai treaba asta şi mîi la tine peste noapte. Să-l găsesc numai pe băiatul ăla... Acuşica îi dau eu de urmă. Ce, parcă-i mare lucru în asta ?

— Vino după mine ! Să nu ne vadă nimeni că stăm de vorbă, şopti Hösük. Aga are bănuieli în privinţa mea.

Curios, Topal îl urmă. Ploaia care adineaori se mai domolise, reîncepu să cadă cu picături mari.

In faţa casei lui Abdi Aga se pregătea un cal pentru Topal Ali. Numai el era în stare să citească orice urmă chiar şi călare.

Hösük se piti în dosul unei case şi prinse să-i spună, cu năduf, lui Ali :

— Hai, bre frăţioare, vino de stai lîngă mine, iac-aşa. Bine, măi Ali, cum o să te rabde inima să-l dai pe bietul băiat pe mîna lui Abdi ? Cum ai să faci tu una ca asta ? Nu-l nimici pe Indje Memed ! Nu-l omorî pe singurul urmaş al lui Ibrahim ! Unde se mai afla om bun ca Ibrahim ?

Ţii minte, tare te mai iubea şi pe tine. N-o să-şi mai găsească linişte în mormînt, după aia. Ştiu eu prea bine, cît ai zice peşte ai să-l iei pe băiat, ca din oală. Abdi o să-i facă mult rău. Tot răul de la tine o să i se tragă. Să-ţi spun ceva, Ali ? Fă aşa ca astăzi să nu le dai de urmă. Dacă şi ziua de azi trece, Memed e salvat. Cînd era copil, a fugit în satul Kesme, la Süleyman. Toţi îl crezuseră mort. După şase luni ori un an, eu l-am întîlnit şi i-am dat de veste maică-si că-i teafăr. Da, aşa s-a întîmplat atunci. Tot satul îl socotea mort pe băiat, şi cînd colo, el se căpătuise. Darmite acum ! Acum sigur c-o să-şi facă el un rost. Hai, frate, fă să li se piardă urma. Cine ştie, sărăcuţii de ei, pe unde s-au aciuit acum, pe ploaia asta ? Oare unde, unde-or fi ei pe vremea asta cîinoasă ? Tremură de frig şi de frică, sărmanii. Hai, făgăduieşte-mi, Ali ! Lasă-te de treaba asta !

Pe măsură ce vorbea Hösük, Ali făcea feţe-feţe. Doar cu puţin mai înainte, i se umpluse inima de bucurie la gîndul că va citi urma în faţa unui sat întreg, că el, Ali, îi va găsi pe fugari ! Acum nu deschidea gura şi se uita în jos, ca un vinovat.

Hösük vorbea, din ce în ce mai îndurerat pe măsură ce Ali tăcea :

— Da, frate Ali, acum stau ghemuiţi unul lîngă altul şi tremură sub vreun copac. Peste ei curge nu ploaia, ci un torent, un torent care nu mai conteneşte. Frate Ali ! Ce frică le e acuma, sărăcuţii de ei ! Ţi se frînge inima de mila lor ! Uită-te şi tu cum mai plouă ! Parcă nu se mai sfîrşeşte ! Oh, de s-ar îndura şi-ar sta odată ploaia asta ! De s-ar opri odată, frate Ali ! Le e frică şi de-un fîlfîit de aripă... de-un şoarece care fuge, de-o şopîrlă ce se caţără pe copac... Cum le mai bate inima de spaimă !... Se-aşteaptă dintr-o clipă în alta ca urmăritorii să vină peste ei... Se iubesc mult, Ali ! Mult de tot ! Pe cel ce face rău unor îndrăgostiţi ca ei îl paşte numai nenorocirea... N-are parte de nimic bun în viaţă... Se macină pînă piere... Fă aşa ca să li se piardă urma, Ali ! Scapă-i pe îndrăgostiţi, şi-ai să ai parte în rai numai de fericire. Spune ceva, Ali ! Făgăduieşte-mi !

Şi Hösük îl privi în ochi, ca şi cum i-ar fi spus : „Nu se poate să nu faci tu asta pentru mine !" Dar Ali nu scotea o vorbă. Atunci Hösük îl luă de mînă şi începu din nou :

— Să-ți mai spun ceva, Ali. Ei încă din copilărie s-au iubit. Fata, o zi de nu-l vedea pe Memed, nu mînca, nu dormea și plîngea cu sughițuri. Au fost sortiți unul altuia. Așa le-a hărăzit Alah. Știai asta, Ali? Cînd Memed a fugit în satul Kesme, adică atunci cînd eu i-am dat maică-si de știre că trăiește, fata a căzut bolnavă pînă la întoarcerea lui. Parcă-și pierduse mințile. Asta-i cu ei, frate Ali. Iacă, așa e, cum îți spun eu! Tu fă ce știi! Și-apoi au luat fata și au dat-o cu sila după nepotul chelbos al lui Abdi. Atunci au fugit. Ascultă-ți inima, Ali! O pasăre rătăcită își caută scăpare într-un tufiș și tufișul o ocrotește. Memed își caută scăpare la tine. Nu fi tu pricina nenorocirii lui. Dac-ai să-l dai pierzării, Abdi o să-ți fie prieten, dar un sat întreg, dușman... Ai să-mi spui: „Mare pagubă! Abdi să-mi fie prieten!", dar nu-i așa, Ali. Nu-i de loc așa. Rămîne să hotărăști tu acum, Ali. Fă cum crezi tu. Eu atîta voiam să-ți spun.

Ali, schimbat la față de amărăciune, cu umerii căzuți, se ridică în picioare fără să spună nimic. Din spate, Hösük adăugă:

— Îți faci dușman un sat întreg.

Și ajungîndu-l din urmă, îi șopti la ureche:

— N-ai auzit pînă acum că cine desparte pe doi îndrăgostiți care se iubesc pe viață și pe moarte n-are parte de zile bune? Cel care le strică cuibul are ca răsplată tot un cuib stricat, Ali! Nu pune tu piedică fericirii lor! Un sat întreg s-a bucurat auzind că îndrăgostiții s-au unit. Ai să fii nenorocit tot restul zilelor, Ali! Un sat întreg o să-ți devină dușman. Uite în ce hal au adus-o pe mama băiatului! Mai zace și acum în noroi, în nesimțire. Ori poate c-a și... Chibzuiește bine, Ali!

In acest timp, pe Ali îl strigară că-i gata calul. Un flăcău îl aștepta, ținîndu-i-l respectuos de căpăstru. De coburi îi legaseră o saricâ mițoasă.

Turna cu găleata.

Toți țăranii cu mic, cu mare erau afară, cu ochii la Topal. Acesta simțea asupra sa povara sutelor de priviri care-l sfredeleau, și în piciorul său beteag se înfipse din nou durerea aceea chinuitoare, care nu-i da pace ori de cîte ori se afla la strîmtoare.

Un sat întreg, ca o singură suflare, îl blestema pe Topal în sinea sa.

Sub dudul din fața casei lui Hatce două urme stăteau una lîngă alta. Topal le cercetă cu luare-aminte. Dădu de cîteva ori ocol casei, urmat de droaia copiilor, apoi colindă prin sat, umblînd la întîmplare.

Cîțiva țărani se adunaseră în jurul lui Hösük și-l întrebau:

— Ce i-ai spus lui Topal?

— I-am spus ce trebuia să-i spun. Și cred că Topal o să mă asculte.

Se bucură cînd îl văzu pe Topal dînd tîrcoale caselor, într-aiurea. In sat rătăcea Topal și căuta urma? El, cînd da de capătul unei urme, o ducea pînă la sfîrșit, întocmai cum ai deșira un ciorap. In umbletul ăsta al lui Topal era ceva prevestitor de bine.

Vorba zbură din gură în gură:

— In umbletul ăsta al lui Topal e ceva prevestitor de bine.

— Cine a spus?

— Hösük.

— Cine?

— Pandjar.

Iar Hösük:

— Topal se tot învîrte prin sat. L-a luminat Alah și i s-a înmuiat inima de mila îndrăgostiților. O să facă așa ca să li se piardă urma. Ia să te văd, Topal!

— Eu îl cunosc pe Topal ăsta, spunea Kel Ali. Topal adulmecă pînă și urma lui taică-său. Să știe de bine că îndată ce îl găsește o să fie spînzurat chiar și taică-său, și el tot îi citește urma. Să aibă doar urmă de descoperit. Nu se poate abține. Topal i-un om bun, un om de treabă, i se rupe inima pentru îndrăgostiți, dar n-are putere să se împotrivească ispitei. Cînd e de adulmecat o urmă, nimic altceva nu mai are însemnătate pentru el. Chiar de-ar ști c-o să i se tragă moartea din asta, și tot citește urma pînă la capăt.

— Bine, se împotrivi Hösük, dar cel puțin de zece ori a dat raită casei. De multă vreme se tot vîntură prin sat; hai să zicem că se ține după urme, dar Memed n-a luat fata și-a plimbat-o din ușă-n ușă, așa-i? Al care răpește o fată nici măcar nu se uită înapoi. Cît despre Ali, nu e el omul să piardă urma. Și încă pe-o ploaie ca asta... Eu i-am spus... „Ali", i-am spus, „să știi că nu mai dai ochi cu mine".

Cuvintele lui Pandjar i-au dat de gîndit lui Kel Ali. Nădejdea şi bucuria mijiră pe chipul lui :

— Să dea domnul să se fi schimbat firea lui Topal. Cînd te-ai lua după cum se tot învîrte prin sat, aşa ar părea, că şi-a schimbat firea... Ia să te vedem, Topal Ali !

Topal se duse şi se întoarse de cîteva ori. Descălecă în faţa uşilor şi cercetă cu luare-aminte pămîntul, se uită la pietre. Făcea tot ce trebuia făcut pentru găsirea unei urme. Numai că nu putea în ruptul capului să se apropie de urma principală. Îi era frică. Ştia că dac-o va vedea o dată, n-o să se mai poată stăpîni, că are să se ţină după ea şi-o s-o ducă pînă la capăt. Prefăcîndu-se că se ia după urme, ieşi afară din sat. Îi trecu prin minte să dea pinteni calului şi s-o ia la sănătoasa, să fugă mîncînd pămîntul... Cătă spre pădure şi privi îndelung. Direcţia urmelor ducea într-acolo. I se păru o clipă că vede doi oameni îmbrăţişaţi... Atunci simţi că i se învălmăşesc toate gîndurile în cap.

Ploua liniştit.

Din nou îşi întoarse calul spre casa lui Hatce, oprindu-se în dreptul gardului de mărăcini de lîngă dudul din faţă. Acolo se întindea urma lungă a unor opinci. Îşi spuse : „Opinca a fost făcută de curînd. Are părul lung. E deci din pielea unui tăuraş mort cel mult în iarna asta". Prin faţa ochilor i se perindară din nou îndrăgostiţii din pădure, sub ploaia care curgea potolit. Ardea de curiozitate.

Cum sta cufundat în gînduri, unul dintre ţărani se apropie de el :

— Ce-i asta, Ali ? Ai adormit aici ? Abdi Aga şi-a pierdut de tot răbdarea. „Ce tot se învîrte prin sat ?" zice. „Asta vă e neîntrecutul căutător de urmă, Topal Ali, pe care mi l-aţi lăudat atîta ?"

Nici n-apucă ţăranul să-şi termine bine vorba, că Abdi Aga se ivi în goana calului şi, oprindu-se chiar lîngă ei, răcni :

— Ce-i asta, copoiule neîntrecut, ce-i asta ? Să nu-ţi fie de deochi, da' bine mai cauţi urma ! De dimineaţă te tot vînturi prin sat, de parc-ai fi avut de întocmit un certificat de cadastru ! Şi-acum eşti cît pe-aci s-adormi lîngă gardul ăsta de mărăcini !

Ochii lui Topal Ali se întunecară. Îşi smuci iute calul spre Abdi Aga :

— Agă, ia întreabă țăranii, Indje Memed a încălțat ori ba opinci noi ? Opincile lui nu-s din pielea unui tăuraș mort în iarna asta ?

— I-adevărat ce spune el ? se întoarse aga către țărani.

— I-adevărat. In timpul iernii murise tăurașul lui Ismail. Il știi pe morarul Ismail ? De tăurașul lui e vorba. Din pielea lui a luat și Memed pentru o pereche de încălțări.

— Ai avut dreptate, Ali... Hai, arată-ți iscusința !

Topal își vîrî capul între umeri și, dînd bici calului, ieși afară din sat cu Abdi Aga alături, urmați îndeaproape de încă vreo șapte-opt inși călări. Cînd ajunseră la stînci, Ali își opri calul. Ceilalți făcură la fel. Urma ducea spre ele, ceea ce îl miră într-adevăr pe Ali. La început direcția pașilor fusese îndreptată spre pădure, iar acum... Cercetă urma de la stînci.

— Au luat-o peste stînci. Descălecați, să ne luăm după urme, spuse Ali.

Lăsară caii în paza unui om și porniră după Ali. Printre stînci văzură o limbă mică de pămînt care, înmuiată de apă, strălucea, neagră. Pe ea scînteiau trei flori galbene dintre care una era culcată la pămînt. Ali o arătă însoțitorilor :

— Știți pentru ce asta-i culcată, pe cînd celelalte stau drept în sus ? Ieri seară sau spre miezul nopții, cineva a călcat peste ea. Uitați-vă, partea din afară a unei opinci a lăsat aici o urmă.

Se aplecară cu toții și se uitară, dar nimeni nu putu deslușì urma de care pomenise Ali.

Acesta se întoarse la stînci și le tot cercetă. Abdi Aga nu-l slăbea de loc ; se ținea după el, ca o umbră. Cînd ajunse la piciorul unei pietre ascuțite, Ali spuse :

— Iacă, de aici s-au întors.

Din nou încălecară.

In sfîrșit, urmele duceau către pădure, atît de clare, că și ceilalți le puteau vedea. Ajungînd la copacii din margine, Ali se opri. Fața-i deveni rînd pe rînd galbenă, pămîntie, vînătă. Urmele căutau din nou spre stînci. Era mersul pe dibuite al unui orb, mersul unor oameni care nu știu încotro s-o apuce... Se ducea o vreme drept, drept, apoi se întorcea, lua o altă direcție și din nou se întorcea. Văzînd cum șovăie pașii, cum se răsucesc de mai multe ori

în același loc, lui Ali îi fu milă. Îi trecu prin gînd: „Să-l iau pe Abdi ăsta, să-l duc în josul pădurii și să-i scap, sărăcuții".

La rădăcina unui copac năpădise iarba; verde, proaspătă, se îndrepta năvalnic către lumină. Jumătate din ea era strivită. În spate, o rămurică de copac se înfundase în pămînt.

Ploaia începu din nou să se înteţească. Topal Ali își îmbrăcă sarica. Ceilalți tăceau.

— Trece vremea, Ali. Iar ai pierdut urma? îl iscodi Aga.

— Nu. Veniți după mine, spuse Ali și își mînă calul în pădure.

De astă dată pierdu într-adevăr urma. Se întoarse spre Abdi:

— Am scăpat firul urmei.

— Asta ți-era iscusința? Asta ți-era, Topal Ali?

În urma convoiului venea logodnicul. În mînă ținea strîns de mîner un pistol.

Fără să arate, pe Ali îl supărară cuvintele lui Abdi Aga:

— Acușica am să dau eu de urmă. Fugarii trebuie să fie pe-aproape. Aici au fost prinși de furtună și s-au învîrtit mult pe loc. De-aia le-am rătăcit urma.

După multe căutări, descoperi iarăși urma cea bună. Pădurea era deasă, încîlcită. Nu mai putea fi străbătută călare. Lăsară deci caii și-și văzură mai departe de drum pe jos.

— Uite, de-aici au rupt o creangă, spuse Ali.

Apoi se tulburâ.

— Ne-am apropiat... De-aici au luat un braț de vreascuri... Vreascuri uscate. Urma duce drept la stînci.

În afară de Topal Ali și Abdi Aga, toți erau uzi pînă la piele. Abdi se întoarse spre logodnic:

— Tu de ce nu ți-ai luat sarica?

Celălalt nu era în stare să răspundă. Dîrdîia cumplit, mai-mai să scape pistolul din mînă.

Topal o luă la fugă spre stînci. De tulburat ce era, simțea că se sufocă. În urma lui și ceilalți porniră să alerge.

— I-am găsit! Sînt sub stînca aia mare. Mergeți încet!

Abdi Aga strigă din urmă:

— Sînt acolo? Zi, Ali! Sînt acolo?

De la Ali, nici un răspuns. Se apropie și aga, gîfîind, și, oprindu-se lîngă Ali, privi cu încordare. Sosiră și ceilalți și se înșiruiră unul lîngă altul.

— Aici au aprins un foc. Pe craca asta și-au întins hainele la uscat. Focul nu l-au aprins cu chibritul, ci cu iască...

Se duse în fundul văgăunii, acolo unde pămîntul era uscat, și, aplecîndu-se, îl cercetă îndelung. Deslușì urma coapselor pline, pietroase ale fetei, și, puțin mai sus, locul umerilor.

— Veniți, veniți ! le strigă el celor din spate. Veniți de vă uitați !

Se aplecară cu toții, privind pămîntul. Abdi se uită întrebător la Ali.

— S-a întîmplat ce trebuia să se întîmple, agă.

Deși înțelesese prea bine spusele lui Ali, Abdi stărui :

— Adică ce s-a întîmplat, Ali ?

— Uită-te și tu, agă, aici au fost șoldurile fetei... și dincoace, umerii... Aici e locul unde și-a lungit capul... Uite la liniile astea... Sînt lăsate de șuvițele părului ei ud. Adică, agă, unirea lor e un fapt împlinit...

Abdi se schimbă la față. Tăcu o vreme, apoi se însufleți iar :

— După tine, Ali, unde-s ei acuma ?

— Foarte aproape. Acușica dăm de ei.

Soarele se pregătea să scapete.

— Să nu ne prindă întunericul, Ali !

— De cînd au plecat de-aici să tot fie vreo două ceasuri. Cît drum poți străbate în pădurea asta în două ceasuri ? Și, pe deasupra, le mai e și foame. În locul unde s-au încălzit nu-i fărîmitură de pîine. Să fi avut ceva de mîncare ar fi rămas aici, de bună seamă.

Logodnicul era zgribulit de tot. Apa curgea de pe el șiroaie, în timp ce dinții îi clănțăneau puternic.

— Să aprindem un foc să ne încălzim. Mor de frig, îngăimă el.

— Murim de frig, se plînseră și ceilalți.

— Bine, îi căutăm noi, Ali și cu mine. Iar voi stați și vă încălziți, bărbați cu inimă de muiere ! se înfurie Abdi Aga, și împreună cu Ali se cufundă în pădure, după ce, mai întîi, își scoase pistolul din teacă.

Văzîndu-l supărat, atît logodnicul cît și ceilalți își luară gîndul de la foc și porniră după ei.

Negurile înserării îi împresurau încet-încet. Pașii fugarilor se vedeau așa de limpede, încît se puteau urmări și pe întuneric. În sfîrșit, erau în capcană, aproape să fie prinși. Urmele erau din ce în ce mai proaspete. Din spatele unui tufiș se auzi o trosnitură. Ciuliră urechea.

— Inconjurați tufișul, porunci Abdi.

— Sînt aici, spuse Ali.

— Nu-l omorîți pe Memed! strigă Abdi Aga. Prindeți-l și aduceți-mi-l mie. Pe el, eu cu mîna mea... Ce va fi de făcut, eu cu mîna mea am să-i fac. Nu vă atingeți de el!

Memed se ascunsese în dosul mărăcinișului. Mîna îi era încleștată pe mînerul pistolului vîrît în buzunarul drept al șalvarilor. Nu se temea de nimeni și de nimic.

— Nu-ți fie frică. Nu te dau eu lor! o liniști pe Hatce.

Se ridică în picioare, strigînd celor ce înaintau spre el cu teamă:

— Mă predau! Sînt al vostru!

— Opriți-vă, porunci Abdi. Eu cu mîna mea vreau să-l prind pe cîinele ăsta!

Sătenii se dădură la o parte, lăsîndu-i să treacă înainte pe Abdi și logodnic. În tufișul de mărăcini, Memed stătea drept în picioare — o umbră neagră în întunericul tot mai des.

Ce mult se bucurase Topal, puțin mai înainte, că luase urma fugarilor și izbutise să ducă totul la bun sfîrșit! Acum, cînd văzu ce se petrece, îl cuprinse o tristețe de moarte. Firește, așa i se întîmpla de fiecare dată. Așezat pe un trunchi de copac, își prinse capul între mîini, repetîndu-și cu amărăciune: „N-am să mai fac treaba asta. N-am s-o mai fac niciodată. Vai, Memed!"

— Mă, nerecunoscătorule, mă, nemîncatule, mă! Asta trebuia să-mi faci tu mie?! Vii imediat cu mine în sat! Mai departe, știi ce te-așteaptă! răcni Abdi Aga.

În aceeași clipă se auzi clănțănitul unui trăgaci. Arma însă nu luă foc. Abdi se răsuci înapoi și strigă cu mînie:

— Măi, nu v-am spus să nu vă atingeți de Memed?

Memed nu schița nici cea mai mică mișcare. Stătea drept și aștepta, netulburat și fără frică, de parc-ar fi fost tăiat în piatră. Doar mîna din buzunarul drept al șalvarilor i se mișca ușor. Cu același sînge rece cu care ar fi scos tabachera, scoase pistolul și, îndreptîndu-l spre Abdi Aga, trase de două ori.

— Sînt pierdut, măiculiță, apucă să strige Abdi, căzînd la pămînt. Atunci Memed își întoarse pistolul spre logodnic, descărcînd în el trei focuri.

— Mor! strigă și acesta, prăvălindu-se.

Memed își vîrî pistolul în buzunar și, cu cea mai deplină liniște, spuse:

— Hatce e aici. Dacă vă atingeți de-un singur fir de păr din capul ei, știu ce am de făcut. Iar către Hatce:

— Tu, întoarce-te acum acasă. Eu am să vin mai încolo să te iau. O să plecăm într-un loc știut doar de noi. Tu du-te drept acasă, Hatce. Ei n-o să-ți poată face nici un rău.

Urmăritorii începură să tragă în tufișul în care-l credeau pe Memed, dar acesta fugise și se îndepărtase de mult de acolo. Gloanțele se duceau orbește în beznă.

Către miezul nopții, Memed ieșise din pădure.

Ploaia încă mai cernea, domol.

X

Cineva bătea sfios, cu teamă, în ușă... O vreme nu se mai auzi nimic, apoi ciocăniturile reîncepură.

Femeia își trezi bărbatul:

— Hai, scoală! Scoală odată! Bate cineva la ușă!

Somnoros, bărbatul dădu să se ridice de cîteva ori, dar capul îi căzu îndărăt pe pernă. Ciocăniturile se întețiră.

— Scoală-te, bre! Bate cineva la ușă.

Omul se ridică bombănind și veni la ușă, clătinîndu-se, buimăcit de somn.

— Cine-i?

— Eu sînt, răsună de afară o voce răgușită.

— Cine ești tu?

— Hai și deschide ușa. Ai să mă recunoști îndată... răspunse drumețul după ce își drese vocea.

— Dacă-i așa, poftește, spuse gazda deschizînd ușa.

Străinul intră în casă șovăind din pricina întunericului.

— Nevastă, fă lumină. Ne-a venit un oaspete.

După ce aprinse opaițul, femeia se apropie de cei doi bărbați. De pe noul-venit șiroia apa, hainele îi erau lipite de trup. Gazdele se uitau uimite la acest oaspete ud leoarcă. Mai ales femeia nu-și putea dezlipi privirea de pe el.

Il cerceta cu luare-aminte. Îi privea ochii, părul, dar nu izbutea să-și dea seama de unde-l cunoaște.

— Parcă l-aș ști de undeva pe musafirul nostru, da' nu mă pot dumeri de unde.

— Și eu la fel, spuse zîmbind bărbatul. Știi bine, ochiul nu mă-nșală niciodată. Deși nu-mi pot aduce aminte cine e, totuși îmi pare cunoscut.

Își trecu mîna pe după umărul oaspetelui și-l cercetă mai bine.

— Degeaba, nu-mi amintesc. Mi-e cunoscut, dar nu-s în stare să spun nimic precis. Nevastă, musafirului nostru i-e frig. E ud pînă la piele. Hai de-aprinde iute focul.

Și către noul-venit:

— Ia să vedem, cine ești? Îmi pari cunoscut dar n-am putut să-ți dau de rost.

— Nene, eu sînt Indje Memed.

Süleyman strigă nevestei care aducea lemne din cealaltă încăpere:

— Ia te uită, muiere, cine a venit la noi! Ia te uită!

— Cine? întrebă femeia nerăbdătoare.

— Indje Memed al nostru. Da' să nu-i fie de deochi, s-a făcut ca un taur. Ditai voinicul. Și eu, zilele astea, într-una am vorbit de tine. „Oare ce s-o fi întîmplat cu băiatul ăla?" mă tot frămîntam eu. Va să zică, am presimțit ceva.

— Da, băiatul meu, spuse femeia, zilele astea nen-tu Süleyman mereu și-a adus aminte de tine. Mereu te pomenea.

Süleyman îmbătrînise tare. Sprîncenele, prefăcute în două smocuri lungi de păr alb-coliliu, îi căzuseră peste ochi. Și barba îi crescuse mult: semăna cu niște cîlți de bumbac. Avea un aer măreț, bătrînul.

Femeia aduse un rînd de schimburi bărbătești de corp și le puse în fața lui Memed:

— Ia dezbracă-te, băiete dragă, și pune-le pe astea. Altfel o să ți se aprindă plămînii.

Memed se duse într-un ungher întunecos al odăii și se schimbă. În izmene și cămașă veni de se așeză lîngă vatră.

— Eeei? îl întrebă Süleyman.

— Mi-era tare dor de voi, da' ce să-i faci? Asta-i viața de țăran!

— În «satul ăla» încă n-ai putut merge, Memed? glumi Süleyman.

— N-am putut merge, răspunse Memed, rîzînd amar, și în străfundurile întunecate ale minții sale scînteie deodată o lumină galbenă.

— Să nu-ți fie cu supărare că te-ntreb, Memed, dar ce-i cu tine de-ai picat la noi în plină noapte ?

— Am să-ți spun. Am venit la tine cu gîndul c-ai să găsești un leac pentru necazul meu. În lume n-am pe nimeni apropiat, în afară de tine. În afară de tine, n-am pe nimeni care să mă poată ajuta !

— Oi fi răcit, copilul meu, îi spuse femeia. Să-ți pun nițică ciorbă, să mănînci, să te mai încălzești.

Cînd luă în mînă castronul de aramă, gîndul lui Memed zbură cu ani în urmă spre seara cînd, la fel de înghețat, se încălzise mîncînd tot ciorbă fierbinte, la aceeași vatră, în același colț. Atunci era singur. Atunci îi era frică. Îi era frică de orice. Pădurea se năpustea asupra lui, înspăimîntîndu-l. Acum e plin de îndrăzneală. E hotărît. A rupt cătușele care-l țineau pe loc : lumea lui e acum largă, necuprinsă. Simte gustul vrăjit al libertății ; nu-i pare de loc rău de ce-a făcut.

— Voi stați de vorbă, că eu mă duc să mă culc.

După plecarea femeii, Süleyman grăi :

— Hai, povestește, Memed.

— I-am omorît pe Abdi și pe nepotu-său.

— Cînd ? îl întrebă cu uimire bătrînul.

— Azi, cînd se înnopta.

— Spui drept, Memed ? se arătă neîncrezător Süleyman. N-ai de loc înfățișarea unui om care-a ucis.

— Ce s-a întîmplat s-a întîmplat. Ce să-i faci, așa a fost să fie.

Îi povesti cum s-a petrecut totul, cu de-amănuntul. Cocoșii prinseră să vestească zorile apropiate. După ce Memed isprăvi de istorisit, Süleyman zise :

— Să trăiești, băiete. Îți mulțumesc din inimă pentru ce-ai făcut, c-ai făcut bine. Eei, acum să vedem, Memed, ce-ai de gînd ?

— Oricum, la stăpînire n-am să merg să mă predau. Am să urc în munți.

— Azi culcă-te, la rest ne gîndim noi mîine.

— N-o să mă încolțească aici ?

— Cui să-i treacă prin gînd ? Cui să-i treacă prin gînd că ai doborît omul și te-ascunzi chiar în satul de sub nasul lor ?

— Așa-i, îi dădu Memed dreptate.

— Dacă te caută, te caută în satele îndepărtate, din munți.

De-a lungul peretelui erau înșirați saci cu cusături înflorate. Süleyman îl chemă :

— Vino, Memed, să luăm sacii ăștia de aici. Oricum, deși nu-i nici o primejdie, e mai bine să ne luăm măsuri de prevedere. În spatele sacilor ăstora o să-ți fac culcușul.

Munciră din răsputeri pînă ce izbutiră să îndepărteze sacii de la perete atîta cît să se poată strecura un om înăuntru. După ce făcu un culcuș înapoia lor, Süleyman îl îndemnă :

— Acum intră și te culcă. De vrei, poți să dormi și o lună. Nimănui n-o să-i trăsnească prin cap că ești aici, mai ales acum, cînd pe deasupra am mai tras și-o velință. Hai și culcă-te ! Culcă-te liniștit !

Memed intră în culcuș fără nici o vorbă.

După ce zăvorî bine ușa, Süleyman veni de se lungi și el ; trezindu-și nevasta din somn, îi zise :

— Uite ce-i, i-am făcut lui Memed culcușul în spatele sacilor. Să nu spui nimănui, nici nurorii, nici băiatului, că Memed e la noi.

Femeia îi făgădui și readormi îndată.

În culcușul său, Memed se gîndea la Hatce. Retrăia clipa cînd apăsase pe trăgaci ; cum s-a mai zvîrcolit Abdi înainte de a se prăvăli la pămînt... Nu se așteptase de loc la asta el, atotputernicul... Dar logodnicul ! Cum a strigat, cum a zgîriat pămîntul cu unghiile, zbătîndu-se, apoi cum s-a întins dintr-o dată, într-un lac de sînge... În minte îi apăru altă imagine, însoțindu-le pe celelalte. În acele clipe mai zărise pe cineva. În timp ce toți ceilalți trăgeau asupra lui, un bărbat, așezat pe un trunchi de copac, își clătina mîhnit capul prins între mîini. Nu încăpea nici o îndoială, omul acela era cuprins de o mare tristețe. Dar, pentru care pricină, Memed nu putea înțelege. Cine să fi fost oare omul acela ?

Apoi uită totul. Își simți mintea ușurată de orice amintire și plină de lumină, de parcă se născuse din nou. Adormi, ca și cum nimic nu s-ar fi întîmplat.

Se trezi foarte vesel. Se săvîrșise ceea ce trebuia să se săvîrșească. Cînd se gîndi la noaptea trecută, în ochi își făcu iarăși loc licărul acela tăios, neînduplecat.

— Uite ce-i, spuse Süleyman. Eu m-am sculat de dimineață și-am dat o raită prin sat. A și ajuns vestea despre împușcarea lui Abdi. S-ar putea să te caute și pe-aici. Noaptea asta o să urcăm în munți și împreună o să-i dibuim noi pe haiduci.

După chipul lui Memed se vedea că se bucură de hotărîrea lui Süleyman.

— Deli Durdu [1] ne e rudă. A văzut mult bine de la mine. El să te ocrotească. Dar nu care cumva să rămîi lîngă el mai mult de trei luni. E-o fiară. N-o să aibă viață lungă în munți. Într-o zi, o să fie omorît. Nu s-a mai pomenit ca un haiduc de felul lui să reziste în munți mai mult de un an. Mă mir cum a supraviețuit și-atîta. Totuși, după cîte știu eu, sfîrșitul îi e aproape. Fă-ți un rost în altă parte și ai grijă să te desparți la vreme de el. Bineînțeles, o lună-două, o să-ți fie de învățătură. După aia, să-ți întocmești ceata ta. Ia aminte, Memed! Îți repet iar și iar: Nu umbla mult timp cu cîinele ăla! Ăla nu-i haiduc, e un hoț, un tîlhar... De n-ar fi fost vorba de tine, nici cu spatele nu m-aș fi uitat la el. Altminteri, Deli Durdu ar fi fost băiat bun. Țăranii din satul lui l-au înrăit. Într-o zi a poposit la el în sat; consăteni de-ai lui, după ce l-au ospătat, l-au dat pe mîna jandarmilor. A scăpat ca prin urechile acului. Uite, după aia s-a înrăit Durdu. Oricum, o lună-două, rabdă și tu... După aia...

— E mare ceata lui Deli Durdu?

— Toți cîinii de prin părțile astea, toți s-au dus la el. O adunătură de nemernici și ticăloși... Uite ce-i, Memed, fiule, vreau să-ți dau vreo două sfaturi, să nu le uiți niciodată. Ești încă foarte tînăr, dar cu timpul ai să te coci la minte. De-ai să rămîi ori nu multă vreme în munți, treaba asta numai Alah o știe. Ascultă ce-ți spun, cred c-o să-ți prindă bine. Eu nu o dată am avut de-a face cu haiducii. Îi cunosc. Am văzut sfîrșitul multora dintre ei. Cînd ajungi la haiduci nu te împricteni așa, dintr-o dată, cu oricare. Ei, repejor-repejor or să caute să se apropie de tine, o să-ți arate bunăvoință; ăi care-s amărîți or să-și deschidă inima față de tine... Așa-s oamenii... Tu însă nu-ți da în vileag păsurile. Nu te lăsa în voia simțurilor. Numai așa ai să le cîștigi prețuirea. Să te porți ca un om cumpănit.

[1] Durdu Nebunul.

cu judecata întreagă. În haiducie, prețuirea celor din jur e unul din lucrurile de căpetenie. Așa cum îți spuneam, să nu te pripești în ce privește prieteniile. Dacă-ți descoperă o slăbiciune, n-ai să-ți găsești liniștea pînă la sfîrșitul vieții. Nu te mai prețuiesc nici cît negru sub unghie. Cu fiecare zi care trece ai să-i cunoști mai bine pe toți. Nu măsura omul după cuvinte, ci după fapte. Numai după multă chibzuială alege omul care merită să-ți fie prieten. Nu există nici cea mai mică deosebire între viața din închisoare și cea din munți, ca haiduc. În amîndouă locurile sînt căpetenii și robi. Și încă ce robi năpăstuiți! Căpeteniile trăiesc ca oamenii, ceilalți, ca niște cîini... Tu vei fi conducător, așa ți-e ție dat. Dar nu fă din ceilalți robi. Ăsta să-ți fie crezul în viață. Acu, dintru început, Deli Durdu o să-ți dea o pușcă. Restul de arme o să-l primești treptat. Ei, și-acuși mă duc să aflu pe unde umblă Deli Durdu.

Süleyman merse la unul dintre țărani care era tăinuitorul lui Durdu și de la el află sălașul haiducului.

Durdu era din satul Aksögüt — Salcia Albă — așezat drept în fața satului Kesme. Süleyman îl știa pe Durdu de cînd era copil. Taică-său plecase în război și nu se mai întorsese. Pentru că erau puțin rubedenii, Süleyman îi ajutase, pe Durdu și pe maică-sa. La drept vorbind, datorită lui nu pieriseră cei doi de foame. Și în copilărie Durdu fusese un zănatec cu o fire cîinoasă, care nu putea fi strunită de nimeni.

De cinci ani trăia în munți. Nu rămăsese casă căreia să nu-i fi dat foc, cuib pe care să nu-l fi nimicit. Țăranii de prin părțile acelea plîngeau cu lacrimi de sînge din pricina blestemățiilor lui. Nimeni nu mai putea umbla tihnit pe drum. Cum prindea pe cineva, Deli îl dezbrăca pînă la piele, lăsîndu-l gol-goluț. Îi lua totul, dar totul, pînă și izmenele. Nu știa de prietenie ori de rudenie; la el n-avea nici o însemnătate de-i erai frate, mamă ori tată. De fapt, Süleyman se cam temea să-l ducă pe Memed la el. Cu toanele lui, Durdu îl putea omorî pe băiat într-o clipită...

— Am aflat unde-l putem găsi pe nebunul ăla, îi spuse Süleyman lui Memed. A fost pe culmea Duman. Noi ne suim acolo și tragem trei focuri de armă. Oamenii lui Deli Durdu or să ne iasă înainte și-or să ne conducă la el. De! Eu nu mă prea bizui pe nebunul ăsta, deși îmi arată multă

cinstire. De-ar fi fost altă ceată prin ținut pe-aici, n-aș fi stat o clipă în cumpănă... Dar nu e...

O dată cu apusul soarelui porniră la drum, Süleyman înainte și Memed în urmă. Cînd ieșiră din sat, Süleyman se întoarse spre flăcău :

— Bre, Memed, tu acum, că te faci haiduc, nu cumva ai să vii să-mi calci casa ?

— Mai întîi și mai întîi gospodăria voastră am s-o jefuiesc, nene. Doar asta-i gloria haiducului. Ce, degeaba-s din ceata lui Deli Durdu ?

Süleyman rîse cu poftă :

— Ia te uită ! Ia te uită !

— Nu spun adevărat ? îl întrebă Memed.

Chipul bătrînului se schimbă dintr-o dată :

— Dragul meu Memed, dacă ai fi făcut vreo faptă rea, dacă ai fi omorît pe oricare alt om, eu cu mîna mea te-aș fi dus să te predau stăpînirii.

— Nici n-aș fi fost în stare să omor pe altcineva.

Süleyman se opri în loc pe neașteptate. Îl apucă pe Memed de guler și, trăgîndu-l spre el, îl privi în fundul ochilor :

— Uită-te la mine, fiul meu drag, Indje Memed. Dac-ai să ucizi oameni nevinovați ori cu vini mărunte, sau dac-ai să faci moarte de om pentru bani, n-am să te iert niciodată, să știi.

Memed îl asigură, privindu-l netulburat :

— Eu n-am să omor niciodată pe nimeni.

— Dac-ai să mai întîlnești încă un Abdi Aga — spuse bătrînul fără să-i dea drumul — și dacă n-ai să-l ucizi, iarăși n-am să ți-o iert. O sută de Abdi Aga de-or să-ți iasă în cale, pe toți o sută să-i omori...

Memed spuse, rîzînd :

— Îți făgăduiesc. O sută de Abdi dac-o să văd, pe toți o sută...

Ploaia care abia dimineața încetase prefăcuse cîmpia într-o adevărată mocirlă. Acum însă ei se cățărau pe munte, călcînd peste pietre micuțe care, sub pașii lor, alunecau la vale. În aer plutea un miros sălbatic de copaci putreziți, de buruieni și iarbă... Pe cer, stelele erau mari, mari. În jurul lor pîlpîiau cercuri de lumină... Există o pasăre care, în loc să cînte, behăie ca un ied. Pe ea o auzeau acum sfîșiind tăcerea în răstimpuri. Cînd suiră mai sus, o turturică prinse să gungurească.

Ajunși sub creasta Dumanului, Süleyman spuse:

— Indje Memed, scoate-ți pistolul și trage de trei ori!

Și în timp ce Memed slobozea în văzduh trei focuri, el se așează pe pămînt, gîfîind:

— Ooof! Bătrînețe!... Ehei, tinerețe, tinerețe!

Hăt de departe detună un foc de armă făcînd să hăuiască stîncile.

— Vai, genunchii mei, vai, se plînse bătrînul, ridicîndu-se în picioare cu un geamăt. Haide, băiete, să mergem într-acolo.

Memed îl apucă de braț, ca să-l sprijine.

Pe neașteptate, chiar lîngă ei, zbură un glonte; se opriră din mers.

— Ce-i asta, măi cîinilor, și pe mine aveți de gînd să mă împușcați? strigă Süleyman.

O voce tînără tună:

— Cine-i?

— Hai, măi, vino de mă du la Deli.

Din dosul stîncii răsări un om:

— Voi ați tras adineaori?

— Noi, răspunse bătrînul semeț. Unde-i Deli? Du-mă la el.

Vocea tînărului trăda nedumerire:

— Cine să-i spun lui Durdu Aga c-a venit?

— Süleyman din satul Kesme.

— Iartă-mă, nene Süleyman — se grăbi omul, îmblînzit ca prin farmec — nu te-am putut recunoaște după glas.

— Bătrînețea, băiete. Pînă și vocea ți-o schimbă. Da' tu cine ești, flăcăule? Nici eu n-am izbutit să te dibuiesc.

— Sînt Djabbar, fiul lui Mustuk din Karadjaören. Veneam adeseori cu taică-meu pe la voi să ne faceți samare. În timp ce le lucrai, cîntai așa de frumos!

— Nemaipomenit! Și tu te-ai făcut haiduc? Iacă, eu nu știam de asta.

— S-a întîmplat, s-a întîmplat, răspunse Djabbar, apoi strigă:

— Nenea Süleyman din satul Kesme era...

Glasul său porni lovindu-se din stîncă în stîncă.

În fața unei văgăuni mari, care semăna cu o peșteră, ardea un foc. Așezați în jurul său, șapte-opt inși își curățau armele. Deasupra, stînca se înălța ca un plop; peste ea flăcările uriașe resfirau fel de fel de desene, plăsmuiri înfricoșătoare. Cînd Memed văzu tot tabloul acesta de hai-

ducie, așa cum arăta, dezgolit de înfrumusețarea cu care-l poleiește închipuirea, sufletul i se strînse, se simți pribeag și înstrăinat.

La zgomotul pașilor care se apropiau prin întuneric, un bărbat înalt se ridică în picioare. Umbra sa uriașă, căzînd pe stîncă, începu să se legene, prinzîndu-se în jocul celorlalte. Omul se îndreptă spre ei:

— Cred că ăl care vine e Deli al nostru, spuse Süleyman.

— Așa e, întări Djabbar. E Durdu, căpetenia...

— Bine-ai venit, nene Süleyman! strigă Durdu, și vocea sa răsună ca un clopot. Ce vînt te-aduce pe la noi în toiul nopții? Nu cumva ai de gînd să intri în ceata noastră?!

Și, luînd mîna lui Süleyman într-ale sale, o sărută.

— Am auzit măi, Deli, am auzit că te-ai înscăunat padișah al munților ăstora. Că tai și spînzuri ca pe moșia ta...

— Cam așa e, nene Süleyman. Jur pe Alah că n-am să las pe nimeni să treacă din jos de drumurile astea. Am să interzic orice trecere prin apropiere; picior de muritor n-o să mai atingă pămînturile astea. Cîte drumuri sînt de-aici pîn' la Maraș, la toate eu o să iau birul. Să mă cunoască satul Aksögüt! Să afle și el cine e Deli Durdu!

— Iar te-ai pornit să trăncănești bazaconii! îl dojeni Süleyman.

— Dac-o să mă mai sîcîie mult ăi din Aksögüt am să le dau foc satului, îl fac una cu pămîntul. Pe locul unde azi îi sînt casele or să crească bălăriile...

— Hai, isprăvește odată, nebunule!

— Atunci habar n-ai cine mi-s eu! Habar n-ai, nene!

— Am, cum să nu. Am, nebun fără minte! Ai făcut de rîs haiducia.

— Să mai treacă numai cîțiva ani. Să prind eu cheag. Atunci ai să vezi și tu cum se face haiducia.

— Pînă atunci eu am să fiu țărînă. N-am s-apuc să-ți văd haiducia mult cîntată. Dar, pînă una-alta, văd că faima-ți de hoț a împînzit lumea.

— Ai să vezi, ai să vezi.

Süleyman se mînie.

— Dac-ai să mergi tot pe calea asta, dacă n-ai să contenești cu gura asta spurcată, or să te ucidă, nebunule!

Mort am să te văd, altfel, nu. Păcat de tinerețea ta! Să știi că țin la tine, Deli!

— Nu știu eu că mă iubești? Crezi că nu știu? Ia întreabă-mi fîrtații ce le spun eu în fiecare zi: „Dacă oasele mele-s de la Alah, în schimb carnea mi-o datorez lui nenea Süleyman". Nu-i așa, fraților?

— Așa-i! răspunseră haiducii în cor.

— Eu n-am vrut în ruptul capului să te faci haiduc. Ia spune-mi tu, pentru ce-ai luat drumul munților? Ca să faci pe grozavul, de-aia. Ăsta nu-i lucru bun, Durdu. E nebunie curată.

— Hai, stai, nene Süleyman. Stai să bei un ceai cu noi.

Bătrînul se așează și, sprijinindu-și mîinile pe genunchi, reluă firul vorbei:

— Tinerețea asta n-o s-o mai găsiți... Și voi, ca niște bezmetici, vi-o prăpădiți în munți... Apoi se uită la Durdu și zîmbi: Da văd că știi să trăiești, Deli. De unde-ai găsit frunzișul ăsta moale?

Jur împrejurul focului, pe un cerc de mărimea unei arii, fusese întins frunziș moale de pelin, în chip de saltele groase. Aerul nopții era îmbălsămat de o mireasmă amețitoare, dulceagă, mîngîietoare ca și frunza catifelată a pelinului...

— Cu voia ta găsim, nene Süleyman, se făli Durdu. Doar nu degeaba munții ăștia-s ai noștri!

— Ehei, nebunule, nebunule! Va să zică ți-ai trecut pe numele tău și cîmpurile de pelin? rîse Süleyman cu poftă.

Memed era numai ochi și urechi. Toți haiducii purtau pe cap fesuri roșii — un obicei al munților, semnul haiduciei. Nu se pomenea un haiduc cu șapcă ori capelă. Așa ceva era de neînchipuit. Nu se știa însă cui i se datorează portul fesului în munți, și nici cine l-a folosit și după ce a fost înlocuit cu șapca.[1] S-ar putea întîmpla ca, atunci cînd s-a dat ordinul acesta, în munți să fi fost haiduci care să nu fi auzit de reformă și de datoria de a lepăda fesul. De atunci, oricine lua drumul munților purta fes.

[1] Introdus obligatoriu în anul 1832 printr-o dispoziție a sultanului Mahmut al II-lea, fesul, considerat simbol al vechiului regim, a fost interzis sub pedeapsă (sept. 1925) de către Mustafa Kemal Atatürk, primul președinte al Republicii Turcia.

Indată ce Süleyman se așează, toți haiducii veniră rînd pe rînd să-i ureze bun venit și să-i sărute mîna, aruncînd priviri nedumerite spre Memed. Stînd în spatele bătrînului, acesta își înfundase capul între umeri, rămînînd un pumn de om.

— De vreți să știți cine-i băiatul ăsta, aflați că-l cheamă Indje Memed. El cu mîna lui a săvîrșit un omor. De-asta l-am și adus la voi, le spuse Süleyman, în timp ce Memed își lăsă capul în jos, părînd și mai mic.

— O să umble împreună cu noi?! întrebă cu mirare Durdu, uitîndu-se cînd la băiat cînd la Süleyman.

— Dac-o să-l primiți... Dacă nu, o să cutreiere munții de unul singur.

— Prea bine, nene Süleyman, se învoi Durdu. O dată ce l-ai adus tu...

Scoase din raniță din spate un fes și-l aruncă lui Memed care-l prinse din zbor, îngîndurat.

— Ia-l, voinice, și-l poartă sănătos! E fesul meu cel vechi; acum n-avem altul. Mai încolo facem noi rost de unul cum trebuie.

Se întoarse spre Süleyman și rîse pe sub mustăți:

— Da' tînăr mai e, să nu-i fie de deochi!

Pe Süleyman îl supărară vorbele lui Durdu:

— Tînăr, tînăr, da' i-a mîncat capul lui Abdi Aga, ditai bărbat la patruzeci de ani. După cum vezi, nu vine în munți din pricina unei găinării.

— Lui Abdi Aga? întrebă Deli cu scîrbă. Chiar lui Abdi Aga? Vai, fir-ar mama lui să fie de ghiaur!

— Așa precum ai aflat.

Durdu, cătînd la Memed cu neîncredere și uimire:

— Ei, să trăiești, fîrtate! Bine-ai făcut că i-ai venit de hac lui Abdi Aga. Sugea sîngele de la cinci sate, ca o lipitoare... N-ai pușcă, desigur, frate...

Apoi, întorcîndu-se spre Djabbar:

— Djabbar, de la ultima încăierare ne rămăsese o pușcă. Scoate-o de unde-am îngropat-o și ad-o-ncoace. Adu și vreo două cartușiere. Și gloanțe!

Nu-i putea intra în cap că fărîmița asta de băiat l-a ucis pe Abdi Aga. Îl privea bănuitor.

Süleyman își dădu seama de îndoielile lui Durdu:

— Nu numai pe Abdi Aga, ci și pe nepotu-său l-a omorît dimpreună cu el. Ai priceput, Durdu?

Mirarea haiducului crescu și mai mult:

— Care va să zică și pe nepotu-său l-a dat gata? Ei, drăcia dracului!

Ghemuit cu totul lîngă foc, Memed se făcuse și mai mic. Părea înghețat de-a binelea.

Paharele strîmte la mijloc fură umplute cu ceai proaspăt pentru cei doi oaspeți.

Cu o dragoste părintească, Süleyman se aplecă asupra lui Memed:

— De-acum începe haiducia, Indje Memed, ține-te bine!

Peste foc se aruncau într-una lemne. Pe măsură ce vîlvătăile se întețeau, pelinul mirosea și mai plăcut, și mai pătrunzător. Umbrite de lumina vie a focului, stelele de pe cer păreau mici de tot, ca vîrfuri de ace.

— Să n-ai nici o grijă, nene Süleyman. Atîta timp cît eu voi fi în viață, nimeni n-o să se atingă de Indje Memed, nici măcar c-o vorbă, îl asigură Durdu pe bătrîn.

Acesta îl măsură pe haiduc cu o privire mîhnită.

— Tu, Durdu, te-ndrepți cu pași repezi spre moarte.

— De ce, nene? rîse Durdu.

— Haiducul care-i haiduc nu aprinde focul în creasta muntelui. Nici furnica nu-i de nesocotit, cînd ți-e dușmană. Altminteri, mergi deschis la moarte.

Vorbele bătrînului îl făcură pe Durdu să rîdă cu hohote.

— Ei, nene, nene! Parcă există ființe de om în vîrful ăsta de munte? Cine să mă vadă!?

— Nu te vede o zi, nu te vede două... și după aia se năpustesc asupră-ți ca lăcustele...

— Nu mă vede nimeni. Și dacă mă vede, parcă-s în stare jandarmii să vie asupra lui Deli Durdu! Tu încă nu știi cine-i Deli Durdu. E vulturul munților ăstora! Cine poate să-l calce în lăcașul său?

— Om vedea, spuse bătrînul.

Ca să schimbe vorba, Durdu îl întrebă pe Memed:

— Cînd ai tras în Abdi Aga nu ți-a tremurat de loc mîna?

— Nuuu! răspunse Memed. Nu mi-a tremurat de loc.

— Unde l-ai ochit?

— In piept... Chiar acolo unde-i inima...

După aceste vorbe, îi pătrunse în suflet un simțămînt de însingurare nespusă. Tot ce-l înconjura se șterse. Nu-i plăcea de fel Deli Durdu. Oare din asta i se trăgea pustiul din el? Focul pîlpîia, din ce în ce mai molcom. Chipurile celor care-și curățau armele se destrămară în întuneric.

Umbrele de pe stîncă se măriră, apoi se făcură nevăzute. Vîntul se porni să sufle, culcînd flăcările spre apus. Deodată își agăță privirile de Süleyman. Era vesel. La lumina schimbătoare a flăcărilor, figura sa încadrată de barba albă lua tot alte înfățișări. Se gîndi că Süleyman își pune mare nădejde în el și simțămîntul chinuitor de singurătate i se mai domoli nițel. Apoi, cum îl năpădi un somn de nebiruit, se trînti pe-o rînă chiar acolo unde se afla.

— Băieți, grăi Süleyman, ia să mă întind și eu aici. Memed al meu a și adormit.

— Nene, eu am o manta groasă, soldățească, învelește-te cu ea! îi spuse Durdu.

Bătrînul acoperi pe Memed cu un colț al mantalei, apoi se lungi și el alături.

Se culcară și ceilalți haiduci. Unul singur rămase de strajă în vîrful stîncii.

Memed se sculă înghețat tun. Mai era încă pînă la răsăritul soarelui.

Prin întuneric deslușì haiducii care, înșirați la marginea focului, sforăiau care mai de care. Căută cu ochii straja, dar nu văzu pe nimeni. Se spune că oamenii care n-au parte de liniște nici în somn sforăie. Pesemne că-i adevărat. În sufletul lui își făcu loc, pentru prima oară în ultimele zile, spaima. Acum, să fi venit doi oameni, numai doi, i-ar fi omorît dintr-o lovitură pe toți bărbații ăștia care sforăiau și, pe-aci ți-e drumul! Își încărcă degrabă arma și stătu el de strajă.

Curînd se trezi Durdu și după el și ceilalți, o dată cu Süleyman.

Frecîndu-se la ochi, căpetenia strigă:

— Strajă!

— Da, agă! răspunse Memed, coborînd de pe stîncă. Totu-i în regulă. N-am văzut pe nimeni.

— Tu ești, Indje Memed? Tu ești de strajă?

— Eu.

— Păi abia ai venit. Mai stai, ai destul timp să faci de strajă. Mai ai răbdare...

— Nu-mi venea somnul. M-am dus și-am preluat eu straja.

— Așa se-ntîmplă. De omul care se află pe munte prima-dată, o săptămînă nu se prinde somnul. Inima i-e copleșită de-un simțămînt de pustiu, de neputință, ca și

cum ar fi rămas deodată singur în toată lumea asta, spuse Durdu.

Somnoros, Süleyman îl luă peste picior:

— Ia te uită numai la nebunul nostru! Uită-te și minunează-te de cîte mai știe el!

— Ei, nene Süleyman, și tu! Nimic de-al meu nu-ți e pe plac. Ce să mai fac și eu!

Zările se luminau încet-încet. Soarele încă nu se ivise, dar piscul din față era scăldat în lumină, în timp ce tot restul muntelui dormea în întuneric. De pe pisc, ziua înainta spre poale. Puțin mai tîrziu, din spatele măgurei din față ieși și soarele. Süleyman nu-i răspunse nimic lui Durdu.

— Rămîneți sănătoși, le spuse el tuturor și merse de-l sărută pe Memed pe frunte.

— Nene Süleyman, bea mai întîi un ceai cu noi și pe urmă să pleci, îl îmbie alergînd după el Durdu. Un ceai de-al nostru... Zău că nu-ți dau drumul fără să iei un ceai.

— Să trăiești, băiete. Îți foarte mulțumesc.

Durdu îl prinse de mîneca hainei:

— Nu te las să pleci fără să bei un ceai cu noi! O dată la o mie de ani vii și tu în munte la mine și să pleci așa, cu gura rece! Crezi că te las!...

„Nu-i rost să scap de nebunul ăsta, își spuse Süleyman, în sinea sa. Să mă-ntorc numai nițeluș că altfel, dau de belea." Și îi făcu pe plac.

— Ațîțați bine focul! porunci Durdu.

— Acum o să se vadă fumul, îl făcu atent Süleyman.

— Ce să fac? Ce să fac? Să nu aprind focul?! Învață-mă tu ce să fac!

— Ce pot eu să te învăț pe tine, fiule! Totu-i în mîna ta: cum îți vei așterne, așa vei dormi.

Deli Durdu căzu pe gînduri. Clătină din cap de cîteva ori; șuvițe din părul-i negru, creț, îi scăpaseră de sub fes și-i căzuseră pe frunte.

— Să nu năpăstuiești pe săraci. Fă ce vrei ălora răi și nedrepți. Nu te bizui pe curajul tău nesăbuit, pune-ți și mintea la lucru. Altfel, n-ai să poți supraviețui. Aici e munte, nu altceva. Și muntele se-aseamănă cu o cușcă cu gratii.

Ceaiul fierse repede. Primul pahar i-l dădură tot lui Süleyman. În răcoarea dimineții, aburul băuturii se ridica, fierbinte...

La despărțire, Süleyman mai zise:

— Ajutorul lui Memed poate să vă prindă bine. În primele zile lasă-mi băiatul în pace. Nu-l necăji. Lasă-l în apele lui. Doar cîteva zile, și se-nvață el.

Bătrînul plecă. Aplecat deasupra ciomagului din mînă, începu să coboare la vale. Deși tare gîrbovit, mergea sprinten, ca un flăcău.

Ochii lui Memed se umplură de lacrimi. „Cine știe cînd am să-l mai văd! Poate niciodată!" își spuse el în gînd. „Ce oameni buni mai sînt în lumea asta!"

Soarele dogorea cu toată puterea.

De pe piatra pe care stătea, Deli Durdu îl chemă la el pe Memed:

— Ia vino-ncoa, Indje Memed, și încearcă-ți noua armă! Ai mai tras vreodată cu o armă ca asta?

— De cîteva ori.

— Uite, pe stînca aia e o pată albă...

— O văd.

— Ei, în ea să țintești.

Memed își sprijini pușca de umăr și trase.

— N-ai nimerit-o, Indje Memed!

— Cum de s-a întîmplat? se înciudă Memed.

— Știu și eu! spuse Durdu, ridicînd din umeri. N-ai nimerit și pace!

Memed își mușcă buzele. Își propti cu grijă arma de umăr și mai ochi o dată.

Din pata albă se ridică un fum ușor.

— De data asta taman la mijloc ai nimerit-o, îi spuse Durdu.

— Bine, dar celălalt glonte de ce n-o fi atins-o? se întrebă flăcăul mirat.

— Ce, Indje Memed, tu nimerești ținta de fiecare dată?

— Nu știu, zîmbi Memed.

Fața prelungă a lui Durdu se încruntă. Deși tînăr, chipul îi era brăzdat de zbîrcituri. Pe obrazul drept, urma lungă a unei arsuri se întindea pînă la rădăcina părului. Bărbia, ascuțită, trăda o fire nărăvașă. Gura-i foarte mare, cu buze subțiri, rîdea într-una, un rîs lipsit de veselie, amar.

— Indje Memed, tu ai să faci treabă bună, frate!

Memed se înroși, ca un copil sfios și privi înaintea sa.

Din vale răsunară una după alta trei fluierături. Ciuliră urechea și așteptară.

— Vine ștafeta, agă! vesti Djabbar.

Peste puțin se ivi și omul, în goană, și, fără să-și mai tragă sufletul, spuse:

— Din vale, dinspre cîmpia Ceanaklî se îndreaptă spre Akyol cinci călăreți. După straiele arătoase, par a fi oameni cu stare.

— Haideți, fiți iute gata, le porunci Durdu haiducilor care se înarmau zoriți. Fiecare să-și ia cartușe din belșug. Alte cîteva vetre va mai pustii acum Deli Durdu. Apoi, către Memed:

— Ia privește, Indje Memed.

Trase în pata albă care se învălui în fum.

— Ei, cum a fost, voinicule? se făli el din nou.

— Drept în mijloc...

— Daaa, chiar așa, în mijloc, zîmbi Durdu. Apoi făcu cu ochiul:

— Asta-i prima ta încercare, Indje Memed, ține-te bine!

Memed nu răspunse nimic.

— Gata, fraților?

— Gata.

Cînd coborîră pe drumul străjuit de stejari deși, era amiază. Se rînduiră la pîndă într-o margine a drumului, la o distanță de vreo cincizeci de pași unul de altul. Un haiduc se postase de strajă mult înainte.

Curînd prin mijlocul drumului se ivi un măgar sur, slab să-i numeri coastele, care mergea împleticindu-se. Omul care-l mîna era un bătrîn cu ochii prinși într-un desiș de zbîrcituri, cu barba cărunță, încîlcită și murdară, cu gura acoperită de mustăți stufoase, mari, îngălbenite de tot la sfîrcuri din pricina tutunului; pe picioarele-i mari, acoperite de praf, fluturau niște șalvari peticiți. Inainta domol, în pas legănat, parcă jucînd după melodia săltăreață a unui cîntec pe care-l viersuia. Cuvintele-i glumețe îi făcură pe haiduci să zîmbească:

Pică must de chihlimbar din brad,
Ochii lui aprinși pe față cad.
Dați în pîrgă, sînii-i de fecioară
Au miros de portocală-amară.

Ah, frumoasa mea cu chipul smead
Şi cu păr ca nopţile de vară,
Paznic vreau de-a pururi să rămîn
Rodiilor ce-ai pitit în sîn!

— Predă-te! strigă Durdu. Altfel, trag!

Cîntecul se curmă cît ai clipi. Omul rămase încremenit locului.

— Mă predau, tăicuţule, mă predau. Şi ce-i cu asta?

Din ascunzătoarea sa, Deli Durdu se aruncă în calea drumeţului.

— Dezbracă-te!

Omul înmărmuri:

— Ce să dezbrac, agă?

— Ce-ai pe tine.

— Hai, lasă gluma, zău aşa, rîse el. Ce-ai să faci cu straiele astea ale mele? Lasă-mă să-mi văd de drum. Sînt tare ostenit. Mă dor picioarele de abia mă mai ţin pe ele. Hai, dă-mi pace, prea frumosul meu agă...

— Dezbracă-te, dezbracă-te numaidecît, spuse Durdu, încruntîndu-şi sprîncenele.

Ţăranul se uita în ochii lui Durdu ca un căţel care se gudură. Zîmbea linguşitor, cu inima strînsă, plin de îndoieli, neştiind dacă haiducul vorbea în glumă sau în serios.

— Haide, haide, ce mai aştepţi? îl bruftui Durdu, aspru.

Cum omul tot nu credea şi surîdea mai departe, Durdu, încruntîndu-se şi mai tare, îi dădu o lovitură zdravănă de picior în pulpă. Ţăranul scăpă un strigăt de durere.

— Scoală-te îţi spun! Scoală-te!

— Iţi sărut mîinile, paşă, se rugă omul. Iţi sărut picioarele... Eu nu mai am alte ţoale... Rămîn gol-goluţ... Cum m-a făcut mama...

Şi vîrîndu-şi degetul arătător în gură îl supse şi-l scoase, arătîndu-i-l lui Durdu:

— Iacă, aşa de gol... Alte haine n-am, paşă. Iţi sărut mîinile... şi picioarele... Nu-mi lua straiele... Tu eşti un paşă mare... Ce-o să faci cu zdrenţele mele, sărut mîinile şi picioarele...

— Mă, cîine ce eşti, scoate-ţi-le îţi spun! Ce tot dai zor cu „paşă în sus, paşă în jos"!

Ţăranul se milogea într-una. Apoi începu să plîngă:

— Mă întorc după o pribegie de cinci luni... din Ciukurova... vin de la lucru...

— Va să zică ai și bani? îl întrerupse Durdu.

— In astea cinci luni de pribegie m-am topit, nu alta... Țînțarii Ciukurovei m-au dat gata... plîngea drumețul cu suspine, ca un copil.

— Va să zică ai și bani? repetă Durdu.

— Am puțintei. Așa cum mă vezi de bătrîn prăpădit și-am muncit la cîmpurile de orez, îngropat în noroi... Mi-am lăsat sănătatea în Ciukurova. Acum mă-ntorc acasă. Nu-mi fă una ca asta, pașă... Nu mă trimite golgoluț printre ai mei...

— Cu atît mai bine, cu atît mai bine! Hai, scoate-ți boarfele de pe tine, spuse Durdu și mai mînios.

Omul se zbătea în mîinile sale. Atunci Durdu își trase hangerul care scînteie sub razele soarelui, și cu vîrful lui împunse pe drumeț. Acesta sări ca ars, strigînd:

— Nu mă ucide! Baremi să mai apuc să-i văd încă o dată pe ai mei. Am să-mi scot hainele... Ți le dau...

Din locurile de pîndă, haiducii rîdeau. Numai lui Memed îi fierbea sîngele în vine. In ochi îi lucea iarăși licărirea aceea de tigru furios, gata să sfîșie. Ii era silă de Durdu.

In timp ce omul își scotea cu chiu cu vai șalvarii și haina, încurcîndu-și mîinile de-atîta grabă și spaimă, Durdu, mai împăcat, îi spuse:

— Ei, uite așa. Ce tot necăjești omul, bre, bătrîne?

Tremurînd ca varga, drumețul se dezbrăcă și-și puse hainele la o parte.

— Scoate-ți și izmenele, și cămașa! îi strigă Durdu, și cu vîrful ascuțit al hangerului îl mai împunse încă o dată.

— Bine, agă, bine, pașă, fac cum îmi poruncești, numai nu mă omorî. Mă dezbrac și în pielea goală, încerca să-l îmbuneze drumețul și, scoțîndu-și cu mîna tremurîndă cămașa, o puse peste haine și privi la Durdu supus, rugător.

— Haide, haide, îl îmboldi acesta. Nu te holba la mine! Scoate-ți și izmenele!

Cu greu izbuti omul să-i asculte porunca, într-atît de tare tremura. Acoperindu-și goliciunea cu amîndouă mîinile, alergă glonț la măgarul care păștea liniștit la o parte, îl prinse cu stînga de căpăstru și-l trase la el. Bătrînul avea picioarele păroase și subțiri ca paiul; pe ele, mușchii tari ca osul, păreau niște vreji zgîrciți. Burta

suptă, plină de zbîrcituri, amintea de o piele netăbăcită. Avea corpul murdar, acoperit de o țesătură deasă de pete roșii — urmele pișcăturilor de purici și alte gîngănii. Cînd îl văzu trecînd prin fața sa, gîrbovit, cu umerii căzuți și pieptul scofîlcit acoperit cu păr cărunt, lui Memed i se făcu și mai multă milă de el.

In acest timp, pîndarul din celălalt capăt al drumului veni într-un suflet, vestind :

— Vin !

— Vin călăreții ! preciză Durdu.

Din ascunzișurile lor, haiducii mai făceau haz pe socoteala bătrînului care se îndepărta încet, acoperindu-și cu o mînă goliciunea. Umbla cîțiva pași, se întorcea și privea spre haine cu teamă și jind. Apoi iar mergea ce mergea, iarăși se oprea și se uita înapoi.

— Vino ! îl chemă Durdu. Vino de-ți ia catrafusele. Se-apropie vînatul cel gras. Ai scăpat !

Cu o sprinteneală de necrezut, bătrînul, care pînă mai adineaori părea înfrigurat și sfîrșit, sosi în fugă, își luă în brațe maldărul de zdrențe răpănoase și o luă la sănătoasa, fără să se mai uite în urmă.

Fața lui Memed devenise neagră ca tăciunele. Clocotea de mînie. Îi venea să descarce în capul lui Durdu toate gloanțele din arma pe care o ținea în mînă. Pe toate, pînă la ultimul... Se stăpîni anevoie.

— Predați-vă, strigă Durdu cu o voce bubuitoare.

Cei cinci bărbați care se apropiau, călări, își struniră caii pe loc.

— Un singur pas sau o singură mișcare dacă mai faceți, o mierliți. Pe Alah că vă omor ! Și către haiducii puși la pîndă :

— Eu mă duc la ei. Dacă fac cea mai mică mișcare, trageți cu toții. Se îndreptă spre călăreți cu un mers legănat, firesc, ca și cum nu s-ar fi întîmplat nimic deosebit.

— Descălecați.

Se supuseră fără să crîcnească.

Frîurile și toate curelele cailor erau bătute în argint. Călărețiii aveau vestminte bogate ; doi erau îmbrăcați orășenește. Printre ei se afla și un băiat care să tot fi avut șaptesprezece ani.

— Să mai vină trei inși ! porunci Durdu haiducilor mereu gata de atac.

Chiar atunci băiatul începu să plîngă tare :

— Nu mă omorîţi, vă rog ! Luaţi tot ce vreţi, numai nu mă omorîţi !

— Viteazule, ai să rămîi gol-goluţ, aşa cum te-a făcut maică-ta şi după aia ai să poţi pleca mai departe.

— Vai ! Nu mă veţi omorî ? strigă băiatul, bucuros, şi începu să se dezbrace repede-repede, întrebînd mereu plin de recunoştinţă : Deci nu mă veţi ucide ?

Cît ai clipi din ochi, îşi scoase hainele toate, cămaşa, năd ragii şi le dădu lui Durdu :

— Ia-le !

Se dezbrăcară şi ceilalţi în tăcere, rămînînd numai în izmene.

— Daţi-le şi pe astea jos, domnilor ! Doar îmi trebuie şi mie izmene de soi !

Tot fără a crîcni, drumeţii îşi scoaseră şi izmenele, apoi încercînd să-şi acopere goliciunea cu mîinile, porniră la drum, pe jos.

In urma lor, haiducii, după ce strînseră mai întîi caii şi hainele, o apucară spre munte.

— Ai avut noroc, Indje Memed, spuse Durdu, cînd urcară pe munte. Azi ne-a mers din plin. Am scos de la ei nici mai mult nici mai puţin ca o mie cinci sute de lire, bani sunători... Caii şi îmbrăcămintea-s băşca. Hainele băiatului o să-ţi vină bine. Sînt încă nou-nouţe. Cum mai ţipa, cîinele ! Ehei, viaţa-i mai dulce ca zahărul !...

Ajunşi la stînca cea întunecată, Durdu nici n-apucă să descalece ca lumea şi-l şi puse pe Memed să îmbrace vestmintele băiatului.

— Bre, Indje Memed, da' bine-ţi mai stă ! Parcă-ai fi un domnişor ! spunea Durdu, întorcîndu-l şi pe-o parte şi pe alta.

In straiele străine, Memed se simţea umilit, împovărat. Se înăbuşea. N-avea de unde să afle încotro vor merge, ce isprăvi vor mai săvîrşi. Intrebarea care-l frămînta încă de pe drum, fără să găsească curajul s-o pună, îi scăpă de pe buze :

— Bine, de la oameni ca ăştia luăm totul, asta mai înţeleg. Dar izmenele, pentru ce ?... Asta n-am putut pricepe...

Şi îndată simţi o uşurare. In clipa aceea, uită de îmbrăcămintea străină.

— Să mi se ducă vestea pe tot întinsul țării! De-asta le luăm izmenele, rîse Durdu. Alt haiduc în afară de Deli Durdu nu s-atinge de izmene. Să afle cu toții că Deli Durdu i-a jefuit, și nu altcineva...

XI

După ploaie, vremea se încălzise deodată. O căldură umedă, înăbușitoare... In ograda lui Abdi Aga, culcat pe un macat, zăcea leșul lui Veli, singur și părăsit, mînjit cu noroi și sînge, cu hainele lipite de trup. Mîinile galbene îi spînzurau în lături, neputincioase, în timp ce muște verzi se învîrteau deasupra lui, strălucind umed.

Unul din gloanțe îl rănise pe Abdi Aga la umărul stîng. După ce-i găurise carnea, glontele rămăsese înfipt în omoplat. Al doilea îi trecuse prin pulpa stîngă, fără să întîlnească osul. Un felcer de prin părțile locului îi pansase rănile încă în pădure, din care pricină Abdi nu pierduse mult sînge. De n-ar fi fost glontele de sub omoplat!... Il durea rău la fiecare răsuflare...

Abdi Aga avea doi fii, de paisprezece și de doisprezece ani. Impreună cu rudele, cu argații și oamenii lui de casă stăteau acum lîngă el, așteptînd să spună ceva. La căpătîiul rănitului, care gemea stins, nevestele sale plîngeau înfundat.

Deodată Abdi Aga deschise ochii și, cu o privire ciudată, întrebă:

— Cum îi merge nepotului meu? Ce i s-a întîmplat lui Veli?

In loc de răspuns, femeile hohotiră mai vîrtos.

— Adică? se neliniști Abdi.

— Tu să fii teafăr, agă, luă vorba un țăran. Pe tine să ni te ție Alah sănătos!

— Și blestematul ăla? mai întrebă rănitul, cu o privire sticloasă.

— L-am scăpat, răspunseră îngînat oamenii, cu capetele plecate.

— Dar fata? Unde-i tîrfa aia?

— Am luat-o și am adus-o.

Abdi Aga își lăsă capul pe pernă și, cu ochii închiși, începu să geamă. După un timp, își deschise iar ochii.

— Pe față n-ați bătut-o, ai ?

— Nu ne-am atins de ea.

— Ați făcut bine. Nici măcar c-un deget n-ați atins-o, da ?

— Nici măcar c-un deget.

— Ați făcut foarte bine.

Era lucru știut că dacă Abdi Aga nu bate pe un țăran cînd săvîrșește vreo greșeală, se pregătește să-l supună la chinuri. Bătaia se uită : pedeapsa sa o să-l urmărească însă pe vinovat pînă la sfîrșitul zilelor lui. De aceea țăranii care își închipuie că au făptuit ceva ce nu-i pe placul agăi, vin și se așază în fața lui, și nu se ridică de-acolo pînă nu-și primesc porția de bătaie.

Din nou închise ochii. Fața, devenită galbenă ca șofranul, i se alungi. Cînd privi iarăși pe cei din jur, pe ea se deslușì trecînd o undă ușoară de bucurie.

— Toți care m-au urmat în pădure sînt aici ?

— Rüstem și Topal Ali lipsesc. Doar ei.

— Duceți-vă iute și găsiți-i și pe ei, porunci hotărît Abdi Aga.

Puțin mai tîrziu, curtea se umplu de țipete de femei : sosiseră părinții și consătenii lui Veli. Culcată peste trupul năclăit de noroi și de sînge al fiului, mama îl săruta în neștire. Alb ca varul, tatăl stătea alături, cu tîmplele prinse în mîini. Abia izbutiră s-o smulgă pe mamă de pe leșul flăcăului și s-o ducă de-acolo. Tatăl se ridică sleit, cu capul în piept. Era un bărbat înalt, subțire, cu fața prelungă și fruntea largă. Purta un mintean brodat, fără guler, șalvari vărgați din țesătură de bumbac și opinci din piele netăbăcită, cu blana încă netocită. După ce se sculase în picioare rămăsese încremenit, năuc, cu mîinile atîrnînd parcă neînsufletite de-a lungul trupului. Pe chip i se întipărise o durere fără margini. Nu se uita de loc la mort. N-avea putere s-o facă. Un om veni și, smulgîndu-l din îmbrățișarea lui, îl luă de braț și-l duse lîngă Abdi Aga. Cum îl văzu, acesta îi zise, clătinînd din cap :

— Ah ! soartă, soartă !

— Soartă ? își descărcă inima tatăl. Asta nu se cheamă soartă, Abdi Aga ! Nu așa i se spune ! Dacă iei un cîine, o pisică, o pasăre ori altă vietate, și-o hărțuiești mereu, prima dată se teme, a doua, la fel... a treia oară însă se zbate să scape, își ia inima în dinți și se luptă pe viață și pe moarte, devine o fiară... Te sfîșie. Nu trebuie să hărțu-

ieşti atîta oamenii! Iacă, a luat fata şi-a fugit... Să-i fi lăsat în plata domnului!...

Apoi, ca prin farmec, tatăl reintră în încremenirea de pînă atunci. Închis din nou în muţenie, părea o stană de piatră. Cu greu şi-ar fi putut cineva închipui că vorbise şi se mişcase abia cu puţin înainte.

— Să fi ştiut eu c-o să facă asta! scrîşni din dinţi Abdi Aga. Să fi ştiut eu!... Ia să vezi numai cît am să-i fac eu să sufere... Şi blestematul ăla, şi tîrfa lui o să-şi caute singuri moartea, de o mie de ori... De o mie de ori... O să-i silesc eu să-şi blesteme zilele. Crezi cumva c-am să-i cruţ? Aşa crezi? Am să-i leg de un brad şi am să le pun foc dedesubt. Oricum, o să pun eu mîna pe el şi încă iute... S-a ieşit în urmărirea lui? întrebă el pe ţăranii din preajmă.

— De aseară...

— S-a trimis om la postul de jandarmi?

— S-a trimis de aseară...

— Jandarmii n-au sosit încă?

— O să vină abia spre seară... Au dat de ştire stăpînirii. Aşteaptă pesemne pe judecător şi doctor, ca să vină împreună...

— Fără doctor nu se poate. Pîn' la sosirea lor să vină aici toţi care se aflau cu mine în pădure. Trebuie să fie toţi, neapărat... Unul să nu lipsească...

— Rüstem cu Topal Ali sînt afară! vesti un argat.

— Va să zică sînt toţi?

— Toţi.

— Dacă-i aşa, aduceţi-i pe toţi lîngă mine. In odaie să nu rămînă nimeni altcineva. Absolut nimeni.

Tatăl mortului se ridică la fel de ţeapăn şi, mişcîndu-se ca un lunatic, ieşi din casă, fără să se uite măcar o dată la Abdi Aga. După el, plecară şi ceilalţi cîţi se aflau în încăpere.

In locul lor, veniră oamenii care fuseseră în pădure şi se aşezară roată în faţa lui Abdi Aga. Erau neliniştiţi. Ştiau c-o să li se spună cu de-amănuntul cum să dea mărturie. Aşa se întîmpla ori de cîte ori aveau de-a face cu ocîrmuirea: nimic nu aveau voie să spună de la ei. Abdi Aga îi învăţa ce trebuia să vorbească. In faţa omului stăpînirii cîntau ca pe strună, mai lin ca o privighetoare. Dacă erau puşi în faţa altei întrebări, la care nu fuseseră învăţaţi

ce să răspundă, nu ieșeau din: „altceva nu știu". Să-i fi întrebat orice, ei răspundeau doar „nu știu". De data asta Abdi Aga îi privi pe rînd drept în față. Oamenii erau galbeni ca ceara. Își luă ochii de la ei și și-i plecă la pămînt, rămînînd o vreme tăcut; cînd își ridică iar capul, își plimbă din nou asupra lor privirea aprinsă.

— Ascultați-mă, fraților, spuse el cu un glas slab, abia mișcîndu-și buzele. Întîi și întîi, pregătiți-vă să fiți cu conștiința curată... V-ați pregătit? Ei, și-acum, gîndiți-vă bine... Vă întreb: Ce-ați face dacă propriul vostru cîine pe care l-ați oploșit la ușa voastră s-ar repezi la voi și v-ar omorî copiii? Răspunsul la această chestiune îl aștept eu de la voi... Întrebați-vă conștiința... De-aia, să nu judecați strîmb...

Și din nou se uită îndelung în ochii fiecăruia.

— Răspundeți: Ce-ați face dacă voi ați fi în locul meu?

Își plimba peste ei, cu iuțeala fulgerului, privirea sa aspră, sfredelitoare.

— Dac-ați fi voi, ce-ați face? Spuneți!

Mormăiră:

— Ar primi ce-ar merita.

— Adică?

— Ce hotărăști tu, agă. Cum știi tu că-i bine.

La acest răspuns, Abdi Aga, ca și cum ar fi tălmăcit cine știe ce lucruri nemaiauzite, grăi, încuviințînd:

— Ah, iacă fraților, cîinele de la ușa mea a sărit la copilul meu. Mi-a sfîșiat copilul, m-a mușcat pe mine. Unul din făptași a fugit. Va fi prins. Pasăre de-ar fi și ar zbura și tot va fi prins. Scăpare nu există. Aici a rămas părtașul vinei. Tot răul se trage de la fata asta. Toată vina e a ei... Și pe nepotu-meu tot fata l-a ucis... Am văzut cu ochii noștri că pe Veli ea l-a omorît. În mine a tras Indje Memed, iar în Veli, fata. Amîndoi aveau cîte un pistol în mînă. Doar toți ați văzut cu ochii. Mai întîi blestematul de Memed m-a ochit și a tras. Și, după el, fata l-a țintit pe Veli. Băieți, să vie unul din voi aici, strigă el către cei doi copii ai săi care așteptau afară.

Cînd intră în odaie băiatul cel mare, îi spuse:

— Adu arma aia, fiule.

Băiatul scoase un pistol nou dintr-un dulap din perete și i-l înmînă. Abdi Aga îl întinse către sătenii strînși în jurul său.

— Uitați-vă la el, fiecare în parte. Asta-i pistolul pe care l-ați luat din mîna fetei, pistolul care l-a ucis pe Veli. Uitați-vă bine...

Arma trecu din mînă în mînă, ajungînd din nou la Abdi Aga.

— L-ați văzut, nu?

— L-am văzut.

— Pistolul ăsta era în mîinile fetei, cu el l-a doborît pe Veli. Fata a tras în Veli. Cînd Veli a căzut la pămînt, și pistolul a căzut din mîna ei. În aceeași clipă, Hadji l-a luat de jos. Și pe fată tot Hadji a prins-o. Toți ați văzut asta. Vă amintiți cu toții. Nu-i așa, Hadji?

Hadji era un bărbat îmbătrînit înainte de vreme; scund de statură, cu ochii spălăciți și nasul mare, cu barba încîlcită și părul ciufulit, cu îmbrăcămintea ruptă și soioasă, părea înecat în jeg și praf.

— Așa s-au întîmplat lucrurile, prea iubitul meu agă, grăi el. Chiar așa s-au întîmplat. Cînd pistolul a căzut la pămînt... Atunci cînd a căzut, prea iubitul meu agă, de la pămînt eu l-am ridicat. Fata s-a întors cu spatele și-a rupt-o la fugă, după ce, mai întîi, l-a prins pe băiat de mînă... Am spus „băiat", da' e vorba de blestematul ăla de Indje Memed. Îl luase de mînă și fugeau amîndoi, împreună. Am ajuns-o pe fată și-am prins-o. Nu i-am dat drumul. Doar în fața ochilor mei l-a omorît pe Veli.

Clătină capul și se șterse la ochi, ca și cum ar fi plîns:

— Aaah! Veli Aga al meu, ah! Mai era cineva ca el? Numai niște nemernici sînt în stare să ia viața unui viteaz ca el. Cine-a mai pomenit să omori pe voinicul voinicilor? Aaah, Veli Aga, te-a ucis țiitoarea nelegiuitului. Cum mai ochea țiitoarea ticălosului... Cum mai ochea! Cine știe unde-a învățat...

— Ați auzit? întrebă Abdi Aga. Toți ați văzut așa, vă amintiți, nu? Ia să vedem. Tu, Zekeriya? Și tu ai văzut la fel?

— La fel am văzut.

— Dar tu, Topal Ali?

— Eu, eu n-am văzut nimic, agă. Nimicuța, răspunse acesta care abia așteptase să se dezlănțuie. Pentru că eu le-am luat urma, nici un țăran nu se mai uită la mine. Toți mă ocolesc. Și cei de aici, și oamenii din satul nostru. Cînd trec pe undeva, pînă și copiii îmi întorc spatele. Chiar și muierea mea se uită la mine cu scîrbă; n-a mai schimbat

o vorbă cu mine de atunci. Eu n-am văzut nimic, dar absolut nimic, agă. Așa să știi. N-am văzut nici măcar că Memed a tras în tine.

Topal se ridică în picioare ca un vîrtej și merse drept spre ușă ; părea întruchiparea răzvrătirii înseși.

Răspunsul lui, indignarea sa vădită au fost o lovitură neașteptată pentru Abdi Aga. Rămase năucit, cu buzele căzute în jos. Cum își veni în fire, se înfurie atît de tare, încît începu să-i bîțîie capul. Din pat, se întinse spre cel care pleca, strigînd :

— Topal Ali, Topal Ali ! Nu mai ai ce căuta în sat. Cum ajungi acasă, încarcă-ți tot avutul și du-te încotro vezi cu ochii ! O zi dacă mai rămîi, trimit om și-ți dărîmă casa peste tine. M-ai auzit, Topal ?

Și, ca și cum ar fi vorbit pentru sine, mîrîi : „Nemîncaților, nerecunoscătorilor, nemernicilor !"

Turba de mînie. Se întoarse spre țărani :

— Voi toți așa ați văzut, nu ?

— Așa am văzut ! răspunseră toți deodată.

— Puneți-vă mîna pe inimă, țăranii mei, frații mei... Un mucos de băiat să se ridice împotriva mea, să mă omoare... Pe mine, agă a cinci coșcogeamite sate... Pe stăpînul lui... Pentru o fată... Dacă eu aș fi murit, ce-ați fi ajuns voi ? Ce vă aștepta ? Ia gîndiți-vă ! Gîndiți-vă numai ce-ar fi dacă n-aș mai fi eu... Fata care era să-mi fie nepoată să plece, să fugă după un coate-goale... Unde scrie asta ? Întrebați-vă conștiința... Treaba în care conștiința nu-i părtașă nu e treabă. N-are sorți de izbîndă. Pe cînd, cu conștiința...

— Nu-i pentru aga al nostru ? Sîntem gata la orice, se repezi Tomruk Musa [1].

— Bravo, Musa ! îl lăudă Abdi.

— Pentru aga al nostru facem orice ! spuse și Teke Kadir [2].

— Să fiți sănătoși cu toții ! Anul ăsta n-am să iau de la voi decît un sfert din recoltă. Hai, fie, vă dăruiesc și vitele cu care munciți. Să fie ale voastre. Acum duceți-vă, și, cu mîna pe conștiință, învățați bine ce să spuneți stăpînirii...

[1] Musa Butuc.
[2] Kadir Țapul.

Plecară iute cu feţele pline de voie bună. „Trei sferturi din recoltă! Puţin lucru-i ăsta? Şi vitele! Mama mă-si de treabă!" Se aşezară pe vine într-un colţ al curţii, la numai vreo cincizeci de paşi de mort, învăţînd cu sîrg pe dinafară:

— Domnule, Hadji... Uite, Hadji ăsta... S-a dus şi-a luat de jos pistolul. Fata şi băiatul fugeau, ţinîndu-se de mînă... Deodată, Hatce scăpă mîna băiatului... Am ajuns-o şi-am prins-o...

— Aici nu-i bine, se amestecă Hadji. Ai să spui că Hadji, adică eu, i-am ajuns. Ei se ţineau de mînă şi fugeau. Am prins-o pe Hatce. Cînd am apucat-o, adică în timp ce Hadji a apucat-o pe Hatce, băiatul, adică Indje Memed, a lăsat fata şi-a fugit singur.

— Hadji i-a ajuns din urmă şi-a prins fata. Cînd Hadji a apucat fata, băiatul, adică Indje Memed, a lăsat-o şi a fugit.

— Şi unde ochieşte fata o dată! De unde-a învăţat asta, ticăloasa? A ochit pe Veli şi-a tras în el trei gloanţe! Toate în plin! Vai, ticăloasa! Toate trei... Apoi, cînd Veli s-a prăbuşit fără viaţă, a căzut la pămînt şi pistolul din mîna fetei. Hadji se duse, ia, Hadji ăsta, şi ridică pistolul de jos.

— Gata, încuviinţă Hadji. Da, aşa s-a întîmplat. Pînă vin ei, învăţaţi şi mai bine.

Spre sfîrşitul zilei, doi jandarmi cu baionetele la armă, urmaţi de doctor, procuror şi plutonierul de jandarmi sosiră şi descălecară în curtea lui Abdi Aga.

De îndată, doctorul, un tînăr zvelt ca o fată, cu ochi albaştri, se duse drept la mort. Trase de pe el velinţa înflorată cu care era acoperit şi-l privi cu dezgust.

— Îl puteţi îngropa! spuse oamenilor, acoperind din nou leşul.

Intrară în casă, cu chipurile cernite şi se aşezară lîngă Abdi Aga. Erau frînţi de oboseală. Toţi trei îl cunoşteau pe Abdi din oraş. Plutonierul de jandarmi, care-i era cel mai bun prieten, nu scăpa un prilej să-şi arate durerea pe care i-o pricinuiseră cele întîmplate.

— Nu te mai amărî, agă, îi spuse el. Pe ucigaş, eu cu mîna mea îl voi găsi. Ţi-l aduc ţie, să-şi primească pedeapsa chiar de la tine. Nu te necăji tu pentru asta. Am şi trimis după el patru jandarmi...

Adusese cu el o mașină de scris pe care o puse pe scîndura de frămîntat pîine. Un jandarm o împinse înăuntru pe Hatce. La interogatoriu, fata povesti totul așa cum se petrecuse. Depoziția ei fu trecută în procesul-verbal. Apoi fură anchetați, rînd pe rînd, martorii din pădure. Primul fu Hadji. Ajungînd la moartea lui Veli, spuse:

— Cînd Memed a tras în Abdi Aga, mă uit și ce văd? Fata asta, Hatce, în mînă cu pistolul, ochește... Și cum mai ochește! Trage în Veli. Veli cade jos strigînd: „Mor, măiculiță!" Atunci Hatce, rămîne înmărmurită; pistolul îi cade din mînă. Eu mă reped și-l ridic. Memed prinde de mînă pe fată, adică pe Hatce asta, și o iau amîndoi la fugă. Eu mă arunc după ei. Îi prind pe amîndoi. Memed se smuci și scăpă. Eu n-am lăsat fata. Daaa, n-am lăsat-o. N-am lăsat-o nici mort. S-ar fi putut s-o las?

Hatce asculta uluită spusele lui Hadji. Unde voia să bată Hadji? Nu pricepea nimic.

— El zice că pe Veli tu l-ai ucis. Ce spui, Hatce? o întrebă procurorul.

— Nuuu! Cum să fi omorît eu un bărbat în toată firea?

Doar lucrurile se petrecuseră cu totul altfel decît mărturisise Hadji. Pentru ce nu spunea drept?

Fu rîndul lui Zekeriya să depună mărturie. Și el povesti întocmai ca Hadji, fără să se abată nici cu o iotă de la povestea acestuia. După ce auzi pe toți martorii spunînd același lucru, nici un cuvînt mai mult ori mai puțin, Hatce bănui că împotriva ei se pune ceva la cale. De spaimă și amărăciune începu să plîngă.

— Pistolul ăsta a fost în mîna lui Hatce? întrebă procurorul, arătîndu-l martorilor.

— Da. Întocmai. Ăsta a fost, răspunseră ei într-un glas.

Peste noapte, anchetatorii rămaseră în casa lui Abdi Aga. Li se pregătiră așternuturi moi, cîte două saltele pentru fiecare. În cinstea lor se fripseră cîțiva miei, după gustul procurorului. Acesta, ori de cîte ori poposea în satele de munte, cerea să i se facă miel fript în spuză, socotindu-l cea mai gustoasă mîncare.

Pe Hatce o închiseră în odaia de alături. Toată noaptea plînse înfundat, cu capul pe genunchi, fără să se gîndească la nimic. Dimineața o luară și o mînară la închisoare, sub paza celor doi jandarmi.

Era deznădăjduită ; nu putea să-şi dea seama ce se va întîmpla cu ea, ce îi vor face. De amărîtă ce era, mergea împleticindu-se pe picioare. Era pentru a doua oară cînd ieşea din sat, ca să se ducă departe. Prima dată, alături de ea se afla cel pe care-l iubea, sprijinul ei. Atunci ştia încotro merge, ce va face. Alergau împreună după un vis : o casă a lor, un ogor care să le dea bucurii. Acum însă, inima-i era năpădită de spaimă, de disperare. Ce-aveau de gînd cu ea oamenii aştia ? Cînd a plecat din sat, nimeni n-o petrecuse. Pînă şi maică-sa, şi prietenele ei cele mai bune se feriseră de ea ca de-o ciumată şi lucrul acesta o durea, o apăsa fără încetare. Se lăsă pradă unei deznădejdi cumplite. Uneori nu mai simţea nimic, nu mai gîndea, era doar beznă în jurul ei. Şi cînd îşi mai venea în fire, văzîndu-se între jandarmi, se cutremura de groază. Pentru Hatce viitorul era cufundat în negură ; cu fiecare pas se îngropa mai mult în hăul deschis în faţa ei. Chipul stăpînirii, ca un balaur, o chinuia, n-o slăbea o clipă. Doar jandarmii care mergeau lîngă ea erau doi oameni ai stăpînirii...

A doua zi, cînd ajunse în oraş, era sfîrşită, istovită de moarte. Abia se tîra. Oraşul îi stîrni o oarecare înviorare, îi aduse în inimă puţină speranţă. Spaima i se mai domoli. Îşi aminti de Memed. Îi povestise în atîtea rînduri de scînteieri galbene, de portocale, de pietrele de gîrlă rotunde, netede şi albe ca laptele, de apa curgătoare, de mirosul de chebap. Pe-o casă era cocoţată o odaie, ca un cuib de barză... Oare unde era ? Razele soarelui cădeau pe ferestrele altei case, înroşindu-le, făcîndu-le să ardă ca flăcările.

Deodată i se tulbură privirea. Pe unde-o fi Memed acuma ? Dacă or să-l prindă, îl omoară negreşit. „Din pricina mea, săracul", îşi spuse ea.

În beciul pardosit cu ciment din clădirea comandamentului de jandarmi era întotdeauna apă pînă la glezne. Pentru ce, nu se ştia. Mirosul respingător şi întunericul ţineau tovărăşie umezelii. Exista o singură ferestruică — o gaură în zid, micuţă cît un ochi — şi ea ferecată cu străşnicie, mereu... Aici au aruncat-o pe Hatce ; aici a petrecut ea încă o noapte fără să închidă ochii nici o clipă. E-adevărat, nu era nici un locşor unde să se poată aşeza, dar dacă n-ar fi fost atît de zbuciumată, ar fi dormit şi în picioare. I se părea că se topeşte în această beznă nesfîrşită ca marea şi aştepta cu o nerăbdare sporită să se deschidă uşa, ca

pe-o izbăvire. Credea că, o dată cu dimineața, toate durerile ei vor lua sfîrșit. Și cu toate că pe nicăieri, nici prin tocul ușii nu se prefira o cît de slabă undă de lumină, Hatce își dădu seama într-un sfîrșit că s-a făcut ziuă.

Ușa se deschise fără veste; o lumină grea ca plumbul năvăli înăuntru și lovind-o în plin, o năuci cu totul. Trebui să treacă mult timp pînă să se dezmeticească.

Cînd ieși în stradă, lume multă se îmbulzea la poarta închisorii. La ivirea sa, toate capetele se întoarseră. „Iată fata care și-a ucis logodnicul" auzi peste tot în jurul ei. Înțelese că toți oamenii aceia veniseră s-o vadă pe ea. Trecu prin mulțime fără să privească pe nimeni, fără să-și ridice o dată capul de la pămînt. Și, pentru prima oară, cei doi jandarmi de pe laturi, nu-i mai stîrneau frică, ci simțămîntul că e apărată.

O aduseră în fața judecății. Multe încercări, multe nenorociri văzuse de-a lungul vieții sale bătrînul judecător cu mustăți lungi și gîtul brăzdat, cu pielea atîrnînd! După ce stabili identitatea fetei, o întrebă:

— Ești acuzată că l-ai omorît pe Veli, fiul lui Mustafa. Adevărat?

— Pe Veli nu eu l-am omorît. Alah mi-e martor. Cu ce să omor eu omul? Mie mi-e frică și să ating pistolul cu mîna, răspunse Hatce deschis.

Judecătorul îi cunoștea bine pe țărani. În cariera sa, avusese de-a face cu mii de oameni de la țară. Din prima clipă înțelese că fata e nevinovată, dar fu silit s-o aresteze: prea puternice erau dovezile împotriva ei.

Celula pentru femei era o sală de curînd adăugată la închisoare. Pe pereții spoiți cu var, sute de mii de pete de sînge, de la țînțarii striviți; tavanul, podeaua, ferestrele, toate erau putrede și continuau să se macine de umezeală...

Totul era îmbibat cu miros de mucegai și urină. După ușă era o găleată pe care gardianul i-o arătă lui Hatce, spunîndu-i s-o folosească peste noapte dacă o să aibă nevoie.

Din pîinea adusă de acesta, fata rupse în silă un dumicat și-l vîrî în gură; îl mestecă, îl mestecă și, neputîndu-l înghiți, îl scuipă.

Nici a doua, nici a treia zi nu băgă nimic în gură. Nu izbutea cu nici un chip să se deprindă cu lumea de suferințe în care trăia acum.

A treia zi, în fața ferestrei răsări ca din senin mama, cu ochii însîngerați de-atîta plîns.

— Ah! Fato! Fata mea! Mîndra mea! Ce ți-a trăsnit prin cap? De ce-ai omorît flăcăul?

Pentru prima dată în viața ei, Hatce se răzvrăti; îi spuse cu furie:

— Cum să-l fi omorît eu pe Veli? Am luat eu vreodată o armă în mînă? Parcă tu nu știi?

Răzvrătirea fetei limpezi dintr-o dată cugetul mamei; pînă acum nu se gîndise că Hatce nu ar fi putut face una ca asta.

— Știu și eu, mîndra mea! Toți spun: „Ucigașa lui Veli e Hatce!" Nu-i vina mea! Alerg la scrib să-mi scrie o jalbă. „Fata mea se teme de armă", așa am să zic în ea. Daaa... Abdi Aga mi-a trimis poruncă: „Să nu care cumva să facă vreo plîngere!" Dar pentru tine, fata mea, îi calc porunca. Să știu de bine c-o să mă omoare și tot i-o calc. Așa, fetița mea. Doar ești în afara oricărei învinuiri. Indje Memed, cu firea lui nestăpînită, el l-a omorît pe Veli. Și-acum dau vina pe tine... Ah, de n-ar fi fost niciodată Memed! El mi-a pustiit casa!... Plec, Hatce. Plec să dau la scris jalba...

Și întinzînd prin fereastră legătura cu merinde aduse de-acasă, mama adăugă:

— Mă duc la scrib și-l pun să scrie totul. Cînd stăpînirea o să citească, o să priceapă că ești nevinovată... Doar și stăpînirea e om... are și ea inimă... De ce să zaci în temniță fără nici o vină!

Venirea mamei îi lumină puțin sufletul. Se uită pe fereastră: olanele unei case noi străluceau roșii și curate. Dincolo de ele, se zărea cupola unei geamii, minaretul ei subțire ca un creion, drept și alb... Lîngă un zid, un smochin cu frunza cărnoasă și, în spatele lui, o curte uriașă, prăfuită, cu oameni care alergau încoace și încolo...

Gardianul veni și deschise ușa.

— Afară, la aer! se răsti el.

Zilnic, la amiază și seara, era scoasă în curtea închisorii, dar pînă acum nici nu-și dăduse seama de asta. Trăise ca într-un vis urît. Simți, dintr-o dată, bucurie la gîndul că mai vede lumea.

Fereastra laterală a celulei pentru femei era față în față cu marea poartă a închisorii. Zărind-o cît de cît mai vioaie, mai interesată de cei din jurul ei, cîțiva deținuți îi strigară:

— Surioară! Bre, surioară! Nu pune totul la inimă! Omul trece prin multe încercări în viață. Bine că i-ai venit de hac nemernicului de logodnic! Să trăiești, surioară! Trăiască dragostea adevărată!

Hatce nu răspunse. Cînd se văzu înapoi în celulă, gîndul îi zbură iar la Memed.

Plecînd de la închisoare, mama ei se duse întins la Deli Fahri. Renumit pentru darul beției, scribul fusese dat afară cu ani în urmă din secretariatul judecătoriei, pentru mită. Din ziua în care își părăsise slujba, s-a apucat de meseria de scrib, cîștigînd de două-trei ori mai mult ca înainte. Îi mergea vestea că-i mai destoinic ca un avocat. Zi și noapte era beat; în această stare scria jalbele.

În ceasul acela, Deli Fahri dormea, cu capul culcat pe masa murdară pe care ținea mașina de scris; duhnea a rachiu de departe. Cum auzi zgomotul pașilor femeii, ridică puțin capul. Recunoștea după pași, cu o obișnuință pe care i-o dădeau anii îndelungați, pe mușteriii săi — oameni necăjiți care-l puneau să scrie jalbe. Cu toate că, așezat fiind sub umbrarul de pînză dinaintea unei măcelării, se perindau prin fața măsuței sale o mulțime de trecători, nu se înșela niciodată. Nu-și ridica fruntea decît atunci cînd se apropia un om care avea de lucru cu el; atunci se înviora și, privind în ochii noului venit, îl îmbia:

— Hai, zi-mi ce te doare!

Cu aceleași vorbe o întîmpină și pe mama lui Hatce.

Femeia se așează pe caldarîm și-și rezemă capul de zid:

— Oh, bunul meu Fahri *efendi* [1] — începu ea — de-ai ști cîte pătimesc!

Fahri își vîrîse creionul în gură și-l sugea.

— Prea bunul meu Fahri *efendi*, avem o singură fată. Una singură. Se făcuse fată de măritat, bunul meu Fahri *efendi*. Da, Hatce a mea e fată de măritat. Și ce crezi, Fahri *efendi*, au luat-o pe fetița mea, pe mîndra mea și-au aruncat-o în temniță. Da, întocmai cum îți spun, Fahri *efendi*: Hatce a mea zace în închisoare.

— Povestește-mi pentru ce pricină a ajuns fiica ta în închisoare, o întrerupse scribul, scoțîndu-și alene creionul din gură.

[1] Stăpîn, domn.

— Îţi spun, îţi spun, cum să nu, Fahri *efendi*, bunule... Ascultă însă bine. Am logodit-o pe fata mea cu Veli, nepotul lui Abdi Aga. Pe mîndra mea plinuţă ca o potîrniche. Îl ştii pe ghiaurul ăla de Indje Memed, fiul lui Döne, orfan de tată? Ei, fata era în dragoste cu el, fără voia noastră. Într-o noapte, fugi cu el. Pe Topal Ali care citeşte urma îl ştii, nu-i aşa? Cine nu-l ştie! Ce crezi, nemernicul ăla le ia urma şi îi prinde ca din oală, pe cînd se iubeau într-o văgăună în stîncă... Băiatul îşi scoate pistolul şi trage mai întîi în Veli, apoi în Abdi Aga. Şi după aia, fuge... Ei, pe flăcău nu l-au putut prinde. În locul lui, au luat-o pe Hatce a mea şi-au dus-o... Oamenii judecăţii mi-au vîrît-o în închisoare pe mîndra mea ca un boboc de trandafir. Şi asta numai din pricina orfanului ăla de Memed, n-ar mai avea parte de ochii din cap... Pe Hatce o învinuiesc că ea l-ar fi omorît pe Veli... Aşa au mărturisit toţi sătenii. Doar unul singur, Topal Ali, a spus că el nu poate să fie martor, şi pe el Abdi Aga l-a izgonit din sat... Ce să ştiu eu, Fahri *efendi*, frate, şi eu am crezut că pe Veli, fata mea l-a ucis. Oamenii din ditai satul spun la fel, toţi ca unul, doar n-o să mintă toţi, mi-am zis eu... Ce-au de împărţit cu fata mea? — aşa îmi ziceam, Fahri *efendi*. Cînd colo, ghiaurul ăla de Abdi i-a silit să dea vina pe Hatce. Ţăranii nu cutează să iasă din cuvîntul lui... Vai, capul meu prost, fără minte! Am luat spusele lor drept bune. Cum i-am auzit, le-am şi dat crezare... Da, Fahri *efendi*... Acum am venit la fată, am întrebat-o pe ea şi totul s-a limpezit. Mîndra mea mi-a spus: „Parcă ştiu eu, mamă, să trag cu o armă!" Şi eu mi-am adus aminte că asta-i adevărat. Ba, pe deasupra, fetiţa mea se şi teme de armă. În casa noastră nu s-a pomenit niciodată vreo armă. Tatăl fetei mele nu poate suferi arma... Toţi au dat mărturie mincinoasă împotriva fetiţei mele... Au fost de rea-credinţă, i-au purtat pică, uite-aşa cum îţi spun, Fahri *efendi*... Fetiţei mele îi e frică de orice armă... Cum vede o armă o apucă groaza... Aşa să scrii către stăpînire.

Fahri luă o hîrtie, o potrivi în maşina de scris veche şi hodorogită, şi dintr-o răsuflare, scrise zăngănind o plîngere de cinci pagini.

— Gata, femeie. Să ţi-o citesc. Fii numai urechi. Ia să vezi cum am mai potrivit-o din condei. Şi, mutîndu-şi ţigara cînd într-o parte a gurii cînd în cealaltă, isprăvi iute cu cititul jalbei.

— Cum ţi se pare?

— Să-ţi dea Alah sănătate, că bine-ai mai întocmit-o, îi mulţumi mama.

Iar Fahri:

— Femeie, să fi fost pentru altul, nici cu cincisprezece lire n-aş fi scris-o. De la tine vreau zece lire, nu mai mult. Aşa de bine-am ticluit-o că, zău, se vor înmuia şi pietrele...

Cu mîna tremurînd, mama scoase banii legaţi în batistă cu zece rînduri de noduri.

— Iţi foarte mulţumesc. Să dea Alah să înmoaie şi-o inimă de piatră.

In timp ce întorcea pe-o parte şi pe alta hîrtia roşie de zece lire, Fahri îi explică cu răbdare unde să ducă jalba şi ce să vorbească. Femeia se ridică şi, la plecare, mai spuse:

— Să nu-ţi fie cu supărare, Fahri *efendi*, da' data ailaltă, cînd mai vin în oraş, am să-ţi aduc niscai ouă şi grăsime...

Urmînd sfaturile scribului, nimeri uşor acolo unde trebuia să dea jalba. Cînd se văzu faţă în faţă cu unul dintre oamenii care-i luaseră fata de-acasă, la început se sperie, apoi, făcîndu-şi curaj, grăi:

— Bine, agă, pentru ce mi-ai adus fata la oraş? Pentru ce mi-ai băgat-o în temniţă? Fata mea nici nu ştie să tragă cu puşca, darmite să omoare un om. I-e frică tare de armă fetiţei mele. Cînd era mică şi vedea o armă, venea plîngînd la mine, s-o ascund. Ţi-am adus o jalbă. Fahri *efendi* a întocmit-o cum nu se poate mai bine. Citeşte-o şi dă-i drumul de îndată fetei, frate. Iţi sărut tălpile, îndură-te şi dă-i drumul. Fetiţa mea, mîndra mea, n-are nici o vină. I-a căzut cu tronc ghiaurul de Indje Memed şi-a fugit cu el... Orice fată fuge cuăl pe care-l iubeşte. Dă-mi fata înapoi... Iţi sărut tălpile, dă-mi-o, frate!...

— Nu mai fă atîta pe deşteapta! o repezi procurorul. Lasă-ţi aici jalba şi pleacă. Tribunalul o să facă dreptate! Şi, vîrîndu-şi nasul în hîrtii, se aşternu din nou pe scris.

Mama ajunse la închisoare pe înserate. Hatce o aşteptase cu mare nerăbdare.

— Fahri *efendi* mi-a scris o jalbă aşa de bine ticluită, că se vor înmuia şi pietrele... şi fierul... îi spuse ea lui Hatce. S-o citească numai stăpînirea şi te lasă liberă cît ai clipi... Pricepe că eşti nevinovată şi-ţi dă drumul... L-am pus să scrie în jalbă că ţi-e frică de armă, că încă de cînd erai copiliţă, cum vedeai puşca fugeai de te ascundeai la

pieptul meu. Iacă, și asta l-am pus să scrie. Și-așa a ticluit-o, așa s-a străduit ca pentru douăzeci de lire... Dar de la mine n-a luat decît zece. Las' să ia. Nu-i pentru fetița mea? Imi dau tot avutul pentru ea... Mi-aș da și viața... Ai să vezi, cum o s-o citească stăpînirea...

— Ah, de-ar fi așa! oftă Hatce. Se uită mai întîi drept în ochii mamei, apoi își lăsă capul în piept.

— Mamă, măicuță dragă, cînd mai vii pe-aici, adu-mi vești de la Memed. Ce spui, mamă?

— Ce să spun?! Lasă-mă-n pace! se înfurie mama.

Fata se uită iarăși cu ochi rugători:

— Mamă, măicuțo, draga mea! Uită-te cum trăiesc eu în gaura asta. Putrezesc de vie! Fără Memed, mor... Vrei să-ți omori fata? O știre de la el!...

— Dă-mi pace! Dar-ar Alah să-l facă bucățele, bucățele... Să-ți aduc știrea despre moartea lui, dar-ar Alah să dea...

La blestemele mamei, Hatce începu să plîngă amarnic. Bătrîna tăcu și multă vreme nu se mai auzi altceva decît hohotele fetei.

— Asfințește, mîndruța mea. Eu, de-acum, mă duc.

— Mamă, strigă Hatce.

Femeia se opri; în ochi îi luceau lacrimi.

— Fie, spuse ea cu voce tremurată. De hatîrul tău, floricica mea, am să caut să aflu ceva despre Memed. Cum au mai bătut-o pe Döne! Poate c-o și muri, săraca. Doar mamă să nu fi! Rămîi sănătoasă, fetița mea! Și n-ai frică! Așa de bine a întocmit Fahri *efendi* jalba!

Plecă încrezătoare în plîngerea pe care o dăduse.

XII

Era o beznă atît de adîncă, încît nu se vedea om cu om. Ridicată în întuneric ca un perete negru, compact, pădurea vuia surd. Hăt-departe, aproape de vîrful muntelui, licărea un foc. Inaintau zoriți, dar pe orbecăite, ciocnindu-se într-una de copaci și stîrnind mult zgomot. In noapte plutea un miros umed, înțepător de sudoare, amestecat de-a valma cu miresmele tari de pin, ulm, pelin, tei și flori sălbatice de pădure. Pe cer, stele singuratice clipeau, apoi se stingeau.

In cîteva luni, de cînd Memed se alăturase lui Durdu, ceata lor încălcase o mulțime de gospodării, jefuise la dru-

mul mare, se încăierase cu jandarmii. Aceştia, părăsind urmărirea celorlalţi haiduci, se ţineau numai după el. Deli Dudru îşi bătea joc de poteraşi, se juca cu focul. Memed cîştigase în scurt timp preţuirea cetei, făcîndu-se iubit de toţi, chiar şi de Durdu. Prezenţa sa dovedise de folos tuturor.

Din întuneric, răzbi vocea lui Durdu. Vorbea tare, încăpăţînat:

— Să poposim aici. Sîntem rupţi de oboseală. De două zile tot fugim fără să ne oprim. Ce-o să se aleagă de noi?

Memed veni lîngă el:

— Incet! Vorbeşte încet, agă.

— Ei, şi dacă ţip ce-o să fie? izbucni mînios Durdu.

Să-i fi atras atenţia oricare alt haiduc în afară de Memed, nu s-ar fi înfuriat atîta. Dar aşa... Abia ieri a venit şi azi se şi apucă să dea lecţii de haiducie!...

— Chiar cînd furnica ţi-e duşmană...

— Ei, şi?

Memed se prefăcu a nu-şi da seama că-i luat în rîs.

— Vreau să spun că... nu-i de nesocotit.

— Ohoho, bre Indje Memed! îşi dădu drumul Durdu. După cîte văd, Süleyman nu te-a trimis la noi ca tovarăş la fel cu toţi ceilalţi, ci ca stat-major. Mai bine nu te-amesteca unde nu-ţi fierbe oala!

Din stînga lui Memed, Djabbar vorbi cu respiraţia întretăiată:

— Are dreptate Memed, agă. Dacă rămînem în pădure, ne încercuiesc. Doar sînt pe urmele noastre. Ne hărţuiesc într-una. Dacă ne înconjoară, ne vînează ca pe nişte potîrnichi, zău aşa! Alîta aşteaptă Asîm Ceauş. Incet...

— Ca pe nişte potîrnichi... repetă Memed.

— După noi nu se ţin numai jandarmii. Pune la socoteală, agă, şi pe ţărani, şi pe haiducii duşmani... Cu ei toţi n-o putem scoate la capăt.

— Nu-i putem învinge, întări Memed. N-avem nici destule muniţii.

Durdu rămase înţepenit pe locul unde se oprise. Părea bătut în cuie:

— Un pas nu mai fac de aici.

Glasul său răsună încordat în pădure:

— De două zile fugim ca nişte cîini!

In ceată se afla şi un haiduc numit Redjep Ceauş. Nimeni nu cunoştea adevărul-adevărat despre el, nimeni nu ştia de unde vine, de cîţi ani trăieşte în haiducie. Dacă ci-

neva se încumeta să-l întrebe vreodată despre trecutul său, se supăra de moarte; acel ins îi devenea dușman pe viață. Haiducul nu-i mai vorbea niciodată și-l ocolea, oriunde l-ar fi întîlnit. Redjep Ceauș depășise vîrsta de cincizeci de ani. Singurul lucru cunoscut despre el era faptul că făcuse parte din ceata lui Kodja Ahmet. După amnistie, toți s-au dus și s-au predat stăpînirii, în afară de Redjep: el nu s-a învoit să-și plece grumazul. O vreme a cutreierat munții de unul singur și, după doi ani, cînd s-au înfiripat din nou cetele de haiduci, li s-a alăturat. Toți îl cunoșteau, îl prețuiau și-l iubeau. Redjep nu rămînea mult timp în aceeași ceată. Astăzi, de pildă, dac-a vrut, a intrat în ceata lui Deli Durdu, mîine trece la Yozdju, dușmanul de moarte al acestuia, poimîine, la Kürt Reșit[1]... Nimeni nu-i purta pică pentru asta, nimeni nu-l înfrunta. În fiecare ceată, își avea locul său; toți se bucurau de sosirea lui, fiind socotit ca un purtător de noroc.

Ca haiduc, era neîntrecut. Să-l fi văzut cum se mai lupta! Îi mergea mîna ca o armă automată.

— Durdu, băieții grăiesc adevărul, răsună glasul său care se făcea atît de rar auzit. Să ieșim din pădure și să intrăm în locuri stîncoase.

— Redjep Ceauș, Redjep Ceauș, strigă Durdu. Doar am spus o dată: un pas nu fac mai departe.

— Durdu Aga, dacă altceva n-or să ne poată face, ne încercuiesc și dau foc pădurii, mai spuse Djabbar.

— Nici măcar un pas...

— Nu fă asta, agă! îl rugă Djabbar.

— Cu un pas nu ne vom da mai încolo de unde-s eu acuma.

— Vom pieri.

— Sînt sau nu căpetenia voastră?

— Da! Tu ești capul cetei! recunoscu Djabbar.

— Da! întări și Memed, urmat de toți ceilalți haiduci din ceată.

— Agă! luă iarăși vorba Memed, am să-ți spun ceva, dar să nu te superi.

— Spune, stat-major! Spune, s-auzim! rîse Durdu.

— Cel puțin s-ajungem într-un loc pietros, cu copaci deși...

[1] Reșit Kurdul.

— Un singur pas nu fac de aici.

Și Durdu se așează iute acolo unde-l pironise încăpățînarea. Ceilalți făcură la fel. Mult timp nu se mai auzi nici o vorbă. Țigările punctau întunericul ca niște mici stele.

Djabbar se ridică, se întinse și o luă agale în susul muntelui. Memed îl urmă.

Cînd se întoarseră să se uite înapoi, văzură cu uimire o lumină slabă. Rămaseră încremeniți: Durdu dăduse foc crengilor de pin.

— Omul ăsta fără doar și poate că își caută moartea, spuse Memed.

— Asîm Ceauș ca Asîm Ceauș, dar țăranii care ne vin pe urme sînt cei mai îndîrjiți. Pe toți i-am lăsat fără izmene.

— Numai de cînd am venit eu, cel puțin cinci sute de inși au rămas fără izmene.

— Baremi să fi împărțit sărăcimii satelor hainele prădate. Poate așa am fi scăpat de țărani. N-avem nici un ajutor din afară. De-asta ne și fugăresc așa, fără scăpare, de două zile. Cît despre sătenii din Aksögüt, dacă le-am cădea în mîini, ne-ar mînca de vii... Asta-i răsplata silniciei. Durdu nu s-a dat în lături de la nimic. Cazne, batjocuri pe care mintea omenească nu și le poate închipui, pe toate le-a îndurat satul Aksögüt de la el... Și-acum, noi culegem roadele...

— Uite ce-i, frate, spuse Memed. Cu oamenii nu trebuie să-ntinzi prea mult coarda. Pentru un țăran, să intre în satul lui, în casa lui, gol-goluț, pînă și fără izmenele de pe el, e-o rușine, o înjosire mai grea ca moartea. Uite, asta nu trebuie să faci: să nu te joci cu oamenii. Există în fiecare din noi un lucru pe care trebuie să-l respecți, pe care-i bine să nu-l zgîndărești. O știu de la Abdi Aga. Trebuie să te ferești să atingi ce e mai simțitor în sufletul oamenilor... Omul nu trebuie niciodată înjosit...

La întoarcere, dădură de-un pîrîiaș în care se cufundară pînă la genunchi... Apa mirosea a măghiran. Noaptea, la fel. Totul părea învăluit în parfumul măghiranului. Și pîrîul, și stelele scînteietoare, și pinii foșnitori, totul plutea în mirosul său proaspăt, aromitor...

— De l-am înduplecă pe Deli și-am ieși de-aici, vorbi Memed.

— El? Să știe de bine că moare și nu face o jumătate de pas. E un îndărătnic!...

Limbile de foc se înălțau, uriașe, luminînd bolta. Buturugile groase ardeau trosnind.

Rîzînd, Durdu se învîrtea de colo-colo, în jurul focului:

— Ia uitați-vă ce mai foc pe cinste! Te poți lipsi de-un foc ca ăsta? Unde se mai aprinde un altul la fel?

— De nu l-ați fi aprins! spuse Djabbar.

— Cum mai trosnește! Trăsnete, nu alta!

— Mai bine nu...

— Incetează odată, Djabbar! îl repezi Durdu.

Noaptea o petrecură acolo, lîngă foc. De nimeni, în afară de Durdu, nu se lipi somnul. Teama că, în timp ce dorm, ar putea fi ușor atacați și măcelăriți, îi ținu treji pe toți.

In afară de trei dintre ei: Redjep Ceauș, Horali și Memed care făceau de strajă, toți ceilalți se culcară, căznindu-se să doarmă. Dar nu fu chip. Se perpeleau ca pe jeratic. Primul care se ridică în capul oaselor fu Djabbar. După el, și ceilalți. Cu privirile pironite la foc, tăceau, într-o așteptare grea. Numai Durdu dormea liniștit, adînc...

O dată cu zorile începură și împușcăturile. Șuierau gloanțele din toate părțile. De cu seară se așteptaseră să fie atacați din clipă în clipă. Totuși nu-și pierdură cumpătul. Fugiră mai departe de foc și se lungiră la pămînt.

Cînd gloanțele îi țiuiră pe la urechi, Memed abia putu să se arunce la rădăcina unui copac. Picase chiar în spatele plutonierului de jandarmi. Nu-i era greu să-l nimerească: în partea aceea, Asîm Ceauș era cu totul descoperit. Puse pușca la ochi, dar îl apucă greața și țintì în altă parte.

Rîse în sinea sa și strigă tare:

— Ceauș, Ceauș, nu te-ai ascuns bine, Ceauș! Așa poți fi nimerit ușor.

Ceauș auzi. Jur împrejurul lui ploua cu gloanțe. Se afla în văzul haiducului care vorbise. In momentul acela, un glonte îi smulse șapca cît-colo.

— Măi, se necăji el, măi, nu mi-oi cădea o dată în mînă!

— Indje Memed, mă cheamă, Ceauș. Era cît pe-aci să te faci frate cu moartea. Ai familie. Ia-ți oamenii și pleacă, Ceauș. Cată-ți de treabă!

— Păcat de tine! mormăi Ceauș.

Fu rănit ușor la mîna care apăsa pe trăgaci. Începu să sîngereze.

Memed îi strigă iar :

— Hai, du-te la ale tale, Ceauș. Nu te-atinge de noi. Să nu ți se tragă moartea de aici. Prea mult ne-ai hărțuit.

Jandarmul se retrase cu teamă : era în primejdie. Se gîndea că cel care i-a zburat șapca și l-a rănit la mînă, haiducul care trăgea în jurul lui, l-ar fi putut omorî de mult. Cine era oare Indje Memed ? Să-l fi prins Deli Durdu la strîmtoarea asta l-ar fi trimis într-o clipă pe lumea ailaltă. Indje Memed ! Nu-și amintea de el. Erau mulți cu numele de Memed. Dar Indje Memed ? !

— Măi, băiete, îți arăt eu ție Indje Memed ! N-ai grijă !

Răpăiau neîncetat gloanțele, care străluceau roșii, în lumina zorilor. Durdu se rotea în toate părțile, luptîndu-se pe viață și pe moarte. Trăgea mereu. Din cînd în cînd se oprea și-l amenința pe Asîm Ceauș :

— Ceauș, Ceauș ! Să nu crezi cumva c-ai scăpat de Deli Durdu. Am să te trimit fără izmene la drăguțul tău de căpitan... Să te vadă și el gol...

Ceauș, jandarmii, țăranii îi înconjurară de pretutindeni... Ca într-o cușcă...

Dîndu-și seama că e prins în capcană, Deli Durdu se tîrî de-a bușilea lîngă Memed pe care-l socotea cel mai de nădejde om din ceată. Poiana în care se aflau haiducii era deschisă din toate părțile. Dac-ar fi izbutit să vină mai aproape și să strîngă cercul, urmăritorii i-ar fi putut vîna unul cîte unul.

Pentru prima oară în viața sa, Durdu se simțea neliniștit : situația era într-adevăr primejdioasă. Căzuseră în cursă. Ceilalți nu se apropiau, căci le era și lor frică de Durdu. Nu se dumireau ce-l făcuse pe haiduc să primească lupta tocmai aici, în luminișul ăsta, după ce s-a retras atîta vreme ? ! „E un vicleșug la mijloc", își spuneau ei.

— Lucrurile stau prost. Nici unul dintre noi n-o să scape cu viață, grăi Durdu cînd ajunse, lac de nădușeală, de-abia mai răsuflînd, lîngă Indje Memed.

Chiar atunci se auzi un strigăt :

— Aoleo, măiculiță !

— Ăsta-i primul căzut. Redjep Ceauș s-a dus, zise Durdu. Și adăugă : Nu mă tem de nici unul dintre cîinii care ne hăituiesc. Printre ei se află însă un jandarm pore-

clit Dört Yollu [1] și un țăran din satul nostru, Kara Mustan [2]. Ei doi nimeresc și puricele cînd sare. Să nu fi fost ei, străpungeam încercuirea și ieșeam la liman. Dar așa...

— Mi s-a încins pușca, începe să-mi ardă mîna. Ce să fac ? întrebă Memed, întorcînd capul spre Durdu.

— Ai tras prea mult cu ea se vede, fîrtate. Altminteri ai o pușcă bună. Intrerupe puțin focul și pune-o pe pămînt, că se răcește ea. Dacă nu faci astfel, n-o mai poți folosi de loc. Se umflă și rămîne așa.

— Ptiu ! se înciudă Memed.

— Frate ! spuse încetișor Durdu. Sîntem înconjurați. Nu vă uitați la mine. Eu mă descurc. Am experiență. La nevoie, străpung cercul lor și scap. De mor, nu-i nici o pagubă. La voi mă gîndesc. Din pricina mea, a nebuniei mele, să pieriți... Voi cum o să scăpați ? Asta-i singura mea grijă. O să se spună că Deli Durdu, după ce și-a pus haiducii în primejdie, i-a părăsit și a fugit...

— După mine, nu există nici o ieșire. Vom aștepta pînă seara.

Tocmai atunci, două gloanțe se înfipseră în pămînt chiar în fața lui Durdu stîrnind praful. Memed repetă :

— Altă scăpare nu-i. Trebuie să rezistăm pînă seara.

— Plumbii ăștia-s de la Kara Mustan. O să ne omoare pe amîndoi. Pesemne că ne-a văzut.

— Oare să fi murit Redjep Ceauș, Durdu Aga ? se neliniști Memed. De-am ajunge odată la el !

— Stai liniștit. Altfel zevzecul ăla ne face de petrecanie. Mai stai !

In acest timp, din fața lor se ridică un nor mare de praf ; nu băgaseră de seamă ploaia de gloanțe care scormonea pămîntul în jurul lor.

— Nu ți-am spus eu ? Doar îl cunosc bine pe ticălosul ăla.

— Mama lui de bandit !

— Dacă nu ne schimbăm îndată locul...

Dîndu-se de-a dura, ajunseră în spatele unui copac.

— De n-ar fi printre ei Kara Mustan, repetă Durdu.

Memed nu-și putea lua gîndul de la Redjep Ceauș.

[1] Răscruce.

[2] Mustan Smolitul.

— Nici un semn de viață de la Redjep Ceauș al nostru. Să ajungem odată la el...

Răpăiala gloanțelor nu înceta o clipă. Se abăteau ca o furtună, frîngînd în drumul lor ramurile copacilor, retezînd crengile și frunzele.

Tîrîndu-se pe burtă, ajunseră lîngă Redjep Ceauș care zăcea lungit pe partea dreaptă, într-o băltoacă de sînge. La vederea lor, încercă un surîs chinuit, scrîșnind din dinți de durere.

— Băieți, căutați o scăpare din iadul ăsta. Sînt cel puțin o sută cincizeci de inși. Pe mine lăsați-mă aici. Așa mi-a fost soarta...

Ii cercetară rana. Un glonte îi străpunsese gîtul și, sfîrtecîndu-i carnea de deasupra omoplatului, ieșise fără să atingă osul.

— Am să vă spun ceva — le grăi el cu greutate. Despre Djabbar e vorba. Nu-l părăsiți. E-un flăcău viteaz, de nădejde. Are stofă de luptător. De nu era el, mă duceam de mult pe copcă. Indată ce a văzut că m-au nimerit, a atras asupra sa focul dușman. După aceea, trăgea în ei cu atîta îndîrjire că i-a năucit.

Ii scoaseră cămașa sfîșiind bucăți de pînză cu care îi legară rana. Redjep Ceauș stătea cu ochii închiși, parcă dormita. Deodată vorbi.

— Străpungeți... Străpungeți încercuirea, îngînă el.

— Asta nu se poate, Ceauș, spuse Memed. Dacă încercăm să ieșim din încercuire, sîntem pierduți. Ei se tem de noi numai așa cum sîntem acum. Ori reușim să le ținem piept pînă diseară, ori murim aici.

Redjep Ceauș chibzui. Fața i se schimonosise de durere. Cu greu se abținea să nu geamă.

— Da, ai dreptate, Memed. Dacă măcar unul dintre voi ar încerca acum să fugă, vă prăpădiți cu toții. Adunați băieții și jurați că nimeni nu va da un pas înapoi. In situația asta, a da bir cu fugiții înseamnă moarte. Rezistați. Cred că așa n-or să se poată năpusti asupra voastră. Dacă aveau de gînd s-o facă, o făceau de mult. Le e frică de ceva, de vreo cursă.

— Haidem, Durdu Aga, să facem ce spune Ceauș, zise Memed.

— Fiul lui Zala i-un fricos. Fiți cu ochii în patru. El s-ar putea să fugă... le atrase atenția Redjep Ceauș.

— Să ne-adunăm cu toţii. Horali şi Djabbar să tragă mai departe ca să-i ţină pe loc, spuse Durdu şi îndată fluieră, ca pentru adunare.

Semnalul stîrni nedumerire printre haiduci. Cum aşa! Gloanţele clocotesc în dreapta şi în stînga, şi lor le arde de adunare! Fiul lui Zala îşi dădu în vileag uimirea spunînd celui de lîngă el:

— Ce le-a venit să facă adunare în iadul ăsta? Doar nu există scăpare. Redjep Ceauş s-a dus.

Primul care veni fu Horali, urmat îndată de Ala Yusuf şi de Güdükoglu.

— Unde-i fiul lui Zala? întrebă Durdu bănuitor.

— Vine şi el, zise Horali. S-a făcut una cu pămîntul. Un singur foc n-a izbutit să tragă. Dîrdîia ca un apucat.

— Nemaipomenit! Îl credeam cel mai curajos dintre noi! se miră Durdu.

Chiar atunci sosi, tîrîndu-se, şi fiul lui Zala. Avea mîinile mînjite de sînge.

— Voi doi — porunci Durdu lui Djabbar şi Horali — continuaţi focul, să-i amăgiţi. Noi avem de vorbit.

Tăcerea de-o clipă a haiducilor îl îngrozi de-a binelea pe Asîm Ceauş. Deşi nu era la prima sa ciocnire cu Deli Durdu, nu putea ghici ce-avea de gînd haiducul. Era în stare şi de cea mai înţeleaptă acţiune, ca şi de cea mai nebunească. Cine primeşte să se bată într-un luminiş de pădure ca acesta ori este un ageamiu, un zăpăcit, un nebun, ori vrea cu tot dinadinsul să moară. Ori — şi de asta se temea Asîm Ceauş mai tare ca de orice — întinde duşmanului vreo capcană. Nu era de crezut ca un om ca Deli Durdu, care trecea şi prin urechile acului, să se lase cu bună-ştiinţă prins în cursă. După Asîm Ceauş, fără doar şi poate că era vorba de-un şiretlic care o să iasă la iveală dintr-un moment într-altul. Cum să-i facă faţă? Iată ce nu ştia Asîm Ceauş. Dacă se retrăgea şi pleca, se făcea de rîs. Dacă nu pleca, cine ştie ce mai ieşea. Doar era o cursă... Va fi nimicit. Dar gloanţele care i-au zburat şapca din cap şi l-au atins în treacăt la mînă, oare ce-or fi însemnat? Vreun avertisment? Cuvintele lui Indje Memed îi băgaseră frica în oase. Dac-ar fi vrut, haiducul care-a tras în el l-ar fi omorît ca pe nimic... Şi totuşi nu-i venea nici să părăsească lupta acum, cînd în sfîrşit l-a încercuit pe Deli Durdu. Oare mai avea să-l prindă vreodată pe haiduc la strîmtoare ca acum?

— Băieți, le spuse el jandarmilor, nici unul dintre voi să nu-și părăsească poziția. Să vedem ce-o să facă Deli. E înconjurat. E la cheremul nostru, cu buna lui știință. Altfel, de mult putea să ajungă la stîncile de pe Mordag.

— Îl cunosc eu pe pezevenghiul ăla de Deli. E un smintit. S-a oprit aici fiindcă așa i-a cășunat lui, fără să pună nimic la cale. Nu ne-a întins nici o capcană. Se crede grozav, asta e. Hai să strîngem cercul, să vezi cum ne cade în palmă, își dădu cu părerea căprarul.

— Un lup încercat ca Durdu, haiduc de ani de zile, nu primește cu una, cu două să dea lupta într-un loc ca ăsta. În cel mai rău caz, și-ar fi ales un colț mai ferit al pădurii, nu un luminiș fără copaci... Aici se-ascunde ceva... să fim cu băgare de seamă și s-așteptăm...

— Nu fă asta, dom'le plutonier. E-un înfumurat; are prea mare încredere în el. Să strîngem cercul în jurul lui, să-l înghesuim. Nu ne mai trebuie mult ca să isprăvim cu ei.

— Rămînem unde ne aflăm, i-o reteză Ceauș căprarului.

Cînd Horali și Djabbar deschiseră din nou focul, Ceauș nu mai pricepu nimic. Oare ce se petrecea în tabăra dușmană?

— Fraților, le vorbea în acest timp Durdu haiducilor, să nu care cumva să ne răzlețim unul de altul. Vom trage mai departe toți ca un singur om. Chiar de-ar veni asupra noastră și și-ar descărca armele în noi, nu trebuie să ne clintim de pe locurile noastre. Făgăduiți?

— Făgăduim, se legară toți deodată.

— Dacă-i așa, găsiți un loc bun de unde să rezistăm cu orice preț.

— Să-l găsesc eu? ceru învoirea Memed.

— Găsește-l, încuviință Durdu.

Chiar în aceeași clipă, Memed strigă:

— Culcați-vă! Culcați-vă! și se aruncă iute la pămînt.

Se lungiră cu toții cît ai bate din palme; prin dreptul capetelor lor țiuiau zeci de gloanțe.

— Ne-au văzut, spuse Durdu. N-o să ne dea pace dacă stăm aici.

Rămaseră multă vreme nemișcați, sub ploaia necontenită a plumbilor. Deodată fiul lui Zala, care dîrdîia ca vai de el, căscă niște ochi cît oul:

— Vai, vai! L-au lovit pe Memed!

— Adevărat? se neliniști Durdu.

Auzindu-le vorbele, Memed se-ntoarse repede și întrebă:

— Ce-i?

— Ești plin de sînge. Ești rănit, îngăimă fiul lui Zala, clănțănind din dinți.

— N-am simțit nimic, spuse Memed. Își duse mîna la cap și o privi: era plină de sînge proaspăt. Inima începu să-i bată cu putere. Își pipăi din nou capul, dar nu dădu peste nici o rană.

Galben la față, Durdu veni și-i căută el rana.

— Te-au zgîriat nițeluș la cap.

— Nu-i nimic, zîmbi Memed. E safteaua... Și, ridicîndu-se în picioare, se avîntă în pădure, fără a se sinchisi de gloanțele care șuierau în jurul lui.

— Veniți încoace! se auzi peste puțin glasul lui.

Jandarmii îi încolțeau de pretutindeni. Haiducii se strecurară cum putură pînă la locul găsit de Memed — o surpătură adîncă în care se prăvăliseră copacii unul peste altul.

— Foarte bine, spuse Durdu. Să scoatem copacii.

Pe neașteptate, un potop de gloanțe se abătu asupra lor. Frunzele și crengile zburau ca smulse de-o vijelie năprasnică, stîrnind un vîjîit de nedescris. Se aruncară în groapă valvîrtej, peste copaci, și răspunseră prin salve de foc atacului dezlănțuit. Vreme de vreo jumătate de oră s-a tras cu înverșunare, fără o clipă de răgaz, și dintr-o parte, și dintr-alta. Apoi, pe negîndite, cine știe de ce, amîndouă taberele încetară focul. Lui Durdu teama îi pierise cu totul. Era încredințat că vor reuși să scape. Dacă Asîm Ceauș cu oamenii lui ar fi avut de gînd să vină asupra lor, ar fi făcut-o de mult. Acum, chiar dacă ar fi strîns încercuirea, era prea tîrziu. Inserarea începuse să coboare și, pînă să se întunece, puteau rezista negreșit. Nu mai voia de loc să fugă din fața jandarmilor.

Cînd se liniști focul, săriră în adăpost Horali și Djabbar. Acesta întrebă despre Redjep Ceauș; îi răspunse un murmur de voci nemulțumite.

— N-are rost să vă sfădiți, încercă Memed să împace lucrurile, mă duc eu și-l aduc.

Ceilalți se liniștiră ca prin farmec.

Ieși din groapă, tîrîndu-se cu mare greutate. Era atît de istovit, încît de-abia putea să respire. Ajunse în dreptul

unui trunchi prăbușit și se lungi la adăpostul lui. Între timp, jandarmii porniră din nou să tragă cu furie. Prins în bătaia gloanțelor, Memed nu mai putea să se clintească din loc; jur împrejur țiuiau plumbii, înfigîndu-se în trunchiul înapoia căruia zăcea. Și totuși, trebuia să ajungă la Redjep Ceauș. Făcu un salt. O durere cumplită i se înfipse într-o parte. Îl cuprinse spaima. „M-a atins vreun glonte", își spuse și începu să-și pipăie îngrijorat locul dureros, fără să dea însă de rană.

Ajunse lîngă Redjep Ceauș mînjit tot de sînge, cu o mînă și un picior zgîriate.

— Ce-i cu tine, măi băiete? se îngrijoră celălalt de cum îl văzu. Ești plin de sînge.

Prin stratul gros de sînge care-i acoperise fața, nu putu deslușî zîmbetul lui Memed.

— Hai să mergem, Redjep Ceauș. După tine-am venit.

— Vedeți de voi, băieți; salvați-vă pe voi. Pe mine, lăsați-mă aici. Blestemații ne-au înconjurat din toate părțile. Iată unde-am ajuns din pricina unui nebun. Nici unul dintre voi n-o să scape teafăr din cercul ăsta de foc. Plouă cu plumbi. Pesemne că Asîm Ceauș a învățat multe lucruri. Lăsați-mă pe mine aici. Uite ce-i, Memed, fiule, tu ești un băiat de ispravă. Păcat de tine. Dac-ai să scapi din urgia asta, să nu mai stai cu nebunul de Durdu. Ceea ce mă miră, e că-i trecut de amiază și tot nu strîng cercul în jurul nostru. Oare de ce? Doar au văzut ce putem și în ce stare ne aflăm.

— Le e frică, spuse Memed.

— Foarte ciudat.

— Le e frică de-o cursă. Asta-i ține pe loc. Nu bănuie că Deli Durdu a rămas într-un loc deschis pentru că-i un aiurit, un zvînturatec cu toane. Habar n-au că Durdu ținea morțiș să aprindă focul de tabără, că voia cu tot dinadinsul să-și facă plăcerea asta. Hai, Ceauș, ridică-te! Să mergem! Dac-om muri, să murim încaltea împreună. Dac-om scăpa, tot împreună să scăpăm...

— Memed... De-aș putea ieși cu bine din necazul ăsta...

— N-ai grijă, Ceauș. Rana ți-e ușoară.

Cum Redjep Ceauș nu era în stare să meargă, Memed îl luă în cîrcă, așa voinic cum era. Nu după mult timp însă, fu silit să se oprească.

— Nu se poate așa, fiule, spuse Ceauș care înțelese că-i o sarcină prea grea pentru puterile lui Memed. Stai să mă sprijin de tine. Așa-i mai bine.

— Fie, se învoi Memed.

Pe unde treceau, lăsau în urmă dîre de sînge. Deodată în jurul lor începură să fiarbă gloanțele. Fuseseră văzuți. Se lipiră de pămînt, dar gloanțele continuau să curgă, mușcînd țărîna din preajma lor.

— Acu' ni s-a înfundat, grăi Ceauș. Din nou le-a venit mintea la cap pezevenghilor.

Cînd, după neînchipuite greutăți, ajunseră lîngă ceilalți, găsiră încă doi răniți: pe Horali și pe fiul lui Zala. Acesta, tremurînd ca frunza, țipa, plîngea și se văicărea într-una.

După tirul mult mai precis al dușmanilor, își dădură seama că aceștia se apropiaseră simțitor. Kara Mustan, consăteanul lui Durdu, striga din răsputeri:

— Deli Durdu! Încă puțin și satul Aksögüt o să-ți vadă vitejia. Îl cunoști bine pe unchiu-tău Mustafa... Nu te mai umfla în pene, băiete.

Deli Durdu simți cum urcă în el mînia. Nu răspunse nimic. Trăgea tot mai îndîrjit în timp ce celălalt nu contenea cu batjocurile.

— Ce-ai pățit, Deli Durdu, fiule, nu cumva ți-ai înghițit limba?

Pînă la urmă, haiducul își pierdu răbdarea. Se ridică în picioare, cît era de înalt, și răspunse:

— Ei, Kara Mustan, te cunosc eu bine. Și tu mă știi pe mine. Să nu mi se mai spună Deli Durdu dacă n-am să scot nădragii de pe nevastă-ta și n-am să ți-i pun ție pe cap în loc de șapcă. Să mă scuipați în față de n-oi face așa!

N-apucă să mai zică o vorbă că Memed îl trase cu putere în jos. Durdu se rostogoli în groapă, căzînd cu toată greutatea peste Memed. O clipă, o frîntură de clipă dacă ar mai fi rămas în picioare ar fi căzut pradă unei salve de cinci gloanțe, căci, o dată cu Kara Mustan îl mai ochiseră încă patru inși.

— Mă ticălosule, își ieși din fire Redjep Ceauș, dacă te mai ții de bazaconii, să știi că eu am să-ți trimit un glonte în scăfîrlie. Toate cîte pătimim de la tine ni se trag.

— Dacă ești în stare să ții pușca în mînă, rîse Durdu, de ce nu tragi în dușmani ?...

— Roagă-te pentru sănătatea băiatului ăstuia, spuse Redjep Ceauș, arătîndu-l pe Memed. Fără el, ar fi fost vai de capul nostru.

La auzul acestor vorbe, pe Memed îl cuprinse o bucurie nestăvilită. Privirea i se încrucișă cu privirea prietenoasă a lui Durdu. Văzîndu-l pe Memed cu mîinile, părul și fața năclăite de sînge, căpetenia haiducilor surîse. Își aminti de ziua cînd băiatul sosise în ceată. Cum se ghemuise după Süleyman! Se ascunsese în spatele bătrînului, făcîndu-se mititel și tăcînd chitic. O undă de prietenie lumină ochii lui Durdu. „Ce ți-e și cu omul! își spuse el în sinea sa. Iată, un băiețandru ca ăsta, abia ieri s-a făcut haiduc și azi e mai dihai decît unul de cincizeci de ani!"...

— Predați-vă, urlă o voce în fața lor.

— Na ce ți se cuvine, Kara Mustan! Asta-i pentru tine! răspunse Durdu.

Mugind ca un taur, țăranul se prăbuși.

— Nici acum n-am avut dreptate, Ceauș ? întrebă apoi Durdu.

— Alah să-ți binecuvînteze mîna. Dar pentru numele domnului, după cîte văd eu, v-ați hotărît să muriți aici.

— Da. Am și jurat. Din groapa asta nu vom face un pas. N-ai spus tu așa ?

— A început să clănțăne mitraliera. N-a mai rămas speranță de salvare. Sau murim, sau ne predăm.

— Sau murim, sau ne predăm ? întrebă Memed cu o voce în care se simțea teamă și uimire.

În minte îi scăpărară cu iuțeala unui fulger luminile galbene ale alamei.

— Dacă știi tu vreo cale, spune-o, îl îmbie Redjep Ceauș.

— Dacă nu știi tu, eu cum să știu ?

Ceauș căzu pe gînduri. Rana de la gît nu-l mai frigea ; în schimb, începuse să-l doară. Nu-i dădea putință nici să cugete ca lumea. Cu capul plecat, își mușca buzele ; îngrijorarea îi brăzdase adînc obrazul.

După o vreme, își ridică privirile, oprindu-le asupra fiecărui haiduc în parte.

— Am o propunere. Dacă e înfăptuită, sîntem salvaţi. Dacă se face ce zic eu, Asîm Ceauş nu mai rămîne un minut aici O să fugă de-o să-i sfîrîie călcîiele şi n-o să se oprească pînă la căpitanul lui.

— Despre ce-i vorba ? întrebară haiducii.

— Trei grenade... Se află printre voi viteazul care să arunce în aer mitraliera aia cu trei grenade de mînă ?

In timp ce-şi încărca arma, Djabbar spuse :

— Toţi cîţi sîntem aici sîntem oameni curajoşi, nu fleacuri. Oricum, Asîm Ceauş tot o să ne cureţe pe toţi. Mai bine să încercăm ce spui tu, decît să ne-aşteptăm moartea...

— Altă ieşire nu există ? întrebă Memed.

— Singura e cea pe care v-am spus-o.

— Mă duc eu. Am să izbutesc, spuse Memed cu hotărîre.

In ochii lui pîlpîi, stăruitoare, licărirea aceea tăioasă, de oţel. Prin minte îi scăpărară din nou luminile galbene de alamă. O clipă nu putu desluşi de simte în inimă fericire sau durere, într-atît de învălmăşite îi erau simţămintele.

— Bravo ţie, viteazule ! spuse Durdu care se ridică din ascunzătoare şi, luînd două grenade de la Djabbar, se avîntă afară. Fugea cît îl ţineau picioarele, prin puzderia de gloanţe care-i ţiuiau pe la urechi. Intîlnind în cale un bolovan, se adăposti în dosul lui. Haiducii care-l urmăreau cu privirea se neliniştiră, crezîndu-l rănit. Altfel, pentru ce şi-ar fi curmat goana şi s-ar fi aruncat la pămînt ? Bolovanul era destul de mare şi rotund ca o ghiulea. De sub el ieşiseră, proaspete,flori galbene de şofran. Cercetă piatra cu luare-aminte şi văzu că se poate mişca uşor din loc. Făcu din ea o pavăză ca să poată înainta şi începu s-o rostogolească, ţinîndu-şi capul ascuns îndărătul ei. Un iureş sălbatic de gloanţe se năpusti asupra bolovanului, împroşcînd cu aşchii de piatră în toate părţile, şi stîrnind strigătele haiducilor. Dîndu-şi seama că nici aici nu avea scăpare, Durdu se uită în jur : la vreo cincizeci de metri mai încolo zări o groapă. Se ridică brusc în picioare şi cît ai clipi, se rostogoli în ea, ca un bulgăre de pămînt. Inăuntru mirosea a ţărînă, a frunze putrede şi a încă ceva... floarea aceea liliachie al cărei nume acum îl uitase, floarea care creşte numai pe stînci, nu oriunde... Era mirosul ei. Privi spre munţi. O fîşie de nor, tivită cu aur, se tot rotea pe deasupra unei creste...

Țăcănitul mitralierei se auzi de undeva de aproape, trezindu-l din visare.

In fața sa se înșiruiau, una după alta, două movilițe, cea dindărăt mai răsărită ca prima. Se vede treaba că între ele era așezată mitraliera. Ca s-o amuțească, trebuia să facă un ocol și să ajungă la movila din spate, acoperită cu copaci deși.

Zvîcni în picioare și porni într-un mers liniștit, de parcă s-ar fi plimbat. Haiducii se uitau la el cu respirația tăiată de spaimă. Cît ai clipi din ochi, Durdu smulse inelul grenadelor și le aruncă în mitralieră, una după alta, cu o iuțeală fulgerătoare. Pămîntul se cutremură, bubuind... Un fum gros învălui totul.

Se înapoie lîngă haiduci în goană. Între timp amurgise. Nu scotea o vorbă, nu se uita la nimeni ; își ațintise într-un punct îndepărtat privirea sa aspră, înghețată. Fața i se încreținse, rămînînd cît pumnul.

Gloanțele se rărira. Abia dacă ici-colo, mai cădea cîte un glonte răzleț.

Deli Durdu se ridică în picioare și se întinse :

— Rămîi cu bine, Asîm Ceauș ! Repară-ți trăncănitoarea aia și vino-napoi. Te-aștept aici !

De dincolo nu se auzi nici cel mai mic zgomot.

— Tu cunoști bine părțile astea, Redjep Ceauș. Nu-i nici urmă de sat prin apropiere ? îl întrebă Durdu.

— Nu-i.

— Deci să mergem la stînci ? O să fim frînți de oboseală.

— Pînă la stînci nu ne oprim nicăieri. Și eu, la vîrsta mea și cu rana asta, merg întins acolo. Nu ne oprim nicăieri...

Spre zori, cînd ajunseră la stînci, nu mai aveau nimic omenesc în ei. Horali, care tot timpul drumului înjurase în fel și chip, mai înjura și acum. Redjep Ceauș nu se mai putuse stăpîni : deși strîngea din dinți cu toată puterea, gemetele îi scăpau fără voie, necontenit.

Durdu căzu sleit pe o piatră. Era rănit, sfîrșit. Își răsuci cu greu o țigară și o aprinse. Trase din ea de cîteva ori și se întoarse spre Memed :

— Știi, fîrtate, ce-mi doream eu cel mai mult pe lume ?

— Nu.

— Ți-l amintești pe Kara Mustan, țăranul pe care l-am doborît ? Voiam să-i tai capul, să-l înfig într-o țeapă și să-l

așez în mijlocul satului ca să-l vadă toți țăranii, să le fie pildă. Ce căuta el să mă hăituiască, laolaltă cu jandarmii? Spune, frățioare, ce-l privea pe el asta?

— Treaba voastră ce-aveți de gînd, spuse Djabbar de departe. Cît despre mine, mi-e o foame de lup. Nici nu vă mai văd in fața ochilor, de lihnit ce sînt.

— Ei, dac-ai găsi ceva de mîncare, aș spune că ești un erou nemaipomenit, îi răspunse Durdu.

— Ssst! Ia tăceți! Ascultați! Se-aud niște cîini. Pe-aici nu-i nici o așezare omenească. Ce-o fi cu lătrăturile astea?

— Măi Djabbar, mulți măgari mi-a fost dat să văd în viața mea, da' unul ca tine încă n-am întîlnit!

— Și pentru ce, mă rog, sînt măgar, Ceauș?

— Bine măi, nătărăule măi, care va să zică nu ești în stare să te dumerești de unde vin lătraturile care se-aud, ai?

— De unde să știu eu, Ceauș! Doar nu i-am fătat eu!...

— Măi, măgarule, măi, asta înseamnă că pe-aici prin preajmă și-au întins nomazii corturile. Cîinii sînt ai lor. Ai priceput, în sfîrșit?

— Am priceput.

— Bine c-ai priceput.

— Dacă-i așa, eu cu Memed dăm o fugă pînă la corturi, să luăm ceva de-ale gurii. Vii, Memed?

— N-aveți decît, spuse Durdu. Intre timp, noi aprindem focul, să ne încălzim oleacă și vă așteptăm.

— Haide, Djabbar, se învoi Memed. Să mergem, dar uite în ce hal sîntem. Cine ne vede ne ia drept țigani, ori, mai degrabă, drept niște cîini care s-au hîrjonit.

— Nu-ți face și din asta griji, frate dragă! Cum ne spălăm pe față, cum arătăm iar ca oamenii.

Coborîră în cîmpie fără să mai schimbe o vorbă. Își fereau privirile unul de altul ca și cum ar fi săvîrșit cine știe ce faptă gravă, cine știe ce crimă. Pînă la urmă, Djabbar întinse mîna spre Memed și-l prinse de-un deget. Memed își ridică încet capul și-l privi drept în ochi. Cîtva timp rămaseră așa.

— Djabbar, spuse Memed. Omul ăsta nu-i un om bun. Și totuși, noi îl urmăm...

— O dată ce ne-am legat să fim cu el... Lîngă el ni s-au deschis ochii...

Cînd se apropiară de corturi, soarele se ridicase de-o suliță pe cer. Cîțiva cîini tăbărîră asupra lor.

— Țineți cîinii! strigă Djabbar.

Niște copii țîșniră din corturi, ca apoi să piară iar înăuntru, țipînd :

— Haiducii ! Vin haiducii !

Le ieșiră înainte mai întîi femeile, apoi bărbații.

— *Selâmünâleyküm* [1], se adresă Memed nomazilor adunați în fața unui cort mare.

Îl priviră cu mirare : ce fel de haiduc mai era și ăsta, mic și slab ca un băiețandru ! În schimb, Djabbar voinic, puternic și arătos, parcă voia să răzbune înfățișarea celuilalt.

Un nomad bărbos le spuse :

— Poftiți înăuntru, dragii mei !

Intrară în cort, plecîndu-și capetele. Cum păși înăuntru Memed rămase locului, vrăjit de atîta frumusețe. Intra pentru prima oară în viață într-un cort. Parcă păși într-altă lume ; nu auzi nici urările de bun venit ale gazdei, nimic. Ochii îi rămaseră țintuiți pe sacii cu broderii. Culorile și desenele lor parcă erau însuflețite... fluturau în toate părțile într-un iureș de-a dreptul amețitor... Era atîta dezlănțuire, atîta veselie în ele !... Cum poate să fie atîta lumină într-un cort ? Culorile jucau, scăldate în lumină. Unul din saci îi atrase cel mai mult privirea. Se uită la el îndelung : era înțesat cu păsările „dragostei". Mici și nenumărate, zburau pe dinaintea ochilor săi umeziți, cioc în cioc, sclipind în mii de ape verzi, albastre, galbene, roșii, mov...

Dar ciopliturile de pe stîlpul din mijlocul cortului ! Cerbi în goană, numai sîdef și fildeș... Aruncau mii de scîntei...

— Ce-ai tăcut așa, Memed ? Trezește-te ! Și Djabbar îl înghionti. Venindu-și în fire, Memed surîse :

— Niciodată pînă acum nu mai văzusem un cort pe dinăuntru. Parc-ar fi un colț de rai, atît e de frumos !

— Al cui e cortul ? întrebă Djabbar.

Bărbatul vîrstnic din fața lor, cu barba albă, cu obrajii îmbujorați și ochii blînzi și veseli, spuse :

— Al meu. Numele meu e Kerimoglu.

— Am auzit de numele ăsta. Tu ești care va să zică ? se minună Djabbar.

— Eu sînt, răspunse gazda, cu demnitate.

[1] Pace vouă !

— De cîte ori n-am auzit de tine! Dar de văzut, acum te văd pentru întîia oară. Kerimoglu e stăpînul tribului Sacikaralî, nu-i așa?

— Așa-i.

Aburi de lapte cald se împrăștiau prin cort, umplîndu-l cu un miros îmbietor.

Kerimoglu schimbă cu Djabbar o privire plină de înțeles.

— Nevastă, de bună seamă că flăcăilor le e foame. Hai, grăbește-te cu ce se cuvine!

— Laptele-i pe foc, răspunse femeia. Cum fierbe, îl și aduc.

Memed, tot într-un zîmbet:

— Nasul meu...

— Ei, ce-i cu el? îl întrerupse Djabbar.

— Simțise încă de-afară mirosul de lapte. Nu s-a înșelat.

— Și-al meu tot așa. Mare ispravă! Cînd te-a răzbit foamea, toate nasurile adulmecă grozav.

Kerimoglu, împurpurîndu-se și mai mult la față, îi întrebă cam stînjenit:

— Veniți de-a dreptul dintr-o luptă, mi se pare, copii?

— Asîm Ceaus ne încolțise. Nu-s vrednic să-i mulțumesc lui Alah c-am scăpat, spuse Djabbar.

— A fost un fricos, altminteri ne-ar fi vînat unul cîte unul, ca pe potîrnichi, intră și Memed în vorbă.

— Și n-ar fi dat greș. Pe cînd așa, a tras în vînt atîtea gloanțe.

Femeia aduse măsuța scundă, și cu ajutorul lui Kerimoglu, de pe fața căruia nu pierea zîmbetul, o așeză la mijloc.

Pentru prima dată în viața lui, Memed nu se simți de loc în voia sa; de vină era, pesemne, simțămîntul că-i cu totul și cu totul străin de ceea ce-l înconjura acum. Își aruncă ochii la pușcă, apoi la vestmintele sale. Tot pieptul, de sus pînă jos, numai benzi cu cartușe așezate în diagonală... Pe un șold, un pumnal cît toate zilele și grenade. Pe cap, un fes mov murdar, ponosit — dat de Deli Durdu. „Iată-te și haiduc! — își spuse el în sinea lui — de-acum încolo, băiete, așa ai să trăiești toată viața!"

Mai întîi se aduse la masă lapte cald. Pe deasupra pojghiței de caimac, cu încrețituri mărunte, fumegau aburi albăstrui. Apoi cînd sosi *pekmez*-ul și mai ales carnea

friptă, Djabbar și Memed se priviră rîzînd, bucuroși ca niște copii : le lăsa gura apă. Zîmbetul de pe chipul lui Kerimoglu se lărgi, dînd la iveală niște dinți scînteietori și albi ca neaua neatinsă.

— Poftiți, dragii mei oaspeți ! Poftiți de mîncați ! Ce mai așteptați ?

Haiducii nu se mai codiră. Înhățară lingurile amîndoi deodată și se năpustiră asupra laptelui. Curînd, toate bucatele de pe masă dispărură fără urmă. Fură aduse altele. Mîncînd cu aceeași poftă, le dădură gata și pe acestea.

— Vă dorim belșug în casă, îi urară gazdei.

— Fiți sănătoși, copii, le răspunse Kerimoglu care continua să mestece fără grabă. Așa-i tinerețea, vitejilor...

Îndată și bătrînul își șterse mustățile cu dosul palmei și se ridică de la masă.

— Ei, fumați, nu ? Să ne aprindem cîte o țigară.

— Nici unul din noi nu fumează, răspunse Djabbar.

Kerimoglu își duse țigara la gură și scăpără amnarul. Un miros plăcut de iască arsă îi învălui pe toți. După ce trase cîteva fumuri, Kerimoglu grăi din nou :

— V-aș spune ceva, dar să nu mi-o luați în nume de rău. N-aș vrea să vă închipuiți cine știe ce.

— Spune fără grijă agă. Ce-am putea să ne închipuim ? îl îndemnă Memed.

Kerimoglu se înroși, vădit tulburat :

— Aș vrea să vă spun că... — se codea el — în munții ăștia n-aveți mamă, n-aveți casă. Abia ați scăpat din luptă. Straiele vă sînt pline de sînge. Poate sînteți și răniți. Dezbrăcați-vă vestmintele. Ai mei or să le spele iute și or să le usuce cît ai bate din palme. Dacă vă grăbiți, pun să se aprindă focul, ca să se zvînte și mai repede. Între timp voi vă îmbrăcați cu alte haine, de la mine. Să nu care cumva să credeți că Kerimoglu vă pune să vă dezbrăcați ca după aceea să vă facă prinși. În casa lui Kerimoglu nu i se poate întîmpla nimic rău unui oaspete. Cît trăiește Kerimoglu, legile ospeției sînt legi de nestrămutat. Așa să știți.

— Parcă nu-l știm noi pe Kerimoglu ? luă vorba Djabbar. Ia te uită, agă, ce poate să-ți treacă prin cap !

— Ce poate să-ți treacă prin cap... se miră și Memed.

— Nu spune vorba asta, nepoate. Omul e om, nu sfînt. Poate săvîrși orice rău, după cum poate face și orice bine. Să nu mai spui așa, nepoate !

Una din nurori, cu ochii de cărbune, cu obrajii trandafirii și părul negru ca pana corbului, puse în fața fiecăruia un rînd de haine care miroseau a curat.

— Eu ies afară să vă dezbrăcați, mai spuse Kerimoglu și plecă, trăgînd ușa în urma lui.

— Vezi, Djabbar, ce oameni buni sînt pe pămîntul ăsta!

— Și ce blestemați, ce oameni cruzi trăiesc alături de cei buni! întregi Djabbar.

— Uită-te și tu la Kerimoglu ăsta. Cum mai știe să-și cinstească oaspeții!

De afară se auzi glasul gazdei:

— V-ați schimbat, copii? Pot să vin?

— Sîntem gata, îi răspunse Memed.

Intrînd, Kerimoglu se apropie de acesta:

— Ia să văd eu ce-i cu rana ta!

— Nu-i nevoie. Gloanțele mi-au atins numai în treacăt pielea capului. O zgîrietură...

— Tu n-ai pățit nimic? îl întrebă Kerimoglu pe Djabbar.

— Mulțumesc lui Alah, nimic.

Kerimoglu dispăru din nou. Se întoarse după un timp, cu o strachină de pămînt și niște cîrpe curate. Făcuse cu mîna lui leacul cu care oblojea acum rana lui Memed.

— In două zile n-ai să mai ai nimic. Și eu am fost rănit în tinerețe, nepoate. Toate trec în lumea asta.

Îi legă rana mai iscusit decît un doctor priceput.

— Îți foarte mulțumesc, agă! îi spuse Memed din inimă.

— Rana-i ușoară, dar a făcut puroi și s-a umflat. Nu-ți fie teamă, leacul ăsta o vindecă iute.

Kerimoglu se purta ciudat, ca un copil sfios. De cîte ori voia să întrebe ceva, se înroșea ca para focului de rușine. Surîdea stînjenit, făcea fețe-fețe și, pînă la urmă, frămîntîndu-și mîinile, spunea ce-avea de spus. La fel se întîmplă și acum cînd îl întrebă pe Memed:

— Nepoate, nu te supăra, da' ești haiduc cu-adevărat? Cu-adevărat, ori...

— Ei, agă, izbucni în rîs Djabbar. Indje Memed ăsta al nostru se joacă numai de-a haiducia.

— Nu m-ai crezut în stare să fiu haiduc, așa-i, agă? zîmbi și Memed.

— Nu-mi lua în nume de rău, fiule, n-am vrut să te jignesc cu asta. Dar ești tare tînăr, dacă-ți dă omul șaisprezece ani. De-aia te-am întrebat. Nu te supăra...

Memed preciză, cu mîndrie:

— Am optsprezece.

— Mi-ai aţîţat curiozitatea. Zău, n-aș vrea să te supăr, dar ce te-a îndemnat să apuci calea haiduciei la o vîrstă ca asta?

— Iți spun eu, agă, se repezi Djabbar. A furat măgarul lui stăpîn-su, l-a vîndut și, de frică c-o să mănînce bătaie, a venit la noi. N-am avut încotro și l-am primit. S-avem și un hoț de măgari printre noi. Poate că odată și odată o să ne prindă bine...

Înțelegînd că Djabbar glumește, Kerimoglu se întristă. Se vedea bine după față că-i pare rău de întrebare. Nu mai scoase un cuvînt.

Djabbar vru să-și dreagă greșeala:

— Agă, îl știi pe unul Abdi Aga, din Degirmenoluk?

— Cum să nu. Îl cunosc bine. Mai zilele trecute am auzit c-a fost împușcat, dar n-a murit. A murit doar nepotu-său.

— Uite, ăl care a tras în el e Memed!

Kerimoglu se uită lung la Memed, măsurîndu-l din creștet pînă-n tălpi.

— Nemaipomenit! Indje Memed ăsta nu pare de loc un om care să ucidă pe cineva. Nemaipomenit!

— Agă, îl rugă Memed, n-ai vrea să ne mai faci puțină oblojeală dintr-asta? Mai sînt răniți în ceata noastră. Să le ducem și lor...

— Am și o alifie gata făcută: tămăduiește rănile. Am să-ți dau din ea. Și-ți fac îndată și oblojeală de-asta.

— Să te ocolească mereu necazul, îi mulțumi Memed.

Haiducii se pregătiră de drum.

— Mă tot minunez de tine, Indje Memed. De loc nu semeni cu un haiduc. Dar ce să-i faci! Cînd omul n-are noroc... Ăsta-i omul, nu se știe cîtă amărăciune e în sufletul fiecăruia...

— Rămîi sănătos! își luară rămas bun de la el cei doi flăcăi.

— Drum bun! Și, din cînd în cînd, mai treceți pe la mine, să mai stăm de vorbă.

Oaspeții duceau în ambele mîini cîte o traistă doldora cu piine, brînză, unt, și, pe deasupra, și cu leacuri pentru cei răniți.

— Bun om, spuse Djabbar.

— Și încă ce bun!... Doamne, Djabbar — se schimbă deodată la față Memed — cum de-am uitat! N-am înapoiat omului hainele!

— Nu te mai gîndi la asta! Doar nu le-am furat. Am uitat...

— Nu se poate. Hai să ne-ntoarcem și să i le dăm, stărui Memed.

— Kerimoglu are dreptate, spuse Djabbar rîzînd. Nu semeni de loc cu un haiduc.

— Ce să-i faci! Nu oricine se naște haiduc...

— Fie! Să ne-ntoarcem să i le dăm înapoi!

Intrară în tabăra nomazilor, tot într-o fugă. Kerimoglu îi întîmpină uimit, chiar la ușa cortului.

— Ce-i? De ce v-ați întors?

— Ne duceam îmbrăcați cu straiele tale. Ți le-am adus îndărăt, îi răspunse Memed.

— Și eu care m-am temut de cine știe ce! Straiele vi le dăruiesc. Nu trebuie să le scoateți!

— Se poate?

— Ba bine că nu. Sigur că se poate. Să nu le primiți, dacă vreți să mă supăr.

Cînd ajunseră la stînci, cobora întunericul. Departe, sus de tot pe creste, scînteia o pară de foc.

— Frățioare, spuse Djabbar, pesemne că acolo-s ai noștri...

— Ai noștri?!

— Firește că da. Cine mai aprinde-un foc atît de mare? Mă prind pe ce vrei că Durdu a pus să se aprindă, cu dinadinsul, un foc uriaș ca ăsta, ca să-i facă în ciudă lui Asîm Ceauș.

— N-am putere nici să mă mișc, Djabbar. Dă-le tu de veste!

Vîrîndu-și două degete în gură, Djabbar șuieră prelung.

— Măi Djabbar, ăsta zic și eu că-i fluierat, nu glumă! Se aude cale de-o poștă, zău așa!

După puțin timp, dinspre foc răsună o descărcătură de armă, urmată îndată de-o salvă.

— S-o fi întîmplat ceva? se neliniști Memed.

— Petrece căpetenia. Cînd e vesel, trage într-una.

Nimeni nu răspunse la semnalul lor, ceea ce-i înciudă pe amîndoi.

Se apropiară de ceată, lac de năduşeală, sfîrşiţi. Toţi haiducii, cu Deli Durdu în frunte, îi întîmpinară, ridicîndu-se în picioare. Deli scoase pistolul din teacă:

— În cinstea voastră, zise el şi slobozi cîteva gloanţe. Dac-aţi mai fi întîrziat niţeluş, am fi murit cu toţii de foame. Ia uitaţi-vă la Redjep Ceauş cum mai geme! Nu din cauza rănii, ci de foame, zău că de foame!

Vîlvătăi mari cît un stat de om unduiau în văzduh, împletindu-se unele cu altele. Buştenii trosneau; în jur, plutea un miros plăcut de lemn ars, îmbibat cu sevă. Lemnul verde se-aprinde greu; vreme îndelungată se împotriveşte, răsucindu-se într-una în mijlocul flăcărilor. Apoi, dintr-o dată, se despică drept în două, mistuindu-se în vîltoarea focului.

Prima grijă a lui Memed fu să se ducă la căpătîiul lui Redjep Ceauş.

— Cum te mai simţi, nene?

— Rana mă doare rău, gemu haiducul. Nu mai scap eu din asta. Mă prăpădesc... Sînt pe jumătate mort...

— Dar tu, frate Horali?

Cum deschise gura, Horali începu să împroşte cu înjurături:

— Fir-ar să fie gloanţele şi haiducia... Dracu să ia satele, copacii, tot pămîntul... stîncile... Fir-ar rana lui Abdi Aga să fie... Ei, ai auzit? Abdi Aga, ticălosul ăla înrăit, n-a murit, Memed! Nu te-amărî, bre, frăţioare, avem noi grijă de pezevenghiul ăla bătrîn. Nu-ţi face inimă rea... Mama lui de nepotu-său! Ala a murit însă!

— Frăţioare, ţi-am adus oblojeli pentru rană. Sînt de la Kerimoglu. E-un om dintr-o bucată. Le-a făcut cu mîna lui. Tămăduieşte rănile în două zile...

— Mama ei de alifie...

— Nu vorbi aşa, Horali. Poate c-o să-ţi facă bine.

— Dar-ar Alah să fie aşa! se domoli rănitul.

— Şi Kerimoglu ăsta al tău, ce s-a lăudat atît cu leacurile lui! se ridică într-o rînă Redjep Ceauş. Dacă mi se vindecă rănile într-o lună, eu sînt mulţumit.

Memed le obloji amîndurora rănile şi numai după aceea se aşeză şi el lîngă foc.

— Ooof! Aşa-s de ostenit!...

— Auzi, Memed, ce spune Djabbar despre tine? C-ai rămas cu gura căscată cînd ai văzut cum arată cortul pe dinăuntru, îl necăji Deli Durdu.

— Grăiește adevărat. N-am mai văzut așa ceva. Un colțișor de rai, nu altceva...

— Ce, te joci cu el? Unu-i Kerimoglu! O arată și numele: fiu de nobil! Slăvitul Kerimoglu... Dacă la el în cort n-o fi așa, la cine să fie! îl lăudă mai departe Djabbar.

— Tu îl știai mai de mult? îl iscodi Durdu.

— Din auzite: putred de bogat. Și-am văzut și cu ochii noștri... Are bani cu duiumul... milioane...

— Ce oameni buni mai sînt pe lumea asta! spuse Memed. Uite, Kerimoglu ăsta s-a gîndit la toate cîte aveam nevoie. Mi-a doftoricit rana, ne-a dat de mîncare pe săturate, a pus să ni se spele straiele, și pe deasupra, ne-a dăruit și cîte un rînd de schimburi...

— E un agă foarte mare, întări și Djabbar.

— Dacă-i așa de pricopsit și de vestit, noi de ce n-am auzit încă de el?

— El e căpetenia nomazilor. Duc viață de pribegi... Tabăra lor se mută dintr-un loc într-altul... îl lămuri Djabbar pe Durdu.

— Îi privește cum trăiesc, se înfierbîntă Memed. Vorba e că-s oameni inimoși. Să vedeți stîlpul din mijlocul cortului! E lucrat numai în fildeș și sidef!

— Cum? În fildeș și sidef? sări Durdu. Fir-ar maică-sa să fie! Va să zică-i bogat, păcătosul? Auzi! Stîlp de fildeș și sidef!

— Parcă-i doar asta! Cortul lui e-atît de mare, că zece-cincisprezece stîlpi abia-l susțin. Iar nora care ne-a adus mîncarea avea la gît o salbă cu peste cincizeci de galbeni. I-un om și bogat, și bun. Are-o față așa de blajină! se însufleți Memed.

— Și ce uimit a fost cînd a auzit că tu ai tras în Abdi Aga! Nu-și mai lua ochii de la tine. Te mînca cu privirea. Îți amintești, Memed?

— Într-adevăr... Cum se mai uita!...

Durdu nu mai întrebă nimic. Se uita fix la flăcări, cufundat în gînduri, într-o muțenie deplină. Așa îi era obiceiul: înainte de a lua o hotărîre, își pironea privirile pe ceva — om, arbori, floare, pasăre, pușcă, foc — și rămînea așa cu ceasurile, fără să se clintească.

Cînd tăcea el, amuțea toată ceata.

— Hai, duceți-vă la culcare! îi repezi într-un sfîrșit cu asprime pe ceilalți. Noaptea asta o să stăm de strajă Horali, eu și Redjep Ceauș.

In asemenea clipe, era cuminte să nu i se răspundă nici o vorbă lui Durdu, altfel îndrăznețul ar fi plătit-o cu viața. De-ar fi fost însuși tatăl său, l-ar fi omorît fără preget. Haiducii se îndepărtară deci tăcuți și se culcară la picioarele stîncii.

Horali tot mai scăpa cîte o înjurătură din cînd în cînd. Cît despre Redjep Ceauș, el încetă cu gemetele.

Sînt unii oameni care par născuți să placă tuturor. Parcă numai pentru asta au venit pe lume. Așa era Redjep Ceauș. Au ei oare vreo însușire în plus față de semenii lor, care să îndreptățească iubirea celor din jur? Aș! De pildă, Redjep Ceauș. E vorbăreț? Nu. Foarte vesel? Da de unde! E glumeț, zglobiu ori neînchipuit de bun față de ceilalți? Nu. Oamenii ca el sînt înzestrați, încă de la naștere, cu o taină care-i apropie de orice suflet; au ceva care atrage, fără să-ți dai seama ce anume. Redjep Ceauș se afla de trei ani în ceata lui Durdu, spre uimirea tuturor, căci, pînă atunci, nu rămăsese mai mult de două luni într-un loc.

Cînd s-au cunoscut, Redjep Ceauș îi spusese lui Deli Durdu:

— Uite ce-i, măi, Deli! Dacă ai fi și tu unul din ticăloșii ăia ce se cred deștepți, nu știu zău dacă aș rămîne și la tine mai mult de două luni. N-aș intra în ceata ta. Atotștiutorii ăia s-au priceput să cadă în cursă și să fie la cheremul gloanțelor. Ai înțeles?

— Chiar foarte bine.

De atunci, Redjep Ceauș nu mai deschisese niciodată vorba despre asta. El nu-și ridicase glasul împotrivă, la nici o fărădelege a lui Deli. De cîteva ori fusese rănit fără rost și totuși nu-i adusese nici o învinuire.

Despre viața sa nu se știa nimic precis. Vorba lui amintea de părțile Antepului, dar nici asta nu însemna mare lucru. Pare-se că locuise un timp mai îndelungat la Antep căci în discuții aducea adesea vorba despre el.

Umblau fel de fel de povești pe seama lui Redjep Ceauș. După unii, Redjep Ceauș, sculîndu-se într-o noapte, a spus: „Nevastă, ia dă-mi pușca aia a mea. Și pregătește-mi și merinde, că eu plec." Femeia i-a adus pușca și i-a pregătit și de-ale gurii. Redjep și-a uns cu grijă arma, și-a în-

cins cartușierele și a mai zis: „Femeie, dă-mi căciula aia veche. Că eu mă duc în munți. Rămîi cu bine!" Femeia a rămas trăsnită: „Omule, ai înnebunit?! Cine-a mai pomenit să te scoli în puterea nopții din pat și să apuci drumul munților?" „Așa-mi cere inima, muiere. Te las cu bine." Și fără altă vorbă, a plecat și dus a fost. Nu s-a mai întors vreodată.

Alții ziceau că Redjep Ceauș s-a înfuriat tare pe ginere-său pentru că i-a înjurat fata de tată. Intr-o zi, trecînd pe la ușa ginerelui, l-a auzit pe acesta spunînd fetei: „Mă... pe taică-tău!" De supărare, a plecat în munți. Nu s-a îndurat să-și ucidă ginerele și-a preferat să plece.

În sfîrșit, după spusele altora, Ceauș, deși cu dare de mînă, nu se împăca cu plata impozitelor. Cînd venea perceptorul, se îmbolnăvea de inimă rea și cădea la pat. De aceea, ziceau, ar fi luat el calea munților, ca să scape de dări. Mai umbla vorba că și-ar fi omorît soacra și după aceea s-ar fi făcut haiduc. Fiecare istorisea ce-i trecea prin minte; era greu de spus ce era adevărat și ce născocire.

Dacă atunci cînd și-a luat lumea-n cap avea sau nu vreo vină, nici asta nu se știa precis. Dar, oricum s-or fi petrecut pe atunci lucrurile, e neîndoios că, dacă ar fi fost prins acum, ar fi luat pe puțin treizeci de ani de pușcărie. Numele său era amestecat în nenumărate jafuri, ciocniri, crime, tîlhării la drumul mare!

Soarele răsări și se ridică de o suliță pe cer, dar Durdu tot mai dormea, deși nu-i era în obicei să doarmă ziua. Se făcu amiaza și el tot nu se trezise. „Fără doar și poate că e ceva cu Deli. Niciodată nu doarme pînă la vremea asta. Cu siguranță c-o să dea vreo lovitură. Numai înainte de a săvîrși cine știe ce isprăvi — o dată pe an, sau chiar mai rar — doarme atîta. Dar unde-o fi avînd de gînd să prade?" se întreba Djabbar, așteptînd nerăbdător să vadă ce se va petrece.

Redjep Ceauș se simțea mai bine; în dimineața aceea era plin de voie bună. Cînta mereu cu vocea sa bătrînă, răgușită.

— Ia ascultați, măi, copii, spuse el, treziți-l pe Deli, să luăm și noi ceva în gură.

— Eu unul, nu mă amestec, mărturisi Memed.

— Nici eu, i se alătură Djabbar.

In schimb, Güdükoglu se duse drept la Deli:

— Durdu Pașa, trezește-te! Haide, Durdu Pașa!

Cuvîntul „pașă" cu care Güdükoglu i se adresa de fiecare dată îl ungea la inimă pe Deli. In ceată, Güdükoglu avea cîteva îndeletniciri numai ale lui. Astfel, el era măscăriciul recunoscut al lui Durdu.

— Trezește-te, pașă! E trecut de amiază, pașă! îi tot da zor acum Güdükoglu.

Într-un tîrziu, frecîndu-se la ochi cu amîndoi pumnii, Deli se ridică alene:

— Să mîncăm repede și să plecăm.

— Cu bolnavii noștri ce facem? îl întrebă Djabbar. Redjep Ceauș și Horali sînt destul de greu răniți.

— Ei! Cum vă mai e? Sînteți în stare să mergeți cu noi?

— Eu unul, merg, spuse Redjep Ceauș. M-au mai slăbit durerile.

— Și eu vin, spuse și Horali. Mama ei de rană!

Se așezară roată și mîncară în sfîrșit.

Cînd umbrele se înturnară de la miazăzi spre soarerăsare, coborîră la vale. Dinspre corturile nomazilor răzbăteau lătraturi de cîini.

— Incotro ne ducem? întrebă Memed, dar cum, în loc de răspuns, se alese doar cu o uitătură mînioasă, nu mai stărui.

Cînd căpetenia se îndreptă spre locul de unde se auzeau cîinii, Memed și Djabbar pricepură ce a pus la cale. Acesta din urmă îi șopti la ureche lui Memed:

— Nu-mi place căutătura lui Deli.

— Nici mie.

— Dac-o să se-atingă de Kerimoglu, noi ce facem?

Memed își punea aceeași întrebare.

In căutătura lui Durdu era ceva rău, neînduplecat. Arareori arăta chipul său atît de întunecat, de crunt, ca acum.

Incetinindu-și pașii pentru o clipă, îl întrebă pe Djabbar:

— Cîte corturi erau pe lîngă cel al lui Kerimoglu?

— Trei.

Ca și data trecută, cum ajunseră aproape de corturi, le ieșiră înainte cîinii mari, ciobănești. După ei, o zbughiră afară copiii, apoi femeile și în urmă, bărbații... In fruntea lor, Kerimoglu stă și zîmbește cetei de haiduci. Turme de mioare albe împresoară corturile... O revărsare orbitor de albă în jurul corturilor negre... Oile și mieii behăie, în timp ce cîinii le dau ocol, ca niște luptători gata oricînd să le apere. Cămilele stau culcate și rumegă în tihnă...

— Fiți bineveniți, oaspeți dragi. Ne bucură c-ați venit, îi întîmpină prietenos Kerimoglu, strîngîndu-le mîna fiecăruia.

— Bine v-am găsit, rîse deschis Memed, dar îndată zîmbetul îi îngheță pe buze. O bănuială amarnică nu-i da liniște. Oare ce-are de gînd să facă Deli ?

Arătîndu-i-l gazdei pe Durdu, spuse :

— Iată, el e căpetenia noastră.

Kerimoglu, care văzuse multe în viața lui, îi aruncă lui Deli Durdu o privire cercetătoare. Dar cum nu izbuti să desprindă nimic din înfățișarea acestuia, încercă să-l descoasă pe Memed.

— Cum îl cheamă ? îl întrebă el, în timp ce Durdu continua să înainteze fără să se uite în jur, cu o hotărîre încăpățînată.

— Deli Durdu.

— El e ? se miră Kerimoglu.

— Da, el.

Zîmbetul de pe fața purpurie a bătrînului se șterse. Privirea i se tulbură :

— Cînd pradă, pradă pînă la izmene, așa-i ?

— Așa-i, oftă Memed.

Durdu pătrunse în cort și se așeză uluit. Pe perete atîrna o armă încrustată. Uitîndu-se dușmănos spre Kerimoglu, Durdu mîrîi :

— Ia fă-ncoace pușca aia, s-o vedem și noi, agă. Să ne uităm și noi mai de-aproape la o pușcă de agă.

Ura care țîșnea din aceste cuvinte îi săgetă inima bătrînului. Presimțea o nenorocire. Chipul, uitătura lui Deli Durdu îl nelinișteau.

Aduse pușca și, întinzînd-o haiducului, îl întrebă :

— Să vi se-ntindă numaidecît masa sau mîncați diseară?

— Eu, agă, nu m-ating nici de mîncarea, nici de cafeaua omului pe care am de gînd să-l jefuiesc. Dacă-i beau cafeaua ori îi mănînc bucatele, nu-l mai pot prăda ! și zvîcni furios în picioare, urmat de ceilalți haiduci.

— Mănîncă și-apoi, de vrei, pradă ! Oricine poposește în casa lui Kerimoglu nu pleacă fără să se fi ospătat mai întîi, spuse bătrînul, cu vocea tremurată. O ușoară roșeață i se răspîndise de pe obraji pe restul feței. Puțin mai tîrziu, fruntea i se umplu de broboane de sudoare.

— Uite ce-i, Durdu Aga. Munții ăștia-s plini cu haiduci. Pînă acum, nici unul n-a jefuit casa lui Kerimoglu. Tu,

dacă ai hotărît s-o prazi, prad-o! Iată, casa lui Kerimoglu se află în faţa ta!

Memed şi Djabbar erau zdrobiţi, buimaci; parc-ar fi fost opăriţi cu apă fiartă.

— Nici eu nu mă asemăn cu vreun alt haiduc, spuse Deli Durdu.

Kerimoglu stătea nemişcat, la fel de mut, de încremenit, ca şi stîlpul cortului.

— Mai întîi fă banii-ncoace, agă, porunci Durdu.

Redjep Ceauş şi Horali care se ridicaseră în picioare o dată cu ceilalţi se aşezară îndărăt, urmărind cu o privire curioasă cele ce se petreceau. In ochii lui Redjep Ceauş juca o veselie de neînţeles.

Văzînd că Kerimoglu nu se urneşte din loc, Durdu se apropie încet de el şi, cu patul puştii, îl lovi cu putere peste umăr. Bătrînul căzu la pămînt. Durdu îl apucă de mînă şi-l ridică cu o smucitură.

In cealaltă despărţitură a cortului, femeile şi copiii plîngeau cu hohote.

— Să fim înţeleşi, agă. Tu eşti stăpînul familiilor din tribul Sacikaralî, nu şi al meu. Un singur stăpîn există în munţii ăştia: Deli Durdu!

Şi către Güdükoglu:

— Du-te cu el şi adu toţi banii pe care-i are. Vezi să iei şi galbenii din salbele femeilor. Ai înţeles?

— Am înţeles, paşă.

Una din însărcinările lui Güdükoglu în ceată era şi aceasta. Cînd mergeau la vreun jaf, el smulgea cel din urmă bănuţ: nu se da în lături de la nici o cazană. Era mare meşter în treburile astea. Un *kuruş* nu lăsa în urma lui. Secătuia totul. Cînd îl prinse pe Kerimoglu de braţ şi-l trase după el, Güdükoglu era de-a dreptul fericit.

— Hai, vino, viiino, Kerimoglu. Arată-mi unde-ţi ţii banii. Ori, de nu, un glonte de-al lui Güdükoglu îţi face de petrecanie.

— Kerimoglu! îi strigă Durdu. Alege: ori viaţa, ori toţi banii pe care-i ai...

Apoi, văzînd mulţimea de femei şi copii adunată la intrarea cortului lui Kerimoglu, ieşi afară şi ţipă:

— Hai, căraţi-vă la corturile voastre! N-aveţi teamă: o să vă vină şi vouă rîndul, acuşica!

Kerimoglu căută spre Memed şi Djabbar care erau în spatele lui. Memed îşi plecă ochii în faţa privirii sale doje-

nitoare. „Asta așteptam eu de la voi?“ păreau că spun ochii mîhniți ai bătrînului, în colțul cărora străluceau lacrimi. Apoi porni înaintea lui Güdükoglu. Cînd trecu în cealaltă despărțitură, făcu semn uneia dintre femeile care, vîrîte una într-alta ca oile, plîngeau:

— Deschide sipetul. Scoate toți banii și dă-i omului ăstuia. Tot aurul pe care-l aveți pe voi, brățări, inele, scoateți-le și dați-mi-le mie.

Bătrînul își dăduse seama că Deli Durdu n-ar fi lăsat un bănuț de argint și pentru asta hotărîse să-i dea de bunăvoie tot ce avea în tabără.

Güdükoglu puse în mîna lui Durdu un teanc de bani de hîrtie și un săculeț cu aur. În acest timp Kerimoglu strînse brățările, inelele, colanele, galbenii din care erau făcute gătelile pentru cap și le aduse haiducului.

— Gata? N-a mai rămas nimic? îl întrebă Durdu pe Güdükoglu.

— Nimic.

La jafurile de pînă acum, cînd Durdu îl întreba pe Güdükoglu dacă n-a mai rămas nimic, acesta răspundea: „S-ar mai găsi cîte ceva, pașă“ și, scotocind casa de mai multe ori, smulgea tot ce mai afla rătăcit prin cine știe ce ungher, și numai la urmă făcea un semn că a stors totul. Güdükoglu pricepea fără greș după chipul omului dac-a mai rămas ceva ascuns pe undeva.

— Ești un om cu cap, Kerimoglu! Ne-ai dat cu mîna la tot avutul, pînă la ultimul bănuț. Ai priceput că nu există scăpare: dacă nu ne dădeai tu singur, luam noi cu forța. Dintre toți oamenii pe care i-am prădat, n-am întîlnit nici unul mai deștept ca tine.

Kerimoglu părea o stană de piatră. Pe fața-i ca de ceară, numai buzele tremurau.

Glasul lui Deli Durdu tună din nou tăios, poruncitor, îndărătnic:

— Obiceiul lui Deli Durdu e să prade oamenii și de izmenele de pe ei. Hai, scoate tot ce ai pe tine!

Kerimoglu nu se urni din loc.

— Cu tine vorbesc. Scoate-ți hainele!

Cum Kerimoglu parcă nici nu auzea, Durdu se înfurie. Fierbînd de mînie, se tot învîrtea din ce în ce mai iute în jurul bătrînului și, pe neașteptate, îi dădu un pumn în ceafă și cîteva paturi de armă în piept... Kerimoglu se clă-

tină pe picioare dar, cînd să cadă, Durdu îl apucă de braț și-l mai lovi încă o dată și încă o dată, cu sete.

— Scoate-ți-le! șuieră el.

— Nu-mi face una ca asta, Durdu. Pînă acum nimeni n-a cutezat să-l jefuiască pe Kerimoglu. N-o să rămîi nepedepsit! grăi cu amărăciune bătrînul.

Vorbele lui îl scoaseră și mai mult din sărite pe Deli. Începu să-l lovească unde nimerea și, cînd bătrînul căzu, se năpusti asupra lui și-l călcă în picioare.

— Nu-mi face una ca asta. Ai să-ți primești pedeapsa! spunea într-una Kerimoglu.

— Știu și eu prea bine c-am să fiu pedepsit. De-aia-ți și iau acum și izmenele de pe tine. Cel puțin să se spună că Durdu a cutezat să ia și izmenele unui coșcogeamite agă. Ai înțeles?

Atrase de zgomot, cîteva din femeile care plîngeau în încăperea învecinată, intrară înăuntru. Una se aruncă peste Kerimoglu, țipînd. Güdükoglu o apucă și-o zvîrli cu putere cît colo.

— Dacă n-ai să rămîi gol-goluț, dacă nu te dezbraci singur pînă la piele, te omor.

— Nu-mi face una ca asta. Nu-mi face rușinea asta în mijlocul alor mei.

O clipă își îndreptă privirea rugătoare spre Indje Memed. Acesta tremura cumplit, mușcîndu-și buzele. Uitătura bătrînului făcu să i se aprindă ceva în suflet; în ochi îi apăru iarăși scînteia aceea mistuitoare. Se întoarse spre Djabbar. Acesta își mușca buzele, pînă la sînge; așa făcea ori de cîte ori se mînia peste măsură.

— Nu-mi face rușinea asta, Durdu Aga! Nu mi-o face! repeta în neștire bătrînul, în timp ce Durdu răcnea din răsputeri:

— Dezbracă-te ori dacă nu... Și-și propti țeava puștii de gura lui Kerimoglu.

Chiar în aceeași clipă, Memed se aruncă afară din cort:

— Nu te mișca, Deli Durdu, că trag, strigă el. Nu te supăra, da' trag. Ceea ce faci tu...

Din spatele său se auzi vocea batjocoritoare a lui Djabbar:

— Nu te mișca, Durdu Aga! Lasă-l numaidecît în pace pe Kerimoglu și du-te. Altfel, trag. Multe ne-au legat pînă acum! N-aș vrea să ți se tragă moartea de la noi.

— Să nu ți se tragă moartea de la noi... întări și Memed.

Luat prin surprindere, Durdu șuieră printre dinți:

— Așa care va să zică!

Și punînd arma la ochi, trase două focuri.

Se întunecă de-a binelea.

— Ei, Deli Durdu, nu se trage așa cu arma! strigă Memed și pe la urechea lui Durdu țiuiră două gloanțe.

— Lasă omul și du-te. Ajunge ce i-ai făcut. Asta-i silnicie curată. Hai, lasă-l și du-te!

— Așa va să zică, Indje Memed? De-ăștia-mi ești?

— Dacă ți-e dragă viața, dă-i drumul lui Kerimoglu și pleacă! îi porunci Memed.

Durdu mai izbi o dată cu piciorul în bătrînul care zăcea la pămînt:

— Haidem, fraților, să mergem!

Afară zări umbra lui Memed pitulată într-o groapă:

— Să ții minte, Indje Memed! N-am să ți-o iert niciodată. Și ție la fel, Djabbar!

Ultimul haiduc care ieși din cort fu Redjep Ceauș. Se apropie de adăpostul celor doi răzvrătiți și rosti tare:

— Mi-a plăcut mult purtarea voastră, băieți. Ia ziceți, să rămîn și eu cu voi?

— Cum nu, Redjep Ceauș. Rămîi! îl rugară ei.

— Ha! Așadar și tu, Redjep Ceauș!? îl mustră Durdu.

— Și eu, Durdu Aga.

— Atunci nici pe tine n-am să te cruț, Ceauș!

Ceata se îndepărtase cu vreo cincizeci de metri, cînd Durdu, aruncîndu-se la pămînt, urlă:

— Puneți mîna pe arme, fraților. Acum aci ni se hotărăște soarta: ori murim, ori trăim.

Asupra lui Memed și Djabbar începură să plouă cu cîte șase focuri deodată. Ei însă, cunoscîndu-l, prevăzuseră că Durdu îi va ataca. De aceea, nu se clintiseră nici cu un deget din groapa în care se adăpostiseră.

— Durdu Aga, strigă Memed, mai bine vezi-ți de drum. Lasă copilăriile...

— Ori voi, ori eu...

— Cată-ți, măi, de drum, îl sfătui și Redjep Ceauș. Nu te ține de capul băieților ăstora. Și-așa ai dat de belea cu jefuirea lui Kerimoglu. Acum tot tribul Sacikaralî a și aflat vestea și e în picioare. N-o să treacă mult și-or să întoarcă

munții cu susu-n jos. Un purice n-o să mai scape. Hai, cată-ți de drum...

— Lasă-ne și du-te! stărui Memed.

— Să nu-ți vie moartea din mîna noastră! zise și Djabbar.

Impușcăturile încetară.

— Pleacă, nemernicii! spuse Djabbar. Se duc să-și împartă aurul lui Kerimoglu.

— N-au decît! N-o să le meargă. Tribul Sacikaralî o să se răzbune crunt. Cît ai clipi, tot muntele o să se însufleţească. Dacă bătrînul batjocorit e cu adevărat Kerimoglu, șeful triburilor nomade, atunci oamenii lui or să răscolească piatră de piatră.

— Ar trebui să mă duc la Kerimoglu... Și ce să-i spun? Cum să-l mai privim în față? se frămînta Memed.

— Omul ne-a făcut bine și noi l-am răsplătit cu rău... Ce-am putea să-i spunem? „Ți-a plăcut ce ți-am făcut? Iată, asta-i ce numim noi bărbăție. Așa facem noi cînd jefuim omul." Asta să-i spunem? Mai bine lasă, Memed! Să plecăm fără să mai dăm ochi cu el!

— Ce să-i spun, ce-aș putea să-i spun lui Kerimoglu?... se frămînta Memed.

Se sculă din groapa în care stăteau culcați și se îndreptă spre cortul lui Kerimoglu. Din el răzbătea o larmă nemaipomenită, un vălmășag de țipete și bocete. Intră înăuntru. Cîteva femei aplecate peste un lighean spălau capul însîngerat al bătrînului, blestemînd într-una.

— Kerimoglu Aga, spuse Memed și îndată toate capetele se întoarseră spre ușă. Lui Memed îi veni să fugă, dar se stăpîni.

— Aga, bîigui el. Iartă-ne! N-am știut că se va întîmpla așa!

După aceste cuvinte o rupse la goană.

— Nu pleca fără să iei cina. Nu pleca! striga după el bătrînul.

Memed se duse tot într-o goană la Djabbar:

— Hai, ridică-te! Ridică-te și să plecăm! Un minut nu mai rămîn aici. Așa mă doare inima de omul ăsta... Mi se sfîșie sufletul...

— Ce putere aveam... S-a întîmplat, s-a întîmplat și gata!

— Ar fi trebuit să-l ucidem pe Deli!

— Nu-i ușor să-l omori, Memed. E-o fiară. Altfel eu... l-aș fi lăsat eu așa?

— Ce putea face după ce-l păleau gloanțele?

— Dar nu-l atingea nici un glonte! N-am mai întîlnit vreodată un om ca el.

— Într-adevăr — întregi și Redjep Ceauș spusele lui Djabbar — omul ăsta are ceva. Tot ce face rămîne nepedepsit. Dac-ar fi săvîrșit altcineva faptele lui, n-ar fi putut viețui mai mult de-o zi. Are el ceva. E bine că ne-am despărțit de el, dar ce om curajos! Avea un fel de a-și aștepta moartea în fiece clipă!

— Iacă, asta m-a făcut și pe mine să șovăi... Pentru asta nu l-am putut omorî... Altfel... recunoscu Memed.

— Oricum ar fi... E ceva cu omul ăsta...

— Hai să ne oprim aici și să dormim două ceasuri.

— Ce-a mai rămas, bre, Ali! La prînz ajungem în sat la mine. O să mîi la noapte acasă la noi. Și mîine dimineață, te scoli și-o pornești la drum... Pe la chindie, gata și satul tău...

Ali era deșirat și atît de slab, că te-așteptai să-l dea jos cea mai ușoară boare. Avea fața lungă, ciupită de vărsat.

— Nici măcar un minuțel n-am răbdare să stau — reluă Hasan. Sînt patru ani de cînd nu mi-am mai văzut casa.

— Și eu la fel, dar...

— Eeei?

— Pic de osteneală.

— Ia! Se-aude șopot de apă... Du-te și spală-ți fața. Trece...

— Da, apa rece alungă oboseala...

— Mă gîndesc la apa de la noi din sat. Mai se-aseamănă alta cu ea?! E ca gheața. Țîșnește de sub pămînt albă de tot, ca laptele... Altădată, chiar deasupra ei, se afla un platan cît toate zilele. L-am văzut și eu, cu ochii mei. Într-o zi, ploua. O ploaie neagră, întunecată... Deodată pe cer izbucni o pară de lumină verde... Și toată s-a scurs peste copac... Cînd ne-am uitat, platanul nu mai era la locul lui. Se prefăcuse în cenușă... Zău, doar am văzut cu ochii mei... Scrum s-a făcut. Nimic n-a mai rămas din el... Nici măcar locul unde a stat nu se mai cunoaște.

— Trei ani încheiați, trei ani lungi m-am chinuit în Ciukurova, da'pîn'la urmă, am cîștigat, frate dragă! grăi Ali.

Tot drumul, Ali povestise cel puțin de o sută de ori aceleași lucruri despre Ciukurova, cu aceleași cuvinte... cum a pus deoparte bani, îndurînd nesfîrșite suferințe, ce-are de gînd să facă cu ei. Și Hasan zicea înainte despre satul său, despre băiat, despre platanul prefăcut în scrum, despre Ciukurova și despre stăpînul său de acolo. Cînd isprăveau ce aveau să-și spună, mergeau o vreme tăcuți, apoi din nou se așterneau pe vorbă luînd totul de la capăt...

Ali continuă:

— Din bani, două sute de lire îi dau lui socru-meu[1] și mi-aduc mireasa acasă. Cu ăilalți îmi iau o pereche de boi. Am să-i fac și maică-mi o bundă. Suferă de frig, sărăcuța de ea. Am să dezvelesc casa și-i fac un acoperiș nou. Casă-i aia! Să vezi cînd încep ploile! Te plouă înăuntru ca afară... fir-ar a dracului să fie!

— Casa drege-ți-o neapărat, frate Ali. Nu-i nimic mai rău decît să-ți plouă în casă. Asta nu-i de răbdat.

— M-am topit în Ciukurova. Am ars de viu. Blestemat ținut! Perpelește omul ca pe jar, ca în frigăruie... Lua-o-ar dracu s-o ia! Am căpătat niște friguri!... Iarna asta o să avem de furcă, nu glumă!

— Și eu am friguri, spuse Hasan.

— Numai gîndul c-o să-mi aduc nevastă în casă, c-o să am o pereche de boi și c-o să-i iau mamei o bundă groasă m-a ținut în viață. Altminteri, aș fi putut îndura atîtea suferințe?

— Sigur că nu, îi dădu dreptate Hasan. Apoi luă el vorba lui Ali din gură:

— Frățioare, dac-o ținem tot așa, mîine, chiar în vremea prînzului, ajungem la fînațul satului meu...

— Acolo...

— Acolo, ceva mai departe, în mijlocul cîmpiei...

— I-un copac...

— Mare. Vuiește la cel mai lin vîntișor.

— Cum treci de copac...

[1] După tradiție și Coran, soțul este obligat să-și cumpere soția plătind viitorului socru sau în lipsa acestuia, tutorelui, o contravaloare fixată prin contractul de căsătorie.

— Pe partea stîngă...

— Se vede un cimitir năpădit de ierburi...

— Cu pietrele de mormînt culcate una peste alta...

— Ai uitat să pomenești de copacul din inima cimitirului, îi aduse aminte Ali.

— În ziua-n care am părăsit satul, nu știu cine sădise în mijlocul cimitirului un copăcel gros cît încheietura mîinii, cu frunzele veștejite.

— Sărăcuțul! Singur-singurel...

— Așa-i.

— Dacă nu s-a uscat... reîncepu Ali.

— E ditai copacul, sfîrși Hasan. Cînd am să trec pe lîngă cimitir, o să mă vadă careva.

Ali îl îndreptă:

— Nu careva. Bekir al lui Kördje o să te vadă.

— Bekir mă vede primul, că el vine de stă toată ziulica pe lespezile cișmelei. Își ține ochii pironiți pe apa care curge gîlgîind, și se tot gîndește.

— Ăsta-i obiceiul lui, așa-i?

— Da, ăsta-i e obiceiul.

— Bekir dă de veste acasă: „A venit Hasan!"

— Maică-mea, cocîrjată...

— Cu genunchii îndoiți...

— O pornește în întîmpinarea mea.

— Dar băiatul?

— Hai să stăm oleacă aici.

Se așezară. Hasan era un om slab, uscat, pirpiriu. Printre buzele răsfrînte i se zăreau dinții uriași. Genele-i albe, ca prăfuite, îi dădeau o înfățișare ciudată. Era îmbrăcat de sus pînă jos în straie noi, de la șalvarii albaștri din țesătură de bumbac care mirosea a fabrică și pînă la șapca înfundată pe cap de parc-ar fi fost a altuia. Avea și încălțări noi — niște pantofi fără ștaif pe care și-i cumpărase la Adana — dar nu se putuse hotărî să și-i pună în picioare, la drum. De-aceea, peste ciorapii groși, cu desene colorate, pe care și-i luase cu sine din sat, fără să-i poarte, trăsese opinci din piele netăbăcită; minteanul cu flori roșii i se potrivea de minune.

— Da' știu c-am ostenit, spuse el.

— Am ostenit, dar...

— Hai, scoală! Pentr-un drumeț ajunge atîta hodină... Știi cum spun bătrînii...

— Călătorului îi șade bine cu drumul.

— Cînd mă gîndesc c-o să intrăm în sat, frăţioare! Fiu-meu are acum şase ani. Cînd am plecat, avea doi, Acum...

— Acum are şase.

— O dată cu maică-mea îmi iese în cale şi băiatul...

— Băiatul o să-ţi spună tată. După aia sosim acasă...

— Toţi sătenii or să dea buluc peste mine. „Ei, ia spune, Hasan *efendi*, cît ai cîştigat în Ciukurova?" Eu de colo: „Nimic. Ce-i de cîştigat acolo! Degeaba am plecat din sat..."

— Eu, a doua zi, mă scol în zori, mănînc fiertura făcută de maică-ta şi, sătul, o întind mai departe...

— După ce-ai plecat tu, Ali, îmi iau şi eu copilul cu mine şi mă duc în satul vecin, să iau o pereche de boi voinici, cu coarnele încovoiate. După aia curăţ de pietre, cu răbdare, una cîte una, toată tarlaua pietroasă de pe malul rîului.

— O dată isprăvită treaba asta, ari ogorul de două-trei ori la rînd. Ca în Ciukurova. Mărunţeşti pămîntul pînă-l faci ca făina. Şi după aia, semeni.

— Şi se-nalţă un grîu! O mîndreţe!

Fu rîndul lui Ali să-şi depene visurile:

— Pentru bunda mamei... Mă duc la Göksün şi cu mîinile mele o dau la cusut la croitorul de-acolo...

Hasan se aplecă spre Ali atît de mult, că-i simţi răsuflarea peste obraji:

— Cum ajungi, înainte de orice altceva, să-ţi aduci logodnica acasă.

— Mult a avut de aşteptat, săraca. Anul ăsta se-mplinesc şase ani de cînd ne-am logodit. Abia sosit, pun banii cuveniţi în palma lui taică-său. Chiar a doua zi...

— Cu asta ai să faci un lucru bun, frate...

— Şi într-o zi, am să uit toate cîte le-am pătimit în Ciukurova.

Ca să suie mai uşor povîrnişul, îşi încetară vorba. Cînd trecură de culme, în faţă li se desfăşură un şes lung de tot, în mijlocul căruia se legăna leneş o dîră mare de fum.

Pe neaşteptate, din marginea drumului, un glas poruncitor însoţit de ţăcănitul unei arme sparse tăcerea. Se opriră locului, nedumeriţi.

— Nu vă mişcaţi!

— Sîntem pierduţi! şopti Hasan.

— Pierduţi! repetă Ali.

— Să-ncercăm să fugim. Dac-o fi să ne omoare, ne omoară și gata. Mai bine morți decît să fim jefuiți. Dac-avem norocul să nu ne nimerească, ajungem la ai noștri.

— Hai! se învoi Ali.

O luară la fugă, dar, cum din urmă se trăgeau la gloanțe cu nemiluita, se aruncară iute la pămînt, țipînd înspăimîntați.

— Rămîneți unde vă aflați. Nu faceți nici o mișcare. Venim la voi! strigă iarăși glasul necunoscut către cei doi țărani înlemniți de frică.

Memed, Djabbar și Redjep Ceauș se iviră tustrei deodată și, alergînd, se apropiară de drumeți.

— Ridicați-vă în picioare! le porunci Memed.

Se sculară încet, mai mult morți decît vii.

— Dincotro?

— Din Ciukurova, frate! răspunse Hasan.

— Intocmai de-acolo, întări și Ali.

— Atunci sînteți plini de bani — rîse Djabbar. Ați picat la timp. Fără voi am fi murit de foame! Hai, scoateți banii!

— Mă nenorocești! spuse Hasan. Patru ani bătuți pe muchie...

— Scoate-i!

— Mai bine omoară-mă, agă!

— S-au împlinit șase ani de cînd m-așteaptă logodnica. Te rog, fă-ți milă și omoară-mă! grăi și Ali.

— Sînt șase ani! îi dădu dreptate Hasan.

Djabbar își vîrî mîna la subsuoara lui Hasan și scoase o legăturică năclăită de sudoare. Cînd o deschise, dădu de o hîrtie ceruită în care erau împăturite mai multe bancnote.

— Ia te uită ce de bani! Și cum i-a mai ascuns! se miră el.

— Descarcă-ți pușca în gura mea! Hai, îndură-te și ucide-mă! Nu pot să mă duc la ai mei cu mîna goală!

— După șase ani să mă-ntorc tot fără nimic? Nu-i cu putință. Ucideți-mă. Fără bani nu mai am ce căuta acasă! grăi Ali.

— Patru ani încheiați am băut apa otrăvită a Ciukurovei. Am căpătat friguri... Incă le mai port în sînge...

— Indurați-vă și ridicați-mi zilele! se rugă Ali.

— Omorîți-ne, ce mai stați?!

Ochii lui Memed se umplură de lacrimi.

— Nu vă speriați — le spuse el, prietenos — nimeni nu se atinge de gologanii voștri. Dă-i înapoi banii, Djabbar! Hai, ia-ți-i!

Lui Hasan nu-i venea să creadă. Întinse cu teamă mîna și, dîrdîind, își luă banii. Nu știa ce să zică. Îngăimă cu greu:

— Alah să vă dăruiască viață lungă! și izbucni în plîns.

— S-aveți parte de viață îndelungată! repetă Ali.

— Țineți bine minte ce vă spun eu acum: ocoliți șesul Ceanaklî. Acolo s-a cuibărit ceata lui Deli Durdu. Vă ia și izmenele de pe voi. Și-acum, noroc bun! le spuse Memed.

Vocea îi tremura atît de tare, încît nu fu în stare să rostească un cuvînt mai mult.

Hasan plîngea cu sughițuri, ca un copil. Plecînd, le spuse haiducilor:

— Rămîneți sănătoși, fraților! Fiți fericiți! Să v-ajute Alah să scăpați de munții ăștia și să vă-ntîlniți cu cine vi-e drag!

— Să v-ajute să-i revedeți pe cei dragi! le ură și Ali.

Și pînă ce pieriră din fața ochilor, mergeau ce mergeau, apoi se întorceau spre haiduci, îi binecuvîntau, mai făceau cîțiva pași și iar se uitau în urmă. Hasan nu contenea cu plînsul.

— Ajunge, bre, Hasan, îl dojeni Ali. Ce atîta plîns?

— Buni oameni mai sînt pe lume! Uită-te și tu la băiatul ăla cît o șchioapă. De n-ar fi fost el, blestematul ăla de uriaș ne seca de bani.

— Ei aș! spuse Ali. Nu i-ar fi putut lua!

— Dacă nu trecem prin Ceanaklî, nu izbutim s-ajungem în sat la mine decît doar peste două zile.

— Ce-i de făcut atunci?

— De-ar fi să-mi dea în dar toată cîmpia Ceanaklî, de-aș ști de bine că am zăbovi pe drum nu două zile, ci două luni, și tot n-aș pune piciorul pe-acolo, spuse Hasan.

— Dacă-i așa, apoi hai să stăm să ne hodinim ca lumea. De-aci încolo trebuie să ne ținem departe de drum. Să mergem numai prin coclauri.

In urma lor, Memed le spuse celorlalți:

— După ce le-am fi luat banii, cu-adevărat că s-ar fi bucurat dacă i-am fi ucis.

— Cum se mai ruga ăla înalt: „Omorîţi-mă şi omorîţi-mă!"

— Cine ştie cît s-au chinuit, ce nădejdi i-au ţinut în viaţă!?

— Ai văzut, logodnica îl aştepta de şase ani...

— Dacă s-ar fi dus prin Ceanaklî, ar fi căzut pradă lui Deli Durdu.

— Durdu e-o pacoste, dar... nu-şi isprăvi gîndul Djabbar.

Se aşezară din nou la pîndă acolo unde stătuseră mai înainte de trecerea lui Ali şi Hasan. Ceauş, care se ţinuse tot timpul deoparte, căsca la nesfîrşit; gîtul legat îi era ţeapăn şi strîmb.

— Cu mine se petrece ceva ciudat, băieţi. Simt în inimă ca o amorţeală, o răceală... Dacă mor... şi îndată tăcu, părîndu-i rău de cele spuse.

— Dintr-o rană ca asta nu moare omul, Ceauş! îl îmbărbătă Memed.

— Pune-ţi capul jos şi trage un pui de somn! îl sfătui Djabbar.

Ceauş îl ascultă; se lungi pe pămînt şi închise ochii.

După un răstimp, Memed se apropie de Djabbar, şi, ca şi cum i-ar fi încredinţat o mare taină, îi spuse:

— Djabbar, tu şi cu mine sîntem mai mult decît fraţi, nu-i aşa?

— Mai încape îndoială?! îi răspunse plin de bucurie Djabbar.

— Mă prăpădesc de nelinişte. Arde inima-n mine, frăţioare!

— Spune, Memed, ce te roade, poate că-mpreună om găsi leacul.

— Nu-mi găsesc liniştea de luni de zile, de cînd am auzit că pe Abdi Aga nu l-am omorît, ci doar l-am rănit. Ce-o fi păţit Hatce? Dar mama? Simt că mă topesc. Îngrijorarea mă arde... Cît am fost cu Durdu, s-au ţinut lanţ jaf după jaf, luptă după luptă... N-a fost chip să-mi trag niţeluş sufletul, să aflu ceva...

— Să mergem în sat şi să aflăm, frate Memed! Ce trebuie să te frămînţi atîta!

— Ghiaurul de Abdi n-a murit... Sînt sigur că i-a făcut vreo blestemăţie lui Hatce. În mine simt ceva care mă chinuie... o durere... o rană... Inima mă îndeamnă mereu: „Du-te, Memed... Du-te, nu mai sta!"

— Cum i-o fi mai bine lui Redjep Ceauș, plecăm... încercă să-l liniștească Djabbar.

— Neîncetat mă îmboldește inima: „Nu mai sta, Memed! Du-te! Du-te!"...

XIII

Pîn' la Helef, în cîmp, l-au coborît
Cu capul retezat, pe cel pîrît.
„Bineţe du-i copilei beyului!"
Doar cu Iraz, bătrîna,
Din munţi fă-mi semn cu mîna!

In Of, în Nukrak, muntele măreţ,
Grăsimea de vultur e leac de preţ.
„Bey din Besni, mă vezi căzut aci..."
Doar cu Iraz, bătrîna,
Din munţi fă-mi semn cu mîna!

La numai douăzeci de ani, Iraz rămăsese văduvă, cu un prunc de nouă luni în braţe.

La căpătîiul mortului, făgădui:

— Mă leg prin jurămînt să n-am parte de alt bărbat în viaţă.

Se ţinu de cuvînt. Nu se mai mărită niciodată.

După moartea lui Hüseyin, Iraz dădu copilul în grija unei rude și se-apucă de lucru. Munci singură ogorul rămas de la bărbat și într-o lună-l ară și semănă.

Cînd veni vara, strînse tot singură rodul cîmpului ei. Era puternică, tînără. N-o auzi nimeni văitîndu-se vreodată

Cu copilul în braţe se preumbla prin sat, și jucîndu-se cu el, spunea:

— Ce? Pruncușorul meu nu crește și fără ajutorul unchilor lui? Rîza al meu n-o să crească fără ei? In ciuda lor o să se facă mare!

Cel mai vîrstnic dintre cumnaţi voia s-o ia de nevastă.

— Nu mă mărit! Nu-mi vîr un alt bărbat în culcușul lui Hüseyin. De-aș trăi pînă la sfîrșitul lumii și tot nu m-aș mărita!

— Iraz, îi spuneau oamenii, e doar fratele lui. Nu-l socoti străin! E unchiul băiatului... O să-i poarte de grijă, ca taică-său...

— Nu-mi trebuie nici în ruptul capului — răspundea Iraz.

Cumnatul acesta prinse pică pe ea; drept răzbunare puse mîna cu japca pe ogorul lui Hüseyin. La moartea părinților, cînd cei trei frați își împărțiseră între ei avutul în părți egale, lui Hüseyin îi revenise tarlaua aceasta. Dar ce putere avea Iraz, o biată femeie tînără, lipsită de experiența vieții? Nu cunoștea drumul stăpînirii și-al poliției. Socotea că ce făceau ei era bun făcut.

Rămase fără pămînt, dar nu se plecă.

— Ce, copilașul meu n-o să crească dacă unchii îl năpăstuiesc? Rîza al meu n-o să crească făr' de pămînt? își zicea.

Vara argățea, iarna se băga servitoare pe la casele celor înstăriți, și-așa își ducea zilele de azi pe mîine. Băiatul părea rupt din soare, într-atîta era de frumos și zdravăn.

— Băiețașul meu n-o să crească?... repeta într-una mama, ca un cîntec de leagăn plin de amărăciune și chin.

Și într-adevăr, crescu.

Zilnic mama și ceilalți țărani îi aminteau pricina pentru care ei doi se zbăteau în nevoi, lipsiți de un petec de pămînt al lor. Cîntecul de jale în care-l crescuse mama i se statornici în inimă, strămutînd în ființa lui toată durerea, tot curajul și toate grijile ei.

Rîza împlini douăzeci și unu de ani. Era ca un brad. Înalt, zvelt. În tot satul Șakar nu se afla altul care să-l întreacă în curaj și îndemînare la jocurile bărbătești rămase din străbuni. Și totuși, nici mama, nici fiul nu erau liniștiți... Rănile vechi, nevindecate, îi dureau. Cu ogorul tău și să fii silit să argățești și să slugărești pe la uși străine!... Iată zbuciumul care le umbrea orice bucurie.

Ogoarele satului Șakar sînt foarte mănoase și, față de alte sate, și destul de întinse. Pe cîmpia mare, largă, care strînge laolaltă lanurile țăranilor din sat, se află un ciot de stîncă, chiar în mijloc. Cînd pe tarlalele semănate încolțesc și cresc grînele, înverzind întreaga cîmpie, spinarea albă a stîncii Adadja strălucește de-ți ia ochii în mijlocul întinderilor verzi.

Lîngă ea se află și ogorul rămas de la tatăl lui Rîza — una din cele mai mari fîșii de pămînt din preajma stîncii — pe care de ani de zile îl muncește hrăpărețul de unchiu-său. Rîza visează cu ochii deschiși la această țarină rodnică, cu pămînt gras, binecuvîntat, și ura din inima

sa crească, se revarsă și-l cuprinde. Oriunde s-ar duce, oriunde ar munci, ochii săi, ca și gîndurile sale, nu se pot desprinde de pe ogorul de la piciorul stîncii Adadja. Îl atrage puternic locul acela, ca o vrajă.

Nu-i zi, nu-i clipă în care mama să nu-i spună:

— Aaah, fiule! Cînd mă gîndesc la țarina de la Adadja! Îmi amintesc în ce belșug ne ținea taică-tău casa!... N-ar mai avea parte de ochii din cap, hoții...

Ori de cîte ori o auzea vorbindu-i așa, Rîza își pleca grumazul și cădea pe gînduri. În nări simțea mirosul pămîntului gras, lucios... Dorul după ogorul lui îi ardea sufletul...

— Ghiaurul ăla de unchiu-tău... O să-și primească el pedeapsa! spunea maică-sa și vorbele ei îi ațîțau și mai mult ura adunată în inimă.

În ultimele zile Rîza arăta schimbat; era zbuciumat, neliniștit, cu totul altfel ca de obicei. Se trezea cu noaptea-n cap și o pornea de-acasă, drept la tarlaua de la Adadja. Acolo, așezat pe-o piatră, se lăsa dus de visuri. Grînele-s abia încolțite. Printre ele își fac de lucru tot soiul de gîngănii. Cînd răsare soarele, pămîntul se acoperă de aburi, trezind în flăcău pîrjolul patimei de a-l stăpîni. Atunci Rîza își cufundă mîna în pămîntul moale, cald, care i se scurge printre degete, ca o pulbere de aur. „Pămîntul ăsta e al meu", șoptește Rîza și carnea-i tresare, înfiorată ca de-o dezmierdare după care tînjește de mult. „E-al meu — continuă el — dar sînt douăzeci de ani de cînd altul îl seamănă și altul îi culege rodul...

Se ridica de pe piatră și se-ntorcea acasă istovit, dar dîrz. Cînd Iraz îl întreba unde-a fost de cu zori, nu-i răspundea nimic, doar chipul i se întuneca. Două luni așa a trăit zi de zi. Grînele ajunseseră pînă la genunchi, verdele lor crud se prefăcuse într-un verde închis, tare, cînd Rîza îi spuse mamei:

— Mamă, ogorul ăsta-i al nostru, așa-i?

— Al nostru, băiatule, al cui să fie?

— Eu mă duc la stăpînire să-mi facă dreptate.

— Oh! Fiule! De cînd așteptam eu ziua asta!...

— Am întrebat pe bătrîni cum a fost cu ogorul nostru. Pămîntul moștenit de la bunic a fost împărțit între fiii lui încă pe vremea cînd trăia taică-meu. Și chiar de n-ar fi fost împărțit atunci, ce-i al nostru-i al nostru. Ce se cuvenea tatii de la bunicul meu e-al meu de drept.

— Da, băiatule. Ce-i al nostru-i al nostru, nu poate fi înstrăinat.

Pentru că era vorba de un proces de moștenire, judecata nu ținu mult. Pămîntul gras, afînat, de la poalele stîncii, trecu lui Rîza. Cînd își luă în stăpînire ogorul, era toiul verii. Pămîntul fierbinte dogorea. Pe mirișlea proaspătă, paiele ardeau cu scînteieri orbitoare.

Rîza, strivit ani îndelungați sub povara nevoilor, se bucură de ogor ca și cum și-ar fi revăzut părinții după o despărțire grea. Făcu rost de o pereche de boi și de un plug pentru arătura de vară. Era nerăbdător să isprăvească cît mai repede cu aratul, făcut cum nu se poate mai bine — ca atunci cînd muncești pentru tine — și să-l vadă gata de semănat ca apoi să-i dea o recoltă îmbelșugată. Sub cuțitul plugului, pămîntul se despica în brazde adînci.

Arătura de vară nu se poate face întins, toată ziua. Boii trebuie înjugați de două ori; prima dată, cu două ceasuri înainte de revărsatul zorilor, cînd se ară pînă începe arșița. Atunci boii, sleiți de căldură, sînt năpădiți de muște și nu mai fac un pas; vite și om se întind la umbra copacilor să se odihnească, pînă la chindie, cînd se pornește să adie vîntul dinspre apus, iar peste Marea Mediterană se ridică norii albicioși numiți de localnici „pînze de corabie". Din nou în jug, boii ară cu spor pînă se întunecă, ori, dacă-i noapte cu lună, pînă tîrziu, spre ziuă.

E una din aceste nopți, scăldată în raze argintii. Sub atingerea lor pămîntul reavăn, proaspăt arat, are o frumusețe aparte. Și e atîta pace în jur, atîta liniște! Cîntecul plugului care spintecă adînc pămîntul se-aude și mai bine. Rîza muncește cu înverșunare; nu ține seamă de căldură, de oboseală. Uneori nu se poate abține și ară neîntrerupt și după miezul nopții, pînă dimineața...

Iraz e mîndră că a fost în stare să crească un fiu atît de chipeș și de vrednic, că a izbutit să smulgă ogorul de la hainii de cumnați. Își face mereu de lucru prin sat, prinsă într-un vîrtej de bucurie. Abia așteaptă să fie întrebată:

— Unde-i Rîza? ca să răspundă:

— Își ară ogorul lui.

...E într-a paisprezecea zi a lunii. Rotundă ca un talger de argint, luna poleiește toate ogoarele și, mai cu seamă, pe cel pe care-l ară acum Rîza. Suflă un vînt răcoros, înviorător. Picioarele boilor, afundate în pămînt, trag greoaie

plugul. În ciuda clarului de lună, a pămîntului care lucește de parc-ar fi cositorit, pe flăcău îl biruie oboseala, simte cum îl cuprinde un somn de plumb. Își lasă boii și, punîndu-și capul pe-un mușuroi de pămînt, adoarme — o pată mică răsturnată în mijlocul ogorului său, care pare o cusătură neagră pe macatul colorat al cîmpiei.

Dimineața, Durmuș, un băiat de unsprezece ani, vine pe ogor să-i aducă lui Rîza, ca de obicei, de-ale gurii. Sub dogoarea soarelui, totul arde. Ca în fiecare zi, băiatul îl caută cu privirea pe flăcău sub copaci. Cum o să-l zărească venind, flăcăul o să-i iasă, rîzînd, în întîmpinare și, fără să-i ia merindele din mînă, o să-l prindă de subțiori și-o să-l ridice cît mai sus, în aer. Acum Durmuș e mirat. Rîza nu-i sub copaci. Îl caută și-l vede culcat în mijlocul țarinei. Nici boii nu-s la locul lor. Se apropie de Rîza și, îngrozit, scapă legătura din mînă, apoi o ia la goană, țipînd...

Intră în sat gîfîind, sfîrșit de puteri, gata-gata să se prăbușească, scoțînd țipete ciudate, ca niște șuierături. Cînd ajunse în dreptul caselor, se prăvăli la pămînt. Femeile strînse în grabă în jurul lui, dîndu-și seama că-i speriat, îi trag limba afară, îi dau să bea apă rece, apoi îi toarnă restul căldării pe cap. Venindu-și puțin în fire, băiatul le spuse:

— Nenea Rîza zace plin de sînge. Pămîntul din jur e ca o baltă roșie! Băltoace-băltoace... Îi curge și din gură... Cum l-am văzut așa, am alergat încoace...

Înțelegînd ce s-a întîmplat, femeile își plecară adînc frunțile. Într-o clipită, vestea se răspîndi în tot satul, ajungînd și la Iraz. Mama se năpusti afară din casă, strigînd și smulgîndu-și părul din cap. Sătenii o înconjurară și o urmară cînd porni în goană spre ogor. Acolo îi aștepta o priveliște cumplită. Capul lui Rîza, căzut de pe mușuroiul care-i ținea loc de pernă, atîrna într-o parte. În jur, numai sînge.

— Băiatul meu orfan, cum n-ai avut parte de zile bune! și Iraz se aruncă asupra mortului cu brațele deschise.

Rîza sta cu genunchii strînși la piept. Peste băltoaca de sînge închegat de lîngă el năpădiseră mușchii și gîndacii... Soarele, înconjurat de aburi, ardea totul, fumegînd... Sub sclipirea lui roiul de muște verzi, mereu în mișcare, arunca fulgere de lumină... Deși închegat, sîngele, sub căldura de foc, părea că gîlgîie cu spume.

— Băiatul meu! N-ai apucat zile mai ușoare!

Țăranii se adunară roată în jurul ei. Multe dintre femei boceau:

— Voinicule neînfricat, care mișel ți-a luat zilele?

Două țărănci încercară zadarnic s-o descleștеze pe Iraz de trupul mortului; înnebunită de durere, ea se zbătea, urla, gemea.

— Ingropați-mă și pe mine, de vie, împreună cu Rîza al meu!

Rămase pe ogor, îmbrățișînd leșul fiului ei, pînă seara cînd, înștiințați de cele întîmplate, sosiră procurorul cu doctorul și jandarmii. Aceștia o tîrîră cu forța de pe cadavru; învinețită, cu ochii înroșiți de-atîtea lacrimi, femeia zăcu pe pămînt în nesimțire, țeapănă ca un mort. Mult timp nu fu în stare să scoată nici un sunet.

Cînd cercetările o cerură, fu adusă în fața procurorului.

— Femeie, pe cine bănuiești că ți-ar fi omorît fiul? Cine-ar putea fi, după tine, ucigașul?

Fața lui Iraz se crispă. Femeia îl privi pe procuror cu ochi goi, năuci.

— Ai vreo bănuială? Cine crezi că ți-a omorît fiul? își repetă acesta întrebarea.

— Ghiaurii ăia! Cine să-l fi omorît în afară de ei? Unchiul băiatului l-a ucis. Din pricina ogorului...

După o anchetare amănunțită în legătură cu ogorul lui Hüseyin, procurorul încheie un proces-verbal.

Plecară cu toții de pe țarină; în cîmpia pustie rămaseră doar mortul năpădit de muște verzi, plugul părăsit cu jugul fără boi și mama cu ochii uscați în orbite. Țarina cu pămîntul ei negru, gras, strălucea viu, ca un petec cernit în inima cîmpiei îngălbenite.

Pe Ali, fiul cumnatului lui Iraz, îl găsiră vinovat de moartea lui Rîza și-l duseră la postul de jandarmi. În depoziția sa, ucigașul probă cu martori că în ziua crimei a lipsit din sat, aflîndu-se la o nuntă în satul Öküzlü, aflat la o depărtare de patru ceasuri de satul Sakar, unde se săvîrșise fărădelegea. Această mărturie stîrni uimirea tuturor țăranilor din sat — și mai ales a lui Iraz — care n-aveau nici cea mai mică îndoială în privința vinovăției lui Ali. După două zile, acesta apăru în sat, plimbîndu-se slobod, ca omul cel mai nevinovat din lume. Iraz nădăjduise că va fi spînzurat fără nici o zăbavă și în asta găsea cît de cît o alinare în durerea ei. Cînd auzi că Ali s-a în-

tors și se vîntură prin sat nepăsător, își ieși cu totul din minți. Apucînd toporul, alergă la casa cumnatului, cu gîndul ucigaș să-și facă dreptate singură. Cum o zăriră de departe, gonind bezmetică, cu toporul în mînă, cei din casă — cumnații, două fete și un băiat mai mic, căci Ali lipsea, — se zăvorîră înăuntru. Găsind ușa încuiată, femeia începu să izbească în ea cu sete. Voia s-o facă țăndări și, dînd buzna în casă, să treacă pe toți cei dinăuntru prin tăișul securei. Atrași de larma stîrnită, țăranii se adunară în jurul casei. Unul nu putu să se apropie de Iraz, s-o împiedice de la fapta pe care voia s-o săvîrșească.

Și, la drept vorbind, nici nu le dădea inima ghes s-o facă. „Las' să-și răzbune fiul cu propria ei mînă" gîndeau ei.

Din cînd în cînd, cîte un bărbat mai încerca s-o înduplece:

— Nu fă una ca asta, măicuță, nu fă, surioaro. Ce vină au ăi dinăuntru? Ali nu-i acasă. Părăsește gîndul ăsta, măicuțo...

Din casă, înspăimîntat, striga și cumnatul:

— Lasă-ne în pace, Iraz. Ali nu-i înăuntru.

Ușa părea gata-gata să se spargă în bucăți cînd, pe neașteptate, Ali se năpusti din mulțime, o prinse pe Iraz pe la spate, îi smulse toporul din mînă și, aruncînd-o cu toată puterea la pămînt, începu s-o calce în picioare. Țăranii săriră în ajutorul femeii și-o scăpară de sub călcîiele lui, mai mult moartă decît vie.

In noaptea aceleiași zile, Iraz dădu foc casei cumnatului său. In timp ce țăranii se căzneau să stingă focul, Ali se aruncă pe cal și luă drumul postului de jandarmi, depunînd plîngere împotriva femeii. Arătă cum aceasta se năpustise asupra casei lor, de dimineață, și cum mai tîrziu îi dase foc, adăugînd că în acea clipă locuința îi e pradă flăcărilor.

Era dimineață cînd Ali intră în sat, urmat de jandarmi. Țăranii, cum îl văzură, se luară după el, sfătuindu-l:

— Nu face asta, Ali. Și-a pierdut, nenorocita, fiul ca bradul. Durerea i-a pîrjolit inima. Nu-și mai dă seama ce face. Nu-i mai răsuci și tu cuțitul în rana deschisă. N-o face să putrezească prin temnițe. Casa n-a pățit nimic, sătenii au stins focul.

Ali nu-i ascultă. Jandarmii o mînară pe Iraz de la spate, la post. Aici ea declară răspicat:

— Da, așa e. Le-am spart ușa. Am făcut tot ce spune el. Dacă aș fi putut pătrunde înăuntru, pe toți, unul cîte unul, i-aș fi trecut prin tăișul toporului. Dar n-a fost cu putință. Dacă aș omorî pe toți ucigașii fiului meu, al singurului meu copil, ar fi mult? Și casa lor, tot eu am aprins-o. I-am dat foc noaptea, cu gîndul să ardă toți dinăuntru, ca torțele... Dar blestemații de țărani se putea să-și vadă de treabă? S-au dus îndată și au dat de veste. Au pus mîna de-au stins casa. Vi se pare mult față de viața lui Rîza al meu? Băiatul meu prețuia cît o lume întreagă. Știți cît m-am căznit să-l cresc eu, singură, după moartea lui bărbatu-meu? Și vi se pare mult ce-am avut de gînd să fac?

Peste tot, la procuror, la judecată, repetă aceleași cuvinte. Fu arestată, dusă la închisoare, dar din declarația ei de la început nu se clinti. Spunea într-una:

— Fiul meu prețuia cît tot satul, cît toată țara... Și vi se pare mult?... Fiul meu... E mult asta în schimbul vieții lui?

O duseră în celula comună a femeilor și-o închiseră acolo. La asta nu se așteptase. Pentru fiul ei falnic ca un platan, a dat foc unei case, care a fost stinsă la timp de alții. Nedreptatea ocîrmuirii o apăsa mai greu decît moartea lui Rîza. Nu-și mai ridica fruntea de la pămînt, nu se mai uita nicăieri, la nimeni. Nici nu vedea pe unde călca; se mișca prin încăpere bîjbîind ca un orb. Ochii ei nu mai puteau deslușî nimic din ce o înconjura. De era singură în celulă, ori cu altcineva, nici asta nu știa. Stătea într-un ungher, ca o piatră căzută în fundul întunecos al unui puț. La fel de mută, la fel de încremenită.

...Se purta legată la cap cu o broboadă albă ca laptele. Pe fața-i rumenită de soare scînteiau, imenși, ochii luminoși, azurii. Sprîncenele alungite dădeau chipului ei o frumusețe neobișnuită. Un cîrlionț răzvrătit îi scăpa întotdeauna de sub legătură, adumbrindu-i ușor fruntea largă. Acum, fața ei răvășită, trasă, cu pielea neagră ca tăciunele, cu ochii însîngerați, cu bărbia uscată și buzele veștede, subțiate din pricina setei lăuntrice, mistuitoare, era de nerecunoscut. Numai broboada de pe cap apărea la fel de albă, în contrast cu întunecimea obrazului...

Stătea nemișcată, în același loc, și repeta rătăcită:

— Fiul meu ca bradul! Prețuia cît toată țara. E mult. Dacă aș da foc unui sat întreg și l-aș preface în scrum, e mult?

La început, sosirea noii-venite o bucură nespus pe Hatce. Un suflet cu care să-și împartă necazurile în singurătatea asta fără hotar nu era puțin lucru... Apoi o cuprinse mila pentru soarta femeii din aceeași celulă. Săraca, cine știe ce năpastă s-a abătut peste ea! Mai bine rămînea singură-singurică în acest lăcaș al durerii. Venirea unei alte ființe în temniță nu trebuia să fie prilej de bucurie, ci de întristare. Încă o viață zdrobită...

Hatce voia să se apropie de femeie, să intre în vorbă cu ea, dar nu cuteza. Nu-i ușor să intri în vorbă cu oameni cufundați în deznădejde, care se zbat între viață și moarte, ca femeia aceasta. În fața lor rămîi descumpănit. Hatce se tot uita la Iraz dar de întrebat, nu se încumeta s-o întrebe nimic.

Se înseră. La sobița de tablă cu cărbuni, de-afară, Hatce puse la fiert o ciorbă de *bulgur*. Cînd fu gata, luă fiertura care mirosea a ceapă și ulei rînced și, după ce se mai răci, o îmbie pe Iraz, sfios:

— Mătușico, ți-o fi foame. Ți-am pus nițică ciorbă. Hai, mănîncă!

Ochii lui Iraz priveau în gol, lipsiți de orice scînteiere de înțelegere. Parcă nici n-ar fi auzit.

— Mătușico, repetă Hatce cu teamă. Mătușico, ia nițeluș din ciorba asta. Nu mult, măcar o înghițitură. Ți-e desigur foame. Hai, încearcă!

Iraz părea pe altă lume. Sta ca încremenită. Nici ochii nu-i clipeau. Privirea îi era pustiită, mai fără de viață ca a unui orb. Căci în ochii unui orb încă mai poți deslușì o dorință, o tresărire, o străduință încordată de a putea străvedea ceva, după cum și la un surd se simte o încordare, o încercare de a prinde sunetele. La Iraz însă, nu era nimic din toate acestea.

— Mătușico! Și Hatce o înghionti ușor.

Atunci ochii femeii se mișcară anevoie și se pironiră asupra fetei, care sub privirea lor pustiitoare se ghemui buimăcită, simțind nevoia să fugă, să scape. Încercă să rostească ceva dar limba n-o asculta; se bîlbîi și, lăsînd în fața lui Iraz castronul de aramă, se năpusti afară, cu răsuflarea tăiată.

Stătu acolo pînă ce veni gardianul și o sili să intre în celulă, încuind ușa. Îi era frică să dea ochi din nou cu

Iraz, n-avea puterea să întîmpine iar această durere care-i zdrobea inima. Tremurînd de spaimă, își făcu în grabă culcușul și se cuibări în el, fără să se uite măcar spre Iraz. Se înnoptă, dar Hatce, cu toată frica ei de întuneric, nu se duse să aprindă lampa, așa cum făcea seară de seară. Dac-ar fi aprins-o, ar fi avut iarăși în fața ochilor chipul aceleia care se zbătea între viață și moarte. Oricum, mai bine să n-o vadă. Intunericul, cel puțin, punea un zid despărțitor între ea și femeie.

Toată noaptea se zvîrcoli, fără să poată închide ochii măcar o clipă. De îndată ce primele raze ale dimineții se prefirară printre scîndurile bătute la fereastră, se sculă din pat; nu-și mai putu reține privirea care-i alunecă spre Iraz. O văzu la fel de nemișcată, lipită de peretele din ungherul ei, ca o umbră. Doar broboada albă de pe cap se desprindea vie pe zidul murdar, ca o ferestruică năpădită de-o lumină alb-lăptoasă.

Se făcu amiază, și Iraz stătea tot nemișcată în locul ei. Veni apoi seara și tot acolo o găsi. Hatce petrecu încă o noapte în aceeași stare chinuitoare între veghe și somn.

Cînd primele semne ale dimineții se strecurară din nou printre scînduri, Hatce se sculă și, cu ochii umflați, se apropie de Iraz. Avea o înfățișare hotărîtă, dîrză.

— Tușico! Dragă mătușico nu sta așa!

Prinse mîinile femeii într-ale sale:

— Te rog, tușico, nu sta așa!

Iraz își întoarse spre ea ochii larg deschiși, veștezi, în care se stinsese orice lumină.

— Spune-mi ce-ai pe inimă, tușico, o îndemnă Hatce hotărîtă să țină piept privirii ei. Hai, fii bună și varsă-ți focul. Toți cîți sîntem aici avem durerea noastră. Ce să caute în locul ăsta cineva care nu cunoaște amărăciunea? Așa-i, tușico?

— Ce spui, fata mea? gemu Iraz.

Faptul că, în sfîrșit, Iraz s-a smuls din muțenie și a rostit cîteva vorbe o umplu de bucurie pe Hatce, de parcă i se luase o povară de pe suflet.

— De ce stai așa, tușico? De cînd ai venit, n-ai deschis gura, n-ai scos un cuvînt. Și nici n-ai mîncat nimica, nici o înghițitură măcar.

— Băiatul meu prețuia cît o lume întreagă. Era fala satului, izbucni Iraz și tăcu îndată.

— Cînd te-am văzut pe tine, am uitat de focul meu. Care ți-e durerea, tușico? Hai, spune-o și descarcă-ți nițeluș inima!

— Dac-aș arde casa ucigașilor fiului meu, dacă le-aș sparge ușile cu toporul, e mult? Dacă i-aș omorî pe toți, unul cîte unul, e mult? Dacă i-aș nimici pe toți, e mult?

— Vai, tușico! Orbire-ar să orbească!

— Era fala satului, gemu Iraz. Dacă i-aș omorî pe toți, spune, e mult?

— Vai, măicuță dragă, vai!

— Și tot pe mine m-au ridicat și m-au aruncat aici în temniță. Iar ucigașul fiului meu se plimbă prin sat cu mîinile în buzunar. Cine poate să fie mai îndurerată ca mine pe lume?

— Mătușico, te prăpădești de foame. De cînd ai venit, n-ai îmbucat nimic. Alerg să fac o ciorbă.

Hatce hotărî ca în ziua aceea să pună în ciorbă grăsime din belșug. Avea cîțiva bani strînși, căci la o lună după ce fusese adusă în închisoare începuse să spele rufele deținuților mai înstăriți. Strigă fata care tîrguia, de obicei, pentru cei închiși, și îi puse în mînă o monedă de cincizeci de *kuruși*.

— Du-te și ia ulei din banii ăștia! o rugă ea.

Își simțea inima ușoară. Fie ce-o fi, femeia rupsese zăgazurile tăcerii. Era așadar salvată, căci un om care leagă o vorbă cu cineva nu se prăpădește așa ușor de amărăciune. Pe cînd cel îngropat în tăcere, rupt de tot ce-l înconjoară, cu gîndul doar la durerea lui, merge sigur spre pieire.

Hatce îngîna în gînd toate cîntecele vesele pe care le știa. Sprintenă, umplu cu cărbune sobița și începu de zor să facă vînt deasupra. Cît ai clipi, pe plita încinsă de jeraticul roșu aburea ciorba în tingirea mică, cositorită.

Cînd Hatce pomenise cuvîntul „ciorbă", Iraz simțise în ea o sfîrșeală, o sleire amestecată cu durere. Din ziua în care fusese ucis Rîza, nu mai pusese în gură nici o fărîmiță de mîncare. De afară veni miros de ulei încins și de ceapă prăjită, se auzi sfîrîitul rîntașului vărsat în ciorbă.

Hatce așeză în fața ei strachina de aramă plină ochi cu ciorbă:

— Ia, mătușică, te rog! îi spuse ea, punîndu-i în mînă o lingură de lemn.

Iraz o ţinea stîngaci, gata s-o scape jos, de parcă în viaţa ei nu mai avusese în mînă o lingură.

— Haide, mătuşico, încearcă, rogu-te, să mănînci! o îmbia într-una Hatce. În urma stăruinţelor ei, femeia cufundă încetişor lingura în ciorbă şi începu să mănînce.

— Tuşico, în ibric e apă. Spală-te pe faţă, să-ţi mai vii în fire! îi spuse Hatce după ce isprăvi de mîncat.

Iraz o ascultă ca un copil supus. Apoi îi mulţumi:

— Alah să te ocrotească, fata mea! Să-ţi facă parte de tot ce doreşti!

— De te-ar auzi el, tuşico! Ah! De te-ar auzi!

Şi Hatce se aşeză alături de Iraz şi îi istorisi amănunţit tot necazul ei.

— Daaa, tuşico, aşa s-a întîmplat, încheie ea povestea. Nimic altceva nu-mi mai doresc pe lume, decît să am o veste de la Memed al meu. Sînt nouă luni în cap de cînd mă chinui aici în temniţă. Un suflet nu s-a apropiat de mine. Mereu singură... părăsită de toţi... Mama, că mi-e mamă, mama din al cărui pîntece am ieşit, şi n-a dat pe la mine decît o singură dată. Daaa, tuşico dragă. Primele zile am zăcut în gaura asta, flămîndă moartă. P-ormă m-am apucat şi-am spălat rufele bărbaţilor închişi... Aşaa, tuşica mea. De-aş primi o veste de la Memed... Să ştiu măcar atît, de-i viu ori mort... Pe mine, n-au decît să mă spînzure. Nu-mi pasă. Să am o veste de la Memed al meu... Atîta...

Zi de zi amorţeala, nepăsarea lui Iraz faţă de lume scădeau. Învăţă de la deţinuţi cît de mult greşise mărturisind la judecată: „Eu le-am spart uşa cu toporul. I-aş fi ucis pe toţi din casă de n-ar fi venit ticălosul ăla. Şi casei lor tot eu i-am dat foc, în nădejdea c-o să ardă toţi cîţi erau înăuntru." Astfel Iraz află că se putea omorî nu unul, ci zece inşi şi dacă nu existau probe cu martori care să fi văzut crima, legea era neputincioasă şi ucigaşul, liber. La început, femeii nu-i intra în cap cum era cu putinţă atîta nedreptate. Dar, treptat-treptat pricepu, şi la toate depoziţiile care urmară neagă totul.

— Aaah, îi spunea ea lui Hatce, dacă aş fi fost liberă, aş fi izbutit eu să-i dovedesc stăpînirii că Ali mi-a omorît băiatul!

— Lasă, tuşico Iraz, c-ai să ieşi din închisoare. Şi-atunci ai să-l dai pe mîna stăpînirii pe ucigaşul lui

Rîza. Ia gîndește-te și la soarta mea! La anii ăștia ai mei și să putrezesc de vie aici! Cum de s-au înțeles cu toții să mă înfunde aici, cu mărturiile lor mincinoase!

Și astfel zilele trecură, țesînd între Hatce și Iraz legături mai strînse decît între o mamă și o fiică. Se contopiseră parcă într-o singură ființă: durerea uneia devenise și durerea celeilalte. Hatce știa totul despre Rîza, ca și cum ar fi trăit lîngă el și l-ar fi văzut aievea: îi cunoștea pînă în cele mai mici amănunte statura, ochii negri, degetele subțiri și îndemînatice, știa cum și-a petrecut copilăria, cum muncise Iraz ca o roabă ca să-l poată crește, pricina cu ogorul, crima care i-a curmat viața... Iraz, la fel: știa totul despre Memed, din zilele îndepărtate în care făcea căsuțe din lut și pînă în timpul din urmă.

De cîtăva vreme își uniseră nu numai durerile, ci și bucuriile. Amîndouă aveau un singur gînd: Memed.

Vegheau împreună pînă tîrziu în noapte și migăleau împletind ciorapi. Li se dusese faima în tot orașul: „Ciorapii făcuți de femeia căreia i s-a ucis fiul și de fata care și-a omorît logodnicul!" Iraz și Hatce născo ceau fel de fel de desene, care mai de care mai înduioșătoare. De cînd era orașul, nimeni nu-și amintea să mai fi văzut modele atît de frumoase, care să miște într-atît inimile.

Omul care pășește în închisoare pentru prima oară e cu totul rătăcit, ca și cum s-ar fi pomenit dintr-o dată într-o lume aparte, necunoscută. Încearcă același sentiment ca cineva care rătăcește, bezmetic și singur, într-o pădure nesfîrșită. Se învîrtește într-un pustiu fără hotar, despărțit, fără putință de întoarcere, de lumea din care a fost smuls. Tot ce-l înconjoară în închisoare, cerul care abia se străvede, ușa, peretele, chiar și fereastra cu zăbrele de fier i se par dușmănoase. Și, dacă nu are un ban, zace la nesfîrșit, ghemuit într-un ungher, prăbușit.

Nu degeaba Iraz și Hatce împleteau ciorapi pînă nu mai vedeau cu ochii, făcînd din noapte zi. Nu se atingeau de nici un gologan cîștigat; de cîteva luni nu mîncau decît tainul închisorii, nimic altceva. Păstrau banii. Mai devreme ori mai tîrziu, Memed tot o să ajungă în închisoare. Mîine, poimîine, peste o lună, într-o zi tot îl vor prinde și îl vor închide. Și atunci, să aibă banii lui... Să nu stea ca un învins al soartei, trist și neputincios...

— Fata mea, spunea Iraz, Memed al nostru n-o să îndure lipsuri ca noi. Doar aici ne are pe noi amîndouă.

— Da, mătușico... Nu e singur... Noi unde sîntem ?

— Memed are aici banii lui pușî deoparte. Și, pînă o să pice el, noi o să mai strîngem. Cum o veni, îi și dăm toți banii. Să nu se simtă el prost față de alții. Să nu aștepte la mîna altuia.

Cînd într-un tîrziu, noaptea, se întindeau în culcuș, istovite, vorbeau încă mult timp, dîndu-și curaj una alteia. Se frămîntau pentru soarta lui Memed. De obicei, Hatce se înfuria pe maică-sa :

— Și mama asta a mea ! Asta-i mamă ? Parcă cine știe ce i-am cerut ! „Mamă, i-am zis, te rog în genunchi adu-mi o știre despre Memed. Nimic altceva nu-ți cer !“ — așa i-am zis. Și ea s-a dus și dusă a fost.

— Cine știe ce-o fi pățit, biata ? o liniștea Iraz. Cîte n-o fi pătimit și ea ! ?

De-atîta umezeală, așternuturile erau jilave. Ca să se deprindă mai iute cu bezna, își frecau ochii obosiți care parcă le ardeau.

— Tușico Iraz, se auzea glasul lui Hatce, printre țîrîitul greierilor.

— Ce-i ?

Așa începeau vorba în fiecare noapte.

— Mare umezeală !

— Ce să-i faci, fata mea !

— Spune și tu, mamă-i asta a mea ?

— Cine știe ce-o fi pătimit, săraca de ea !

Mai potolită, Hatce schimba vorba :

— Am fi avut o căsuță a noastră în cîmpia Yüregirului. Memed ar fi argățit ce-ar fi argățit, și după aia ne-am fi luat un ogor micuț, al nostru. Iacă, așa spunea Memed.

— Sînteți tineri. Aveți tot timpul să faceți ce v-ați pus în gînd.

— M-ar fi dus la chebapgiu în oraș.

— Are să te ducă, n-ai grijă !

Așa-și depănau amărăciunile, nădejdile. Pînă la urmă, Hatce, furată de valul gîndurilor, uita că Memed e fugar și ea, întemnițată. Laolaltă cu ea, uita și Iraz.

— Pămîntul Yüregirului, visa mai departe Hatce. E călduț, însorit. Și dă niște grîne, o mîndrețe. Cîmpul nostru-i de treizeci de *dönüm*.

— Daa, fata mea... de treizeci de *dönüm*...

— Jumătate din el l-am semănat cu grîu, jumătate cu orz.

— Și-n mijlocul grîului, am pus doi *evlek*[1] de ceapă...

— Casa ne-am lipit-o pe dinăuntru cu pămînt verde...

— Verde să fie... ori roșu...

— Avem o vacă. E roșcată, cu ochii mari... Și-are și-un viței.

Cum Iraz tăcea, Hatce continua singură:

— Casa mea e și casa ta. Memed e fiul tău, iar eu, fata ta.

— Ești fata mea, întări Iraz.

— Crengile salciei din fața casei se leagănă, atingînd pămîntul...

— Jur împrejurul gospodăriei tragem un gard de mărăcini. În mijloc, lăsăm loc pentru grădină... Punem flori...

Hatce se scutura prima din visare; o întreba pe Iraz:

— Oare cînd o să-l prindă pe Memed și-o să-l aducă aici? Ce spui, mătușico?

— Azi-mîine... peste o lună...

— Doar ne are pe noi, nu-i așa, tușico?

— Mai întrebi? Ne are pe noi! Și avem bani! răspundea Iraz cu mîndrie. Așa își încheiau fiecare zi. Cu vorbele astea adormeau.

În fiecare vineri, ziua de tîrg a orașului, Hatce nu-și mai lua ochii de pe drum; știa că, dacă va veni maică-sa, numai atunci va veni.

Era într-o vineri. Hatce se trezi înainte de răsăritul soarelui.

— Baremi azi de-ar veni, își spuse ea; cu gîndul ăsta întîmpina oricare vineri.

În toiul dimineții, o femeie înaltă, cu o desagă pe umăr, se apropie de închisoare, cu teamă.

— Tușico! scăpă Hatce un strigăt.

— Ce-i, fetița mea? îi răspunse Iraz dinăuntru, alergînd la ea tulburată.

— Mama!

Stăteau una lîngă alta și priveau la femeia care înainta șchiopătînd, descultă, obosită, îmbrobodită cu o năframă neagră al cărei capăt îl ținea între dinți.

[1] Unitate de măsură pentru suprafețe agricole, echivalînd cu a patra parte dintr-un *dönüm* (230 m²).

Mergea cu capul aplecat. Cînd ajunse în fața porții închisorii, se opri. Gardianul sfrijit, scuturat tot timpul de un tremur nervos, o întrebă răstit:

— Ce cauți, femeie?

— Am fata aici. Am venit s-o văd.

— Mamă! strigă Hatce.

Atunci femeia își ridică fruntea și-l privi pe paznic:

— Da, frate, uite, asta-i fata mea.

— N-aveți decît să vorbiți!

Mama își coborî desaga lîngă zid și se așeză și ea alături.

— Ooof! Că rău mă mai dor oasele...

Cînd o văzu așa, cu picioarele zdrelite pline de pămînt, cu părul și sprîncenele albite de praful gros, cu dîre negre, cleioase de sudoare curgîndu-i de-a lungul gîtului, cu rochia ruptă și murdară înfășurată pe ea, lui Hatce îi pieri toată supărarea: o năpădi mila pentru ființa asta prăpădită care era mama ei. Ochii îi înotau în lacrimi, gîtul i se uscase și nu putea scoate o vorbă.

La rîndul ei, mama se înduioșă văzînd chipul răscolit de milă și durere al fetei; de nu s-ar fi gîndit la cele ce-i ies din gură, ar fi izbucnit, dînd drumul la tot amarul din inimă:

— Vino lîngă maică-ta, fată fără de noroc. Hai, șezi lîngă mine, tu fetița mea care n-ai avut parte de-o viață mai bună!

Nu se mai putu stăpîni și începu să plîngă domol. Hatce îi luă mîna și i-o sărută, apoi se lipi de ea.

— Bine-ai venit, surioară! îi dădu Iraz binețe, așezîndu-se lîngă ele.

— Iacă, ea e tușa Iraz. Amîndouă ne mîncăm zilele aici, îi spuse Hatce mamei.

— Ea ce-a mai pățit? o întrebă mama, curioasă.

— I-au ucis fiul, pe Rîza al ei.

— Vai, vai! N-ar mai avea parte de ochii din cap, blestemații! Vai, surioaro, vai!

O vreme tăcură tustrele. Apoi mama, ridicîndu-și capul, vorbi:

— Fata mea cu ochi de mură, nu fi supărată pe maică-ta că n-a mai venit. Cîte n-am îndurat de la ghiaurul ăla de Abdi! Cîte am tras de pe urma lui pentru jalba aia! Nu mi-a mai dat voie să calc în oraș. Da, trandafirul meu... Altminteri, m-ar fi răbdat pe mine inima s-o știu pe flori-

cica mea închisă între patru pereți, singură în orașul străin? Măcar o dată la două zile și veneam lîngă fetița mea s-o văd.

Deodată tăcu. Pentru prima oară de cînd venise, chipul i se lumină pe neașteptate. Trase spre ea capul celorlalte două și le șopti:

— Oh! Eram cît pe-aci să uit, fetița mea frumoasă. Am noutăți pentru tine. Memed s-a făcut haiduc. Haiduc!

Cînd auzi numele lui Memed, Hatce se îmbujoră. Inima prinse să-i bată cu putere.

— După ce-a tras în ei, Memed s-a dus de-a intrat în ceata lui Deli Durdu. Fac oamenilor tot ce le trăsnește prin cap. Nici pe drum nu lasă pe nimeni să treacă. Aține calea tuturor și, pe oricine întîlnesc îl ucid, îl jefuiesc pînă la izmene, de-l lasă gol-goluț, cum l-a făcut mă-sa...

— Memed nu face lucruri de-astea. Memed nu omoară! se împotrivi Hatce, înfuriată.

— Știu și eu, fata mea?! O lume întreagă spune așa. I s-a dus vestea peste tot. Nu mai contenesc cu spusele: „Indje Memed în sus, Indje Memed în jos"... Dacă mint ei, mint și eu. Ghiaurul de Abdi, cum a auzit așa despre Memed, cam acum o lună, și-a înconjurat casa cu patru-cinci străji, înarmate pînă-n dinți. Așa spun țăranii. Și tot murea de frică. Nu se prindea somnul de el nici zi, nici noapte. Măsura casa în lung și-n lat, măcinat de neliniște... După aia a venit Asîm Ceauș și i-a zis că a fost în urmărirea lui Indje Memed, că în munții ăștia n-a mai văzut haiduc asemenea lui. „De n-ar fi fost el, aș fi isprăvit cu toată ceata lui Deli Durdu" — așa a zis. Cînd a auzit asta, Abdi Aga și-a luat tălpășița din sat. Unii spun că s-ar fi aciuit în oraș, alții c-ar fi coborît prin satele din Ciukurova, alții c-ar fi fugit la Ankara, să ceară sprijin la stăpînirea cea mare. Vorba e că Abdi Aga se-ascunde de Memed. Eu, cum l-am văzut plecat din sat, mi-am și spus: „Ia să merg eu să-mi văd pe floricica mea de fată." Uite, așa stau lucrurile, fetița mea...

Cît timp vorbea, pe fața-i înseninată plutea mereu un zîmbet fericit. Deodată însă se făcu verde, gata-gata să se înăbușe.

Iraz și Hatce care, bucuroase de cele auzite, se priveau cu ochi strălucitori, fură cuprinse de teamă cînd văzură chipul atît de schimbat al mamei. Hatce abia putu bîigui:

— Mamă! Măicuțo! Ce s-a întîmplat?

— Nu mă-ntreba, fetițo! Am să-ți dau o veste rea. Dea Alah să fie minciună! Am auzit-o în drum spre închisoare. Parcă nici nu-s în stare s-o rostesc. De dimineață, ieri de dimineață am auzit-o, fata mea. Se zice că pentru un agă al nomazilor, Memed s-a înfruntat cu Deli Durdu. Deli l-ar fi omorît pe Memed și pe alți doi soți de-ai lui. Memed a luat apărarea căpeteniei de nomazi. Un călăreț a trecut ca vîntul prin sat. Era un nomad, numai arme și muniții din creștet pînă-n tălpi... Avea două flinte... A spus că merge în ajutorul căpeteniei lor, a nomazilor. Calul de sub el era lac de sudoare și spumă. Așa mi-au spus țăranii... El ar fi adus vestea că Memed a fost lovit...

La început, Hatce încremeni; apoi se agață de mîinile lui Iraz și i se aruncă la piept:

— Și asta trebuia să pătimesc, tușico? Și asta? Apoi nu mai scoase o vorbă.

— Eu mă duc, spuse mama. Rămîi cu bine, fata mea. Mîine-poimîine, aflu eu ceva sigur despre Memed. În desagă ai grăsime, ouă și pîine. Vinerea ce vine iarăși sînt aici, dacă ghiaurul de Abdi nu s-o fi întors în sat. Desaga o las la tine. Vezi să n-o pierzi. Rămîneți sănătoase!

Mergînd pe drum, se dojenea singură:

— Nu trebuia să-i spun. Nu trebuia...

Reîntoarsă în celulă, Hatce izbucni din nou în hohote de plîns:

— Oh! Spurcatule Deli Durdu, cum mi l-ai omorît pe Memed? Cine își omoară cu mîna lui prietenul? Cum de l-ai ucis...?

— Zilnic se zvonește despre moartea celui care-i haiduc. Nu crede orice, fetițo. Ai să te deprinzi și cu asta, o mîngîie Iraz. Dar Hatce nici n-o auzea:

— Eu nu pot să supraviețuiesc năpastei ăsteia. Dacă Memed nu trăiește, nici eu nu pot trăi.

— Bine, fato, se înfurie Iraz, ce te iei după orice vorbă? De unde știi că ți-a murit iubitul? Viii nu se bocesc, ajunge! Eu, în copilărie, ba nu, cînd eram fată, cel puțin de douăzeci de ori am auzit c-a murit Kodja Ahmet. Și cînd colo, e teafăr și-acum...

— Aaah! Mătușico, ce-l asemeni pe Memed cu Kodja Ahmet! Memed e nou în haiducie! Eu nu mai pot trăi. Mor!

— Fată fără minte, nu pricepi că uneori chiar haiducul scornește zvonul c-a murit, cu un anumit gînd. Uite, cum a auzit că Memed s-a făcut haiduc. Abdi Barbă de Țap a luat-o la sănătoasa din sat. Poate tocmai pentru ghiaurul de Abdi a scornit el zvonul ăsta. Ca, adică, Abdi să se întoarcă în sat și el să-l omoare. Poate Memed a pus ceva la cale în felul ăsta.

— Nu face el așa ceva, tușico! Eu nu mai pot trăi. Am să mor, tușico!

Începu să ardă, scuturată de friguri. Iraz o luă în brațe și o culcă.

— Mai așteaptă, mai așteaptă, fată fără minte! N-aduce anul ce-aduce ceasul! Nu da așa ușor crezare la orice...

A doua zi, Hatce se sculă mai mult moartă decît vie. Se legase la cap cu o năframă neagră pe care și-o trăsese peste frunte. Era pămîntie, ca plămădită din ceară. Din clipa aceea, nu-și mai găsi nici liniștea, nici sănătatea. Se topea văzînd cu ochii, din ce în ce mai galbenă, din ce în ce mai slabă. Nopțile și le petrecea așezată în capul oaselor, veghind cu capul sprijinit pe genunchi.

Nici Iraz nu dormea ; din cînd în cînd, o îmbărbăta :

— Ai să vezi, zăpăuco, ai să vezi! In curînd o să primim veste bună de la Memed.

Dar Hatce n-o auzea, cum nu mai auzea nimic din ce se petrecea în jur.

XIV

De două zile își continuau drumul mergînd numai noaptea, iar ziua stăteau ascunși pe unde puteau. Cînd ajunseră lîngă stîncile acoperite cu brădet, s-au oprit să mai răsufle puțin. Se temeau să nu cadă în vreo cursă întinsă de Deli Durdu.

— N-o să rabde el una ca asta în ruptul capului, spunea Djabbar. Pînă n-o să se răzbune, n-o să aibă liniște... Știu eu ce zace în el, doar nu-l cunosc de ieri, de-alaltăieri; colindăm împreună de patru ani. Mult n-o s-o ducă. Un glonte o să-i vie de hac, într-o zi sau alta. Dar pînă nu pune mîna pe noi, nu se lasă. Dacă n-o să izbutească să ne pedepsească, e-n stare să moară, să plesnească fierea-n el de ciudă. Acum fac prinsoare că-i pe urmele noastre. De n-am fi făcut noi asta... Ah! De n-am fi făcut-o...

— Ți-e frică, Djabbar? îl întrebă Memed.

— Nu, dar...

— Dar ce?

— Vreau să spun... că... se ține de noi ca scaiul... Nu ne slăbește...

— Las' să vină!

— Da, numai că el nu vine deschis, bărbătește. Cînd nu te gîndești, te trezești că ți-a întins o cursă și că pici în ea. Altfel, dacă s-ar prinde în luptă deschisă cu noi, s-ar alege una din două: ori noi, ori el...

Redjep Ceauș privea gînditor vîrful bradului pe care soarele în amurg îl împurpura într-o parte. Își plecă domol capul; raze roșiatice îi aureau fața și legătura vărgată din jurul gîtului.

— Sau noi, sau... îngînă el, și din nou își aținti privirile spre coama bradului.

— Spune-mi, ești supărat pe mine, Memed, fîrtate?

— Nu. De ce m-aș supăra, Djabbar ? S-ar putea să ai dreptate. Și mie mi se pare că se ține scai de noi.

— Așa că, m-am gîndit că-i mai bine să fim cu băgare de seamă. Pentru orice împrejurare.

— Da, e mai bine să fim pregătiți pentru orice.

— Ia ascultați, copii ! îi întrerupse Redjep Ceauș. Știți voi ce îndrăgesc eu cel mai mult în munții ăștia ?

— Nu, zîmbi Memed.

— Copacii, în timpul asfințitului. Cînd soarele scapătă, lumina parcă se sparge în țăndări deasupra arborilor. Asta-mi merge drept la inimă.

— Te înțeleg, îi spuse Memed.

Amurgise. Întunericul se lăsa, din ce în ce mai des, din toate părțile. O felie de lună își trimitea razele-i molcome asupra pădurii, împînzind-o cu o țesătură nedeslușită de umbre.

— Pornim ? întrebă Djabbar.

— Să mergem ! răspunse Memed, ridicîndu-se în picioare.

— Mai stați oleacă, băieți ! Așteptați-mă o clipă ! le spuse Redjep Ceauș îndreptîndu-se către o stîncă și vorbindu-le mai departe, din mers :

— Cînd s-a întunecat, mi s-a părut că zăresc la picioarele stîncii o licărire verde, ciudată, mai mult o flacără verde. M-am apropiat mai bine și, ce să vezi, era o pernă de mușchi...

Pe Djabbar îl pufni rîsul. De la el se molipsi și Memed :

— Ei, bată-le să le bată, Redjep Ceauș, zi, în întuneric mușchiul ți s-a părut o flacără verde, nu ?

— M-a uimit și pe mine lucrul ăsta, răspunse Ceauș foarte serios. Ia uitați-vă acolo !

— Gata ? Ți-e de ajuns cît ai privit la flacăra verde ? ! Putem porni ?

— Aș mai fi vrut s-o privesc, da știu c-avem treabă.

— Da, avem treabă, întări Memed.

Începură să coboare la vale. De două zile umblau numai prin bolovăniș, tîrîndu-se printre așchiile de stîncă, tari cum e cremenea. Din încălțări nu le mai rămăseseră decît fețele. Podul palmelor le era jupuit, tot numai carne vie, care sîngera din belșug. Și, colac peste pupăză, în dimineața aceea li se sfîrșiseră și merindele.

— Iarăși o luăm de la capăt. Iarăși am început să ne tîrîm ca viermii. Ce vă temeți așa de tîlharul ăla ? Pentru

ce vă e frică, bre, de-un nebun ca ăla? S-o luăm în jos. Dacă e să ne întindă o cursă, o să ne-o întindă și gata!

— Nu te-nfuria, Redjep Ceauș, coborîm îndată! îl liniști Memed.

— Mîinile mă supără mai cumplit ca rana de la gît. Cu mîinile astea zdrelite am să mai fiu eu în stare să trag cu arma? Și îmi mai și spui „Nu te-nfuria!" Lesne de zis. Se poate să nu mă-nfurii?

— O să treacă bre, Ceauș. Cum ajungem în sat, îți fac rost de-un leac pe cinste pentru mîini.

— Ai ajuns mai rău ca muierile bătrîne! îl dojeni Djabbar.

— O vorbă ca asta dacă mai spui, Djabbar, îți închid gura cu un glonte. Zău că nu mint. Ai priceput?

— Taci, Djabbar, îl rugă Memed.

Cum Djabbar fu zguduit de-un rîs cu hohote, Redjep Ceauș, din ce în ce mai mînios, îl înjură scrîșnind din dinți:

— Parcă ăsta-i om? E-un plod de tîrfă!

— Acușica dăm de cîmpie, voinicule Ceauș! încercă să-l îmbuneze Memed.

— Spune-i cîinelui să isprăvească cu rîsul. Altfel, jur pe Alah că-l amuțesc pe veci!

Djabbar se repezi la Ceauș și, luîndu-i iute mîna, i-o sărută.

— Iată că ne-am împăcat. Mai vrei ceva? surîse el.

— Eu cu plozi de tîrfă nu mă-mpac, grăi răspicat bătrînul.

Ca să schimbe vorba, Memed îl întrebă:

— Ceauș, arma ți-e încărcată?

— Încărcată! răspunse sec haiducul.

— Prea bine.

— Toate cele cinci gloanțe din ea am să le descarc în căpățîna ghiaurului de Abdi Aga. Îi fac zob scăfîrlia. Să vedem, o să-i mai dea mîna să chinuiască sărăcimea?

— O să tragem împreună, amîndoi. N-o să mi se liniștească inima dacă nu-i fac seama cu mîna mea.

Fel de fel de gînduri puseră stăpînire pe Memed. A lua viața unui om! A-l face să piară pe vecie! Acum lucrul acesta era pentru el mai simplu ca bună ziua. Prin fața ochilor îi trecură gloanțele pe care le trăsese în pădure, cu multe luni înainte... moartea lui Veli... prăvălirea lui în noroi... Dar uciderea lui Veli nu se putea socoti crimă, căci pe Veli a fost silit să-l omoare pentru ca să se salveze pe

el însuși de la moarte. Altfel, l-ar fi ucis Veli pe el. De aceea, atunci fusese mai ușor. Nu cunoscuse șovăiala, nu fusese ros de întrebări. Acum va ridica viața unui om cu bună-știință. Va trebui să nimicească o făptură care se mînie, iubește, se bucură. Îl apăsa simțămîntul tulburător că nu săvîrșea un lucru drept. Se deprinsese să-și cîntărească orice pas, să gîndească lucrurile în adîncime. Și asta, de cînd l-a întîlnit pe Hasan Onbașî la oraș... Pesemne că și dragostea îl învățase să le chibzuiască pe toate! Cine știe! O clipă îl încolți, tulbure, o întrebare: „Ce-ar fi dacă nu l-aș ucide pe Abdi?" I se făcu frică și lui de gîndul său și se strădui să-l alunge cît mai departe. Dar, pe măsură ce se căznea să-l izgonească, blestematul de gînd îi da și mai stăruitor tîrcoale.

„Ei, s-ajungem odată în sat și-acolo se limpezesc ele toate, de la sine..."

— Veniți încoa'! Cad! strigă Redjep Ceauș cît îl ținea gura.

Fugiră spre el și-l găsiră agățat de un copac, cu picioarele atîrnînd în gol; voise să treacă de pe-o stîncă pe alta, și, nereușind, rămăsese spînzurat.

— Pentru numele domnului, spune, Memed, cît mai e pînă-n cîmpie? îl întrebă haiducul scîrbit, după ce simți iar pămîntul sub picioare.

— Acuși-acuși dăm de ea.

Cînd luna pierea în spatele muntelui, intrară, în sfîrșit, în cîmpie.

— Mare minunăție! Ajunserăm fără să ne prăbușim de pe vreo stîncă și să ne facem fărîmițe. Dacă mișelul de Deli poftește să ne-ntindă o cursă, n-are decît s-o facă. Aici o să ne odihnim vîrtos. Așa mă ustură palmele astea că...

Nu numai palmele, dar și genunchii, și tălpile îi ardeau, ca și cum în fiecare colț de stîncă și-ar fi lăsat cîte o fîșie din carnea de pe trup.

Tăceau toți trei. Memed se cufundase din nou în gîndurile lui. Își spunea: „Abdi își merită din plin moartea". Îi apăru înaintea ochilor cum și-a luat Döne vaca și vițelul și i le-a dat pe nimica toată. Se vedea pe el însuși arînd pămîntul agăi în Cîmpia cu Ciulini, pe frigul tăios, în timp ce mărăcinii îi sfîșiau picioarele goale... Așa de tare frigeau, pe ger, rănile făcute de ghimpi, că-ți pătrundeau pînă în inimă... Își aminti de toată copilăria lui, mai amară

ca cel mai amar venin, de viața lor chinuită. „Abdi își merită moartea, repetă el în sinea sa. S-ajungem numai în sat"...

— Hei, Memed! Iar te-ai așternut pe gîndit? îi dădu Djabbar un ghiont.

— Da de unde! se rușină Memed.

— Hai! În picioare și la drum! Dacă zăbovim pînă dimineață, degeaba ne mai ducem.

— Ai dreptate, Djabbar. Să mergem! încuviință Memed.

Se ridicară tustrei. După vreun sfert de ceas demers, dădură de Cîmpia cu Ciulini.

— Aoleo, mamă care m-ai făcut! se jeluia Redjep Ceauș într-una. Îmi vine să dezmierd stîncile, atît ai fost de bune, drăguțele. Mărăcinii ăștia sfîșie picioarele omului mai rău ca niște dulăi!

— Iacă, toată întinderea pe care-o vedeți e numai cu scaieți. Aici aram eu! le spuse Memed cu vocea schimată.

— Vai, mămulică, vai de mine! nu mai contene cu vaietele Redjep Ceauș.

— Măi, Memed, cum e-n stare plugul să dezrădăcineze atîta mărăciniș? Ăștia nu-s ciulini, bre, i-o pădure în lge.

— Și ce pădure! întări Memed vorba lui Djabbar.

— După stîncile prin care-am trecut, să mai dea omul și de-o pădure de ciulini!... Ce ți-e și cu norocul ăsta!

—Aoleo, măiculița mea! Taman ca și norocul lui Indje Memed. Vai, mămulică, vai! îi ținu isonul Redjep Ceauș.

Trebuiau să se oprească mereu ca să-și tragă sufletul și să-și șteargă sîngele care le șiroia pe picioare.

Memed blestema. Simțea o adevărată plăcere să repete ocările pe care le învățase în copilărie de la Dursun. Oare pe unde-o fi acum Dursun?

Ciulinii foșneau. Cînd călcau peste ei, trosnete seci puternice străpungeau pînă departe liniștea nopții.

— Vai, măiculiță, vai! gemea din ce în ce mai des Redjep Ceauș.

— Spinii ca spinii, da' bulgării ăștia mărunți de pămînt întărit îs mai rău ca o pacoste! se plînse și Djabbar.

— Iacă, am ajuns pe locurile unde munceam eu. Chiar pe-aici aram.

De departe, dinspre miazăzi răsună cîntatul prelung și repetat al unui cocoș. Dădură de albia unui pîrîu; prun-

dișul se rostogolea sub picioarele lor de cum îl atingeau. Înaintarea era și mai anevoioasă decît fusese printre mărăcini.

Cînd părăsiră albia pîrîului le răsări înainte umbra neagră a platanului uriaș. Se îndreptară spre el și, deodată, un vîiit vijelios de apă le luă auzul.

— Am ajuns în sat, spuse Memed. Să coborîm la apă, să ne spălăm mîinile și fața. Am să vă trîntesc acasă cîte-o pereche de opinci de-o să mă pomeniți!

— Haide, Redjep Ceauș, nu te mai tîngui! Doar am ieșit din Cîmpia cu Ciulini, tăicuțule! îi zise Djabbar lui Ceauș care se tot văita.

— Aoleo, vai de măiculița mea! Un mărăciniș ca ăsta n-ar mai întîlnit de cînd sînt pe lume!

— Apei ăsteia i se zice pe-aici Izvor... ținu să le spună Memed.

Îi aminti de fuga sa la Süleyman, de maică-sa care stăea și privea cu săptămînile la fața apei, așteptînd să-i iasă leșul la poalele stîncii... O vedea aievea pe Dōne. Și pentru a nu știu cîta oară, îl sfredeli, chinuitor, aceeași întrebare: „Ce i-or fi făcut mamei?" Fără să vrea, o rosti cuglas tare:

— Of doamne, Djabbar! Oare ce i-or fi făcut mamei?

— Nimic, fii pe pace! Ce puteau să-i facă? îl liniști Djabbar.

— Vai, măiculiță, vai! Pe unde ne mai aflăm acuma?

— La Izvor — așa i se spune. Mai jos e moara lui ulaksîz Ismail.

— Uite ce-i, frățioare! își dădu părerea Djabbar. Mai nainte de-a intra în sat, să dăm o raită pe-acolo, să aflăm e și cum. E mai sănătos așa!

— Vai, măiculiță, vai!

— Pentru numele lui Alah, ajunge, bre, Ceauș! se răsti la el Djabbar.

— Poate c-ai dreptate tu, Djabbar. Să trecem, de vreți, pe la moara lui Kulaksiz Ismail, încuviință Memed.

— Așa-i mai bine. După capul meu prost, socot că nu trebuie să dai buzna nicăieri.

— Iată o vorbă înțeleaptă. Măscăriciul, mișelul ăsta de Djabbar are sămînță de haiduc în el. În haiducie trebuie să te porți în așa fel, ca și cînd ai fi înconjurat numai și numai de dușmani. Să iei seama la orice vietate, cît de mică, și să-ți închipui că la tot pasul, în spatele fiecărei pie-

tre, te poate prinde o capcană. Tu, Memed, ești încă proaspăt în haiducie, dar, în schimb, ești copt la minte. La tine chibzuirea ține loc de experiență. Tu să chibzuiești și mai departe totul, cît mai amănunțit! Așa e bine! îl sfătui Redjep Ceauș.

— Ia uitați-vă! Acolo, departe, se zărește o luminiță. O vedeți? E moara! le arătă Memed.

Pe măsură ce se apropiau de moară, lătratul cîinilor prinse să se deslușească, ceva mai departe.

— Pesemne că acolo-i satul, unde latră cîinii! spuse Djabbar.

— Acolo...

Se opriră la ușa morii.

— Cine-i, mă? strigă Kulaksîz Ismail, care auzise zgomot de pași.

— Indje Memed, fiul lui Ibrahim.

O vreme vocea dinăuntru tăcu. Nu se auzi decît curgerea năvalnică a apei pe scocul morii.

— Ce să caute aici Indje Memed? E-o minciună. Abia ieri am auzit că Deli Durdu l-a împușcat! reluă glasul, nesigur.

Mirosul de făină proaspătă se împrăștia în noapte așa de puternic, încît li se părea că vor nimeri de-a dreptul în jgheabul de făină măcinată.

— N-am murit. Sînt eu, Memed, nene Ismail. Nu m-ai recunoscut după voce?

— Acuma da, te-am recunoscut, te-am recunoscut. Acușica viu. Îndată-ți deschid.

Ușa se dădu în lături cu zgomot. O lumină portocalie, pîlpîitoare, le izbi în plin chipurile. Morarul stătea în fața lor și-l cerceta cu luare-aminte pe Memed.

— Bre, Indje Memed, mare păcat că n-ai izbutit să-l ucizi pe ghiaurul de Abdi și că n-ai scăpat satele astea din mîinile lui!

Drept răspuns, Memed zîmbi.

Intrară în moară. În vatră se fugăreau limbi de foc, încolăcindu-se spre pămînt. Înăuntru mirosea și mai pătrunzător a făină. Gîtul deșirat, tot numai zbîrcituri-zbîrcituri, al lui Kulaksîz Ismail, fața sa lungă, ascuțită, barba, șapca slinoasă păreau făcute numai din făină.

Cînd dădu cu ochii de mîinile și picioarele noilor-veniți, se sperie:

— Ce-ați pățit?

— Ne-am sfădit cu Deli Durdu și două zile am umblat doar printre stînci, surîse Memed.

— Ieri, spuse Ismail, proptindu-se cu spatele de perete, un călăreț a trecut ca o vijelie prin sat: se ducea să se lupte cu Deli Durdu. El ne-a adus vestea că Durdu te-a împușcat. Tot satul te-a plîns, Memed. Știi cît te iubesc sătenii! adăugă morarul, bătîndu-l pe umăr. Zău de pot să-mi cred ochilor, Memed! se scărpină el la ureche. Cîte arme și muniții ai pe tine! Cum de ești în stare să le duci pe toate? Cînd te văd așa, înarmat pînă-n dinți, mi se pare tare, tare ciudat! Mă duce gîndul la copilăria ta. Parcă te arăți și-acum în față, cum arai pămîntul în Cîmpia cu Ciulini, poticnindu-te la fiece pas. Parcă azi a fost. Nu pot să cred că ești haiduc și pace!

— Iacă, o făcui și pe asta!

— Oți fi flămînzi. Ia să vă fac eu o pîine în spuză!

Se ridică în picioare și rămase cu privirea ațintită asupra focului, surîzînd din cînd în cînd, ca pentru sine:

— Că bine mai arde și focul!

Se gîrbovise Ismail. Pe Memed, care îl știa încă tînăr, ca pe vremea copilăriei sale, îl mîră acum spinarea lui încovoiată de bătrînețe.

— Ce-i cu maică-mea, cu Hatce? întrebă el cu frică. Oare Abdi o fi pe-acasă?

Ismail încremeni acolo unde se afla. Sosise momentul de care se temea. Nu răspunse nimic, deși se așteptase din clipă în clipă la întrebarea asta. Sta buimăcit, rotindu-și stingherit privirile din colț în colț. Memed își repetă întrebarea:

— Ce-i cu mama?...

— Sînt bine, bine, gîngăvi, grăbit, Ismail. Stați numai să vă povestesc de ghiaurul ăla. Ptiu! Era cît pe-aci să uit. Să vă fac niște apă sărată pentru mîini și picioare...

În sufletul lui Memed încolțise neliniștea. Răspunsul ocolit, nedeslușit al morarului, graba lui de a schimba vorba nu erau un semn bun.

Kulaksîz Ismail veni cu un lighean cu apă.

— Hai, dragii mei, vîriți-vă înăuntru mîinile și picioarele. Tare le-au mai sfîșiat pietrele. Iar mușcătura pietrei e cea mai rea dintre toate... Apa sărată o să vă facă bine.

— Ai văzut-o de curînd pe mama? întrebă din nou Memed.

— Sînt bine, ți-am spus doar, sînt bine, frățioare... Stați să vă povestesc despre ghiaurul ăla. Cum a aflat c-ai trecut la haiduci, i-au luat poalele foc. Noapte de noapte îi păzeau casa cinci-zece oameni. După aia, a șters putina. Dacă l-ați fi văzut cum arăta la față, v-ați fi speriat! Ehei, cum mai schimbă spaima pe om! Acum, c-a auzit c-ai murit, pesemne că a dat iarăși fuga în sat. Se zice că ai lui ți-au prăznuit moartea, ca pe-o izbăvire. Da, s-au bucurat, Memed dragă. Doar te cunosc ei bine pe tine!

Mistuit de focul neliniștii, Memed simțea nevoia să ajungă cît mai iute în sat; o clipă nu mai putea întîrzia.

— Haideți, sculați-vă, fîrtaților, să intrăm în sat pînă nu se luminează de ziuă.

Atît Redjep, cît și Djabbar îi înțeleseră dorința. Fără nici o împotrivire, își legară opincile și se ridicară, gata de plecare.

— Acuși o să fie gata pîinea, luă vorba gazda, mîhnită. Nu se poate să mai zăboviți încă puțin? Nu uitați, apa sărată face bine zdreliturilor voastre. Să cereți să vă dea și-acolo unde vă duceți.

Ieșiră din moară tustrei, cu Memed în frunte.

Făcură numai cîțiva pași și din nou intrară în mărăcinișș. Pe cer, stelele sclipeau umed.

— Luceafărul-de-dimineață încă n-a răsărit, spuse Redjep. E steaua mea. Mai avem destulă vreme pîn' la ziuă.

Ceilalți tăceau. Usturimea de la mîini și picioare li se mai potolise. Pe dinainte le țîșni o vulpe. De n-ar fi fost în apropierea satului, Ceauș ar fi doborît-o numaidecît cu un glonte. Așa, se mulțumi s-o privească cum fuge bezmetică, tîrîndu-și coada-i mare pe deasupra mărăcinilor; la lumina stelelor blana îi era lipsită de orice luciu.

— Frate Memed... începu Djabbar.

— Îndată intrăm în sat. Iacă, acolo în vale sînt casele.

În preajma primei case, îi întîmpinară cîteva namile de cîini. Cînd Memed le vorbi ca să-i domolească, îl recunoscură și, culcîndu-se la picioarele sale, începură să se gudure.

Ca să ajungă la casa lui Döne străbătură tot satul, de la un capăt la altul. Memed nu-și mai aminti să-l fi văzut vreodată atît de pustiu, de mut ca acuma. Ochii lui scormoneau zadarnic prin bătătura caselor în nădejdea că va descoperi vreo ființă vie.

Ciocăni încetișor în ușa casei părintești, ascultînd încordat. Nici un răspuns. Mai ciocăni de cîteva ori și așteptă. Din nou nici un răspuns. Se duse la fereastra micuță și chemă șoptit: „Mamă! Mamă!" Nici o mișcare. Își lipi urechea de pervaz, străduindu-se să prindă orice zgomot dinăuntru, dar nu auzi decît ușoara bătaie a carilor care rodeau lemnul. Asta-i spori bănuiala, deși lumina nădejdii nu i se stinsese încă cu totul.

— Nu-i acasă, le spuse el îngrijorat celorlalți.

Căută să-și amintească de cine se simțea Döne cea mai apropiată aici în sat. Călăuziți de Memed, se îndreptară spre casa lui Durmuș Ali.

Acesta avea acum șaptezeci și cinci de ani. Deși în ultima vreme se cocîrjase puțintel, era zdravăn și voinic, ca la cincizeci de ani.

— Iată, alci stă nenea Durmuș Ali!

În fața casei era tolănit cîinele, ca o mogîldeață întunecată. Cum auzi pașii, își ridică iute capul, apoi se așeză la loc, alene, cu botul culcat pe labele din față.

Proptindu-se istovit de ușă, Memed chemă:

— Nene Durmuș Ali! Nene Durmuș Ali!

Dinăuntru porni îndată o larmă de glasuri, care de care mai pripite; deasupra tuturor se deslușea vocea groasă a lui Durmuș Ali care repeta tulburat:

— Doamne, doamne, ăsta-i Memed. Leită vocea lui! Doamne, ăsta-i Memed!

Aplecîndu-se la urechea lui Memed, Redjep Ceauș șopti:

— Cum ți-a mai recunoscut vocea! Aoleo, măiculița mea!

Se deschise ușa. În prag se ivi Durmuș Ali, în nădragi și cămașă, ținînd în mînă o torță. Barba-i albă, ca ninsă, îi ajungea pînă din jos de brîu. Era atît de voinic încît te așteptai din clipă în clipă să nu încapă în casă, și o parte din trupul lui plin să se reverse în afară.

— Bre, Memed, zise el zîmbind, și noi care abia alaltăieri primisem vestea despre moartea ta, de la un nomad! Tare mă mai bucur că te văd! Și, întorcîndu-se spre cei din casă: Fetelor! A venit Memed! Sculați-vă de aprindeți focul și întindeți saltele pe jos! Iute! Apoi se dădu la o parte din dreptul ușii, grăind către noii-veniți:

— Poftiți înăuntru!

Intrară. Djabbar era atît de cătrănit că, orice i-ai fi zis, ar fi izbucnit în plîns.

Bătrînul puse opaiţul pe marginea vetrei şi se aşeză:

— Eeei, Indje Memed, ce mai faci? Ia zi, cum o mai duci? Tot satul a ţinut doliu după tine. De-a auzit Hatce, s-a prăpădit de jale. N-ai nici o ştire de la ea? Şi biata maică-ta... I-am dat ultimele îngrijiri, aşa cum ai fi făcut tu însuţi dacă te-ai fi aflat lîngă ea. Cu mîna mea am pus-o în groapă.

Cînd ridicînd capul se uită la Memed şi-l văzu învineţit la faţă, îl cuprinse neliniştea:

— Ce-i cu tine, băiete? Nu cumva tu nu ştiai nimic?

Ochii lui Djabbar se umplură de lacrimi; Redjep Ceauş se sculă de la locul său, scoase gloanţele din armă şi le încărcă din nou. Memed întrebă cu glas stăpînit:

— Cu Hatce ce s-a întîmplat?

— Vai! Ce om fără minte sînt! Cum de mi-am dat drumul gurii? De unde să ştiu că n-ai auzit lucrurile astea, petrecute de luni de zile?! Vai, bătrîn prost ce sînt! Vai!

De cînd sosise Memed, nevasta lui Durmuş Ali se ghemuise lîngă vatră, nemişcată, cu privirile aţintite la foc. O vorbă nu spusese, nici măcar un „bine-aţi venit!" Acum, sări cu vorba aprinsă:

— Aşa faci tu întotdeauna. Să fi îmbucat băiatul ceva şi pe urmă să-i fi spus. Ce, s-ar fi întors lumea pe dos dacă mai aşteptai niţel?

— De unde să-mi dea mie prin cap! Luni de zile au trecut de-atunci. De unde să ştiu eu că n-a auzit? se căina Durmuş Ali, cu glasul sugrumat. Iartă-mă, fiule... Bătrîneţea...

Fiii, nepoţii, nurorile lui Durmuş Ali, toţi cîţi erau în casă făcură roată în jurul oaspeţilor aşezaţi lîngă vatră, privind într-una la Memed, la fesul său liliachiu, la pieptul său pe care se încrucişau benzile de cartuşe, la hangerul de la şold, la pistolul, grenadele şi binoclul său. În căutătura lor se putea citi uimire, neîncredere şi chiar puţină batjocură. Pe lîngă ceilalţi doi haiduci de staturi uriaşe, Memed li se părea un băieţandru care se joacă doar de-a haiducia.

— Ce s-a întîmplat cu Hatce? îşi repetă Memed întrebarea.

Durmuș Ali nu răspunse. Își aplecase trupul și mai mult înainte, cu ochii pironiți la flăcările din vatră.

— Mătușă, spuse atunci Memed către bătrîna cu fața suptă, al cărei păr alb, pe jumătate cănit, scăpase de sub broboadă. Zi-mi tu, mătușico. Ce-i cu Hatce?

— Cum să mă rabde inima tocmai pe mine să-ți spun despre Hatce, Memed, fiule? Cum să-ți spun? îl privi ea îndurerată drept în ochi.

Chipul flăcăului aci se înroșea, aci se întuneca, aci se îngălbenea.

— Oricum, cineva tot o să-mi spună. Haide, spune-mi, rogu-te, ce-i cu Hatce?

Aruncînd lui Durmuș Ali o privire ucigătoare, femeia se răsti:

— Aaah! Ce-ai merita să-ți fac! Ar trebui să te fac de două parale! Cine știe de cîte zile colindă bietul băiat pe drumuri... Să fi apucat măcar să mănînce și pe urmă aveai timp berechet să-i tot spui...

Veni de se așeză, furioasă, lîngă Memed. Punîndu-i o mînă peste genunchi, grăi:

— Uite, frățioare, am să-ți povestesc totul de-a fir-a-păr. Pe Abdi doar l-ai rănit. Să-i fi intrat glontele în inimă și să fi rămas înfipt acolo! Cum și-a venit în fire, afurisitul, a adunat la el martori mincinoși. Unul singur i s-a împotrivit, Topal Ali, împieliațul care a condus urmărirea voastră. I-a spus ghiaurului de Abdi: „Eu nu pot da mărturie mincinoasă". Abia i-au ieșit vorbele astea din gură și Abdi Barbă de Țap l-a și izgonit din sat. Topal a fost silit să-și strîngă pe toți ai lui, să-și încarce boarfele și să-și ia lumea-n cap. A plecat aiurea.

Bătrîna povesti pe îndelete cum a fost cu martorii, că Hatce zace în temniță, singură într-o celulă, adăugînd c-ar fi auzit că în curînd va fi spînzurată.

În ochii lui Memed apăru iarăși scînteierea aceea tăioasă. Și Djabbar îi luase seama; observase că o dată cu ea, chipul prietenului său se preschimbă cu totul aducînd cu un tigru care se pregătește să se arunce asupra prăzii.

Memed se ridică în picioare, greoi:

— Veniți, fraților. Să ne răfuim cu Abdi Aga ăsta.

Se întoarse către femeie și-i luă mîna într-ale sale:

— Spune, mătușă, și pe mama, tot el a omorît-o, așa-i?

Ochii femeii înotau în lacrimi. Tăcu.

— Așa-i? repetă Memed întrebarea, dar bătrîna tot nu-i răspunse.

— Să mergem, prieteni!

Se cufundară în întuneric, cu Memed înainte. Acesta își cercetă arma: era încărcată, gata de tras.

— Vedeți de puști; dacă nu-s pline cu plumbi, încărcați-le. Pregătiți și grenadele!

Redjep Ceauș pusese tare la inimă spusele femeii. În timp ce ea vorbea, el se tot uita la Memed, clătinînd din cap cu jale, cînd într-o parte, cînd într-alta. Deodată îl prinse de braț pe Memed care își iuțise atîta mersul că parcă alerga și-l opri pe loc.

— Uită-te la mine, pe nici unul din ei n-o să-l lăsăm în viață. Pe toți o să-i ciopîrțim, cu mic, cu mare.

— Tu te pricepi mai bine la lucrurile astea, Ceauș! îi răspunse Memed și, smulgîndu-și brațul din mîna lui, o porni mai departe, aproape în goană.

Nici nu-și dădură seama cînd și cum se treziră la ușa lui Abdi Aga.

— Strigă tu, Ceauș, îi spuse Memed. Spune-le că le-a venit un oaspete care le-aduce o veste însemnată.

Redjep Ceauș bătu în ușă de trei ori, cu putere. Dinăuntru veni un glas de femeie:

— Cine-i?

— Deschide ușa, surioară! Sînt om bun. Ți-am adus o veste de seamă. Sînt grăbit. Trebuie să mă-ntorc înapoi numaidecît!

Femeia deschise ușa, boscorodind:

— Ei, da' stai nițeluș, să aprind o făclie!

Lăsîndu-l pe Redjep la ușă, intră în casă și scăpără un chibrit, aprinzînd o făclie. Se lumină toată încăperea. În acest răstimp, se îmbulziră înăuntru toți trei. Luată pe neașteptate, femeia se zăpăci. Privirile-i uluite se opriră asupra lui Memed. Deodată scăpă un țipăt.

Redjep sări și-o apucă de braț, acoperindu-i gura cu o mînă.

— Abdi Aga-i acasă? întrebă Memed cu vocea încărcată de mînie.

— Nu. Nu mai dă de loc pe-acasă. Îndură-te de noi, Memed! Blestemat să fie Abdi Aga!

Toți ai casei, treziți din somn, se uitau îngroziți la haiduci. Pe lîngă cele două neveste ale lui Abdi și cei doi

fii ai săi, se mai aflau, ca musafiri, și alte cîteva femei dintr-un sat învecinat.

— Să te conducă prin casă să-l cauți pe Abdi. Unde l-oi vedea, trage în el! îi porunci Memed lui Ceauș.

— Cinci gloanțe cîte am în pușcă, pe toate i le descarc în scăfîrlie. Fărîme i-o fac. Las' pe mine!

Și Ceauș împinse femeia cu patul armei:

— Fă lumină și arată-mi calea.

Fără o vorbă, femeia mai aprinse o făclie și o luă înaintea haiducului.

Memed stătea înfipt în mijlocul încăperii, drept, neclintit, înspăimîntător ca însăși răzbunarea. Trupu-i puțintel parcă se mărise, căpătînd dimensiuni de uriaș. Femeile plîngeau. Cei doi băieți tremurau ca niște frunze bătute de vînt.

După un timp, se ivi Ceauș.

— Am scotocit prin toate ungherele, nu-i, spuse el, cu deznădejde.

— De-acum o lună s-a dus în Ciukurova, glăsui femeia. Își închipuia c-ai să vii. Nu mai știa ce-i somnul. A plecat!

— Ceauș!

— Te ascult!

— Scoate-i afară pe amîndoi, spuse Memed, arătînd pe băieții lui Abdi. Fă cu ei ce se cuvine.

La cuvintele lui, amîndouă mamele se aruncară la picioarele lui Memed:

— Milostivește-te, Memed! Ce vină au copiii? Te rog din suflet, Memed, îndură-te! Găsește-l pe ghiaurul de Abdi și ucide-l pe el. Ce vină au copilașii?

Ceauș îi tîrî afară pe băieții care se împotriveau, zbătîndu-se și țipînd ca din gură de șarpe. Ca să-l ajute, Djabbar apucă pe unul de încheietura mîinii și-l zvîrli cît colo.

Una din femei nu mai spunea nimic. Rămăsese întinsă la picioarele lui Memed, ca paralizată.

Cealaltă se ruga într-una:

— Memed, Memed dragă, ce rău ți-au făcut copiii? Ce vină au ei?

Ceauș trînti la pămînt copilul și, punîndu-și un picior peste el, îi lipi țeava puștii de cap. Se întoarse spre Memed:

— Va să zică-i hotărît? Ce stai, hai, zi, să-i fac de petrecanie?

Femeia care părea amorțită se năpusti ca un șoim asupra lui Djabbar care-i tîra copilul spre ușă și îl prinse de mîini. Iute ca fulgerul, haiducul trase hangerul de la brîu și-l înfipse în ea.

— „Mor!" strigă femeia, prăbușindu-se.

Cealaltă, văzîndu-l pe Ceauș gata să-și descarce arma în capul băiatului, se ruga deznădăjduită de Memed:

— Memed, dragul meu, nu-mi prăpădi copilașul. Ai dreptate, dar, spune, Memed, ce vină are el?

Fața lui Memed se schimba din clipă în clipă. Scînteia aceea cruntă din priviri i se stinse treptat, pînă pieri cu totul. Se uită în jur dezmeticit. Văzînd că Ceauș apasă pe trăgaci, înțelese că nu mai era vreme de vorbit. Lovi cu piciorul în țeava puștii, chiar în clipa în care Ceauș trăgea. Glontele se înfipse în perete.

— Dă drumul băiatului! îi porunci el și lui Djabbar.

Mama copilului îi săruta rînd pe rînd mîinile.

— Du-te, Memed, du-te de-l găsește pe ghiaurul ăla și omoară-l. Dreptatea-i în întregime de partea ta. Dacă după Abdi am să vărs vreo lacrimă, să nu mi se mai zică Zeynep. Găsește-l și ia-i zilele! Ai deplină dreptate.

Memed nu-și descleștă gura tot timpul cît ținu această scenă; ieși din casă greoi, cu trupul zdrobit.

Furios, Redjep Ceauș înjura de mama focului. Îl apucă pe Memed de mînă strîngîndu-i-o atît de tare, de parcă ar fi vrut să i-o rupă.

— Tu, cu inima asta, n-ai să fii niciodată un haiduc adevărat, și nici n-ai să te poți răzbuna vreodată. Abdi o să-și pună simbriașii să te-nghesuie într-o vale și-o să isprăvească cu tine. Și unde mai pui la socoteală că te pîndește și-un dușman ca Deli Durdu...

— Uite ce-i, Redjep Ceauș, se amestecă Djabbar. Nu mai trăncăni atîta. Dacă avem un dușman ca Deli Durdu, în schimb am cîștigat prietenia unui mare trib, ca tribul Sacikaralî. Ce-ai fi vrut? Să omorîm în locul lui Abdi pe copiii ăștia nevinovați?

Redjep nu mai zise nimic.

Vecinii care auziseră zarva se adunaseră la casa lui Abdi Aga așa cum săriseră din așternut, în cămăși și nădragi. Șoapta „Memed n-a murit! Memed trăiește!" alerga din gură în gură.

— Memed n-a murit!

— Parcă poate să moară pînă nu-i face de petrecanie ghiaurului de Abdi!

— Memed n-a omorît copiii!

— Mărinimia lui e de necuprins, ca marea.

Haiducii își făcură cu greu loc prin gloata înghesuită la ușă și răzbiră afară din ogradă. Mulțimea aceea de oameni rămase atît de tăcută, încît se auzeau pînă și răsuflările.

Memed vorbi, în sfîrșit, cu glasul frînt:

— Țăranii au aflat. N-or să ne dea pace. Să ieșim cît mai iute afară din sat.

— Să ieșim! spuse Djabbar.

— Mă simt foarte rău. Rana mă doare tare. Ieșind din sat, ce-o să facem? Mă prăpădesc de durere. Ne-a răzbit și foamea.

— Stăm ce stăm și ne-ntoarcem din nou.

O luară către marginea satului. În urma lor răbufni o larmă asurzitoare. Strigătele oamenilor se amestecau cu lătratul neliniștit al cîinilor.

Redjep Ceauș trase adînc aerul în piept.

— Să ședem. Eu, unul, sînt mort de oboseală. Și rana nu-mi dă pace.

— Bre, Ceauș, dacă știi ce pramatie ești, ce ți-a mai trebuit rană? glumi Djabbar.

Atît îi trebui lui Ceauș.

— Mă, pui de cățea, tună el înfuriat, ridicîndu-se în picioare. O vorbă dacă mai spui, trag în tine. Ține minte ce-ți spun!

Djabbar rîdea în hohote.

— Încetează, Djabbar, interveni Memed. Ne bagi în belea.

— Din pricina odraslei ăsteia de tîrfă o să iasă moarte de om. Zău c-o să iasă.

— Nu lua în seamă, bre, Ceauș. Doar Djabbar glumește, căută să-l împace Memed.

— Nu-mi arde de glumă. Sînt bolnav de moarte.

— Isprăvește, Djabbar!

Dintr-un salt, Djabbar fu lîngă Ceauș și îi sărută mîinile.

— Iartă-mă, Ceauș. N-am să mai glumesc de loc. Mă jur!

— Ia te uită ce om de duh zace în pezevenghiul ăsta! rîse Redjep Ceauș...

— Al dracului să fie cine-o mai zice-o glumă!

Se așezară pe pămînt, așteptînd să se mai domolească zarva și fiecare să se ducă la casa lui. În tot acest răstimp nici unul nu scoase un cuvînt. Stăteau nemișcați, sub povara copleșitoare a gîndurilor.

Larma slăbea din ce în ce; lătratul cîinilor devenea tot mai rar.

Tăcerea, ca întotdeauna, îl apăsa pe Djabbar. Nu se mai putu abține:

— Redjep Ceauș! începu el.

— Ce vrei?

— Dacă Memed nu te-ar fi oprit, l-ai fi omorît pe copilul ăla nevinovat?

— Nu numai că l-aș fi omorît, dar i-aș fi smuls și sufletul din el! Și ce-i cu asta?

— Nimic... Te-am întrebat și eu așa, într-o doară...

— Djabbar, scrîșni din dinți Redjep Ceauș, fără doar și poate că tîrfa satului îți-a fost mamă. Iar tată, ăl mai mare pezevenghi...

— Taci odată, Djabbar! îl mustrului Memed.

— Iacă, am tăcut.

Dinspre sat nu mai venea nici un zgomot; totul reintrase în liniștea pustie care-i întîmpinase la sosire.

— Hai, ridicați-vă, le spuse Memed. S-ajungem la casa lui nenea Durmuș Ali înainte de-a se lumina.

— Îți pup ochii, că minunată vorbă ți-a mai ieșit din gură! Haidem, s-ajungem cît mai repede, se bucură Redjep Ceauș.

Auzind pași în tăcerea adîncă a nopții, Durmuș le ieși înainte în prag, așteptîndu-i cu ușa deschisă.

— Nici nu m-am gîndit să mă culc. V-aștept de mult.

— Uite c-am sosit, frate, îi întoarse vorba Redjep Ceauș.

— Am pus să vă taie o găină. Bănuiesc că vi-e foame.

— Ne mai întrebi, frate? întări tot Redjep Ceauș.

Cingătoarea, cureaua puștii, cartușierele lui Redjep Ceauș, meșteșugit lucrate de-o mînă iscusită, erau bătute în argint. Cănite cu *henne* [1], mustățile-i stufoase, cu sfîrcurile în jos, aveau nuanțe roșietice.

[1] Arbust stufos, cu multiple întrebuințări în medicină și parfumerie. Din pudra obținută prin pisarea frunzelor uscate se extrage un colorant, foarte prețuit în Orient.

Abia se așezară și o fată sfioasă aduse de mîncare, aruncînd spre Memed zîmbete furișe. Pilaful fierbinte fumega ispititor. Pe-o tipsie de aramă se lăfăia o găină friptă.

— Uite, pilaful ăsta o să-mi ia durerile cu mîna. Asta-i ce-mi trebuie mie: pilaf care să înoate în grăsime și să miroasă așa ca să-ți lase gura apă, grăi Redjep Ceauș.

— Bre, Ceauș, tu ți-ai greșit menirea cînd te-ai făcut haiduc. Mai degrabă erai bun de surtucar, îl luă peste picior Djabbar.

— Taci! răcni Ceauș.

— Nu te mai atinge de Ceauș! se amestecă și Memed.

— Da' ce, am spus eu ceva?! se prefăcu mirat Djabbar.

De multă vreme Durmuș Ali se pregătea să-i spună lui Memed ceva, fără să izbutească. Cînd era cît pe-aci să-și dea drumul, cînd se răzgîndea. Băgînd de seamă nehotărîrea lui, Memed îl îmboldi:

— Nene Durmuș Ali, hai, spune odată ce-ai de spus, bre! Ce tot îți înghiți vorba? De azi dimineață tot așa o ții!

— Parcă-i de înghițit vorba, măi băiete! Încă de cînd erai copil era limpede c-ai să fii om de omenie. Bine-ai făcut că nu i-ai ucis pe copiii ăia!

— Bătrîne, bătrîne, își ieși din sărite Redjep Ceauș. O iotă nu pricepi din lucruri de-alde astea. Ai tu habar ce-i aia răzbunare? Ți-a trecut măcar vreodată prin minte așa ceva?

Durmuș Ali, plecîndu-și rușinat capul, mărturisi:

— Nu.

— Să fi fost eu în locul lui Memed, o ființă vie n-aș fi lăsat în casa lui Abdi. Pe toți i-aș fi tăiat. Harcea-parcea i-aș fi făcut. Nici casa n-ar fi rămas întreagă, i-o făceam una cu pămîntul. Ai priceput, bătrîne?

— Am priceput, rosti Durmuș Ali, cu ochii la Memed.

Cît a ținut masa, Memed lăcu, îngîndurat, cu capul aplecat înainte. Cînd isprăviră însă bucatele, se întoarse spre gazdă:

— Îți foarte mulțumim pentru masă, nene Durmuș Ali. Am mîncat pe săturate.

— Îți foarte mulțumim, spuse și Djabbar, la care Redjep Ceauș adăugă:

— Drept să-ți spun, mi-a venit inima la loc. După o masă ca asta...

Cum Djabbar se pregătea să spună iar vreo șotie, Memed, cu un semn, îl făcu să tacă.

— Nene Durmuș Ali, am să te întreb ceva, zise el.

— Întreabă-mă, fiule.

— În ce sat s-a mutat Topal Ali? Știi cumva?

— Se zice că s-a dus la Ceagșak, cale de două zile de-aici..

— Cum putem să aflăm dacă Topal i-acolo ori nu?

— Sora mai mare a lui Kör Ali e măritată acolo. Sînt doar două zile de cînd s-a întors de la ea frate-său. Mă duc să-l întreb.

— Trebuie să-l găsim neapărat pe Topal Ali — spuse Memed celorlalți doi haiduci. Dacă-i în Ceagșak, ne ducem acolo.

— S-a făcut! zise Djabbar.

— Și rana mea? întrebă Ceauș. Mă doare tot mai rău.

— Tu nu veni cu noi, Ceauș. Dacă vrei, rămîi aici: Durmuș Ali o să te îngrijească bucuros.

— Am să te îngrijesc ca pe un frate, încuviință gazda. Și-am să te ascund încît nimeni n-o să dea de tine.

Redjep Ceauș sări ca ars:

— Eu? Să mă despart eu de voi? Pentru nimic în lume! Ați înțeles? Să știu de bine că mor și nu stau fără voi. Dar uite ce-mi dă în gînd: să trimitem pe cineva după Topal Ali ca să-l aducă aici.

Nevasta lui Durmuș, care stătea mai la o parte, se amestecă în vorbă:

— Uitați pesemne că el e mișelul care l-a urmărit pe Memed și i-a pricinuit toate nenorocirile astea? Uitați c-aveți de-a face cu un trădător? Dac-o să trimiteți om după el, o să fugă. Își ia tălpășița și pe-aci îi-e drumul. Doar în munți se mai oprește! Parcă ghiaurul ăla o să vină de bunăvoie?

— De Topal ai tu nevoie, fiule? îl întrebă Durmuș Ali pe Memed, privindu-l drept în ochi.

— De Topal.

— Puteți să zăboviți două zile în grajdul nostru?

— Și-o săptămînă, se grăbi Memed să-i răspundă.

— Dacă-i așa, eu îl trimit pe Kör Ali călare acușica la Topal, să-i spună că am nițică treabă cu el. „E vorba de cercetat o urmă" o să zică Kör Ali. Se spune că Topal și-ar fi părăsit îndeletnicirea de căutător de urme; că după povestea cu tine s-a jurat că n-o să mai fie niciodată călăuză.

Dar de hatîrul meu, tot vine el, Topal. Chiar de-ar fi adevărat ce se vorbește, el tot o să vină. Dar n-ai să-i faci nici un rău, îmi făgăduiești, Memed, nu-i așa ?

— Ba să-i facă ! se înfierbîntă nevasta lui Durmuș Ali. Să mi-l ia Memed în tăișul hangerului și să mi-l toace bucățele-bucățele. Nu din vina ghiaurului ăstuia i se trage lui tot amarul ? Dacă n-ar fi fost el, cine-ar fi putut da de Memed în inima pădurii ? Dragul meu Memed, ascultă aici : Durmuș Ali să trimită om care să-l aducă pe Topal aici. Iar tu, fă-l fărîme chiar în fața ușii mele. Eu o să chem tot satul în păr, să vadă că și-a primit pedeapsa.

— Nu vorbi neghiobii, muiere. Nu pentru ca să-i facă rău lui Memed a făcut Topal ce-a făcut. Cînd începe o urmărire, el nu se mai gîndește la nimic. Totul i se șterge din minte. Habar n-are pe ce lume se află. De săvîrșește un bine, ori un rău nu-și mai dă seama. Cum aude vorba „urme", el își pierde cumpătul. Nu i-ai văzut chipul după ce s-a întors din pădure ? Îi pierise tot sîngele din obraji, de parcă era mort. Toți au dat mărturie împotriva lui Hatce, dar el nu, deși știa prea bine ce-l așteaptă. Gonit din sat, pe drumuri, fără adăpost... Și-a părăsit cuibul și nu s-a mai uitat la nimic... Memed, ascultă-mă pe mine : să nu te-atingi de Topal Ali ! Nu-i un om rău !

— Bun ori rău, e treaba lui cum e ! Toată năpasta asta de la el ți se trage ! sări femeia. Omoară-l, Memed ! Dacă Durmuș Ali nu trimite om să-l aducă, puțin să-ți pese. Du-te tu după el, și, de-ar fi și-n gaură de șarpe, găsește-l. Ai la îndemînă hangerul, vîră-i-l în burtă și isprăvește cu el !

— Uite ce-i, muiere, se înfurie bătrînul. Dacă-ți cinstești credința și ai frică de Alah, nu te-amesteca în treburile astea.

— Durmuș Ali ! Nu-i suci mintea băiatului cu flecărelile tale ! Lasă-l să facă ce trebuie făcut !

— Bine. Să-ți împlinească ție voia și să omoare pe-un biet nevinovat ! V-am mai spus doar : Topal e nebun de-a binelea cînd e vorba să caute o urmă. Nici prin gînd nu i-a trecut că el o să fie pricina atîtor nenorociri. Și chiar de s-ar fi gîndit, tot ațînea urma. Cînd e vorba de asta, își pierde orice fărîmă de judecată. Las' să-l omoare Memed și să ți se răcorească inima !

— Ah ! Cum m-aș mai răcori ! Ca gheața mi s-ar face inima de i-aș vedea odată leșul însîngerat...

— Așa-i că nu te potrivești smintitei ăsteia, Memed? Că n-ai să-i faci nimic rău bietului Topal?

— Am să-l pun și eu să caute o urmă și-atîta tot, răspunse Memed.

— Pune-l de vrei. Și după aia, să-i vii de hac. El te-a băgat în focul ăsta. Și Hatce, draga de ea, tot din pricina lui putrezește prin închisori, o ținu morțiș bătrîna.

Durmuș Ali se aplecă la urechea lui Memed și-i șopti cu tîlc:

— Urma *lui*?

Memed clipi din ochi în semn că da.

— Iacă, asta mă bucură, Memed. Tare mă bucură... Mă duc și-l scol din pat pe Kör Ali. Îl fac eu s-o pornească la drum cît ai clipi. Topal o să vie numaidecît, mîncînd pămîntul. Ei, și-acum să vi se aștearnă culcușul în grajd. Două zile o să stați acolo... Muiere! În loc să spui vorbe atît de nesăbuite, ia-le și pe celelalte femei din casă și rînduiți cele cuvenite în grajd, unde or să ni se culce musafirii. Eu mă reped pînă la Kör Ali.

— Du-te învîrtindu-te! În fundul iadului să te mai oprești! îl ocărî nevasta.

Era o bătrînă mărunțică-mărunțică, cu părul alb ca laptele, cu pielea negricioasă, ochi viorii și gura, lipsită de dinți, încrețită toată, ca o pungă. Se apropie de Memed și, făcîndu-i un semn cu mîna, ca și cum avea să-i împărtășească o mare taină, îi șopti: „Vino lîngă mine!" Cînd el se aplecă, își înălță capul spre urechea lui și zise:

— Nu te-ncrede în păcătoșii ăștia, Memed, dragul meu, nu te-ncrede! Nici pe nen-tu Durmuș Ali să nu te bizui! Ăștia-s toți oameni de-ai ghiaurului Abdi Aga. Se poate întîmpla acuma să te adăpostească în grajd, iar mai tîrziu să le dea de știre jandarmilor. Nu-ți pune nădejdea în ei. În nici unul, nici în nen-tu Durmuș Ali! De-aia, eu acuși alerg la moară și două zile stau de pază. Dacă vin jandarmii, îți dau numaidecît de veste. Atunci să ieșiți din grajd și să fugiți pînă vi se pierde urma. Daaa, dragul meu Memed, numai eu îți vreau binele în satul ăsta. Tu ești pentru mine tot ce mi-a mai rămas de la Döne, moștenire scumpă... Și taică-tău ce om de omenie a fost! Singurul bun rămas de pe urma lui, tu ești... Pun să vă aștearnă în grajd. Vreți să vă culcați chiar acum?

— Picăm de somn, măicuță, îi răspunse Memed. Murim, nu alta. De trei zile n-am închis ochii...

— Vai, vai, n-aș mai avea parte de ochii din cap! se căină mătușa Hürü. Ei, fetelor! Flăcăii mureau de somn și noi habar n-aveam. Duceți așternuturi în vechiul grajd al vacilor și faceți-le culcușurile pe paie!

— Of! Of! Măicuță! se văită Redjep Ceauș.

— Ce-ai pățit, Ceauș? îl întrebă Memed.

— Ia uită-te la gîtul meu! Cum s-a mai umflat! Nu mai încape între umeri.

— Acușica îți pregătim leacurile, spuse Memed.

— Îți face Hürü un leac pe cinste! Îți trece cît ai bate din palme, îl îmbărbătă mătușa Hürü.

Așternuturile fură duse în grajd. Curînd, merseră și oaspeții acolo. Agățat de parul din mijloc, un opaiț mic ardea pîlpîind. Grajdul era plin cu paie pînă la jumătate; din ele se răspîndea un miros plăcut, colbuit, care-ți ardea nările. Într-o parte, se afla un morman de tizic din care urca un miros iute, înțepător. De tavan spînzurau puzderie de pînze de păianjen în care fărîmițe de paie se prinseseră cu miile. La plecare, femeile încuiară ușa pe dinafară. Prin fereastra cît palma de mică se strecurau firave primele licăriri de lumină. Ziua se îngîna cu noaptea; din clipă în clipă avea să răsară soarele.

Djabbar se opri în dreptul unui culcuș și, cu ochii închiși, se porni pe căscat.

Redjep se aruncă în așternut.

— Eu nu mai pot, copii. Să nu adormim cu toții. Unul dintre noi trebuie să stea de strajă.

— Voi culcați-vă, că stau eu de veghe! hotărî Memed, cu sufletul mistuit de amărăciune.

Cum intră în pat, Djabbar adormi. Redjep Ceauș gemea într-una.

Memed își luă pușca, se urcă în vîrful clăii de paie și, punîndu-și capul pe genunchi, rămase acolo, nemișcat.

Către amiază, veni Hürü și le aduse de mîncare. Auzind gemetele lui Redjep, se necăji:

— Ptiu! Cum de-am uitat?!

— Ce-ai uitat, măicuță Hürü? o întrebă Memed.

— Doftoria pentru rana prietenului tău...

Și dispăru iute.

Abia sfîrșiseră masa cînd se ivi din nou, cu o strachină care fumega.

— Asta-i doftoria pe care o făcea bietul taică-meu. Tămăduia pe răniți, cît ai clipi. Și-acum, uite că ți-am făcut-o eu ție, frate!

Deși mîinile i se mișcau iute, cu îndemînare, nu fu de loc ușor să dezlipească legătura de pe rana haiducului.

— Vai, frățioare, da' urîtă rană!

În timp ce Hürü îl doftoricea cu grijă și îl lega din nou, cu cîrpe curate, Redjep gemea printre dinții încleștați.

— Să-ți dea Alah sănătate, soro. Ai mîini blagoslovite. M-am liniștit, îi mulțumi el și se vîrî din nou în culcuș.

— E rîndul tău să te culci, Memed. Eu rămîn de strajă! grăi Djabbar.

— Iar eu, dau fuga pîn' la moară. Să nu pună la cale ăștia vreo blestemăție. Cînd s-or zări jandarmii de departe, vă trimit îndată vorbă. În casa asta nimeni n-o să-i poată face vreun rău lui Memed, fiul preabunei mele Döne. Las' că mă duc eu la moară, să-i pîndesc pe jandarmi...

Memed se lungi, dar nu-l prindea somnul, în ciuda oboselii strînse de zile întregi. Moartea mamei, întemnițarea lui Hatce îl copleșiseră.

Era covîrșit sub povara atîtor nenorociri. Uneori parcă simțea că se înăbușe; inima, prefăcută într-o pară de foc, îl ardea. Cîte un gînd îi sfredelea creierii, stăruitor, pînă la durere. Din cînd în cînd, îl cuprindea o furie oarbă pe toți: pe el însuși, pe prieteni, pe întreaga omenire. Dar nu făcu pe nimeni părtaș la zbuciumul său.

La miezul nopții, Djabbar veni lîngă el:

— Mi-e somn. Preia tu straja.

Memed, care nu dormise nici o clipă, se ridică, își luă arma în brațe și se așeză din nou în vîrful maldărului de paie, cu capul pe genunchii strînși la piept, și se lăsă iarăși în voia gîndurilor.

Spre dimineață, tocmai ațipise puțin, cînd se deschise ușa grajdului. Tresări și puse mîna pe armă.

— Pe mine ți-ai găsit să mă ochești, Memed? zîmbi din prag Durmuș Ali.

Și cum Memed nu-i răspunse, continuă:

— Kör Ali l-a adus pe Topal. Sînt la mine acasă. Trezește-ți tovarășii și haide. I-am povestit lui Topal cum stau lucrurile. I-e tare frică, bietul de el, mai-mai să

moară de înspăimîntat ce e. Zănateca aia de muiere a mea nu i-a dat pace. S-a aruncat asupra omului şi l-a scuipat în faţă. „Dacă Memed nu te omoară, te omor eu!" i-a strigat. Lui Topal i-a pierit tot curajul. „De-aia m-ai adus, să-mi rămînă oasele în casa ta?" îmi zice el şi tremură, tremură din toate mădularele. Mare minune de nu s-o prăpădi de frică.

Auzind c-a sosit Topal Ali, pe chipul lui Memed trecu o undă de bucurie. Cum se trezise şi Djabbar, chibzuiră amîndoi c-ar fi mai bine să nu-l mai scoale pe Redjep, dar, pînă la urmă, de teamă să nu-l supere, se răzgîndiră.

— Hai, scoală, Redjep Ceauş! îi strigă Djabbar. Scoală c-a venit faimosul copoi Topal Ali. Avem de vorbit cu el.

— Topal Ali? întrebă mirat Redjep, încercînd zadarnic să-şi ridice capul. Topal Ali ai zis?

— Căutătorul de urme Topal Ali! Topal Aliiii! spuse apăsat Djabbar.

— Vai, fir-ar mama lui să fie! Va să zică a venit, ai! Of, of! Parcă nu mai am gît!

— Ce s-a întîmplat, Ceauş?

— Haideţi, îi îndemnă Memed. Să mergem la el!

— Aşteptaţi-mă şi pe mine!

Şi Redjep Ceauş îşi scutură cu grijă hainele, îşi potrivi curelele bătute în ţinte de argint şi-şi răsuci zorit mustăţile. Apoi îşi scoase pieptenul — şi el tot de argint — şi se pieptănă cu îngrijire. Un singur lucru nu-i era la îndemînă: să se uite la picioare. Tălpile încălţărilor erau ferfeniţite ca vai de ele. In schimb, şterse cu braţul praful de pe fes, potrivindu-şi-l bine pe cap.

— Aşa-i, Ceauş? Incălţămintea ne cam face de rîs? îl necăji Djabbar.

— N-avem încotro! răspunse înciudat Redjep Ceauş.

Cînd pătrunseră în casă, Topal Ali care şedea lîngă vatră încercă în zadar să se scoale; picioarele i se muiaseră de tot iar faţa îi devenise pămîntie.

— L-am adus pe Topal, iacătă-l! le grăi Kör Ali.

— Să trăieşti! îi mulţumi Memed.

Redjep Ceauş scrîşni din dinţi, străpungîndu-l pe Topal Ali cu o privire sălbatică:

— Tu eşti netrebnicul care cauţi urmele? Bine, mă, nu ţi-a fost frică de Alah? Şi nici de oameni nu te-ai ruşinat?

Topal, cu ochii aţintiţi la cenuşa din vatră, tăcea chitic.

— Taci, Ceauş dragă, îl rugă Memed. Lasă-mă pe mine să vorbesc cu Ali.

— Să te vedem, vorbeşte tu! strigă Ceauş înfuriat. Vorbeşte cu mişelul ăsta, cu omul ăsta fără conştiinţă şi cinste!

Memed se aşeză lîngă Ali, lipindu-şi genunchiul de al acestuia.

— Nene Ali! Am o vorbă cu tine. Vino puţin afară!

Topal îngheţă.

— Memed, nici prin cap nu mi-a trăsnit c-o să se-ntîmple aşa. Nu mă omorî! Am copii, nevastă! Nu mă ucide!

— N-ai teamă! Vreau să-ţi spun ceva în taină, să ştim numai noi doi.

— Nu mă ucide! gemu Ali. Te rog, nu mă omorî! Eu ţi-am făcut rău, dar tu, cruţă-mă!

— Scoală-te şi vino în ungherul de colo, să stăm de vorbă.

De pe chipul lui Ali pierise ultima picătură de sînge. Tremura ca varga.

— Milostiveşte-te şi nu mă ucide! Nu-mi lăsa copiii fără părinte. Îţi sărut tălpile, Memed, nu-mi răsplăti cu rău răul pe care ţi l-am făcut!

— Ei, Topal, nemernicule, ne scoţi din răbdare cu scîncitul tău. Hai, ridică-te! se mînie Redjep Ceauş şi-şi scoase hangerul agăţat la şold.

— Ceauş, nu te-atinge de el! îl opri Memed.

— N-ai grijă, n-o să mă ating de odorul tău de preţ, clătină din cap mîhnit Redjep Ceauş. Cum o să fac eu una ca asta? Ce mă priveşte pe mine? Ia-l şi du-te învîrtindu-te, cu el cu tot! Şi, în silă, îşi vîrî hangerul în teacă.

— Nu-ţi fie frică, nene Ali, îl îmbărbătă Memed, n-am să-ţi fac nici un rău. Dacă mi-ar fi în gînd să te omor, te-aş omorî acolo unde te afli. Am să-ţi spun ceva numai între patru ochi.

Topal se ridică în sfîrşit.

— Blestemul copiilor mei să nu-ţi apese viaţa, Memed, spuse el şi, tîrşindu-şi piciorul beteag, se trase spre un ungher întunecat al încăperii.

— Uite ce-i, Topal Ali, tu mi-ai adus năpasta asta pe cap. De! Pe de altă parte, ce-i drept e drept, ai avut și îndrăzneala să-l înfrunți pe Abdi. Ce-a fost a trecut. Ce-o fi de-acum încolo are însemnătate. Ai să iei urma cuiva.

— Ferească sfîntul! După cele ce-am pățit cu tine m-am jurat să nu mai fac asta niciodată. Omoară-mă, dar m-am jurat. Nu-mi pot păta încă o dată mîinile cu sînge.

— Dacă nu te-nvoiești, atunci cu adevărat că te ucid.

Topal Ali își plecă grumazul.

— Nu-mi face una ca asta! Pentru numele lui Alah din cer, cruță-mă.

— Ai să cauți urma pe care ți-o spun eu. Degeaba te zbați și te rogi.

— A cui urmă?

— A lui Abdi Aga. Pe el ai să-l găsești. În gaură de șarpe ori sub aripă de pasăre de-ar fi ascuns, ai să-l găsești. Dacă mi te-mpotrivești... Atunci...

— Ooooh, bre, frate! răsuflă ușurat Topal. Asta voiai tu de la mine?! Dacă-i vorba de Abdi, se schimbă socoteala. Și în iad să fie, îl găsesc și ți-l scot dinainte. Acum e ori în oraș, ori în satul Avșar, ori în Sarîbahce, Grădina galbenă. Într-unul din locurile astea trei... Haideți cu mine în Ciukurova și vi-l iau ca din oală. Îl găsesc și-l dau pe mîna voastră pe ghiaurul ăla. El mi-a dărîmat casa peste mine, din răzbunare, fiindcă n-am dat mărturie mincinoasă. Din pricina lui au rămas ai mei pe drumuri și flămînzesc în satul Ceagșak. A făcut din mine un calic în mijlocul străinilor, frate. Să-i piară viața și sămînța! Ca să-l aflu, nu mă dau în lături de la nimic. De-i nevoie, mă fac și haiduc și bat cu tine munții.

— Cu asta am isprăvit! spuse Memed. Hai să ne așezăm laolaltă cu ceilalți, lîngă vatră. Restul o să chibzuim mai pe urmă. Să nu sufli o vorbă. Și Durmuș Ali a priceput ce-am pus la cale, dar n-o să spună nimănui.

— Puțin îmi pasă; n-are decît s-audă. Atîta rău a făcut hainul ăla țăranilor, ție, lui Hatce și chiar și mie, că-mi stă pe inimă nu ca o piatră, ci ca ditai muntele. N-are decît s-audă toată lumea! Sînt în stare să iau o pușcă și să-l urmăresc așa, în văzul tuturor. Nici nu mă sinchisesc...

Cînd se așezară și ei în preajma vetrei, Durmuș Ali grăi:

— Îți rîde fața, Topal. Nu cumva ai dat iarăși peste vreo urmă de adulmecat?

— Nu. Mă bucur că am cîștigat inima lui Memed.

Însoțiți de Topal, cei trei haiduci se întoarseră în grajd. Încă nu mijiseră zorile cînd porniră la drum.

— Rămîi sănătoasă, măicuță Hürü! Și tu, nene Durmuș Ali! Rămîneți sănătoși cu toții! le ură la plecare Memed.

Satul se trezea încet-încet. Din cîteva hornuri răzlețe începuse chiar să se înalțe fumul.

— Memed! Memed! strigă după el, înverșunată, Hürü. Dacă nu-l tai bucățele pe ghiaurul de Topal, dacă nu-l ucizi pe trădător, n-am să ți-o iert niciodată. Oasele lui Dönе or să se răsucească în mormînt, nemulțumite și ele de tine. Ai auzit ce-am spus?

— Drum bun, fiule! Nu te uita la vorbele nesăbuitei ăsteia! Iart-o și tu, Ali! La femei, bătrînețea-i mai afurisită ca la bărbați! îi petrecu cu vorba Durmuș Ali.

Cînd ieșiră afară din sat, Topal spuse, lingîndu-și buzele, ca întotdeauna cînd îi plăcea ceva:

— Ah! Am să văd cu ochii mei moartea ghiaurului de Abdi! Ține minte ce-ți spun, Memed. Mult rău ți-am mai făcut eu ție, frățioare. De-aia, vreau acum să-ți fac și mult bine. După ce-l curățăm pe ghiaurul ăla vreau să te ajut. Ești un băiat c-o inimă de aur, Memed. Să fi fost altul în locul tău, de mult m-ar fi trimis pe lumea ailaltă. Tu însă ai înțeles că n-am nici o vină. Uite, dac-aș fi dat mărturie împotriva lui Hatce, dac-aș fi spus, adică, minciuni cu bună-știință, atunci vina mi-ar fi fost mai mare.

Redjep Ceauș, care de mult nu se mai amestecase în vorbă, îl întrebă:

— Va să zică, tu cauți bine orice urmă?

— Căutam, pîn-am jurat să nu mai urmăresc oameni.

— Da' cu vietățile alelalte ce-ai de împărțit?

— Nene, urme de cerb ori alte sălbăticiuni adulmec și-acum. Însoțesc pe vînători. Dacă n-o fac și pe-asta, mor. Eu, dacă nu-mi fac meșteșugul, mor.

— Iar te uită! spuse Djabbar.

— Aoleo, săraca de măiculița mea! zise și Redjep Ceauș.

Pînă la rîpa stîncoasă nu-și mai vorbiră nimic.

Boabe limpezi de rouă străluceau la fiece pas; pămîntul roșu răspîndea un miros care amintea pe cel din Ciukurova.

— Vai de mama mea! Mi se taie genunchii! Nu pot să-mi mai țin capul în sus! gemu Redjep Ceauș.

— Ce-i cu tine, Ceauș? Ce-ai pățit așa deodată? se îngrijoră Djabbar.

— Vai, și-amar, măiculița mea! Vai!

— I s-a umflat rana peste măsură. Trebuie să tragem într-un sat, altminteri e de rău. Pe-aici pe-aproape e casa lui Sarî Ümmet[1]. Dacă vreți, să mergem la el. E-un om de treabă, spuse Topal Ali.

— Nici nu mă gîndesc. Pentru o rană nu rămîn eu închis în casă! N-aș putea în ruptul capului să nu iau parte la pedepsirea ghiaurului ăluia. Memed, Djabbar, veniți încoace! se înfierbîntă Ceauș. În urmărirea asta îmi dați ori nu mie conducerea cetei? Dacă da, orice părere de-a mea e sfîntă, nu veți ieși din ea. Primiți?

— Primim, Ceauș! răspunse Memed.

— Fie! Primim... Ia să te vedem, ce-ai să faci?

— Cui s-o împotrivi poruncii mele, i-a sunat ceasul ăl din urmă. Taică-meu să fie și-l omor!

— Bine, asta am înțeles. Nimeni n-o să-ți iasă din cuvînt. Da' ia spune, ce-ai să faci? îl iscodi Djabbar.

— Restu-i treaba mea. Topal Ali! Bagă de seamă: să adulmeci bine urma. Ai făgăduit să găsești locul unde s-ascunde ghiaurul de Abdi.

— Am făgăduit. Și chiar de n-aș fi făcut-o, cumplit îi mai doresc moartea. Îmi vine să-l mănînc de viu.

— Treci în fața mea. Ia zi-mi, după tine unde poate fi acum Abdi Aga?

— Precis încă nu știu. Ori în oraș, ori în satul Avșar. S-ar putea să fi coborît hăt, tocmai în Yüregir. Dacă află că-l căutăm, nu încape îndoială că taman în cîmpia Yüregir s-o mai opri. Ăla nu-i loc pe care să-l bată haiducul. Unde să te-ascunzi în cîmp deschis?

— Bine, și-atunci, dacă s-a oploșit în Yüregir, ce-o să facem?

— Eu o să-i pîndesc orice mișcare. Cînd o să plece de-acolo, vă dau vouă de veste. Cu dinții mă țiu de el. Nu-l slăbesc o clipă din ochi.

— Și-acum, ce-am avea de făcut?

[1] Ümmet Blondul.

— Voi rămîneți la Sarî Ümmet; între timp, eu cobor în Ciukurova și, cum îi aflu cuibul, viu și vă dau de știre. Haidem la Sarî Ümmet. Mi-e și puțin rudă, iar pe Abdi îl urăște și el.

Spre chindie ajunseră la casa lui Ümmet, cățărată singuratecă pe piscul unei culmi împădurite.

— Uite, ăsta-i Memed al nostru, grăi către gazdă Topal, arătîndu-i-l pe haiduc.

— Am auzit c-ai luat drumul munților, frățioare, și asta tare m-a mai bucurat. Mult mai doream să te cunosc!

Topal îi lăsă în ogradă, iar el, nici una, nici două, o porni din nou la drum.

— Să fi băut măcar o cafea și după aia să fi plecat, Ali! strigă după el Ümmet.

— Am treabă, frate. O treabă care nu îngăduie nici o întîrziere.

Tîrîndu-și piciorul beteag, pășea iute, șontîc-șontîc, aproape în fugă.

Un vînt domol prinse să bată prin noapte. Luna mohorîtă, tulbure, așternea printre copaci pete de lumină săracă.

„Sub aripă de pasăre să se-ascundă, că eu tot îl găsesc" își spuse sieși Topal.

Își aminti cum i s-a dărîmat casa din porunca lui Abdi. Casa lui, la care s-a spetit muncind ani de zile, făcînd-o frumoasă și curată ca un pahar, i-a fost rasă de pe fața pămîntului într-un ceas de oamenii ghiaurului. Scrîșni din dinți și iuți și mai mult pasul.

Cînd intră în oraș, abia se crăpa de ziuă. Se duse direct în piața încă pustie, pe care Muhadjir Murat[1], măturătorul, o curăța, stîrnind nori de praf. După ce-i dădu binețe lui Muhadjir pe care, socotind după înfățișare, îl răzbise frigul, se îndreptă glonț spre cafeneaua lui Tevfik, abia deschisă, și ceru un ceai. Sorbind din băutura fierbinte, așteptă, arzînd de nerăbdare, să se deschidă prăvăliile.

O dată cu primele raze ale soarelui care se revărsau peste străzile pardosite cu pietre albe, Topal părăsi cafeneaua și se îndreptă spre prăvălia lui Mustafa Efendi, un bătrînel plăcut, cu barba albă, de fel de prin părțile Ma-

[1] Murat Repatriatul.

rașului. Cum prăvălia lui mai era încă închisă, Ali se așează pe jos, cu spatele sprijinit de ușă. Prin față îi trecu un cîine rîios care adulmeca de zor aerul cu botul. După o vreme, peste drum se ivi Kör Hadji și, trecînd la nicovală, începu să bată potcoave, cîntînd. Maldărul de bălegar de la picioarele zidului fumega molcom, pînă în clipa în care soarele prinse putere. Atunci se zări în susul străzii și Mustafa Efendi. Văzîndu-l pe Topal la ușa prăvăliei sale, așteptîndu-l cu noaptea-n cap, negustorul rîse:

— Ce-i, Ali? Ce-ai pățit? Nu cumva te-a adus urma hoțului în prăvălia mea?

Topal se ridică căscînd:

— Chiar așa stau lucrurile.

— Ia vino-năuntru, Ali, îl pofti Mustafa Efendi, după ce-și descuie dugheana. Pe unde mi-ai fost, bre, frățioare, de nu te-ai mai arătat de loc de la o vreme încoace?

— Nu mai mă întreba, au dat belelele peste mine una după alta.

— Am auzit.

— După cum ai auzit, așa a și fost. Totu-i adevărat.

— Vezi, cu asta tare-a greșit Abdi. Un om evlavios ca el, care îndeplinește toate rugile după litera Coranului, să păcătuiască așa de urît! Ceea ce ți-a făcut el nu se împacă de loc cu omenia.

— După cîte-am auzit eu, Abdi Aga e pe-aici, îl iscodi Topal pe negustor. Oare ce-o fi căutînd? Dacă mai e cumva în oraș, eu trebuie să șterg putina fără zăbavă. Altfel, cine știe ce necaz îmi mai pricinuiește.

— Nu-ți fie frică, Ali, că el e cătrănit de tot. Umblă să-și salveze viața. Îl știi pe băiatul ăla care s-a făcut haiduc. După cîte se spune, e-un flăcău viteaz. Abdi s-ascunde de el ca de dracu. Nici măcar în oraș nu-i dă mîna să stea. Iacă, ieri a venit, a tîrguit de la mine țigări și chibrituri, le-a pus în desagă și, tot în goana calului, s-a dus în satul Aktozlu — Colb Alb. Acolo s-a aciuit deocamdată. Umblă să-și cumpere casă, pămînt, acolo. Orice naș își găsește nașul. Tu să ai răbdare că-și primește el plata, n-ai grijă. El te-a nenorocit pe tine și uite-l acum cum se mai vîră în toate cotloanele de frica unui băiat de-o șchioapă.

— Dar la cine o fi stînd el în Aktozlu? se miră prefăcut Topal.

— La cine să stea ? Iată în casa *muhtar* [1]-ului Hüseyin, care îi e rudă.

Şiret, Topal Ali încercă să se încredinţeze de-a binelea dacă Abdi e într-adevăr la Aktozlu :

— Dar el nu putea suferi satul Aktozlu. Cînd cobora în Ciukurova, trăgea întotdeauna în casa lui văru-său dinspre unchi, din satul Sarîbahce.

— Ce tot vorbeşti, bre Ali ? îl dojeni Mustafa Efendi. De l-ai vedea numai cum arată ! Galben ca turta de ceară, curat chihlimbar, o picătură de sînge nu mai are în obraji ! Cum o să se ştie el în siguranţă în casa unui năpăstuit ca văru-său ăla după mamă ? I-un diavol împeliţat, Abdi Aga ! Am auzit că, acum cîteva zile, haiducul ăla i-ar fi călcat casa şi că era cît pe-aci să-i omoare copiii. Apoi i s-a făcut milă de ei şi i-a lăsat în viaţă. Un detaşament de jandarmi a şi plecat în urmărirea lui. Parcă Indje Memed îi zice, nu ? Cum o să mai scoată Abdi capul afară din Aktozlu cînd a auzit toate astea ? *Muhtar*-ul Hüseyin e un om îndrăzneţ. Mai bine moare decît să-şi dea oaspetele din casă. Ehei, Abdi e-un ins viclean ! Cum o să se ducă el în Sarîbahce ? De-ai pica acum la Aktozlu l-ai găsi lîngă vatra lui Hüseyin, cum te văd şi mă vezi.

— Îşi primeşte el plata... murmură Ali. El mi-a făcut rău mie, şi-acum Alah are grijă de el. Ehei ! Încă multă vreme o să-şi tîrască zilişoarele pe la uşile altora... Încă multă vreme o să-i treacă năduşelile morţii...

— Tu să ai răbdare, că-şi ia el răsplata...

Deşi aflase locul unde se ascundea Abdi Aga, pe Topal nu l-a lăsat inima să-i ducă pe cei trei haiduci acolo. „Să nu care cumva să-l fac pe Memed să vină degeaba în cîmpia Ciukurovei şi să-i vîr capul în belea fără rost", se gîndi el.

La o oră de la ieşirea din oraş începe mlaştina Agdjasazului — Trestiile Albe — cu bungeturile ei ce seamănă cu o pădure. Scînteind, pîrîiaşul Savrun le străbate anevoie, amestecîndu-şi apele cu nămolul vîscos al mlaştinii. Satul Aktozlu e chiar la marginea Agdjasazului. În el nu se află om care să nu fi suferit de friguri.

Topal Ali rătăci puţin drumul în stufărişul de la Yalnîzdut — Dudul Singuratec : se luase după urma unui

[1] Persoană care, cu ajutorul unui consiliu al notabililor, administra un sat ori un cartier al oraşului.

șacal, care ducea drept în mlaștină. Faptul că a dat de-o urmă îl și bucura, îl și înfuria. „Șacalul ăsta și-a pierdut mințile", bodogănea el în sinea lui, dar înjurînd, ținea cu strășnicie firul urmei; nu era în stare s-o părăsească. Pînă la sfîrșit, urma îl scoase iar la loc uscat. „Cine știe ce pricini tăinuite l-au mînat pe șacal pe drumul ăsta?! De florile mărului nu s-a strecurat el prin mlaștină! Doar toți șacalii sînt isteți!" își zise Topal.

A doua zi în toiul dimineții, ajunse la țintă. Satul Aktozlu avea vreo douăzeci și cinci-treizeci de gospodării, cu casele învelite cu stuf proaspăt, verde cum au de obicei toate așezările din preajma bălții. Căci pe-aici, una-două, se taie stuful și se întinde pe case, pe cînd în satele îndepărtate de mlaștină, acoperișul de stuf, care se schimbă rar, e pălit de soare.

Ali fu izbit de pustietatea, netulburată nici de cea mai mică vietate, în care zăcea Aktozlu. Numai la ușa unui bordei mititel, cu un gard de nuiele aplecat pe-o rînă, apăru pentru o clipă capul unei femei, ca să dispară iute înăuntru.

— Surioară, strigă după ea Topal Ali. Spune-mi, rogu-te, care e casa lui Hüseyin Aga?

Întorcîndu-se în ușă, femeia îi arătă cu mîna, chiar în mijlocul satului, o casă lungă acoperită pe jumătate cu tablă, pe jumătate cu stuf. Ali alergă șchiopătînd într-acolo, gata să-și piardă răsuflarea de emoție.

Ușa mare a casei era dată de perete. Rămase în prag, pînă ce se ivi un bărbat înalt și-l întrebă:

— Ce vrei, frățioare?

— Sînt un țăran de-al lui Abdi Aga. Am o veste pentru el.

— Intră înăuntru.

Topal păși dincolo de prag și se pomeni într-o odaie mare, așternută cu chilimuri de la un capăt la altul. Lîngă vatra în care focul ardea trosnind, dădu cu ochii de Abdi Aga, care, aplecat înainte, își mișca domol mătăniile din mînă, moțăind. Topal așteptă lîngă ușă, dar cum Abdi Aga nu dădea nici un semn că l-ar fi văzut, bărbatul înalt se apropie de el și îi spuse:

— Agă, a venit un om din satul dumneavoastră.

Abdi își ridică anevoie capul și-și ațintì privirile buimace, ca dintr-o altă lume, asupra lui Topal, fără să-l recunoască dintr-o dată. Clipi de cîteva ori, ca să alunge

parcă o vedenie, și recunoscîndu-l în sfîrșit pe noul venit, păli și bolborosi niște cuvinte fără șir. Ali veni spre el. Atunci ochii lui Abdi Aga se măriră. Mătăniile îi căzură din mînă.

— Șezi colea lîngă mine, Ali, fiule, izbuti el să îngîne. Ai adus vreo veste din sat?

Ali se așează alături, aproape de vatră.

— Ia spune, ai vreo veste?

Topal se uită de cîteva ori, cu înțeles, la omul care stătea în picioare.

— Avem de vorbit ceva numai între noi, Osman. Vrei să ieși puțin afară?

Omul ieși, închizînd ușa în urma lui.

— Ce știre mi-ai adus, Ali? Ori — și se vîrî în el, luînd o înfățișare îngrozită — ori adulmeci acum urma mea?

Ali avea o față așa de îndurerată, încît te așteptai din minut în minut să-l podidească plînsul.

— Agă, n-a rămas necaz pe care să nu-l trag din pricina urmăririi ăleia de-atunci. Mi-am distrus căminul, tot rostul meu și alor mei. Acum sînt pe cale să-mi pierd și viața. Indje Memed a dat buzna peste mine în satul Ceagșak și m-a adus val-vîrtej în Degirmenoluk. „Îl prind și pe Abdi Aga și vă fac de petrecanie la amîndoi deodată", spunea. Într-o noapte năvăli în casa ta, spărgînd ușa. Dinăuntru răzbeau strigăte, larmă grozavă. În învălmășeală, eu am izbutit să fug; m-am dus drept la Hösük. El mi-a dezlegat mîinile prinse la spate. „Du-te, ia du-te, rogu-te, i-am zis eu, și vezi ce se petrece în casa scumpului meu Abdi Aga!" Hösük alergă și se întoarse tot într-un suflet: „Aga nu-i acasă. Memed a încuiat ușa pe dinăuntru de nimeni nu mai poate intra. Femeile și copiii din casă țipă cît îi ține gura". Doi haiduci răscoleau satul, mă căutau pe mine. Da, agă. Eu am fugit de-acolo. Abia am apucat să ies din sat, că a și-nceput babilonia. Strigătele se auzeau hăt, de departe, din jos, tocmai de la rîu. Am venit la tine să vedem ce-i de făcut.

Abdi, alb ca varul, schimba fețe-fețe.

Între timp, Topal Ali fu cutremurat de un plîns cu sughițuri.

— Toți ai mei au rămas în satul Ceagșak, agă. Am eu vreo vină în toate astea? Spune, cum o să mai am curajul să mă întorc iarăși acolo? Dă-mi un sfat, scumpul

meu agă. Cînd mă gîndesc la tine, mi se rupe inima. Ce-o să se aleagă de tine în satele astea ale Ciukurovei? Cu noi, treacă-meargă, dar pribegia asta a ta mă bagă în mormînt. Eşti coşcogeamite agă, stăpîn peste cinci sate. Pretutindeni în satele de munte se şopteşte că ai fugit din faţa unui ţînc, ca din faţa ciumei, şi că te-ascunzi în Ciukurova. Cu mine fie ce-o fi, da' cînd mă gîndesc la tine, zău că m-apucă jalea.

Obrajii, gîtul lui Abdi se aprinseră ca focul; ochii i se umeziră.

— Oh, Ali, fiule, că rău te-am mai năpăstuit. Ia-ţi totul din Ceagşak şi strămută-te înapoi în satul tău. Îţi dau o hîrtie la mînă şi-ai să capeţi de la mine de-acasă boi şi sămînţă. Iartă-mă, fiule. Hai, du-te şi mută-te îndărăt în satul tău de baştină.

— Cum să mă-ncumet să mă mai întorc în sat? Mă ucide netrebnicul ăla cît ai clipi din ochi.

— N-ai tu teamă de el. N-o să-l las eu să-şi facă multă vreme mendrele la munte. S-a luat la harţă cu Deli Durdu. Am trimis vorbă lui Durdu şi l-am asmuţit asupra lui. În curînd am să-i pun pe urme şi ceata lui Cicekli. Nu-ţi fie frică de el. Atîta timp cît eu voi fi teafăr, voi pune să-l vîneze ca pe-o potîrniche. N-ai teamă!

Vîrîndu-şi mîna în buzunar, scoase un teanc de bancnote din care numără zece hîrtii verzi:

— Ţine, să ai de cheltuială, Ali fiule. Şi-acum, am să-ţi spun ceva. Ai să mergi drept la mine-acasă, cu porunca să mîie în Ciukurova trei din turmele mele de oi. Ai înţeles? Da ai grijă să nu care cumva să te vadă blestematul ăla. De vrei, du-te noaptea. Nimeni să nu te vadă. De-acolo, trimite un argat la tine în Ceagşak să-ţi ia tot calabalîcul şi să ţi-l aducă în sat. Tu, grăbeşte să-mi aduci o ştire despre copiii mei. Tare-s neliniştit. Cine ştie ce le-o fi făcut afurisitul ăla! Acum înmoaie iute ceva şi porneşte-o la drum.

Topal îşi înteţi plînsul.

— Cruţă-mă, agă! Nu mă trimite înapoi! O dată, am scăpat eu cum am scăpat din mîna blestematului ăluia, dar a doua oară mă omoară.

— Pleacă numaidecît! se înfurie Abdi. Fă cum ţi-am poruncit eu! N-ai teamă! Poate că jandarmii au şi pus mîna pe el. Ce ştie el ce-i haiducia?!

— Iacă mă duc, agă. Că bine zici ! Parcă are el habar de haiducie ?!

Topal mîncă zorit bucatele care i se dădură și porni la drum.

— Alerg în sat, să-i aduc scumpului meu agă vestea mult așteptată.

Zbura, nu alta. Uitase și de piciorul cel șchiop. Într-o zi și jumătate, fără o clipă de odihnă, străbătu drumul de întoarcere ; ajunse la casa lui Sarî Ümmet, în puterea nopții. Fluieră încet. Gazda, care-l recunoscu îndată, ieși să-l întîmpine.

— Fii binevenit, frate. Vorbește în șoaptă, că ne e înțesată casa de jandarmi. Au fost în urmărirea prietenilor tăi ; de-acolo au venit și-acum dorm. Asîm Ceauș turbează, iar ai tăi, în grajd, petrec. Le-am tăiat un miel. Memed ăsta al tău i-un flăcău nemaipomenit. Parc-ar fi făcut din oțel. Aproape că nu vorbește de loc. Ai crede că nu-l interesează nimic, dar din felul cum îi lucesc ochii, e limpede că îi clocotește sufletul. Ai să vezi c-are să ajungă cel mai vestit haiduc din munții ăștia. Hai să te duc la el.

Ajunși la ușa grajdului, Sarî Ümmet luă două pietre și le ciocni încetișor una de alta, de trei ori. Ușa lunecă în lături, fără zgomot.

— M-am întors, spuse Topal.

— Bine-ai venit, nene Ali, îi răspunse Memed, închizînd ușa după ei. Gazda noastră și prietenul tău ăsta, Ümmet, i-un om plin de curaj, e foarte bun, nu-i așa ? Să fi fost altul, de mult ne-ar fi dat pe mîna dușmanilor. Ne-am fi hărțuit de mult cu jandarmii. Bine c-ai venit !

— L-am găsit, frățioare. Nu se mișcă de lîngă vatra lui Hüseyin Aga din satul Aktozlu.

Memed nu mai știa ce să facă de bucurie. Uitînd de orice chibzuință, scoase din buzunar un chibrit și, scăpărîndu-l, aprinse opaițul pe care-l pusese lîngă prag. Apoi se apropie cu pași ușori de ceilalți doi haiduci care dormeau în același culcuș și-l înghionti pe Djabbar. Acesta deschise îndată ochii, clipind speriat, și înhăță iute arma de lîngă el. Memed puse mîna pe pușcă și îi zise :

— Liniștește-te, Djabbar ! Nu-i nimica ! Eu sînt.

— Ce-i ? S-a întîmplat ceva ?

— A venit Ali.

— Ali ?

— Ali.

— Ei! L-a găsit?
— Da.
— Va să zică avem de lucru.
— Avem.
— O pornim numaidecît. Așa-i?
— Așa-i.
— Da, dar vezi că lui Ceauș i-e rău. Nu-și poate mișca gîtul. Îi e teamă că moare.
— Atunci ce-i de făcut?
— Dacă l-am lăsa aici?
— Nu rămîne. Ne-aprindem paie în cap.
— De, n-avem încotro; să-l trezim.
— Să-l trezim, se învoi Memed.
Djabbar îl scutură pe Ceauș, care, somnoros, se întoarse pe partea cealaltă.
— Scoală-te, Ceauș!
— Eu mor, fraților. Mi-e rău de mor. Vă spun că mor, nu mai pot.
— Hai, leule, ridică-te. Ceauș, scoală, dragă! Îndată trebuie să plecăm. Și, prinzîndu-l de-o mînă, îl trase din culcuș.
— Lasă-mă, bombăni Redjep Ceauș. Vă spun că mor, mor!
— Scoală-te, voinicule! Parcă mi-erai ditai căpetenia cetei, drăguțule! Așa se poartă un șef de haiduci?
Cum îi lăsă mîna, Ceauș căzu din nou în așternut, biruit de toropeală.
— Săracul de el! îl căină Memed. După atîtea zile de nesomn, abia acum a izbutit în sfîrșit să doarmă. Cum se mai zbătea!
— Ce să facem? Să-l lăsăm aici?
— Asta nu-i cu putință.
Trăgîndu-l pe Redjep Ceauș de braț, Memed îl ridică în capul oaselor. Apoi, aplecîndu-se la urechea lui, îi repetă de cîteva ori:
— Ceauș, Ceauș! Abdi Aga e în satul Aktozlu. În Aktozlu... Aktozlu, Aktozlu... Ali a venit acum. Topal Ali s-a întors. Topal Ali!...
— Ceee? și Redjep Ceauș deschise ochii.
— Am aflat locul unde-i Abdi. În Aktozlu.
— Topal Ali a dat de el?
— Da. Topal Ali.

— Dacă nu l-ar fi găsit, mă hotărîsem să-l împuşc. Aşa, a scăpat.

Se ridică în picioare. Chipul îi era încreţit de parcă ar fi înghiţit otrava cea mai rea. Încerca să nu-şi dea pe faţă durerea cumplită pe care i-o pricinuia rana de la gît.

— Copii, înainte de-a porni la drum, mai doftoriciţi-mi o dată rana asta a mea. Redjep Ceauş va face cea mai bună faptă din viaţa sa: îl va omorî pe ghiaurul de Abdi. Toate păcatele pe care le-am făcut pînă acum, îmi vor fi iertate de Alah!

— Staţi să doftoricesc eu rana, grăi Topal Ali şi se aşeză lîngă Ceauş.

— Măi, Ali, de nu l-ai fi găsit, praful şi pulberea s-ar fi ales de tine. Îţi făceam de petrecanie.

— Ei, iată că am dat de urma celui mai înverşunat duşman al sărăcimii. Daţi-i pedeapsa cuvenită!

— Am să i-o dau cu vîrf şi îndesat! Ai să vezi!

Dintr-o cutie de cremă de ghete, Ali scoase o alifie, unse bine rana, apoi o legă.

— Haideţi, în picioare! porunci Redjep Ceauş. Iute! Fiecare minut de viaţă e-o pomană prea mare pentru nelegiuitul ăla de Abdi.

Plecară în grabă, uitînd chiar să-şi ia rămas bun de la Ummet.

— Am ajuns să vedem şi ziua de azi... începu Djabbar.

— Slavă domnului, am apucat-o, întregi Memed.

Nu ştia ce să facă, nu mai putea cuprinde în el atîta bucurie. Mergea în frunte, de parcă nici nu atingea pămîntul. În urma lui venea Topal.

— Mi-a dăruit zece lire, mărturisi el, şi îi făcu pe toţi să rîdă povestind minciuna pe care o ticluise.

Cînd ajunseră lîngă Yalnîzdut, erau hămesiţi de foame. Merseseră întins, fără nici o oprire; ziua se ascundeau, iar noaptea străbăteau bungeturi şi costişe.

— N-aveţi grijă, acuşica v-aduc eu de mîncare. Aşteptaţi-mă în văgăuna asta, le spuse Topal şi pieri în satul Yalnîzdut.

La o depărtare de numai o jumătate de ceas, e cetatea Anavarza; de acolo se zăreşte deslușit satul Aktozlu. După o jumătate de ceas, Ali se întoarse cu o desagă doldora de pîine şi nişte iaurt.

Se ospătară cu poftă și, pe deasupra, mai răsuciră și cîte o țigară. Lui Redjep Ceauș rana nu-i da pace; într-una scrîșnea din dinți, schimonosindu-și fața de durere.

— Eu sînt capul cetei, repeta el. Dacă v-amestecați în treburile mele, vă privește: voi răspundeți de ce-o să pățiți. Mult rău am făptuit eu pînă acum. Am, în sfîrșit, prilejul să săvîrșesc și o faptă bună. O să faceți întocmai cum oi hotărî eu, m-ați înțeles? Și, întorcîndu-se rînd pe rînd către Djabbar și Memed, îi întrebă pe fiecare în parte:

— Ai înțeles, Djabbar? Ai înțeles, Memed?

— Am înțeles, încuviințară amîndoi.

— O să așteptăm aici pînă se-nnoptează. Odată cu întunericul, intrăm în bungetul de la marginea satului și ne-ascundem în el. Voi să vă lăsați conduși de mine, că eu cunosc cu ochii închiși locurile astea, fiecare palmă de pămînt, fiecare piatră. M-ați înțeles? Sînt ca la mine acasă. Uite, ce se vede colo e ostrovul Djeyhanului. În spatele lui Anavarza e Hadjîlar. Îndată ce mîntuim cu ghiaurul de Abdi, ne urcăm în munți, pe la Hadjîlar. După o ispravă ca asta, or să trimită după noi pe puțin o companie întreagă de poterași. N-o să fie ușor să scăpăm. Dar nu există altcineva care să cunoască meleagurile astea ca mine. Știu fiecare ascunzătoare, cît de mică. Nu cumva să ieșiți din cuvîntul meu. Ciolak, haiducul, fiindcă n-a ținut seamă de povața mea, a prăpădit o ditai ceată și a pierit și el. Ciukurova e una cu Redjep Ceauș. Asta s-o țineți bine minte.

Se aflau în albia unui torent. Șuvoaiele de apă tîrîseră cu ele, îngrămădindu-le în dreptul tufișurilor, de-a valma, pietre netede și rotunjite de ape, trestii, scoarță de pin, rădăcini de laur. În goana lor, puhoaiele s-au tot lovit de tufișuri, încercînd să le smulgă și, neizbutind, au sărit peste ele, adîncindu-și loc de popas în cîmpul de alături. În această văgăună, acum secată, se aflau cei trei haiduci dimpreună cu Topal.

Înserarea cobora pe nesimțite. Soarele se lăsa spre asfințit, aurind cîmpia netedă ca o sinie de aramă. Și marginile norilor prinseră să strălucească sub soarele însîngerat, încremenit în celălalt capăt al cîmpiei.

— De mult nu m-a mai desfătat un amurg în Ciukurova. Soarele stăruie o vreme deasupra pămîntului, înroșindu-se treptat, pînă ia culoarea sîngelui cald. Apoi, din-

tr-o dată, piere. Aşteptaţi să mă satur privindu-l. Că eu tot am să mor. Lăsaţi-mă să mă satur... îngînă Redjep Ceauş.

Djabbar începu să rîdă.

— Ce rîzi, cîine? se înfurie Ceauş.

— De Topal Ali.

Redjep tăcu.

Între timp, soarele scăpătase; se lăsă întunericul. Ceauş, cu mîinile în şold, stătea cu faţa către apus, nemişcat ca o statuie.

— De-acuma pot să mor. Mi-a fost dat să mai văd o dată un asfinţit în Ciukurova... Daaa...

Trecură de şesul Yalnîzdut şi se afundară în mlaştină. Cînd ieşiră din ea, se zăreau bordeiele satului Aktozlu. Cîte o luminiţă licărea ici şi colo, în vreme ce tot restul zăcea îngropat în beznă. Erau osteniţi de moarte. Se aşezară, rezemîndu-se de cîteva tufe. Topal Ali era pe cale să-şi aprindă o ţigară, cînd Ceauş, care gemea încetişor, îl repezi:

— Nenorocitule, acuşi te-ntind la pămînt! Pune chibritul în buzunar!

Topal ascultă supus.

— Vă mai spun o dată, răsună aspru, tăios, glasul lui Redjep Ceauş. Pe oricine iese din cuvîntul meu, tată să-mi fie, şi-l omor. Sînt ori nu sînt căpetenia voastră?

— Eşti, Ceauş, se grăbiră ei să-l liniştească.

Atunci Redjep Ceauş îşi propti bărbia în piept chibzuind ce avea de făcut. Trecu mai bine de o jumătate de ceas pînă îşi ridică în sfîrşit capul şi se întoarse spre Memed:

— Topal Ali o să-ţi fie de folos şi după asta?

— Da.

— Unui haiduc îi prinde bine oricînd un om ca Topal, băgă de seamă Redjep Ceauş, apoi amuţi din nou.

Timpul se scurgea într-o tăcere deplină, cînd Djabbar răbufni:

— Ce-i cu tine, Ceauş? Ai adormit?

— Pui de căţea, scrîşni din dinţi Ceauş, supărat foarte. Crezi că-i uşor lucru să pui mîna pe om în mijlocul unui sat pe-o cîmpie întinsă ca asta? Nu dorm, pun la cale totul, ca să iasă bine.

Se adînci din nou în gînduri. Deodată, ridicîndu-şi fruntea, îşi trecu privirea asupra fiecăruia. În lumina tul-

bure a stelelor, oamenii păreau niște mogîldețe; nu li se deslușeau fețele nici unuia dintre ei.

— Băieți, începu Redjep Ceauș. Vocea îi era caldă și duioasă ca a unei mame. După răfuiala asta, socotelile mi-s încheiate. Rana nu-mi dă pace, mă trage pe lumea ailaltă. O știu prea bine. Mă gîndesc la voi, la Indje Memed. Inima lui e bună ca azima aburindă. Iacătă, de ani de zile de cînd tiranul de Abdi asuprește pe țăranii din toate cele cinci sate, un singur bărbat s-a ridicat să-l înfrunte, și el e Memed. Asta înseamnă ceva. Dacă m-aș face sănătos, l-aș păzi pe băiatul ăsta ca pe ochii din cap. Dar eu am să mor.

Și, întorcîndu-se spre Topal:

— Tu, Topal, ești om isteț. Și pe deasupra, nu ești haiduc. O să poți să-l ajuți mult pe Memed.

— Tot ce-o să-mi stea în putință am să fac pentru el. Nimicirea casei mele, izgonirea din satul meu îmi stau pe inimă ca o piatră de moară.

— Și-acum, ascultați la mine: la miezul nopții ajungem la casa lui Hüseyin Aga și-l forțăm să deschidă ușa. Îl ucidem pe Abdi înăuntru și-apoi îl scoatem afară. Dar Topal Ali nu trebuie să fie cu noi.

— E miezul nopții, Ceauș. Să mergem numaidecît, numaidecît, îl zori Memed.

Ceauș se sculă în picioare, își potrivi cartușierele, își încărcă pistoalele și-și cercetă grenadele.

— Topal, dă-mi chibritul tău, îi ceru el lui Ali, după ce se scotoci prin buzunare. Dă-mi-l și șterge-o de-aici. Pleacă unde-oi vrea, dar pleacă!

— Binecuvîntată fie lapta voastră! le zise Topal înainte de-a se despărți de ei.

— Pe curînd, Ali. Rămîi sănătos! îi spuse Memed.

— Pe curînd.

Cînd Topal nu se mai văzu, haiducii se îndreptară spre mijlocul satului. Crivățul bătea tăios, șuierînd cu mii de guri prin stufuI de pe case.

— Bate la ușă, Memed, porunci Redjep Ceauș cînd ajunseră în dreptul locuinței acoperite cu tablă. Și tu, Djabbar, fii gata. Pune-te la pîndă în dosul mușuroiului de colo. Oricine ar veni spre casa asta, trage fără milă! Doboară orice umbră ai să vezi!

Memed luă de jos o piatră și începu să bată în ușă. În lumina stelelor, tabla casei lucea șters, mohorît. Ciocăni-

turile lui Memed sfîșiau liniștea pustie a satului. După o așteptare îndelungată, se auzi o voce:

— Cine-i? Ce căutați în miez de noapte?

— Om bun, răspunse Ceauș. Sînt un țăran de-al lui Abdi Aga. I-am adus vești, deschide!

— Pleacă și vino mîine dimineață.

Chiar atunci un cîine se porni să latre în celălalt capăt al satului.

— Nu pot s-amîn. Mi-e de grabă. Trebuie să-l văd pe aga fără nici o zăbavă. Deschide ușa, frățioare!

În cumpănă, omul crăpă nițeluș ușa apoi, răzgîndindu-se, o închise la loc, zăvorînd-o și mai strașnic.

— Ah, a dracului rană! De n-ar fi ea, aș fi intrat eu înăuntru! Dar nu-i nimic. Îi fac eu oricum să deschidă ușa.

Și Ceauș strigă tare, cu toată puterea:

— Sînt Redjep Ceauș, căpetenia haiducilor. Dacă încă n-ați auzit de mine, auziți acum. Dați-mi-l pe ghiaurul de Abdi. De nu vreți, vă privește. Nu mă uit la nimic. Nu-mi pasă de nici un Hüseyin Aga. Mai bine dați-mi-l de bunăvoie pe ghiaurul ăla blestemat.

— Eu sînt Indje Memed! Am venit să-mi răzbun mama și logodnica. Să-i răzbun pe țărani, sărăcimea. Scoateți-l afară pe Abdi! Nu ne urnim de-aici fără el!

— Abdi Aga nu se află la noi. Vedeți-vă de treburile voastre! Nu-i aici!

— Mi se spune Redjep Ceauș, starostele haiducilor! Nu mă clintesc de-aici pînă nu-l iau cu mine pe ghiaurul de Abdi. Memed! Scoate grenada și pune-o-n pragul ușii! Arunc ușa în aer!

— Înăuntru-s copii, femei. Vă spun doar că Abdi nu-i în casă! se auzi strigînd vocea dinăuntru.

— Dacă-i așa, deschide!

— Nu deschid!

— Memed! Pregătește grenada și pune-o în ușă!

— E gata, Ceauș. S-o pun?

— Ce mai stai? răcni Redjep.

În timpul acesta, dinăuntru se auzi un pocnet de armă.

— Culcă-te la pămînt, Memed! Iute! Ghiaurul ăla trage-n noi!

O ploaie de gloanțe se abătu afară.

— Aruncă grenada, Memed!

Atunci se auzi dinăuntru o voce:

— Nu ucideți copiii! Lăsați-ne pe noi să ieșim și, după

aia, n-aveți decît să faceți ce vreți. Abdi Aga, nu mai trage nici tu! Să ieșim noi și-apoi, răfuiți-vă între voi cît oți pofti.

Pușca dinăuntru amuți. Prin ușa deschisă, copii somnoroși, femei tremurînd numai în șalvari și cămăși năvăliră afară și se îndepărtară în grabă. La urmă se iviră un bărbat bătrîn și doi tineri.

— Iacă, Abdi e înăuntru! N-aveți decît să vă judecați cu el! grăi cel mai bătrîn.

Abia își sfîrși vorba, și din casă se porniră iar împușcăturile. Abdi trăgea cu înverșunare, glonte după glonte.

Auzind zgomotele, țăranii alergară buluc spre casa lui Hüseyin Aga. Cînd însă unul din ei strigă: „Haiducii! Ei sînt!", se împrăștiară pe la casele lor în goană. Într-o clipă, unul nu mai rămase pe uliță.

— Memed, înspre ușă! Trage acolo!

— La ce? Nemernicul e înăuntru. Ne ucide pe tustrei.

— Eh! te pomenești că ne omoară?! își bătu joc Redjep Ceauș. Acușica i-arăt eu lui! Tu, țintește într-una în ușă și nu te-amesteca în vorbă. Ce-ți spun eu, aia fă. Nu slăbi ușa.

Și adunîndu-și toată puterea, răcni:

— Va să zică, Abdi, în loc să-mi cazi la picioare, cerîndu-mi îndurare, tragi în mine! Te-ascunzi în casă și tragi! Ți-arăt eu ție, cîine spurcat!

Se duse în partea dinspre miazănoapte a casei, dincotro bătea vîntul.

Memed continua să tragă în ușă, din ce în ce mai curios să vadă ce-are de gînd Ceauș.

Nici Abdi nu-și înceta focul. Cît despre Djabbar, întors cu fața înspre sat, stătea lungit fără să se miște. Gloanțele lui Abdi Aga erau bine țintite. Dacă Memed nu s-ar fi ascuns, de mult l-ar fi nimerit.

Satul zăcea pustiu, așa cum fusese cînd intraseră în el. Urmă de om nu se vedea pe nicăieri.

Trecu destulă vreme; Redjep Ceauș dispăruse în spatele casei și nu se mai arăta. Memed, care trăsese în ușă, după porunca lui, glonte după glonte, se sătură să mai tragă în gol și se opri. Îndată se auzi vocea lui Ceauș:

— Trage mai departe, mă! Hei, cîine, nu te opri din tras!

Memed începu să tragă din nou, dar fără nici un chef.

Din spatele unui dud, cineva strigă:

— Haide, trageți pînă dimineață, să vedem: sînteți în stare să-l scoateți afară pe Abdi?

— Cine ești tu? întrebă Memed.

— Sînt Hüseyin Aga. De la Kürt Reșit încoace nici un haiduc nu s-a încumetat să coboare în cîmpie. Chiar și unui haiduc încercat ca el i-a venit de hac Ciukurova. Cum s-o lumina, o să cădeți în țărîna cîmpiei ăsteia ca niște pere răscoapte. Mai bine lăsați-l pe Abdi și plecați cît mai e timp!

Din spatele casei se auzi, încărcat de ură, glasul spart, răgușit, al lui Redjep Ceauș:

— Djabbar! Nu-l mai lăsa să trăncănească pe ticălosul ăsta! Închide-i fleanca!

Djabbar trimise mai multe focuri sub dud.

Chiar atunci se petrecu ceea ce de mult pregătea Ceauș. De pe acoperișul casei țîșni din toate părțile o pălălaie roșie; cît ai clipi din ochi, toată casa fu cuprinsă de flăcări.

— Hüseyin Aga, Hüseyin Aga, ticălos fără pereche! Pe Kürt Reșit l-au vînat ei, dar pe mine, ba! Sînt Redjep Ceauș, lupul Ciukurovei. Una din două: sau îl ucid pe Abdi în noaptea asta, sau aprind întregul sat.

Omul de sub dud scăpă un strigăt. Nu mult după aceea, tot satul răsună de urlete. Femei și copii țipau, într-o larmă de glasuri nemaipomenită.

— Memed, nu mai trage! Ghiaurul ăla o să amețească și-o să iasă el pe ușă pînă la urmă.

Crivățul biciuia flăcările, ridicîndu-le în văzduh ca pe niște plopi uriași. Cît ai clipi, o casă de alături luă foc și, după ea, și altele. În numai un sfert de ceas peste zece case ardeau.

Djabbar și Memed, la pîndă, așteptau. Redjep se învîrtea în jurul casei, zbierînd:

— Ieși, Abdi, ieși! Altminteri arzi ca o torță. Ieși și roagă-te de iertăciune lui Memed. Poate că ți-o dărui viața!

Dinăuntru nu se auzea nimic. Deodată, pe lîngă urechea lui Ceauș șuieră un glonte. Vîlvătăile se ridicau pînă la cer, zburătăcind o spuză de scîntei: se încolăceau, șerpuitoare, brăzdînd întunericul cu fîșii de lumină. Te puteai crede în plină zi. O lumină albă, puternică străpunse bezna nopții făcînd să strălucească bolta, de la stîncile vinete de la Anavarza și pînă la bungetul de la marginea fluviului Djeyhan.

Puzderia de oameni scoși din așternut numai în nădragi și cămăși alergau buimaci încoace și încolo, cărînd tot felul de lucruri din casele cuprinse de flăcări. Era o învălmășeală de parcă în sat sosise ziua de apoi.

— Ieși afară, Abdi! Altfel te faci friptură! Ieși afară! răcnea fără încetare Redjep Ceauș. Și, spre Memed:

— Nu se află altă ieșire în afară de ușă, Memed dragă. Să nu-ți faci sînge rău. Acuși-acuși o să iasă. Și-atunci îi vii de hac imediat, chiar în ușă.

— Bine.

Dinspre duzi se ivi alergînd o bătrînă. Intră în casă și, sub privirile lui Redjep, care o lăsă să treacă, ieși cu o saltea în brațe și, tot într-o fugă, o duse sub duzi. Scoase apoi o ladă de lemn de nuc, plăpumi, farfurii de aramă, chilimuri, crătiți. În cele din urmă, apăru cu o plapumă mare, făcută sul. Îndată după asta, flăcările cuprinseră ușa.

Cei trei haiduci adăstau cu sufletul la gură, dar nu se petrecu nimic. Abdi nu ieși din casă. Acoperișul arse, năruindu-se, și Abdi tot nu se ivi. Așteptară. Pereții, înghițiți de flăcări, se prăbușiră înăuntru și totuși nimeni nu se văzu ieșind din casă.

Vîntul se întețise, răscolind cu putere flăcările și mînîndu-le de la un bordei la altul. Nici o casă nu mai rămăsese neatinsă de foc. În cîmpia Ciukurovei parcă se prăbușise de pe boltă soarele de jeratic, luminînd din plin totul. Pe pămîntul umed se alungeau umbrele duzilor și sălciilor, amestecîndu-se cu cele, mereu mișcătoare, ale oamenilor.

Nu mai sufla crivățul, ci o vîlvătaie uriașă, un șuvoi de flăcări care izvora cine știe de unde, gonind în noapte cu puterea vîntului și topind în calea sa tot ce întîlnea.

— Vai, l-am scăpat! spuse Memed.

— Da, așa-i! se căină și Djabbar.

— N-a avut pe unde să iasă. De-aia am tot dat tîrcoale casei, cu gîndul să nu se facă vreo crăpătură și s-o șteargă. N-a ieșit. A ars înăuntru. A găsit mai nimerit să ardă decît să cadă în mîinile noastre.

— Poate! zise Djabbar.

— S-ar putea! Dar voiam să-i văd leșul cu ochii, oftă Memed. Păcat! Din pricina blestematului ăluia arde-acum un sat întreg!

— Și cum mai arde!

— Las' să ardă, izbucni Ceauș. Să ardă toată Ciukurova, să nu mai rămînă piatră de piatră.

— Ce-o să se facă sărăcimea? se întrebă cu milă Memed.

— Parcă s-a schimbat cine știe ce pentru ei?! Au rămas fără adăpost, și ce-i cu asta?! Tot săraci lipiți erau. Sînt așa cum au fost mereu, spuse Ceauș cu năduf.

— Zi, Ceauș, o să mai stăm mult așa și-o să așteptăm? îl iscodi Memed.

— Mai așteptăm? repetă și Djabbar.

— De mult a aflat orașul. Mîine o să fie toți în picioare.

— O să zbîrnîie telegraful la Ankara: „Au dat foc unui sat", rîse Ceauș. O să se facă un tărăboi! Trebuie s-ajungem cît mai grabnic la stîncile de la Anavarza. Altminteri, dacă ne prind în cîmpie, am dat de dracu.

Se mai uitară ce se mai uitară la casa care ardea și-apoi se îndepărtară, mîhniți.

Ieșind din sat, mai priviră o dată în urmă: totul părea o pară de foc, un talaz uriaș de flăcări care se spulberau în văzduh.

— O singură casă n-a rămas în picioare, spuse Memed, și asta, din pricina crivățului. Fără el, nu s-ar fi întins focul. Mai curînd mi-aș fi dorit moartea decît ceea ce s-a întîmplat.

— Nici măcar o singură casă, îngînă Djabbar. Tot satu-i un pîrjol.

— Cînd l-am străbătut, la plecare, toată suflarea din el, cu mic, cu mare, se uitau după noi, încremeniți ca niște stane de piatră. Ați auzit vreun cuvînt din gura cuiva? Nici nu ne-au blestemat, nici nu ne-au omorît, nici n-au aruncat cu pietre după noi. Ne priveau neputincioși, ca împietriți. Ah! de n-aș fi văzut eu asta! Mai bine să fi murit și să nu fi apucat să văd atîta grozăvie!

— Ce s-a săvîrșit e bun săvîrșit, luă cuvîntul Redjep Ceauș. Of! Gîtul meu! Eu am să mor, fără nici o îndoială c-am să mor. Of! Mi se taie grumazul! Mi se desprinde de trup! Of! Gîtul meu!

Se așeză pe pămînt și, îngropîndu-și fața în palme, rămase astfel o vreme.

În picioare, Memed și Djabbar adăstau lîngă el cînd, deodată, Ceauș se întinse pe pămînt cît era de lung și începu să se zvîrcolească. Djabbar vru să-l oprească, cu-

prinzîndu-l cu brațele, dar nu reuși. Ceauș se încorda ca un arc de oțel.

Luceafărul-de-zi se ivi chiar acolo unde, mai tîrziu, avea să răsară soarele. Mare și luminos, sclipea ca și cum s-ar fi rotit împrăștiind scîntei în toate părțile. De la capătul apropiat al satului se ridică un vuiet tot mai limpede de glasuri; se deslușI, mai puternică, o voce care dădea lămuriri:

— Pe-aici au luat-o. N-a trecut mult de cînd au pornit în partea asta.

— În ce parte? se auzi un alt glas.

— Seamănă cu glasul lui Asîm Ceauș, șopti Memed la urechea lui Djabbar.

— El e! Să fugim. Redjep, ne-au prins, Redjep! Scoală!

Djabbar săltă pe umăr pe Redjep Ceauș care se zbătea în chinurile morții și plecară. Fugeau ca niște bezmetici, fără să-și dea seama încotro merg; alergau spre întunericul ocrotitor. Focul din sat începuse să se mai domolească.

— Țineți drumul bungetului, drumul spre Anavarza, îl auziră strigînd pe Asîm Ceauș.

— S-a zis cu noi! spuse Djabbar.

— Dac-aș ști că s-a isprăvit cu Abdi, nici nu mi-ar păsa de moarte. Ah, de-ar vrea inima asta a mea să creadă c-a murit, că a ars de viu... își mărturisi Memed frămîntarea.

— Ei! Ceauș al nostru nu se mai zbate!

— Dă-l jos numaidecît. Poate-a pățit ceva!

De pe spinarea lui Djabbar, Redjep Ceauș gemu:

— N-am pățit nimic. A trecut. Dă-mă jos.

Plin de uimire, Djabbar îl lăsă pe pămînt.

— Incotro? întrebă bolnavul.

— Asîm Ceauș e pe urmele noastre, îi spuse Djabbar.

— Ridică-mă în picioare, îngăimă Redjep Ceauș.

Prinzîndu-l de subsuori, Djabbar îl ridică. Ceauș, clătinîndu-se, se întoarse și privi jur împrejur.

— Uite ce-i, spuse el. Acum sîntem lîngă bunget. Dacă ne-am adăposti în Anavarza, am fi scăpați sută la sută. Dar asta nu-i cu putință. Ne-ar prinde pe drum.

Trase cu urechea:

— Îi auziți? Sînt pe urmele noastre!

— Da! răspunseră Memed și Djabbar.

— Nici în bunget n-o să scăpăm ușor. Mîine or să mîne în el toată suflarea din cîte sate sînt pe-aici, să ne caute. Dar altă ieșire n-avem.

— Altă putință nu-i... își dădu și Memed părerea.

— In spatele bungetului e apa Djeyhanului. Ne aruncăm în ea și ne lăsăm în voia curentului. Dacă ne-o fi dat să scăpăm, scăpăm.

— Parcă avem de ales! spuse iarăși Memed.

— Incaltea, l-am ars pe ghiaurul ăla fățarnic...

— L-am ars, îi făcu Memed pe plac.

— Mie-mi dă tîrcoale o bănuială, zise Djabbar. Dar dacă Abdi a fugit?

Redjep își ieși din fire și începu să strige:

— Măi, și tu ești un fățarnic! Te bucuri c-a scăpat. Ia spune, cum să fi scăpat? La ușă a străjuit Memed, eu am dat într-una ocol casei, jur împrejur. Cum să fi scăpat, măi?

— A ars ca o făclie, îi dădu Memed dreptate. După asta, și de-aș muri, nu-mi pare rău.

— Ha! Așa, vezi! bombăni Ceauș.

Djabbar tăcu.

Nici un alt zgomot nu tulbura liniștea nopții, în afară de fîșîitul stîrnit de pașii urmăritorilor care se frecau de ierburi, de pămînt, de tufișuri, ridicîndu-se în beznă ca un val uriaș ce se apropia tot mai mult.

— Sînt lîngă noi. Nu scot o vorbă, șopti Djabbar.

— Da, așa-i, răspunse Memed.

— Spre bunget! Prindeți-mă fiecare de cîte-o mînă și haidem! îi îndemnă Ceauș.

Începură să fugă. Li se părea la tustrei că, din urmă, zgomotele de pași se întețesc, se-apropie, din ce în ce mai năvalnic, năpustindu-se drept asupra lor. Și împreună cu ele, parcă prindeau viață munții, pietrele, tufișurile de mărăcini care foșneau tot mai amenințător în întunericul de păcură, copleșindu-i.

Cîmpia asta-i tare afurisită, e un șes nesfîrșit. Cînd răsare, soarele zămislește în ea mii de scînteieri, de parcă ar lovi într-o sinie de cositor. Abia de zărești ici și colo cîteva coline răzlețe, și alea niște movilițe prăpădite. Stîncile de la Anavarza... Acolo, da, e salvarea, dacă izbutești să ajungi la ele. Dincolo, apa Djeyhanului. Gonește la vale, iute, întunecată; alteori, ea seacă de tot, ca un firișor netrebnic. Malurile îi sînt din clisă neagră. Nici

n-apuci să pui bine piciorul, că te-afunzi în ele... Trestii și papură. Leagănul cocostîrcilor cu picioroange... Bălăriile duhnesc tare, sălbatec. Și în mijlocul cîmpiei întinse, un singur dud, cu frunzele înecate în praf...

Nu-i nici o socoteală să stai ca un par înfipt în mijlocul șesului, în văzul tuturor... De n-ar fi bungetul ăsta în care să încerci să fugi și să te ascunzi, ar fi prăpăd...

Din bunget se revarsă jur împrejur o miasmă de apă stătută. Ți-e teamă să intri în el. În multe, foarte multe locuri, n-a călcat picior omenesc de cînd e lumea. Ținuturi nestrăbătute...

Foșnetul crește, atinge fața cîmpiei întocmai ca vîntul... Aleargă, dezlănțuit, ca o flacără...

— În partea asta, băieți! Mai avem puțin! gemu, gîfîind, Redjep Ceauș.

Din față izbucni deodată o salvă de foc.

— La pămînt! spuse Redjep Ceauș și se trînti el însuși jos. Au împînzit bungetul. Nu suflați o vorbă. Nu le răspundeți. Să ne tîrîm pe burtă în bunget. Scoateți gloanțele din țeava puștii, băieți. Hei, descărcați-vă armele! Un glonte de scăpăm înseamnă pieirea. Smocuri-smocuri de păr ne-ar rămîne prin mărăcinii de-aici, așa ne-ar tîrî țăranii; ne-ar sfîșia în bucăți, nu alta.

Gloanțele răpăiau spre ei, ca grindina. Apoi, tot dintr-odată, încetară cu totul.

— Nu-s pe-aici. Dac-ar fi fost, ar fi răspuns, se auzi o șoaptă.

— Vin țăranii. Ei or să știe.

Într-adevăr, țăranii se apropiau.

— Poate-au luat-o spre Anavarza.

— Nu încape nici o îndoială. Într-acolo au fugit. Nebun trebuie să fie haiducul ca să se împotmolească în bungeturile Ciukurovei.

Mulțimea de țărani, cu femei și copii, se uni cu jandarmii. Era o hărmălaie... zeci de voci vuiau din toate părțile. Larma asurzitoare umplea noaptea, clocotea ca un vîrtej care se tot învîrtea, se tot rostogolea peste ogoare, la marginile bungetului. Mulțimea mișuna de colo-colo.

Peste puțin timp, dinspre poalele stîncilor de la Anavarza răzbiră cîteva împușcături.

— La Anavarza! La Anavarza! izbucniră strigătele. Și într-un vălmășag care umplu cîmpia, puhoiul de oameni se revărsă spre Anavarza.

— Nu mișcați! șopti Ceauș. Mulțimea asta zăpăcită abate jandarmii într-altă parte, le rătăcește calea și le ia mințile. Aoleu! Nu vă mișcați!

Răsuflarea lui Redjep Ceauș, fierbinte ca focul, îl frigea pe Memed.

Aproape de ei, la cel mult cincisprezece metri mai încolo, jandarmii roiau, neliniștiți. Trei inimi, pitulate la rădăcina unui tufiș, zvîcneau să spargă pieptul. Dacă jandarmii s-ar fi oprit pe loc și-ar fi ascultat cu atenție, le-ar fi auzit cu siguranță bătăile. Dar freamătul mulțimii la Anavarza nu înceta o clipă, spre salvarea celor trei fugari.

Jandarmii se mai învîrtiră, se suciră, se sfătuiră între ei și, pînă la urmă, se hotărîră să plece.

— Oooh! Oooh! oftă adînc Redjep Ceauș. Mulțumesc lui Alah! Că dac-am fi căzut în mîna țăranilor, ne jupuiau de vii. Acum, băieți, cît mai adînc în bunget!

Se ridicară în picioare. După cîțiva pași, Redjep Ceauș se opri.

— Ce-i, Ceauș? întrebă Memed.

— Of! Of!

— Ce-i de făcut? Spune, Ceauș!

— Spre inima bungetului! Of! Of! Cît mai adînc! În locurile cele mai înfundate! Spre desișurile cele mai încîlcite!

Memed îl apucă de-un braț, Djabbar de altul. Picioarele bolnavului se tîrau pe pămînt, la fel de neînsuflețite ca ale unui mort. Așa merseră pînă-n zori. În revărsat de zi, o lumină portocalie, izbucnită dinspre răsărit, învălui întregul bunget, topind verdele închis al hățișurilor într-o fumegare albastră. Perdele de cețuri se ridicau molcom spre cer, din întreaga cîmpie.

Ghimpii mărăcinilor care le zgîriau picioarele îl făcură pe Memed să se gîndească la Cîmpia cu Ciulini. Și, fără nici o pricină, prin minte îi străfulgerară, dintr-o dată, scînteierile alamei galbene.

Îl culcară pe Redjep Ceauș pe o tufă deasă. Se umflase tot; nu i se mai cunoștea gîtul dintre umeri... Bolnavul deschise de cîteva ori gura, ca pentru a vorbi, dar nu reuși să scoată nici un sunet. Făcu un semn cu mîna spre Anavarza și spre pămînt, cu o privire stăruitoare. Din ochi prinseră să i se prelingă boabe mari de lacrimi. Apoi

își coborî pleoapele. Deodată se întinse cît era de lung. Încercă să se ridice puțin, dar căzu iute înapoi.

— S-a dus Ceauș! gemu Memed.

— S-a dus! oftă Djabbar.

— De loc nu m-am gîndit c-o să moară.

— Și doar spunea, bietul, spunea mereu.

— Oare o fi avut parte și de zile bune?

— Cînd nu știi ce-a fost cu el, din ce pricină a luat calea haiduciei, care-i e locul de baștină, e greu să știi dacă a fost mulțumit sau nu în viață.

— Ce mult ținea să-l ucidă pe Abdi! Mai mult chiar decît mine. Și doar ce-avea el de împărțit cu nelegiuitul ăla? Dar vezi că Abdi era dușmanul meu. Cînd tu, Djabbar, ai spus că Abdi n-a ars, ci mai degrabă a fugit, îi venea să te sfîșie.

— Scoate-ți hangerul să-i săpăm o groapă bietului Redjep Ceauș.

— Săracul Ceauș!

În numai un ceas ei scobiră cu ușurință, în pămîntul moale și umed al bungetului, un mormînt larg, de adîncimea unui stat mijlociu de om. Tăiară din copaci cîțiva țăruși mai grosciori și lăstare de răchită și, întinzîndu-l în groapă pe Ceauș, așa cum era îmbrăcat, proptiră deasupra lui țărușii, ca o targă peste care așternură lăstărișul; numai după aceea aruncară pămîntul, astupînd groapa.

— Djabbar, trebuie pus la căpătîiul lui un copac. Hai să-i sădim unul.

— Să-i sădim!

Răscoliră mult bungetul pînă găsiră un dud gros cît încheietura mîinii pe care îl înfipseră la căpătîiul mormîntului.

— Poate că ăsta-i primul mormînt în bunget, spuse Memed.

— Sigur că-i primul. Cine să-și aducă mortul ca să-l îngroape în întunericul bungetului?

Cînd, puțin mai tîrziu, răsări soarele, pămîntul proaspăt de pe groapă, îmbibat de apă, scăpăra fumegînd.

Cum se lumină bine de ziuă, strigătele începură să se răspîndească dinspre sat către Anavarza și bunget.

— Oare ce-o fi vrut să spuie Ceauș înainte de a muri? întrebă îngîndurat Djabbar.

— A arătat stîncile de la Anavarza.

— Trebuie să ne îndreptăm spre apa Djeyhanului. Străbătînd bungetul n-o să izbutim să ajungem la Anavarza.

— Trebuie să facem întocmai precum a spus Redjep Ceauș, fu de părere Memed. El cunoștea bine de tot locurile astea. Ți-aduci aminte, Djabbar, ce mulțumit era că ardea satul? Dacă toată Ciukurova ar fi ars pînă în temelii, prefăcîndu-se în scrum, ar fi fost și mai mulțumit. Și doar Redjep Ceauș era un om bun! Pesemne că a pătimit multe în cîmpia asta! Cine știe!

— De cînd îl cunosc eu, blestema într-una Ciukurova; nimeni nu cuteza să aducă vorba despre șesul ăsta în fața lui. Uneori rămînea dus pe gînduri și îngîna cîntecul ăla de frăție pe care-l știi:

Arde Ciukurova, toată-i un pojar,
Ucigașă-i pișcătura de țînțar...
Dacă mori, muri-voi și eu, frate drag;
Să plecăm spre-al nostru de demult meleag!

Și după ce-l isprăvea, trecea mult pînă să deschidă gura și să schimbe o vorbă cu vreunul din noi. Cîteva zile umbla așa, singur și trist, pînă ce i se limpezea din nou sufletul. Cine știe ce dureri ascunse purta în el, săracul! Nimeni n-a putut afla ce-a pătimit! Și-acum, iată-i sfîrșitul. A rămas în bungetul de la Anavarza. În ultima vreme, nici nu se mai înfuria pe Ciukurova, nici nu mai zicea cîntecul ăla. Am auzit de la alți haiduci că, atunci cînd coborau în Ciukurova, Ceauș nu-i însoțea, ci îi aștepta undeva, pe drum, pînă ce se întorceau. Și iată, pînă la urmă, tot în pămîntul Ciukurovei i-a fost dat să fie îngropat.

— Poate că dorea asta...

— Să mergem, Memed! Nu peste mult timp, bungetul o să fie înțesat de oameni și cîini.

— Dormi în pace, Ceauș dragă! spuse Memed, întorcîndu-se spre mormînt; în colțul ochilor îi juca o lacrimă.

— Dormi în pace! șopti și Djabbar.

Înaintau cu greu printre tufișurile de mărăcini dese și încîlcite. Djabbar luase cu sine pușca lui Ceauș și toate dichisurile haiducești lucrate în argint. Aceste poveri, dar mai cu seamă mărăcinii ca un zid de nepătruns, îl sleiau de puteri. Memed, dimpotrivă, era și mai sprinten, și mai

viu ca altădată. Se lupta pentru fiecare pas. Mergînd în frunte, croia drum pentru amîndoi, tăind cu hangerul crengile care le împiedicau trecerea. La amiază căldura pîrjolea ca focul. Nu se auzea nici un zgomot, în afară de trosnetul mărăcinilor stîrnit de trecerea lor. Dacă s-ar fi întors să se uite înapoi, ar fi văzut că lasă în urmă, deschisă de Memed, o pîrtie lungă printre hățișurile bungetului.

De Anavarza îi mai despărțea un drum de două ceasuri; privirile lor nu zăreau nimic altceva decît cerul de deasupra și, mai încolo, crestele stîncilor spre care se îndreptau.

Cînd ajunseră la jumătatea bungetului, soarele tocmai luneca peste culmile de la Anavarza.

— Să ne oprim aici, spuse Memed. Să așteptăm să se înnopteze și-apoi să pornim din nou.

— Sînt mort de oboseală.

Se lungiră amîndoi. Stîncile erau aproape. Din dreptul lor se auzeau sute, mii de pași care coborau zoriți la vale.

Ridicîndu-se în picioare, Memed scrută cu ochii zarea și-i zise lui Djabbar:

— Nu văd nimic. Țăranii ne caută, dar e prea tîrziu. N-au decît să ne caute pînă n-or mai putea. Ei! Va să zică am scăpat și din asta!

— Acum, cînd nu ne-au dat de urmă nici în munte, nici în bunget, or să încerce să ne atragă în cursă în părțile Sumbasului, Azablîului și pe drumul către oraș.

— Atunci, poate-i mai bine să stăm pe loc cîteva zile? își dădu părerea Memed.

— Ba să urcăm în munți, peste Kozan.

— Cunoști tu drumul ăla?

— Drumul nu-l știu, da' munții îi cunosc bine. Cum urci în Anavarza se vede totul limpede, jur împrejur, pînă la mari depărtări.

— Haide să ieșim de-aici mai înainte de-a se întuneca de tot.

— Nu se mai aud de loc pași.

— Nu cumva ne-or fi întins vreo cursă la marginea bungetului? se neliniști Memed.

— Nu, frate dragă. Cum să le treacă lor una ca asta prin minte?!

— Dacă-i așa, haidem la drum!

Cînd urcară pe piscul de la Anavarza, se lăsa noaptea. Pîlcuri-pîlcuri de luminițe licăreau jos, în vale. Apa Djey-

hanului șerpuia leneș, ca o uriașă panglică neagră. Satul Aktozlu părea un morman întunecat de cenușă care fumega încă.

Memed, arătînd cu mîna către răsărit, întrebă:

— Acolo ce-i?

— Cred că satele din Bozkuyu.

— Dac-am merge pe-acolo? E foarte aproape!

— S-ar putea să ne ațină calea și acolo. De-asta mă tem.

— Totuși, să-ncercăm. Dacă vin peste noi, or să vadă ei!

Se întoarse spre Djabbar, căznindu-se să-i deslușească mai bine chipul ascuns de vălul întunericului:

— Ce spui, fîrtate, o fi murit blestematul ăla?

— Nu cred. Dacă n-ar fi fugit și ar fi rămas înăuntru, s-ar fi aruncat afară în clipa în care-ar fi luat foc. Oricum, măcar de strigat și tot ar fi strigat.

— Poate l-o fi înăbușit fumul dintr-o dată și-a murit.

— A tras cu arma pînă-n ultima clipă. Dacă s-ar fi înecat de fum, cum zici tu, și ar fi murit, n-ar fi putut să mai tragă.

— S-o fi prăbușit peste el vreun zid, ori tavanul, cînd s-a surpat...

— Ah! Baremi de s-ar fi întîmplat așa! N-am fi tras degeaba atîtea cartușe!

Porniră din culme drept la vale. Îi răzbise și foamea.

XV

Cei bătrîni povesteau adesea despre Ciukurova de altădată. În timpul haiduciei lui Indje Memed trăia un moșneag, Kodja Ismail, trecut de nouăzeci de ani, cu ochii de-un verde crud, ca firul de iarbă. Bărbia, ca la mai toți turcmenii, îi era ascuțită, cu barba rară. Umerii săi largi erau la fel de vînjoși ca în tinerețe, iar privirea, la fel de ageră, de pătrunzătoare ca a șoimilor. Încă se mai ținea de vînătoare. Deși încovoiat de ani, tot se ducea după vînat cu pușca la umăr. Îi plăcea să cînte felurite cîntece turcmene vechi, de jale, să istorisească despre luptele dintre triburi. Și la sfîrșit, nu uita niciodată să-și arate,

cu ochii scăpărînd de mîndrie, rana căpătată într-o astfel de ciocnire.

Se întîmpla uneori să i se pară că satul şi casa îl sugrumă.

Erau zile în care îl apuca un fel de beţie. Atunci, se urca pe armăsarul roib, de viţă persană, pe care-l crescuse cu mîna lui, şi gonea mîncînd pămîntul în munţii cu miresme de cetină, cimbru şi măghiran. Era ca o pală de vînt venită din vremurile uitate ale turcmenilor.

Povestea despre migraţia turcmenilor şi surghiunul triburilor, despre crîncena şi îndelungata luptă cu otomanii. Era pe vremea flintelor cu oglindă; în corturi zumzăiau tamburinele încrustate ca nişte giuvaericale. Se-mpodobeau lăcaşurile turcmene cu verde şi roşu aprins, împînzind Ciukurova.

„Să tot fie acum vreo cincizeci-şaizeci de ani", începea Kodja Ismail să-şi depene amintirile. Şi cine-l mai putea opri! Vorba îi curgea din gură ca un cîntec îndrăgit... „Ciukurova era numai mlaştină şi bunget. Doar la poalele colinelor de vedeai cîmpuri micuţe, cît palma... Pe-atunci nu se pomenea în Ciukurova ţipenie de om. Şi, zguduind pămîntul, porneau turcmenii să-şi ducă turmele la păscut. Ei, dar cînd Ciukurova îşi îmbrăca gătelile... Copacii, pămîntul, lumea întreagă îşi schimba atunci faţa... Ca un tunet se răspîndeau turcmenii, răscolind cîmpia... Ne luam turmele şi le duceam la păşunat, treceam munţii şi ne aşezam în podişul de la Binboga. Cînd venea iarna, coboram în cîmpia Ciukurovei, cu bungeturile şi păpurişurile ei de nestrăbătut, cu mlaştinile ei. În toate cele douăsprezece luni ale anului, ierburile din cîmpurile ei, creşteau înalte, ajungînd pînă la genunchi. Căpriori uriaşi, înfricoşători, cu ochi de tăciune le străbăteau în lung şi-n lat. Ca să-i vînăm luam cei mai năprasnici cai, căci acolo se vedea vitejia calului. Pe malurile lacurilor, trestiile se înălţau mai lungi ca plopii. Florile lor se răsfrîngeau în ape aruncînd scînteieri tot atît de aprinse ca cele ale soarelui. Toată Ciukurova, de la un capăt la altul, era un covor de narcise. Cea mai slabă adiere de vînt aducea mirosul dulce al florilor. Valurile Mării Mediterane o scăldau în spuma lor albă... Ah! Ciukurova! Atît de frumoasă şi atît de lipsită de noroc!

Triburile noastre se aşezau grupuri, grupuri... Fumul se înălţa de pretutindeni, încolăcindu-se în rotocoale groase...

Tribul Tedjirli se așeza pe cîmpia Toprakkale, în Osmaniye, adică prin părțile de sus, dinspre munți, ale Djeyhanului, la trecerea dinspre mare. In kazaua Djeyhan, cu Djeyhanbekirli și Mustafabeyli, adică în părțile de jos ale apei, tribul Djerit; tribul Bozdogan, între cetatea Hemite și Anavarza; între Anavarza și Kozan, tribul kurzilor Lek, iar pe apa Sumbasului, între munții Taurus, tribul Sumbaslî. Între Kadirli și satul Ekșiler de azi, tribul Tatarlî.

Se-ntîmpla cîteodată să-și mai schimbe locurile între ele, Bozdoganii, de pildă, să treacă în locul Djeriților și Djeriții în locul Bozdoganilor. Cel mai sălbatic dintre toate era însă tribul Avșar. El putea să-și aleagă orice pășune voia, că nimeni nu cuteza să-i stea în cale.

Cîte nu-mi vin în minte! Ne-am prins în luptă cu otomanii. Beyul[1] Kozanoglu, de prin Kozanul de astăzi, a strîns toate triburile turcmene și a dat cu ele marea bătălie. Otomanii au biruit și beyul a căzut în mîinile lor. Iar tribul Avșar a fost mînat în Bozok și s-a destrămat de tot. Iată, cîntecul lui Dadaloglu tocmai despre asta zice. Și mai este și alt cîntec, de jale, care amarnic mai plînge soarta lui Kozanoglu".

Ajuns aici, Kodja Ismail tăcea. Ochii i se umpleau de lacrimi, buzele îi tremurau cînd prindea să cînte cu vocea sa groasă, plină, cîntecul de jale al beyului:

Mă tot sui pe muntele Kozan,
Trupul mi se-nfundă în troian;
Și de cînd pe doftor îl aștept
Viața-mi piere și mai mult din piept...

Oare nu visez un groaznic vis?
Tatăl e de fiii lui ucis?
Gîzi ai padișahului, gîndiți
Că rămîne lumea cum o știți?

Cortul Negru se apleacă-n vînt,
Creștetu-i s-atinge de pămînt...
Mîndre Kozanoglu, geaba fugi
Hăituit de cinci sute de slugi.

[1] In trecut titlu de nobleță, cu timpul, termenul a ajuns să desemneze pe orice reprezentant al autorității; în turca actuală înseamnă în mod curent „domn, domnule".

„Și după asta, otomanul a silit triburile să se statornicească în Ciukurova. A dat pământ oamenilor cu acte de stăpînire asupra lui. Ca să nu mai putem merge la păşuni, a înţesat cu ostaşi toate trecătorile şi drumurile spre munte. Nimeni n-a mai urcat cu turmele. Tribul se prăpădi iute în Ciukurova. Mureau oamenii ca muştele, care de friguri, care de căldură... Bîntuiau molimile şi secerau viețile. Tribul nu voia să se împace cu soarta, să rămînă închis în Ciukurova... Ca să se răzbune, ardeau mai întîi rădăcinile copacilor şi ale butucilor de vie daţi de otomani şi numai după aia îi săpau. Iacă, asta-i pricina pentru care acum, în nici un sat nu se află urmă de copac. Cînd a văzut otomanul că n-o scoate la capăt cu tribul, că-i pus să nimicească totul, şi e şi el ameninţat de pieire, i-a dat învoirea să iasă la păşunat vara. Şi, pînă la urmă, tribul a început să se aşeze temeinic, să închege sate acolo unde stătea şi, mai tîrziu, să muncească pămîntul. Aşa s-a destrămat tot tribul, obiceiurile n-au mai fost ţinute. S-au schimbat vremurile. Oamenii au ajuns în ghearele sărăciei. S-au întîmplat toate după voia otomanului".

Cînd se deschidea vorba despre triburi, cu zilele povestea moşneagul şi nu obosea. Suferea de dorul după o lume liberă. De fiecare dată îşi începea vorba cu fală: „Am avut fericirea să-l văd cu ochii mei pe Dadaloglu".

Anul o mie nouă sute şaptesprezece, o mie nouă sute optsprezece, nouăsprezece, douăzeci... Primul război mondial, înfrîngerea otomanilor. În vremea aceea, în Ciukurova nişunau dezertorii şi răufăcătorii. În munţii Taurus nu puteai să pui piciorul de haiduci. Armatele franceze de ocupaţie încalcă Ciukurova. Tot norodul de aci, tînăr şi bătrîn, haiducii, dezertorii, cei ieşiţi de sub scutul legii şi oamenii de treabă, cei buni ca şi cei răi s-au strîns laolaltă, alăturîndu-se luptei, împotriva duşmanului cotropitor. Vrăjmaşul e izgonit şi de-aici, ca şi din toată patria. Atunci a luat fiinţă o nouă ocîrmuire[1], s-a început o nouă etapă în istoria ţării.

Spre sfîrşitul veacului al nouăsprezecelea, după ani de convieţuire a diferitelor triburi pe întinsul cîmpiei, norodul a fost silit, treptat-treptat, să se lege de pămîntul care, cu

[1] În primul război mondial, Imperiul Otoman aliat al Germaniei s-a dezagregat, reducîndu-se ca teritoriu la Turcia propriu-zisă. Între anii 1920—1922 a avut loc revoluţia naţională burgheză turcă, condusă de Mustafa Kemal (Atatürk), în urma căreia s-a instaurat republica (29 oct. 1923).

timpul, cîştigase o valoare tot mai mare. Turcmenii, care se împotriviseră tuturor încercărilor de a fi statorniciţi, îşi părăsiră păşunile şi se făcură plugari.

Pămîntul virgin al Ciukurovei dă o recoltă nemaivăzută, de patruzeci, cincizeci de ori mai mult faţă de cantitatea semănată. În anii de după o mie nouă sute, ogoarele cuprinseseră aproape jumătate din întreaga întindere a cîmpiei, în dauna mlaştinilor în parte secate şi a bungeturilor arse.

Noua ocîrmuire s-a căznit să pună capăt stăpînirii micilor nobili scăpătaţi, rămăşiţelor feudale cu puterea lor nemărginită. Încă cu cîţiva ani în urmă, feudalismul începuse să se prăbuşească. În locul nobililor de altădată se ridică un pumn de noi îmbogăţiţi care, mînaţi de o lăcomie fără margini, se zbat să stăpînească cît mai mult pămînt. Nu se dau în lături de la nimic cînd e vorba să smulgă celor săraci bruma lor de pămînt, folosind deopotrivă mita, sprijinul legii şi forţa. Între noii îmbogăţiţi şi norod începe o luptă înverşunată. Pe zi ce trece, pămînturile moşierilor cresc. În aceste vremuri tulburi, haiducii sînt folosiţi ca o armă de temut împotriva norodului care-şi caută dreptatea, luptîndu-se pe viaţă şi pe moarte pentru bucăţica sa de ogor. Întreţinuţi în munţi pe socoteala cîtorva boieri, sînt ocrotiţi de ei şi astfel se pot împotrivi încercărilor statului de a-i stîrpi. În scurt timp, n-a mai rămas moşier care să nu folosească acest mijloc lesnicios pentru a-şi asigura puterea. Acei care nu găsesc în munţi haiduci care să-i ajute „scot" ei haiduci noi care să-i slujească cu credinţă. Din pricina asta, munţii Taurus gem de haiduci. Interesele moşierilor din cîmpie încep să se ciocnească şi în munţi, unde cetele de haiduci sînt asmuţite de ei unele asupra altora, spre amarul sărăcimii. Şi, în acest timp, pămînturile bogaţilor sporesc mereu.

Ali Safa Bey e fiul unui moşier scăpătat. Tatăl, deşi sărac, l-a trimis la învăţătură, mai întîi la liceul din Adana, apoi la Istanbul, la Şcoala Superioară Juridică. Pentru o pricină necunoscută, Ali Safa Bey şi-a lăsat studiile la jumătate şi s-a apucat de avocatură în oraş. A încercat el multe lucruri, dar pînă la urmă s-a închinat pămîntului cu trup şi suflet. Mai întîi a făcut ce-a făcut şi-a luat înapoi de la ţărani pămînturile pe care tatăl său le pierduse cînd sărăcise. Găsind calea de a pune mîna pe pămînt, nu se mai putea sătura, devenea tot mai hrăpăreţ.

Nici țăranii nu mai erau cei de dinainte. Înțeleseseră că pămîntul este aur curat și se simțeau legați de el cu toată ființa. Între Ali Safa Bey și țărani se iscă o luptă care avea să țină ani de zile. Ea dezvăluie cu prisosință mintea diavolească a beyului care întinde tot felul de curse, țese fel de fel de intrigi, scornește cele mai neașteptate mijloace ca să ia pămîntul din mîna țăranilor. La început, învrăjbi cu iscusință două-trei sate între ele și, cînd tăbărau unele asupra altora, el lua apărarea uneia din părți și, cu ajutorul ei, intra în stăpînirea ogoarelor celeilalte părți. Metoda se dovedi ușoară și nespus de avantajoasă dar, din păcate, nu putu fi folosită mult timp: țăranii pricepură că adevăratul lor dușman este însuși beyul. Era tîrziu însă căci cel puțin jumătate din țarinele lor fuseseră înghițite de moșia lui Ali Safa Bey care stăpînea acum tot atîta pămînt cît terenurile a două-trei sate.

Nesecată este viclenia beyului; el pune la cale neîncetat alte și alte uneltiri care să-i asigure izbînda. Dar, deși în răstimp de un an-doi fiecare nouă manevră a sa este dată pe față, el iese mereu cu cîștig căci moșia îi crește într-una.

Pînă la urmă, toate tertipurile lui Ali Safa Bey devin prea cunoscute și nici un țăran nu mai cade în cursele întinse de el. O vreme, îndemînarea sa de a profita de credulitatea țăranilor nu mai dă roade și atunci el folosește îndată alte metode sau le reia pe cele vechi, însă sub altă formă. Și cum-necum, o scoate el la capăt.

În munți, în vremea aceasta, sînt haiduci cu duiumul. Dezertori, hoți, asasini, răzvrătiți... Ali Safa Bey știe să tragă și din asta spuza pe turta lui. Se înțelege cu căpeteniile unor cete de haiduci, ori îi face să ia drumul munților pe cîțiva din oamenii lui de încredere. Asmute pe haiduci asupra țăranilor, și el, beyul, taie și spînzură. Să se mai împotrivească vreun țăran, dacă are curaj! Într-o singură noapte, casa îi e făcută una cu pămîntul, nevasta răpită, iar răzvrătitul, ucis în cazne. Toți știu că cel care pune la cale toate astea e Ali Safa Bey și totuși, el nu pățește niciodată nimic.

Procedeul folosit de Ali Safa Bey e atît de firesc pentru vremurile acelea, încît și ceilalți moșieri și-l însușesc. Pămîntul Ciukurovei se îneacă în sînge. Fiecare ucide pe oricine-i stă în cale. Măcel peste măcel. Haiducii, de ase-

menea, se destramă în cete mici, de cîte doi, trei, cinci ori zece inși — care tabără unele asupra altora. Peste noapte, apar și dispar cîteva cete deodată...

Numai haiducii de sine stătători, ca Gizik Duran[1], Kürt Reșit, Cötdelek, n-au cedat în fața presiunilor, străduindu-se din răsputeri să apere poporul sărac împotriva haiducilor-tîlhari și a moșierilor. Cîntecele și legendele care povestesc despre ei mai dăinuie și azi pe buzele norodului din Taurus, în timp ce numele atîtor ucigași sîngeroși au fost date de mult uitării...

Indje Memed a luat calea munților chiar în această vreme în care haiducii se sfîșie între ei în folosul moșierilor, iar în Ciukurova țăranii, oropsiți de boierii care le iau pămîntul cu japca, gem și se zbuciumă.

Moșioara de douăzeci de *dönüm* a lui Ali Safa Bey, în numai doi ani, a atins treizeci de mii de *dönüm*. Și nu s-a oprit aici. În anii următori a crescut la treizeci și cinci, patruzeci, patruzeci și cinci, cincizeci, cincizeci și una de mii... Țăranii aduși de el la sapă de lemn îi devin dijmași, argați pe propriile lor pămînturi...

Ali Safa Bey e-un om înalt, cu sprîncene negre, groase, cu pielea oacheșă aducînd ciudat la culoare cu funinginea. Se poartă întotdeauna încălțat cu cizme lucioase ca oglinda, pe care le lovește într-una, cu o nespusă voluptate, cu cravașa argintată ce nu-l părăsește niciodată.

E într-o zi de marți. Beyul a primit vestea că ceata lui Kalaydjî[2] a isprăvit munițiile. Mai trebuie să treacă o săptămînă pînă să-i sosească altele, din Siria. Bate în lung și-n lat conacul său mare, pradă unei tulburări și unei neliniști puțin obișnuite. Își tot frămîntă mintea, necontenit. Trebuie să mai aibă răbdare cîțiva ani, pînă ce va pune stăpînire și pe pămîntul satului Vayvay. Apoi, vor zbura la Ankara telegrame peste telegrame, cu plîngeri că populația orașului s-a răsculat, că haiducii au împînzit munții... Ce măsuri ia guvernul ca să stăvilească dezordinile astea?... Încă un an, doi însă va mai trebui să strîngă

[1] Haiducul Gizik Duran a trăit ani de-a rîndul în munții Taurus, fiind vestit prin curajul și faptele sale. Erou al multor cîntece populare, Gizik Duran a participat la acțiunea de apărare și eliberare a Ciukurovei (n.a.).

[2] Spoitorul.

pumnii... Atunci ai să dai tu de dracu, ceată a lui Kalaydjî!

Așezată pe sofa, nevasta urmărește înmărmurită agitația bărbatului care, într-un continuu du-te-vino, își lovește îndîrjit cizmele strălucitoare, cu cravașa argintată. Cînd se mînia peste măsură, beyul se descărca împărtășind nevestei planurile sale cele mai tăinuite.

Începu și acum, ca de fiecare dată:

— *Hanîm*[1], știi ce voi face?

— Dacă-mi spui!

— Ei bine, m-am săturat pînă peste cap... Zău că da. Mi-a ajuns cuțitul la os. Mi-e silă și de viața mea. Și toate, numai din pricina ăstora. În fiecare zi, muniții și iar muniții... În fiecare zi, poliție... M-am săturat. Nu mai tîrziu decît ieri țăranii s-au adunat și-au ieșit la caimacam cu jalbă. „Ne e lehamite de haiduci, avutul, viețile, cinstea, tot ce-i al nostru se năruie." Cît pe-aci să telegrafieze la Ankara... Noroc că m-am dus eu și i-am împiedicat să facă una ca asta. „Nu ne pătați onoarea orașului", am spus față de cei mari. Trebuie să mai rabd încă doi ani, n-am încotro. Ce, parcă eu sînt mulțumit de haiduci? Dar să pun mîna odată pe tarlalele satului Vayvay. Și-apoi știi ce mă bate gîndul să fac, muiere?

Femeia dădu din cap.

— Am să strîng țăranii în jurul meu și curgă telegramele la Ankara! Am să spun că-i răscoală, că haiducii și-au întemeiat în munți un mic stat al lor. Să vezi atunci cum o să se grăbească guvernul! O să trimită aici un regiment sau o divizie de munte și, s-a zis cu ei. Îi vor prinde pe toți. Statul ăsta care-a înăbușit marile răscoale ale kurzilor[2], o să termine cît ai bate din palme cu cîțiva nepricopsiți desculți, ca haiducii ăștia... M-am înțeles cu telegrafistul — n-o să dea drumul spre Ankara la nici o telegramă despre haiduci, care să dezonoreze orașul... La nici una... dar după doi ani, cum mi-o pica în mînă pă-

[1] Doamnă, cucoană.

[2] Izbucnită în regiunile din sud-estul Turciei (în febr.-apr. 1925), o primă revoltă, condusă de șeicul Said, a rezistat forțelor armate turce timp de 8 luni; în 1929 are loc o altă răscoală kurdă, de aceeași amploare.

mîntul Vayvayului, știu eu ce-am să le fac haiducilor... Las' pe mine!...

Tăcu. O vreme se tot plimbă prin casă îngîndurat, cu capul în jos.

Nu după doi ani, ci mult mai tîrziu, Ali Safa Bey avea să trimită un val de telegrame la Ankara, făcînd astfel să fie adus un batalion de ostași cu efectivele unui regiment, pentru nimicirea haiducilor care terorizau orașul — pușii de el însă. În cele din urmă, haiducii aveau să fie stîrpiți.

Ușa deschisă brusc îl trezi pe Bey din îngîndurarea sa. Slujnica urcă scările, tot într-o fugă și spuse gîfîind:

— Un bărbat cu capul legat și barba lungă vrea să vă vadă.

— Să vină!

Pătrunse atunci înăuntru Abdi Aga. Avea capul tot bandajat; se aruncă pe sofa și spuse suspinînd:

— Pacea fie cu tine, frate Ali Safa Bey!

— Bine-ai venit!

— Ali Safa Bey, tatăl tău mi-a fost cel mai bun prieten. Și iată că acum eu, Abdi, am venit la picioarele tale. Scapă-mă de nenorocirea asta! A dat foc unui sat mare, sub ochii mei. La tine a venit Abdi, prietenul tatălui tău. Ție îți cer ocrotire. Doar la tine m-am gîndit: ești singurul care m-ai putea ajuta. Scapă-mă de năpasta asta grozavă! Te rog din suflet, scapă-mă! M-a legat de taică-tău o prietenie veche, eram ca frații, ba ce zic, mai dihai ca frații. Îți sărut tălpile, scapă-mă!

— Ce-i graba asta? surîse gazda. Odihnește-te mai întîi. O să vorbim mai pe urmă.

— Mă mai întrebi de ce mă grăbesc? Păi dacă n-o să mă grăbesc eu, cine altcineva să se grăbească, Ali Safa Bey? Ticălosul mă amenință cu moartea. Ca să mă ucidă pe mine a dat foc unui sat întreg... Satului Aktozlu... Îți sărut tălpile, Ali Safa Bey, scapă-mă! Scapă-mă din mîinile lui! Te roagă nenea Abdi. Nu mai știu ce-i somnul. Ticălosul stă deasupra capului meu ca sabia lui Azrail[1]. Mi-am pierdut mințile...

— Abdi Aga, zise beyul — jumătate în glumă, jumătate în serios — am auzit că Indje Memed ăsta al tău ar fi un băiețandru de-o șchioapă...

[1] Arhanghelul Azrael-Abd-al Djabbar, socotit „îngerul morții".

— Minciună! Minciună sfruntată! și Abdi Aga se ridică în picioare. S-a lungit cît un plop! Cînd a dat foc casei, l-am văzut cu ochii mei. E cît noi doi laolaltă, un uriaș! Minciună! Minciună! In copilărie, da, era mărunt. E drept. Dar acum e cît noi doi împreună. Un pumn de om poate săvîrși ce săvîrșește el? E cît un uriaș, mare, mare de tot, blestematul ăla!

— Nu fi neliniștit, agă. Găsim noi ac de cojocul lui, îl încredințăm Ali Safa Bey. Bea acum cafeaua cu noi!

În încăpere se răspîndi o aromă plăcută de cafea. Abdi Aga luă ceașca de la servitoare, cu mîna tremurînd, și începu să soarbă cu zgomot.

Nevasta lui Ali Safa Bey se așeză pe sofa alături de el.

— Îți doresc liniște sufletească, agă! Cînd am auzit ce ți s-a întîmplat, ni s-a frînt inima. Cîte ți-a mai fost dat să înduri! Vai! Abdi Aga, vai! Dar Alah e atotputernic. Ali Safa Bey o să-i vină de hac ghiaurului ăluia. N-ai tu grijă!

De cînd arsese satul Aktozlu, Abdi Aga devenise cu totul alt om. Nu mai contenea cu vorba, povestea într-una despre incendiu oricui se nimerea. Nu se uita dacă omul îl ascultă ori nu, el îi da înainte cu gura. Istorisea cu atîta foc, plîngînd cu lacrimi atît de fierbinți, încît era cu neputință să nu stîrnească mila. Toți cîți îl auzeau, caimacamul, comandantul poliției, jandarmii, secretarul, funcționarii, orășean ori țăran, îl căinau pe bătrîn, iar pe Indje Memed îl blestemau.

Cînd văzu că nevasta lui Ali Safa Bey e gata să-l asculte, simți cum îl străbate o undă călduță de liniște ce semăna cu bucuria. Inainte de a se apuca să povestească despre noaptea aceea de groază, arăta atît de răvășit la față, atît de trist și de îndurerat, încît nici nu mai era nevoie de cuvinte.

— Am încercat cu toții o mare durere cînd am auzit de cele întîmplate. Soția caimacamului, care a venit ieri la noi, a spus că soțul ei e fiert rău de tot... Foc s-a făcut, nu altceva. A spus: „E musai să-l prind. Să pună foc unui sat întreg!" Soția domnului caimacam dorea mult să te vadă, zicea: „Cum o fi arătînd bărbatul care a fugit din mijlocul flăcărilor și a scăpat?" Toți ți-am împărtășit durerea, toți am fost alături de tine, agă! Să termine numai Ali Safa Bey cu satul Vayvay și-o să le-arate el lor! Nici

picior de haiduc n-o să mai lase în munți! Tare ne-am mai mîhnit pentru tine, agă dragă!

Ali Safa Bey măsura într-una încăperea, în lung și-n lat, lovind cu cravașa sa de argint în cizmele de lac.

— Aaah! începu să povestească Abdi Aga, cu glasul tremurat și fața chinuită. Aah! *Hanîm*, fată dragă! Cîte s-au abătut pe capul ăsta al meu! Nu-i om sub soare care să fi pătimit atîta ca mine! Aaah, *hanîm*, fata mea! Fata mea frumoasă și dragă! Veli mi-era nepot. Inalt, frumos și drept ca un copac tînăr, așa era Veli al meu. Se logodise cu Hatce. Dar ticălosul ăla de Indje Memed a răpit-o. Las' să se ducă pe pustii! Ce ne privește pe noi? Cînd două inimi se unesc, pînă și o șură li se pare un sarai... Ce, au intrat zilele-n sac? Nu mai sînt și alte fete pentru Veli al meu? La un semn de-al lui se-mbulzesc cincizeci, nu una. Eu nu sînt un fitecine, sînt agă la cinci sate! Tata, bunicu-meu au fost la fel, stăpîni. A răpit logodnica nepotului meu? Nu-i nimica, să vină și să locuiască tot în satul lor, să nu pribegească printre străini — așa am spus eu. Doar toți țăranii sînt ca și fiii mei, nu? Ehei, i-o vorbă bătrînească: „Hrănește corbul să-ți scoată ochii", da' eu n-o credeam. „Din milă își trage răul rădăcini" — se mai zice, da' eu tot nu credeam. Nu trebuia să mă leg la cap. Greșeala e a mea. Să-i fi lăsat acolo unde-au fugit, să-și fi tîrît zilele în mizerie! Dar eu, ți-ai găsit! Am luat șarpele și l-am adus înapoi în sat... pe dușmanul meu de moarte... Am iertat pe hoțul care i-a furat nepotului meu logodnica și l-am adus înapoi în sat. După aia, mi-a omorît nepotul... și pe mine m-a rănit... Am fost la un pas de moarte... Uite, așa mi-a răsplătit binele pe care i l-am făcut...

— Vai, Abdi Aga, vai, îl căină femeia. Oamenilor de teapa ăstora nu trebuie să le faci nici un bine. Ali Safa Bey al nostru n-ar face bine nimănui, dar știi, nimănui.

— N-ar fi trebuit să fac nici eu, am greșit, dar e prea tîrziu. Ce-a fost s-a dus. După ce a tras în mine, netrebnicul ăla, nemîncatul, ticălosul care scuipă acolo unde mănîncă, a fugit și s-a înhăitat cu haiducii. „N-are decît!" am zis eu iar. „O să-și primească pedeapsa, haiduc ori fugar, orice-o fi." Într-o zi, mi se dă de știre că a jurat să mă omoare. Că se îndreaptă cu ceata lui spre sat. Da, fata mea dragă, venea cu toată ceata. „Am să-i beau sîngele ca pe-un sirop", așa a spus despre mine. Uite cu ce bleste-

măţii îmi întoarce el omenia pe care i-am arătat-o! Ce vrea de la un bătrîn ca mine, zău dacă pricep. Doar sînt cu un picior în groapă! Îmi văd numai de cele sfinte, de rugăciuni... atît. Parcă mă amestec eu în treburi lumeşti?! Cînd am văzut că blestematul ăla vine înspre sat să mă omoare — că doar de la el te poţi aştepta la orice — am fugit. Hüseyin Aga din Aktozlu mi-e rudă, i-am cerut adăpost. Mai bine n-aş fi făcut-o! Din pricina mea, un sat întreg a ars, s-a prefăcut în cenuşă...

— Să fi venit la noi!... Nu s-ar fi petrecut nimic...

— Ei, să fi ştiut eu, fata mea! Da' nu m-a tăiat capul că aşa o să facă afurisitul ăla... Ei, să fi ştiut!... Să-ţi spun mai departe, fata mea. Dintr-un sat mare n-a rămas decît scrum. Sărăcimea a rămas pe drumuri, goală-goluţă. Ţi se frînge inima de ţăranii ăştia săraci lipiţi. N-au ce mînca, n-au ce-mbrăca. Or să flămînzească iarna asta. Cea mai mare parte din vite au ars. Mă frige la inimă mila de copiii ăştia nevinovaţi. Cum mă mai arde amărăciunea lor! Cînd i-am văzut aşa de nevoiaşi, am uitat de năduful meu. L-am trimis pe Topal Ali în sat la mine şi i-am poruncit să le-aducă grîu, să aibă şi ei ce mînca. Aşa-s eu, mi se rupe inima de mila săracilor. Mă frige suferinţa lor! Frică mi-e ca ghiaurul ăla să nu dea foc şi satului nostru. Prima dată a fost mai greu. Acum s-a-nvăţat. Îi dă foc de nu mai rămîne nici cenuşa... Nici cenuşa... Să-ţi spun mai departe, fata mea. Derbedeul ăla a aflat unde sînt, şi-a luat ceata şi nu zici că m-am trezit în miez de noapte cu unul care zbiera din răsputeri! Întreba de mine! Din capul locului am priceput că-i el. Îl şi visasem cu o noapte înainte. Mi-era limpede. Îmi bătea inima!... Hüseyin Aga nu m-a lăsat! Se putea să mă lase? Atunci, blestematul ăla a început să tragă prin uşă, şi trage-i la gloanţe! Eu singur i-am spus lui Hüseyin Aga: „Ia-ţi pe-ai tăi şi scoate-i pe toţi din casă!" Zis şi făcut. A ieşit omul din casa lui, în miez de noapte. Ce să facă, săracul! „Predă-te!" răcneau blestemaţii de haiduci de-afară. Eu nu m-am predat. M-am apărat dinăuntru. Atunci au dat foc casei. O pălălaie uriaşă mistuie acoperişul, zidurile. Trei inşi ţintesc într-una uşa, trăgînd neîncetat înăuntru. Pe uşă nu pot ieşi; şi-altă ieşire nu există. Mă perpelesc în foc şi fum. De cîteva ori, mi-a dat prin gînd să mă arunc afară. „Nu, mi-am zis, mai bine ard de viu decît să-i cad în mîini". Peste mine plouă cu limbi de foc...

fumul mă înecă... îmi ia vederea. Nici ușa n-o mai văd. Sînt cufundat într-un nor întunecat de fum gros. Mă înăbuș. Peste tot, numai trosnete. Mă zvîrcolesc încolo și încoace... Îmi pierd orice nădejde de scăpare. În jurul meu numai flăcări, cad scînduri aprinse. „Iată moartea", mi-am zis. „Copiii mei, țăranii mei!" Dacă nu mai sînt eu, țăranii din toate cinci satele or să moară de foame. „Sărmanii mei țărani!" am mai zis eu. Îți povestesc ca fetei mele. Vîlvătăile m-au ajuns într-o parte. Capul mi-a fost atins de foc. În groaza morții m-am aruncat pe jos. În timp ce mă zbăteam în spaimele ceasului din urmă, în para de foc, aud un glas că mă strigă: „Aga! Abdi Aga!" Recunosc după voce pe prima nevastă a lui Hüseyin Aga. Mă căuta prin foc, săraca. „Sînt aici, soră" îi răspund. „Vino în dreptul tablei de zinc. Să te împăturesc în plapuma asta." M-a învelit bine într-o plapumă mare de nu m-am mai văzut de loc. Parcă eu sînt cine știe ce voinic?! A luat plapuma la subsuoară și-a ieșit cu ea. Ghiaurul ăla credea c-am ars de viu. De n-ar fi fost prima nevastă a lui Hüseyin Aga, chiar așa s-ar fi și întîmplat. Dacă le-ar fi trecut prin minte că-s în plapumă, m-ar fi ucis. Dar nu le-a trăsnit prin cap...

Ochii femeii se umplură de lacrimi.

— Bine că nu le-a dat prin minte, agă, altfel zău că te-ar fi ucis ghiaurii ăia...

Și ochii lui Abdi Aga înotau în lacrimi, gata-gata să izbucnească în plîns.

— Cît a ars casa lui Hüseyin Aga nu s-au urnit din loc. Au așteptat pîn-au văzut-o scrum. Atunci, cîte case-au fost în sat, la toate le-au dat foc, trecînd de la una la alta cu făclia în mînă. Bine, casa lui Hüseyin Aga treacă-meargă. Eram eu la mijloc. Și-apoi, Hüseyin Aga e bogat. În cîteva zile își înalță casă nouă pe locul ăleia vechi. Dar, blestematilor și nelegiuiților, ce-ați avut de împărțit cu casele alelalte, ale sărăcimii? Să-i lăsați pe săraci goi-goluți, fără adăpost, în pragul iernii! Ați ars casa lui Hüseyin Aga, pierir-ați să pieriți, bre, ghiaurilor, bre! Dar țăranul nevoiaș ce v-a făcut? Ah! Cum mă mai topește mila pentru necăjiții ăia!

— Iarna asta sărăcimea o să tremure ca frunza... Fără adăpost, în bătaia vîntului și a zăpezii... Și fără nimica de-ale gurii... Să isprăvească numai Ali Safa Bey cu

satul Vayvay, c-apoi, un singur haiduc n-o să mai lase el în munți. O să telegrafieze într-una la Ankara, lui Ismet Pașa[1]... Telegrame peste telegrame... Or să vină trupe... Nu jandarmii... Și-or să-i prindă pe toți, unul cîte unul, și-o să-i spînzure. Apoi să vedem dacă cineva mai îndrăznește să dea foc vreunui sat? Oh! Nici să nu întrebi, Abdi Aga, în ce hal mai trăim și noi! De ani de zile, tot ce cîștigă Ali Safa Bey se duce la haiduci. Noi îi hrănim, noi îi ținem cu muniții. Să termine el numai cu satul Vayvay!

Ali Safa Bey tot mai umbla prin încăpere, adîncit în gînduri. Cînd își auzi nevasta pomenind de satul Vayvay tresări dintr-o dată, veni iute lîngă ea și-o prinse de mînă.

— Ce-i spuneai lui Abdi Aga? Ce-i spuneai?

— Parcă ce însemnătate are, Ali Safa Bey! Doar nu sîntem niște străini. Ce însemnătate are?! Tatăl tău mi-a fost mai apropiat ca un frate.

— Sigur, se dezvinovăți femeia. Dacă l-aș fi socotit străin, i-aș fi spus eu vreodată lui Abdi Aga asemenea lucruri?

Ali Safa Bey se uită crunt în ochii ei, spre a-i da să înțeleagă ce greșeală săvîrșise.

— Du-te în odaia ta! o goni el. Am ceva de vorbit cu Abdi Aga!

Femeia se ridică, cu privirea în pămînt, și trecu în altă încăpere.

Surîzînd, Ali Safa Bey se așeză lîngă Abdi Aga; îi puse o mînă pe genunchi și vorbi, apăsat:

— M-am tot gîndit, agă. Am chibzuit. Indje Memed ăsta nu-i un om ca toți oamenii. Ai dreptate să-ți fie frică de el. Un om care dă foc unui sat întreg fără să-i pese de stăpînire, de țărani! O săptămînă încheiată jandarmii și oamenii au împînzit munții și n-au dat de el. Parc-a intrat în pămînt. Nu-i de găsit nicăieri. Din Aktozlu cincizeci de inși numărați îl caută de zor. Din cincisprezece sate, toți oamenii care știu să mînuiască arma răscolesc pămîntul ca să dea de el, dar nu izbutesc. E-un om de temut, Indje Memed. E greu să-i vii de hac unui om ca ăsta.

[1] *Ismet Pașa (Inönü)* — unul dintre cei mai apropiați colaboratori ai lui Mustafa Kemal Atatürk.

Abdi Aga schimba fețe-fețe. Prinse mîna lui Ali Safa Bey în mîinile sale și se rugă, stăruitor:

— Fă ce-oi face și scapă-mă de el! Altminteri, mîine o să-i vină chef să aprindă toate satele din Ciukurova! Fă ceva! Ajută-mă!

— Grea treabă, Abdi Aga! Grea treabă! Dar, să-ncercăm!

— Te rog, milostivește-te de mine!

— Am să mă căznesc să-l lovesc pe Memed ca să nu-și mai poată ridica niciodată capul. Ah! Uitam! Aveam să te rog și eu ceva!

— Tot ce vrei! Cere-mi și sufletul și ți-l dau, Ali Safa Bey. Ești fiul prietenului meu cel mai scump. Pentru tine îmi dau și sufletul!

Abdi Aga se ridică în picioare, cuprins de însuflețire. Gazda îl luă de mînă și-l făcu să se așeze din nou.

— Bravo, agă! Știam eu că mă iubești! Dar să nu care cumva să-ți închipui că ceea ce-ți cer ar fi o recompensă pentru ajutorul pe care ți l-am promis în legătură cu Indje Memed. Dacă ai o bănuială cît de mică în privința asta, nu-ți mai spun nimic. Consider o datorie a mea să pun capăt fărădelegilor blestematului ăluia. Să nu care cumva să-ți treacă prin cap că ți-aș cere un contraserviciu.

— Nu-mi trece de loc, zău că nu, se grăbi să-i răspundă, cu aceeași înflăcărare, Abdi Aga. Cum o să-mi treacă prin cap una ca asta, Ali Safa Bey, fiul preaiubitului meu prieten!

— Știi, agă, și eu am destule necazuri. Mulțumesc lui Alah, în ultimii ani, le-am răzbit, în mare parte. Dar procesul pentru terenul satului Vayvay mi-a răpit liniștea, m-a văduvit de somn...

— Cine cunoaște lucrurile astea mai bine ca mine? Tot pămîntul satului Vayvay a fost al lui taică-tău. El îl lucra în întregime. Cînd babacul tău a murit, tu erai pe la școli. Atunci țăranii din Vayvay au pus mîna pe pămînturi. Actul de proprietate pe care-l ai tu — doar ți-am mai spus asta — e pentru tot pămîntul de azi al sătenilor, cu toate ogoarele lor. Asta n-o știu numai eu, o lume întreagă o știe. Tu nu-ți fă sînge rău pentru asta. Aranjează el, nenea Abdi, chestii mult mai grele. Lasă în

seama mea povestea asta. În șase luni pământul Vayvayului are să fie al tău.

— Aga, dar să nu-ți închipui o clipă c-aș cere asta în schimbul serviciului pe care ți l-am promis.

— Nu! Ferească sfîntul! Sigur că nu!

— I-am izgonit pe toți din sat. De frică, unul nu mai pune piciorul acolo. Au fugit spre Yüregir, dar de renunțat tot nu renunță.

— Lasă asta pe seama lui nenea Abdi. Treburi ca astea-s de mine. Ia să vezi numai cum am să le mai ticluiesc!

— Peste o săptămînă sosesc muniții din Siria.

— Și-atunci?

— Pe Indje Memed îl dau în grija cetei lui Kalaydjî.

— Te rog mult de tot, fiule!

Se ridică să plece. Gazda stărui zadarnic să mai rămînă; Abdi Aga socoti că e mai cuminte să nu-și prelungească vizita.

— Zilele astea, față de străini, să ne ferim chiar și să vorbim unul cu altul. E mai sănătos așa, căci nu se știe ce întorsătură iau lucrurile.

XVI

În noaptea aceea, Memed și Djabbar au mers gonind într-una. Nu s-au oprit nicăieri, nu au schimbat o vorbă între ei. În zori au ajuns, în sfîrșit, la stîncile de la Akceaceam — Bradul Argintiu. Se așezară gîfîind pe-o piatră și priviră spre soarele care răsărea, avînd în fața lor cîmpia Ciukurovei învăluită în pîclele dimineții. Încetîncet, ceața se risipi, dînd la iveală satele, drumurile, colinele și fluviul care șerpuia scînteind.

Cînd se lumină de-a binelea, nu mai rămase pe cîmpie nici cea mai mică urmă de ceață. Înaintea lor Ciukurova se întindea, lucind. Se deslușea fiecare copac, fiecare piatră; cîmpurile semănate ori nu, negre, roșii, cenușii răsăreau de parcă ar fi fost la doi pași.

— Uite, Memed, rupse tăcerea Djabbar arătînd un punct în vale. Aseară, acolo eram.

— Da, acolo, încuviință celălalt, fără să se uite măcar.

Djabbar nu știa ce ascunde îngîndurarea asta a lui Memed. Tăcu. Dar ceva îl îmboldea să vorbească mai departe.

— Privește la poalele stîncilor de la Anavarza! Vezi acolo unde-i negru, întunecat? Ei, ăla-i bungetul. Dincolo, în locul în care parcă plutește ceva, e mlaștina Agceasazului. Aktozlu încă mai fumegă. Trîmbele de fum se mai ridică încă în sus spre cer. Ai văzut?

— Văd, răspunse Memed în silă, cu capul plecat.

— La ce te gîndești, Memed? Parcă nici n-ai fi aici.

— Oare o fi ars ghiaurul ăla? Sălbaticul ăla? La asta mă gîndesc. La asta și la nevoiașii din Aktozlu... Ce năpastă pentru ei! Îmi frămînt mintea ce pot să fac.

— Degeaba te mai gîndești! Gata! S-a isprăvit!

— S-a isprăvit, oftă Memed.

— Hai la Sarî Ummet. Mînăm la el peste noapte. Și mîine o pornim în munți.

— Știi la ce m-am mai gîndit, Djabbar? îl întrebă Memed cu ochi înfrigurați.

— Nu.

— Să ne ducem în Cîmpia cu Ciulini. Adun laolaltă pe bătrînii din toate cele cinci sate și le spun că, în sfîrșit, Abdi Aga nu mai e, c-a murit. „Boii sînt de-acum ai voștri, am să le zic. Nu mai există nici o dijmă. Ogoarele-s ale voastre. Semănați fiecare, cît puteți. Atîta vreme cît eu oi fi în munte, haiduc, așa va fi rînduiala. Dac-oi muri, oți face cum v-o tăia capul". După aia am să strîng pe toți țăranii și-am să-i pun să dea foc ciulinilor. Nimeni n-o să lucreze pămîntul mai înainte de a arde mărăcinișul.

— Iacă, ăsta-i cu-adevărat un lucru bun. Sat fără agă! Fiecare să muncească și să aibă parte de munca lui. Cît cîștigă, atît are! se bucură Djabbar, cu ochii umezi.

— Chiar așa, surîse Memed.

— Pentru ce avem arme? Păzim pămînturile țăranilor și rînduiala nouă.

— Mai trebuie să facem ceva.

— Ce? Spune, ce mai trebuie să facem? întrebă Djabbar cu însuflețire.

— Știu și eu, frate?! Dar avem încă o datorie de împlinit, neapărat.

— Hai, zi, despre ce-i vorba?

— Peste sărăcimea din Aktozlu a căzut năpastă grea... Sîntem datori să-i ajutăm. Doar din pricina noastră le-au ars casele.

— I-adevărat, dar ce-ar trebui să facem?

Djabbar se ridică și se întinse; picioarele-i lungi, umerii largi păreau făcuți dintr-un arc de oțel. Memed se ridică și el. Era tare ars de soare și slab, numai piele și os. Și totuși, pe chip nu i se putea citi nici urmă de oboseală. Mersul, vorba, fiecare mișcare a sa trădau agerime, forță, siguranță. Se schimbase mult de cînd se făcuse haiduc. Acum, în mintea lui scăpărau, tot mai puternic, scînteierile acelea galbene, orbitoare ca razele soarelui.

— Djabbar, rosti el și vorbele-i păreau dulci ca mierea, tot ce-o agonisi omul după munca lui va fi al său. Fiecare își va avea pămîntul său.

— Fiecare cu pămîntul lui, iar noi vom sta de pază.

Coborîră în partea dinspre răsărit a stîncii și o luară pe cărarea caprelor, Memed înainte, Djabbar în urmă.

— S-ar putea ca jandarmii să fie pe urmele noastre.

— Apoi chiar sînt pe urmele noastre. De-asta o să și intrăm în pădure.

— Așa-i bine.

— De cînd mi-a venit în minte lucrul ăsta cu ogoarele țăranilor nu mai vreau de loc să mor.

— Să mori? întrebă Djabbar, înfiorat.

— Da, să mor. Și continuă, îngîndurat: Redjep Ceauș ăsta s-a dus dintre noi și eu n-am izbutit de loc să-l înțeleg. Zău de-l înțeleg. Îi iubea pe oameni și totodată îi și dușmănea. Cînd își dădea duhul, numai la noi se gîndea, la salvarea noastră. Și același om, cum se mai bucura că a ars satul! De-am fi făcut vreun bine aceluiași sat, mă bate gîndul că iarăși s-ar fi bucurat.

Cu nasul în vînt, Djabbar adulmeca, trăgînd cu lăcomie în piept mireasma de cetină, în timp ce între dinți strivea ace de brad.

— Gîndesc ca și tine, Memed.

— Parcă stă să-mi sară inima din loc. Grozav sînt de bucuros. Îmi vine să rîd ori să plîng, nici eu nu-mi dau bine seama. Ard de nerăbdare cu povestea asta a pămîntului... Oare ce-or să spună țăranii?

— Mai întrebi?

Adierile molcome de vînt parfumat vesteau apropierea izvoarelor năpădite de măghiran.

Croindu-şi drum prin pădure şi printre stînci, ajunseră mai sus de casa lui Sarî Ümmet; ziua era pe sfîrşite.

— Să aşteptăm să asfinţească soarele şi-apoi să ne apropiem de casă, spuse Memed.

Djabbar încuviinţă. Se aşezară, leoarcă de sudoare, răsuflînd din greu.

Se întuneca. Peste Ciukurova, pierdută în negurile serii, se lăsa lin o perdea din ce în ce mai întunecată. Cerul, înţesat de stele, părea pardosit cu diamante. Din cînd în cînd, cîte o stea cădea, pierind pe după muntele din faţă...

Cînd noaptea se lăsă de-a binelea, se sculară şi se îndreptară spre casa lui Sarî Ümmet.

— Frate Ümmet! spuse Memed în şoaptă. Ei! Frate Ümmet!

Vreme îndelungată, dinăuntru nu veni nici un răspuns. Apoi, pe neaşteptate, uşa se deschise şi în pragul ei se ivi Ümmet. Cînd se dumeri că cele două umbre din întuneric nu-s alţii decît Memed şi Djabbar, nu-i veni să-şi creadă ochilor. Se tot bîlbîia, fără să poată rosti o vorbă ca lumea.

— Noroc, frăţioare, ce mai e nou? grăi Memed.

— Taaaci! se repezi Ümmet, speriat, şi îi spuse la ureche:

— Veniţi după mine, să vă duc sus pe munte. Aici e plin cu jandarmi.

— Sîntem morţi de foame, Ümmet! mărturisi Djabbar.

— D-apoi dacă-i aşa, staţi oleacă — şi ţăranul intră în casă. După cîteva minute, se întoarse iarăşi:

— Haideţi! Să mergem!

Cu Ümmet înainte suiră pieptiş coasta muntelui, sărind din stîncă în stîncă şi pipăind copacii pădurii cu mîinile, ca nişte orbeţi. După vreun ceas şi jumătate de urcuş, Ümmet se opri într-o poiană, cu respiraţia întretăiată.

— Bine, smintiţilor! Să daţi foc ditai satului din Ciukurova! Nici chiar Gizik Duran n-a cutezat să facă una ca asta. Cum de-aţi făcut-o voi?

— Ce se mai aude? Spune-ne mai bine asta, Ümmet! îl zori Djabbar.

— Nimic! Ce să fie! Pe puțin o mie de inși înarmați, țărani din nouă-zece sate și o companie de jandarmi întorc lumea pe dos de două zile, căutîndu-vă pe voi. Scotocesc și în gaură de șarpe. Dacă le cădeți în mînă, o bucățică din voi nu mai rămîne. Vă fac praf și pulbere. Auzi, un sat întreg din Ciukurova! S-a mai pomenit una ca asta? Hai să zicem că satului i-ați dat foc...

Aici Ümmet tăcu.

— I-am dat. Și? repetă Memed cu vocea înăbușită.

Ümmet găsi mai nimerit să schimbe vorba.

— Nimic... spuse el și se opri. Nu putea ticlui o minciună. Deodată îi fulgeră prin minte gîndul la Abdi:

— Incaltea pe ghiaurul ăla l-ați omorît?

— A ars o dată cu casa lui Hüseyin Aga! zise Djabbar.

— Pe-aici e o văgăună ca o peșteră. Nimeni n-o cunoaște. Pînă le-o trece pofta să vă mai urmărească, rămîneți în ea. Nu vă mișcați nicăieri. Cît despre Topal Ali, aflați că e la Degirmenoluk. Mîine vă mai aduc de mîncare. Nu care cumva să ieșiți din văgăuna asta în care v-am adus.

Se apropie de gura unei peșteri:

— Iaca, asta e. Ascundeți-vă înăuntru. Dacă cine știe cum, sînteți descoperiți, să nu fugiți la vale, spre Ciukurova. S-o luați în sus. Numai în sus. Cum treceți vîrful, sînteți la Keșiș Ceayî — Pîrîul Călugărului. Cu bine!

După plecarea țăranului, se așezară la gura văgăunii și înfulecară lacomi.

— Eu intru în peșteră și trag un pui de somn, zise Djabbar. Cînd n-ai să mai poți sta de veghe, trezește-mă!

Memed nu răspunse.

În mintea lui lumina aceea galbenă curgea, curgea ca un fluviu plin de scînteieri și tainice chemări.

„Pămîntul e al țăranilor care-l muncesc, fie că Abdi Aga ar fi murit ori ba — gîndește Memed. Cîmpia cu Ciulini arde. Focul aleargă nebunește, ca un torent vijelios care se-ndreaptă din culmi spre cîmpie... Vîrtejul de foc gonește în întunericul nopții... Zece zile, cincisprezece, o lună... Apoi, într-o zi, se stinge de la sine. Toată cîmpia e neagră, o întindere de cărbune...

Dinspre Cîmpia cu Ciulini se-aud cîntări. Răsună din toate colțurile cîntece zglobii, pline de veselie. Plugarii se pornesc să are. Ghimpii mărăcinilor nu le mai sfîșie

picioarele... Nimeni și nimic nu-i mai chinuie... E liniște și pace...

În satul Degirmenoluk o să fie neapărat praznic mare. Durmuș Ali, cu felul său greoi, o să-și ridice un picior în sus și doar într-unul singur o să înceapă un joc cu totul ciudat, în rîsetele norodului înveselit. Dacă Redjep Ceauș ar fi auzit asta, ce mult s-ar fi bucurat! Dar vai, el doarme somnul de veci în bungetul de la Anavarza!"

În aceeași clipă, un gînd îi săgetă creierul, înspăimîntîndu-l. „Mai mult de o mie de inși! De necrezut! Ce caută în munții ăștia peste o mie de țărani înarmați? A ars un sat. Și ce-i privește pe ei? Și, colac peste pupăză, și-o companie de jandarmi. Să nu-ți pese! Fie ce-o fi!" își făcu el singur curaj și spaima din sufletul său se risipi ca prin farmec. „N-au decît să fie o mie cinci sute, două mii. Nu te sinchisi, băiete! N-ai teamă!" E înarmat cu peste trei sute de gloanțe și, tot așa cum știe că acum trăiește, știe că nici unul dintre ele n-o să fie tras în gol.

Cu aceste gînduri se zbuciumă toată noaptea, împreună cu altele, legate de Hatce. Nu-i ieșea din minte că zace la închisoare. Inima i se strîngea atît de dureros, că-i venea să urle. Cum de pot să cadă asupra unui om atîtea nenorociri dintr-o dată? De obicei înjura foarte rar. Acum se porni să înjure pătimaș.

Era ziuă de-a binelea cînd se trezi Djabbar. Soarele puternic îl orbi.

— De ce nu m-ai trezit, Memed?

— Nu mi-a fost somn.

— Să băgăm ceva în gură. Și după aia, culcă-te și tu.

Djabbar aduse legătura și-o deschise: brînză cu ceapă verde și lipii proaspete. Înfășurară sul în lipii brînza și ceapa și începură să mănînce fără grabă. Apoi se duseră la stînca din față, de sub care țîșnea un izvor și, lungindu-se pe pămînt, își astîmpărară setea cu apa rece, pe săturate.

Apoi Memed se lungi pe pămînt, la soare.

Nici n-apucă să-și pună capul jos și adormi cu chipul senin ca un copil fără griji. Cînd soarele se împlîntă pe boltă chiar deasupra culmei unde se aflau, se trezi, jilav de sudoare. Se duse de se spălă în apa izvorului de alături și îndată i se limpeziră gîndurile.

— Să nu ne facă vreun pocinog Ümmet ăsta! grăi bănuitor Djabbar.

— Un pocinog ?

— Poți să știi !

— N-ai grijă, de făcut nu ne face, dar noi s-o ștergem cît mai iute de-aici, la Degirmenoluk.

— Și dac-om cădea în cursă ?...

— Un haiduc adevărat nu cade în cursă, ci face pe-alții să cadă în capcana întinsă de el.

— Să-l așteptăm pe Ümmet, își dădu Djabbar părerea.

— Bine, să-l așteptăm. Trebuie să-l înștiințăm.

După vreun ceas, de jos, dintre tufișuri, se auziră niște trosnituri. Se ascunseră iute după stînci. Zgomotul creștea, apropiindu-se din ce în ce. Și deodată, din spatele unui pin, răsări Ümmet. Văzîndu-i gata de luptă, surîse. Surîse și Memed.

— Și-au pierdut orice nădejde. Pleacă înapoi. Și eu le-am spus că haiducul care nu mai departe decît ieri și-a făcut mendrele în șesul de la Anavarza nu poate azi să fie în muntele Akardjan.

— Ai spus bine, frate Ümmet, se înveseli Djabbar.

Țăranul îl prinse pe Memed de mînă.

— La tine, Memed, țin ca la viața mea. Ce-ai făcut tu e, după mine, lucru drept. Nu numai eu, ci și copiii și nevastă-mea ne-am dărui cu dragă inimă viața pentru tine.

— I-am dat foc ghiaurului. L-am făcut să ardă sfîrîind, se lăudă Djabbar.

— Frate Ümmet, îl întrebă Memed, ia zi, cum ar fi dacă pămîntul pe care îl muncește țăranul ar fi al lui ?

— Ar fi foarte bine.

— Dacă boul cu care ară țăranul ar fi al lui ?

— Oh ! Nu se află sub soare ceva mai minunat ca asta.

— Dacă mai întîi se dă foc ciulinilor din cîmpie și pe-urmă se plugărește, cum e, frate ?

— Foarte bine...

Djabbar luă din mîna lui Sarî Ümmet legăturica cu merinde și și-o legă de brîu.

— Te lăsăm cu bine, Ümmet ! îi spuseră haiducii.

— Dacă aveți încurcături, veniți la mine. Vă ocrotesc ca pe frații mei buni. Mai cu seamă de tine, Memed, m-am legat tare mult.

— Rămîi sănătos !

După un timp, Memed, care mergea înainte, se opri și cu mîna stîngă apucă strîns mîna lui Djabbar care ținea arma. Se priviră drept în ochi.

— Frate, grăi Memed, așa de mult mă bucură ce am pus noi la cale, cum nici nu pot să-ți spun...

— Și pe mine, deopotrivă...

XVII

Satul Karadut se află pe malul Djeyhanului. În dreptul său, fluviul Djeyhanului se revarsă peste cîmpuri, cu ape largi și nemișcate, ca un lac. La fiecare zece-cincisprezece ani, își schimbă albia, lăsînd în urma sa mîl roditor. Din această pricină, pămînturile de-aici sînt și mai mănoase decît aiurea în Ciukurova iar valoarea lor este nepreţuită.

Moșia pe care și-a însușit-o Ali Safa Bey, în timpul din urmă, e hotar în hotar cu Karadut. Peste jumătate din ea e rămasă de la armeni[1], iar restul, luat prin silnicii și înșelătorii de la țăranii din partea locului. Ali Safa Bey și țăranii din Karadut se războiau între ei de ani de zile, fără cruțare.

E o poveste lungă — mai bine zis o adevărată halima — felul cum Ali Safa Bey s-a ținut scai de pămînturile mănoase ale Karadutului și cum, pînă la urmă, și le-a însușit prin viclenii neînchipuite. Ea dovedește lăcomia fără margini și marea ticăloșie a beyului pe care nimic nu le stăvilește cînd este vorba de o palmă de pămînt.

Sarî Bekir era, în satul Karadut, singurul știutor de carte. Încă de pe băncile școlii, își cîștigase faima de om deștept. Bun, drept, curajos, nu se pomenise să mintă pe cineva vreodată. Era înalt, vînjos, cu o față veselă și senină, ca de copil. Bekir a fost stavila care s-a opus lui Ali Safa Bey. Dacă n-ar fi fost el, de mult ar fi înghițit beyul toate țarinile satului. Dar el s-a înălțat în fața moșierului nesățios ca un munte de netrecut, apărîndu-și ogorul său și-al celorlalți. Nu semăna de loc cu consătenii lui. Aceștia țineau la el ca la ochii din cap și nu-i ieșeau din cuvînt. Ani îndelungați, Ali Safa Bey nu izbutise să-i vină de hac.

[1] La sfîrșitul sec. al XIX-lea, în Imperiul Otoman cercurile conducătoare au început să agite ca o diversiune ura împotriva nemusulmanilor, de fapt a armenilor și a grecilor. Profitînd de aceste împrejurări, Ali Safa Bey a acaparat pămînturi și de la armeni.

Procesele dintre moşier şi ţăranii care nu se lăsau doborîţi nu se mai sfîrşeau. Dar într-o zi...

Kalaydjî Osman, care a devenit apoi căpetenie de haiduci, era vărul dinspre tată al lui Bekir. Un tîrîie-brîu, un trîntor. Şi, pe deasupra, şi omul de casă al beyului. Tot ce se întîmpla în sat ajungea îndată, prin el, la urechile moşierului. Ţăranii nu-l iubeau de loc pe Kalaydjî. De altfel, acesta nici nu prea stătea prin sat. Se lăsă de spoitorie [1], argăţind pe moşia lui Ali Safa Bey. De-acolo, făcea fel de fel de potlogării: fura vitele din sat, dădea foc la grîne... Se săturaseră de el ţăranii pînă peste cap, dar n-aveau încotro: se stăpîneau, pe de-o parte de hatîrul lui Bekir, pe de altă parte de frica beyului. Şi-apoi, vorba proverbului: „Dacă te-amesteci în tărîţe..."

Se sărbătorea nunta lui Bekir Efendi. Răsunau tobele, ţiuiau *zurne* [2]-le. Satul întreg cînta şi juca. Fiecare casă prăznuia nunta. Doar se însura Bekir Efendi, fala şi nădejdea satului, şi nu altul...

Era în miez de noapte cînd, deodată, în faţa casei mirelui pocniră sec trei focuri de armă. Bekir fu ucis sub ochii miresei încremenite. Kalaydjî a fost făptaşul. În învălmăşeala stîrnită, ucigaşul pieri în întuneric şi nu se opri decît în creierul munţilor.

Fapta lui Kalaydjî a uluit tot satul. Nimeni nu se aştepta la asta, mai cu seamă în plină nuntă. Toţi ţăranii îl blestemau, ca un singur om, pe ucigaş: „Orbir-ar să orbească! Să iei zilele unui om ca Bekir Efendi! N-ar mai avea parte de luminile ochilor!"

Umblau fel de fel de zvonuri în legătură cu pricina omorului. Unii ţărani spuneau: „Ali Safa Bey l-a împins la asta. I-a dat bani şi i-a pus arma în mînă, ca să tragă în Bekir Efendi!" Alţii ziceau: „Kalaydjî iubea şi el pe mireasă: n-a putut să rabde s-o vadă cu Bekir Efendi şi de-aia l-a ucis." „Parcă poţi să înţelegi ceva din faptele lui Kalaydjî? E-un derbedeu, un smintit. Aşa i-a trăsnit lui să facă, a scos arma şi-a tras cît ai clipi, ca să-şi cîştige faimă. Ca să-i meargă vestea: «Iată, Kalaydjî, şi numai el, a fost în stare să ucidă pe Bekir Efendi»." Iar unii, care-l cunoşteau mai de aproape pe Kalaydjî Osman,

[1] Vezi nota de la pag. 263.

[2] Instrument popular asemănător clarinetului.

erau de altă părere: „Din copilărie, Kalaydjî nu-l putea suferi pe Bekir. Asta l-a și împins să-l ajute pe Ali Safa Bey, ca să-i facă, adică, în ciudă lui Bekir care ținea cu țăranii. Nu-l putea suferi pe Bekir și gata. Faptul că Bekir, care era atît de iubit de săteni, se însura, l-a făcut să vadă negru în fața ochilor". În tot cazul, nu exista vreo pricină serioasă care să poată explica pentru ce l-a ucis Kalaydjî pe Bekir. Fiecare din părerile țăranilor cuprindea cîte o părticică de adevăr, căci în fiecare din ele se răsfrîngea firea sălbatică a lui Kalaydjî.

După acest omor, Kalaydjî a devenit, în mîna lui Ali Safa Bey, o unealtă de temut care semăna groaza printre țărani. A strîns în jurul său pe cei mai înrăiți criminali din munți și, ca o năpastă, se ținea de capul amărîților din Ciukurova care se împotriveau lui Ali Safa Bey. În scurt timp, nimici pe toți vrăjmașii beyului.

În pofida acestor isprăvi, Ali Safa Bey n-a izbutit, nici după uciderea lui Bekir Efendi, să smulgă din satul Karadut măcar o palmă de pămînt. Kalaydjî nu cuteza să se arate în sat. Țăranii nu-l mai socoteau în rîndul oamenilor. Nu-l băgau în seamă, de parcă nici n-ar fi existat.

De cîteva zile, Ciukurova era în picioare. Numele lui Indje Memed trecea din gură în gură. Ce om! Să îndrăznească să dea foc unui sat, să stingă dintr-o dată atîtea vetre!

După întîmplarea din Aktozlu, nu se mai vorbea decît despre Indje Memed. Veneau țărani cu nemiluita să vadă satul ars. Iar femeile și copiii de aici povesteau sătenilor străini: „Nu-i om ca toți oamenii, ci un uriaș. A aprins un butuc de brad cît toate zilele și, cu el în mînă, a trecut de la o casă la alta dîndu-le foc. Ca vîntul zbura prin sat. Dacă vreuna din case se stingea, într-o clipă era acolo să-i pună din nou foc. Să-l fi văzut cum arăta Indje Memed! Ochii îi scînteiau în întuneric, mai abitir ca lumina soarelui. Statura aci i se lungea, aci i se scurta. Nu-l atingea nici un glonte, de parc-ar fi fost vrăjit. Puteai să tragi în el mult și bine, că el tot teafăr rămînea."

Și poveștile despre Indje Memed nu mai conteneau în toate satele din jur.

Cînd Ali Safa Bey se întîlni cu Kalaydjî, ca de obicei, în peștera de la Muallimin Bagî și îi ceru să-l nimicească pe Indje Memed, Kalaydjî fu cuprins de bucurie, dar fața sa nu trădă nimic.

— Grea treabă, Ali Safa Bey. Nu-i glumă. I-un lucru anevoios al dracului. Cu un om ca ăsta n-o scoți la capăt cu una, cu două.

— În toată Ciukurova, numai despre el se vorbește. Dacă ții să omori pe cineva, omoară un om ca ăsta și o să ți se ducă vestea în toată lumea! Ei! Ce prilej neprețuit e ăsta pentru tine! Dacă-l distrugi pe Indje Memed, înseamnă că, în sfîrșit, Ciukurova-i a noastră!

— Așa o fi, da-i greu!

— N-ai teamă! spuse Ali Safa Bey și-l bătu pe umăr. Treaba asta o să-ți aducă mai mult ca toate cele de pînă acum.

— E greu, da' o să-ncerc. Poate oi găsi vreo cale.

— Te cred c-ai să găsești. De altfel sînt multe. Oricît de viteaz ar fi el, nu uita că-i haiduc de-abia de ieri, de-alaltăieri. Ce cunoaște el din viața în munte! Îi întinzi o capcană și gata! A și căzut în ea!

— Să vedem.

După ce se despărți de Ali Safa Bey, Kalaydjî se înapoie la ceată și le spuse haiducilor:

— Avem de lucru. O să ne pice din gros. Și treaba-i un fleac.

Cînd ochii celorlalți se ațintiră întrebători asupra sa, căpetenia continuă:

— Știți și voi de-un neisprăvit numit Indje Memed, ăl de-a dat foc satului Aktozlu. Ei, despre el e vorba. Să-i facem de petrecanie. Bani, cu ghiotura. Cît om dori...

Pentru ceata lui Kalaydjî a omorî un om, fie el chiar Indje Memed, era la fel de ușor cum ar fi să bei un pahar cu apă.

De cînd se afla în munți, Kalaydjî nimicise trei cete de haiduci, iar numărul celor pe care-i ucisese, printre care și Sarî Bekir Efendi, trecea de patruzeci de oameni.

Kalaydjî Osman era scurt de statură, cu ochii verzi ca de șarpe, cu privirea rece lipsită de orice strălucire, ca de mort. Barba sa galbenă și rară avea peri zbîrliți și aspri ca țepii unui arici. Gîtul, nefiresc de subțire față de umerii săi largi, era roșu ca racul. Purta șalvari albaștri, încărcați în dreptul buzunarelor cu zorzoane brodate cu fir. Era burdușit cu cartușiere, legate pînă și de picioare, pline de fel de fel de podoabe care străluceau de departe. La șolduri îi atîrnau pumnale, hangere și o mulțime de pistoale cu mînerul de sidef. La piept, un binoclu. De sub

fesul mov de pe cap, cîrlionți galbeni îi cădeau peste sprîncene.

Nu era nici îndrăzneț, nici viteaz, ci doar viclean. Niciodată nu se luptase deschis cu nimeni; lovea doar pe la spate, hoțește. Nici nu-ți trecea prin cap ce capcane născo-cea mintea sa șireată. Era cea mai ascultătoare unealtă a lui Ali Safa Bey. E drept că și acesta îl ajuta. Pînă acum, Kalaydjî se ciocnise cu jandarmii doar de vreo două ori. Îndată ce jandarmii ieșeau în urmărirea lui, ștafetele beiului îi și dădeau de veste. Iernile, Kalaydjî ducea o viață dulce, în odaia pe care Ali Safa Bey i-o lăsase în conac, anume pentru el. Doar cînd îl apuca urîtul de-atîta stat în casă, o pornea în munți, în fruntea cetei. Și haiducii săi trăiau tihnit. Cum dădea zăpada, se aciuiau într-un cătun uitat, de munte, la care nu era cu putință să mai ajungi, și ține-te chefuri! Toate aceste înlesniri se datorau numai lui Ali Safa Bey. De aceea îl și slujeau cu atîta credință. S-ar fi aruncat și în foc la porunca lui.

— E printre voi vreunul care să-l cunoască pe Indje Memed? își întrebă Kalaydjî ceata.

Horali, care pînă atunci stătuse rezemat de un copac, cu ochii închiși, se ridică în picioare.

— Eu îl știu bine, agă. Am fost tovarăși amîndoi în ceata lui Deli Durdu.

— Dacă-i așa, hai lîngă mine, Horali.

Cînd Horali ajunse în apropierea sa, Kalaydjî îl prinse pe după umeri și-l scuturâ.

— Ia zi, ce fel de om e Indje Memed ăsta?

— După înfățișare, nu-i cine știe ce. E-un băiețandru ca de vreo douăzeci de ani, scund, slab, cu ochii mari, dus într-una pe gînduri. Pînă nu-l vezi trăgînd cu pușca, pînă nu te afli cu el în aceeași luptă, nu-l poți cunoaște. Îl știi pe Deli Durdu, știi ce ochitor strașnic e. Ei bine, Indje Memed îl întrece. Nimerește și-un bănuț aruncat în văz-duh. E iute, dibaci, trece și prin urechea acului. În încăie-rarea aia din cortul nomazilor, dacă și-ar fi pus mintea, ne-ar fi împușcat pe toți, chiar și pe Deli Durdu. Dar n-a vrut s-o facă. Dacă n-ar fi fost el așa cum e, crezi că nu i-ar fi plătit Deli Durdu atunci înfruntarea aia cumplită? Dar așa, i-a fost frică de el.

— Da' știu că îl lauzi, Horali! Nu cumva te-a tocmit pentru asta însuși Indje Memed?

— De loc. Mi-ai spus să-ți vorbesc despre el, și eu ți-am spus doar ce-am știut și ce-am văzut. Așa este Indje Memed, precum ai auzit.

Kalaydjî, așezîndu-se pe pămînt, își prinse capul între mîini și începu să chibzuiască.

După mai bine de un ceas, îl chemă din nou pe Horali.

— Ascultă-mă cu luare-aminte, Horali. Indje Memed se încrede în tine?

— Nu.

— De ce?

— Cînd a fost neînțelegerea aia, m-am dat de partea lui Durdu.

— Ei, și? Ce-i cu asta?

— Nu se încrede în mine. Și-apoi el n-are încredere în nimeni, nici în taică-său. Nici în Djabbar, care-i umbra lui.

— Ei, și tu! Despre un haiduc cu caș la gură ne-ai vorbit de parc-ar fi Gizik Duran.

— Eu îl știu bine.

— Să uiți toate astea! se răsti căpetenia, ciugulindu-și mînios perii din nas, ca atunci cînd își pierdea cumpătul. Apoi luă iar vorba:

— Cu alte cuvinte, vrei să zici că nu-i cu putință ca Indje Memed să fie momit în capcană și ucis? Asta ți-e țîlcul vorbii, ai?

— Ferească sfîntul! Nu spun așa ceva. Nu există om care să nu pice la ananghie. Și, oricum, Indje Memed rămîne totuși un ageamiu. Depinde cît de dibace e cursa.

— Mă bizui pe tine, Horali. Ai s-o scoți tu la capăt. Doar nu degeaba ești cel mai iscusit haiduc din munții ăștia. Tu să-l ademenești pe Indje Memed în capcană.

— Mă învoiesc, agă, da' să știi că-s doi.

— Cine-i ălălalt?

— Uzun Djabbar [1], ți-am mai spus.

— Ce să mai vorbim, Uzun Djabbar e-un voinic de ispravă, un băiat viteaz.

— Ei și? O să se ducă și el de rîpă, o dată cu ălălalt.

— N-are decît!

Și, îndată, Kalaydjî adăugă:

— Uite ce-i, Horali, mai întîi trebuie să aflăm locul unde-i el acuma. După aia, tu te duci acolo și-l pofteștî în

[1] Djabbar Lungul.

ceata noastră, ca oaspete de cinste. Dacă n-o să se prindă cu asta, dibuim noi altceva.

— Poate c-o să se prindă, şi-atunci totul o să meargă strună. S-ar putea să nu-şi dea seama că-i vorba de-o capcană.

— S-a făcut ?

— S-a făcut.

— Oare o să dăm uşor de el ? N-are vreun bîrlog al lui ?

— E încă boboc, drăguţul de el, zîmbi în batjocură Horali. De unde pînă unde să-şi aibă un bîrlog ? ! Dar de găsit, nu-i mare scofală. O să-i iau tot eu urma.

XVIII

De zile întregi băteau drumurile, furişîndu-se flămînzi, rupţi de oboseală, prin munţii stîncoşi împănaţi cu păduri. Gîrboviţi sub povara muniţiilor din spinare, dîrdîiau ca scuturaţi de friguri.

Pămîntul era cufundat într-o beznă deplină. Pe cer, rarele stele sclipeau din ce în ce mai stins. Se apropiau zorile. Cînd, pe neaşteptate, izbucni ca un tunet vîjîitul surd al apei, Djabbar încremeni :

— Ce-i asta ?

— Ai uitat ? Izvorul Apei... Ţi-am vorbit despre el cînd am trecut pe-aici împreună, prima oară, îi aminti Memed.

— Aha, acuma ştiu, se linişti Djabbar. Haide să stăm niţeluş lîngă el.

— Nu se poate !

Deşi erau atît de istoviţi, Memed gonea neîncetat ; nici nu voia să audă de vreun popas.

— Ce mai avem de mers, frăţioare, vorbi el, gîfîind. Iacă, am şi sosit. Ne-om odihni cînd om ajunge în sat... Trebuie să intrăm în el mai înainte de-a miji de ziuă. Zău, frate Djabbar, am străbătut atîta cale... Acuşica sîntem în sat. Mai rabdă puţintel.

— Nu te îngriji de mine !

Memed nu mai zise nimic ; umbla din ce în ce mai repede, pe măsură ce se apropiau de Degirmenoluk. Djabbar abia prididea să ţină pasul cu el. Intrară în sat o dată cu ivirea zorilor. La trecerea lor, cîţiva cîini prinseră să latre.

Memed nu auzea și nu vedea nimic. Străbătu tot într-o fugă uliţele, pînă la casa lui Durmuș Ali.

— Nene Durmuș Ali! Nene Durmuș Ali! strigă el la ușă.

— Tu eşti, Indje Memed, dragul meu? îi răspunse numaidecît gazda, dinăuntru.

— Eu.

— Iacă viu, Memed dragă. Acușica viu. Bine-ai poposit la noi, fiule. I-adevărat ce-am auzit? Se vorbeşte c-ai dat foc satului Aktozlu şi că ghiaurul de Abdi ar fi ars de viu.

— De unde-ai aflat? îl întrebă Memed cu înfrigurare, de cum se deschise ușa.

— Eh! Cine n-a auzit, băiete! Fii binecuvîntat! Tare ne-am mai bucurat cu toţii! Ştiu, nu se cade să te bucuri de moartea cuiva, da' Abdi şi-a meritat-o. Pînă şi muierea lui s-a veselit: „A găsit ce-a căutat", a zis. O lacrimă n-a vărsat. Haideţi înăuntru, feţii mei.

Deodată îşi dădu seama de lipsa lui Redjep Ceauș.

— Da' unde-i tovarăşul vostru ăl mai vîrstnic? se neliniști el.

— Nu ne-ntreba! oftă Memed.

— Alah să-l ierte! Fug să aţiţ focul, oţi fi flămînzi...

— Nene Durmuș, de unde-aţi aflat? îşi repetă Memed întrebarea.

— Ai auzit, Memed? Ai auzit ce s-a petrecut? Topal Ali s-a făcut omul de încredere al ghiaurului de Abdi. Ei bine, el ne-a adus ştirea. Pîrjolul l-a prins pe cînd se-ndrepta de la Aktozlu încoace. S-a întors în satul mistuit de flăcări tocmai cînd i se scoteau oasele lui Abdi din casă. El ne-a zis că pînă şi ciolanele ghiaurului au ars, de n-a rămas din ele decît scrum.

— Care va să zică Topal Ali i-acum omul lui Adbi?

Bătrînul, scormonind cărbunii din vatră, spuse cu năduf:

— Precum ai auzit, băiete dragă. Aşa-i omul. Din păcate, nu sîntem sfinţi.

Memed rîse cu voioşie.

— Cum, nu mă crezi? se miră Durmuș Ali.

— Nene, da' repede mai uiţi tu!

— Păcatele bătrînelelor...

— Lasă, nu pune la inimă, îl îmbună haiducul, mîngîindu-l pe umăr, şi se aşeză lîngă vatră, dimpreună cu Djabbar.

Tot suflînd peste jeraticul acoperit de spuză, bătrînul izbuti să întețească focul.

— Eeei ? întrebă el rîzînd. Ce mai e nou ?

— Nimic, îi răspunse Memed.

Curînd, lumina dimineții prinse să se prefire prin fereastră, încet-încet, limpezind privirii tot ce era înăuntru.

Nevasta lui Durmuș Ali se învîrtea într-una în jurul lui Memed.

— A ars de viu ? întrebă ea. Ia zi, Memed, a ars de viu ? Ce bine-ai făcut ! De viu, așa-i ?

Luă ciorba de pe vatră, încinse bine uleiul și-l turnă peste ea. În casă se răspîndi îndată un miros plăcut de grăsime fierbinte.

Femeia nu stătu o clipă : aduse măsuța scundă, o puse la mijloc și așeză pe ea un castron mare de aramă plin ochi cu ciorbă proaspătă. Tot timpul cît pregăti masa, îl întrebă într-una pe Memed :

— A ars scrum, așa-i ? Scrum s-a făcut, dragul mamei, nu ?

Memed rămase o vreme cu lingura spînzurînd în aer. Întîlni privirea lui Djabbar și, fără o vorbă, își înțeleseră gîndurile amîndoi. În casă se așternu o tăcere adîncă.

Durmuș Ali încetă să mai mănînce și prinse să-i privească cu o nedumerire crescîndă. Deodată, Memed își băgă lingura în ciorbă și începu să îmbuce grăbit. În ochi îi scînteie iarăși licărul acela tăios, înfrigurat. Îl apucase amețeala, beat de luminile galbene care i se tot roteau pe dinaintea ochilor. În Cîmpia cu Ciulini un foc mare cît un munte se rostogolea, se rostogolea mai iute ca vîntul... Își ridică mai apoi capul ; fața sa arsă de soare, ochii îi erau scăldați în lumină.

— Am să-ți spun ceva, nene Durmuș Ali.

Fără să priceapă că este vorba de un lucru de mare însemnătate, bătrînul îi răspunse într-o doară :

— Ce-ai să-mi spui, fiule ? Hai, zi !

— Ghiaurul ăla a murit, în sfîrșit, grăi Memed cu tulburare și tăcu.

Puseră să se strîngă masa și întețiră focul. Durmuș Ali ieși de două ori din casă și veni înapoi. Într-un ungher, copiii priveau la Memed cu ochii măriți de curiozitate. Acesta avea gura ferecată. Gazda aștepta acum nerăbdătoare ca Memed să-și sfîrșească vorba. Rostise cu atîta

tîlc, atît de tulburat cuvintele „A murit, în sfîrșit" încît era limpede că aveau să audă ceva de o mare însemnătate.

— Ei ? Zi mai departe ! răbufni bătrînul.

— Mă bate un gînd, începu Memed cu greutate. Nu știu cum ai să-l primești tu.

Tăcu din nou ca să reînceapă de-a valma :

— Țarina din satul ăsta, din celelalte patru sate, toate ogoarele... Fiecare, cît o să lucreze... atîta o să aibă. Restul, vă privește. Eu am să păzesc dreptul vostru cu arma în mînă. Cîmpiei cu Ciulini îi dăm foc...

— Oprește-te, Memed, îl întrerupse Durmuș Ali. Vorbește-un pic mai rar, dragă... N-am priceput o boabă.

Memed își înfrînă emoția.

— Iacă, uite ce spun eu, nene : tatăl blestematului de Abdi n-a stăpînit pe drept ogoarele ăstor cinci sate.

Durmuș Ali se scărpină la frunte, rumegînd aceste vorbe.

— Pămînturile astea-s ale voastre. Doar nu le-a făcut ghiaurul ăla. Cinci sate se spetesc pentru el, țăranii muncesc ca robii. În Ciukurova nu se pomenește agă, nici vreun alt stăpîn... Să-l fi auzit numai pe Hasan Onbașî...

— I-adevărat, luă vorba bătrînul, de mult, pămînturile astea au fost ale țăranilor. Pînă ce n-a apărut tatăl lui Abdi. El a sucit-o, a învîrtit-o și a pus laba pe ogoarele noastre. Înainte de el, fiecare semăna acolo unde-i poftea inima și atît cît îi poftea inima.

— Iacă, se înfierbîntă Memed. Iacă, din nou va fi așa. Întocmai așa.

Durmuș Ali căzu iarăși pe gînduri.

— Din nou o să fie așa. Întocmai așa, repetă Memed. Ce zici, nene ?

— Măcar de-ar fi ! murmură bătrînul, cu ochii în lacrimi.

— Va fi. Acuși, am să te rog ceva. Trimite vorbă celor mai mintoși oameni din toate cinci satele să se adune aici. Vreau să le spun ce-am pus la cale și să împărțim ogoarele. Or să scape de robie. Cît va semăna fiecare, va fi al lui. Și boii cu care lucrează... așijderea...

— De-ar fi așa, spuse bătrînul.

Nevasta lui, care torcea bumbac, sprijinită de stîlpul din mijlocul casei, fără să piardă nimic din tot ce se vorbea, scăpă furca din mînă. Își veni iute în fire și se

năpusti spre Memed, valvîrtej. La trecerea ei, plasele de funingine de pe perete începură să se legene încoace și încolo.

— Copilul meu, fii bun și-mi spune, i-adevărat ce zici ? Ai să faci tu asta ? N-o să mai dăm nimănui jumătate ori două treimi din roadele muncite de noi ? îl întreba ea, sărutîndu-i într-una mîinile.

— S-a isprăvit cu robia, întări Memed. Pîn-am să închid ochii, am să vă păzesc pămînturile cu arma în mînă.

— Și boii ?

— Și.

Femeia se retrase într-un colț mai întunecos și se porni să plîngă cu sughițuri, din ce în ce mai tare.

Durmuș Ali se frămînta, bîntuit de îndoieli. Ieși din odaie, intră iarăși ; nu-și găsea locul. Privi la Memed : fața flăcăului părea tăiată în stîncă.

— Pe cine să chem, fiule ? îl întrebă el.

— Pe oamenii pe care-i socotești mai cu judecată.

Durmuș Ali se duse mai întîi la Pandjar Hösük și-i spuse cum stau lucrurile. Acesta nu zise nimic, dar se vedea cît de colo că și el e ros de îndoială. De la Pandjar, Durmuș Ali trecu pe rînd la toți gospodarii din sat, împărtășindu-le vestea. La început, oamenii se bucurară. Apoi căzură pe gînduri. Nu le venea să creadă că e cu putință să se înfăptuiască așa ceva.

Toată suflarea satului se revărsă afară pe uliță. Oamenii se adunară pîlcuri-pîlcuri, vorbind, sfătuindu-se, uitîndu-se unii în ochii altora cu frică. Apoi nădejdea începu să încolțească în inimi.

O vreme, tot satul amuți ; pe urmă țăranii veniră în fața casei lui Durmuș Ali și așteptară nemișcați și tăcuți. Pînă și pruncii își încetară plînsul.

Auzind afară zgomote de pași, Memed o întrebă pe Hürü :

— Ce se petrece-afară, măicuță ?

— Nu știu. Văd că s-au strîns toți țăranii în păr și sînt cu ochii pe ușă, răspunse femeia ștergîndu-și lacrimile. Cînd ieși în prag, toți ochii se pironiră asupra ei. Copleșită sub focul atîtor priviri, bătrîna se chirci, ca apoi să izbucnească, stîrnită :

— Ce vreți ? Ce v-ați adunat așa, ca proștii ? se răsti ea.

Din mulțime nu se ridică o șoaptă.

— De ce tăceți ?

Țăranii stăteau mai departe ca împietriți.

— Dacă vreți să-l vedeți pe Indje Memed, e înăuntru.

Cum sătenii nu dădeau semne c-o să-i răspundă, bătrîna se întărîtă :

— Ei, n-ați mai avea parte de ochii din cap ! Ce stați așa ca mutii ? Ei, ce stați așa cerniți de parcă din casa fiecăruia v-ar fi ieșit cîte un mort ? Orbir-ați să orbiți ! Uită-te la ei ! Ăștia-s bărbați ?

Și, întorcîndu-se către femei :

— Și voi, pe-ăștia-i luați drept bărbați, îi giugiuliți și vă culcați cu ei, așa-i ? Aoleu, vai de viața voastră de muieri ! Tonții ăștia-s bărbați ? Ce stați ca niște bolovani ? Hai, jucați, veseliți-vă !

În pofida îndemnurilor ei, țăranii păreau stane de piatră.

— Dracu' să vă ia ! N-ați auzit ? Indje Memed l-a ars pe Abdi Aga... Scrum l-a făcut...

Treptat-treptat, oamenii se însuflețiră.

— Scrum... Și satul Aktozlu, dintr-un capăt la altul... N-ați auzit ? îi bruftui mai departe femeia. De ieri a venit la noi. Acum e înăuntru. Ce, n-ați aflat ? În sfîrșit, n-o să-i mai dăm nimic lui Abdi Aga din munca noastră. Țarinile-s ale noastre, ale țăranilor. A ars de viu, ghiaurul ! Și boii-s ai noștri... Cenușă doar a mai rămas din Abdi... Și din tot satul Aktozlu la fel...

Un freamăt din ce în ce mai puternic străbătu mulțimea. Acum vorbeau toți deodată. Se iscă o larmă nemaipomenită. Cîinii lătrau, cocoșii cîntau, găinile fugeau bezmetice, cîrîind, în grajduri caii nechezau, măgarii răgeau... De cînd era pe lume satul Degirmenoluk, nu se mai pomenise atîta zarvă.

În învălmășeala de nedescris, un nor mare de praf înghiți tot satul.

Apoi, deodată, răbufniră de pretutindeni chiote de bucurie.

Răsunau tobele, țiuia *zurna*-ua, se ridicau cîntece.

— Ei, ați văzut de ce-i în stare dragul nostru Indje Memed ?

— Indje Memed al nostru...

— De cînd era copil se vedea c-o să iasă om din el, nu jucărie.

— Se vedea limpede.

— Și boii-s ai noștri.

— Fiecare o să-și muncească tarlaua cum o să vrea.

— S-a isprăvit cu împărțeala lui Abdi Aga.
— N-o să mai flămînzească nimeni în timpul iernii.
— N-o să ne mai rugăm de stăpîn ca niște dobitoace de-ale lui.
— Indje Memed i-al nostru.
— N-o să ne mai vindem vacile.
— S-a zis cu asuprirea.
— Fiecare se poate duce unde-i poftește inima.
— Puteți primi și musafiri în casa voastră.
— Fiecare-i stăpîn pe el.
— Scrum l-a făcut, auzit-ai?
— Ditai Ciukurova tremură ca varga.
— În fața lui Indje Memed al nostru!
— L-a ars de viu pe Abdi și dintr-un sat mare numai cenușă a rămas!
— Trosnind a ars.
— Hatce o să iasă din închisoare.
— Și-apoi, cinci sate or să încingă o nuntă, cum n-a mai fost.
— Doar Indje Memed e-al nostru! Și ne e drag!
— Nunta lui Indje Memed o s-o prăznuiască cinci sate!

Două zile și două nopți, tobele și *zurna*-ua cîntară fără încetare. Veselia cuprinse și celelalte patru sate. Și de-acolo răzbeau bătăile voioase de tobe. Pînă noaptea tîrziu jucau luminile pe Cîmpia cu Ciulini. Părea că și pămîntul, pietrele, apa, copacii se împărtășesc din bucuria nebună a oamenilor.

În casa lui Durmuș Ali, fruntașii celor cinci sate stăteau adunați în jurul lui Indje Memed spre care priveau cînd cu teamă, cînd cu admirație, cînd cu dragoste.

În seara zilei a doua, Memed le vorbi astfel:

— Fraților, unii dintre voi au și început aratul. Alții se pregătesc să are. Am să vă cer ceva.

— Bucuros ți-om împlini dorința, dragă Indje Memed! ziseră ei ca un singur glas.

— De ce nu v-ați gîndit pînă acum să dați foc ciulinilor înainte de-a ara?

— Nu ne-a tăiat capul, răspunseră cîțiva.

— E mai bine să ari după ce ard ciulinii. Vă învoiți să faceți așa?

— Ne învoim.

Memed se ridică încet. O dată cu el fură în picioare și sătenii.

— Să dăm mai întîi foc ciulinilor. Abia după aia să purcedeți la munca pămîntului!

După aceste vorbe, Memed își luă arma și cartușierele și ieși afară, urmat de ceilalți.

Kel Mîstîk strigă:

— La ciulini! Cu tobe și *zurne* cu tot, spre Cîmpia cu Ciulini!

Memed pășea apăsat în frunte. Își ținea capul drept; ochii pe jumătate închiși vedeau cum i se îndeplinește aievea visul: ciulinii nu vor mai sfîșia nici picioarele plugarului, nici pe-ale vitelor... În spatele său, Djabbar, și după el puhoi, țăranii... Ca să-l vadă mai bine, țărăncile și copiii se urcaseră sus pe acoperișuri. Tobele și *zurna*-lele încetară. Nu se mai auzea nici cel mai mic zgomot.

Părăsind satul, se îngropară în ciulini. Adierile vîntului de toamnă coborau alene dinspre munte în vale. Memed se opri drept în mijlocul cîmpiei. Toți țăranii așteptau un semn de-al lui.

În fața lor se întindea marea de ciulini albă de tot, ca ninsă, din care răzbăteau nenumărate trosnete. Melcii mici, lipiți de tulpinile ciulinilor, îi aplecau adînc, pînă la pămînt. Memed își întoarse capul spre soțul său de haiducie.

— Djabbar, șopti el foarte încet.

— Spune, frate.

— Ei, ce-ar fi fost dacă pe-atunci cînd aram eu s-ar fi dat foc ciulinilor și abia apoi s-ar fi arat?!

Drept răspuns, Djabbar surîse.

În răstimp, mulțimea din spatele lor începu să se însufletească. Cîțiva țărani porniră să taie ciulinii, îngrămădindu-i apoi în mijlocul cîmpului. Îndată exemplul lor fu urmat și de alții. Maldărul de ciulini creștea văzînd cu ochii. Cînd ajunse cît o movilă, Durmuș Ali se repezi, strigînd cu vioiciune:

— Destul!

Scoase din buzunar o așchie de brad și, aprinzînd-o, o vîrî printre ciulinii uscați care începură să ardă încet. Apoi, deodată, toată grămada fu cuprinsă de vîlvătăi. Vîntul ridica în văzduh, amenințătoare, limbile de foc. Țăranii, trași mai la o parte, se uitau la flăcările care, gonite de vînt, se năpusteau acum peste cîmpie. În aceeași clipă, răsunară tobele și *zurna*-lele. Cîntecele și chiotele

izbucniră, cuprinzînd totul întocmai ca și focul. Țăranii începură să joace. Îmbrăcate pestriț în roșu, verde și alb, femeile, cu copiii alături, petreceau cu voie bună mai la o parte. Prins de veselia lor, Djabbar trăgea cu arma în aer.

Memed rămase în mijlocul cîmpului, tăcut, stăpînit, pînă în amurg.

Vîntul mîna ghemul uriaș de foc, rostogolindu-l de colo-colo. Pe unde trecea, vălătugul de flăcări lăsa doar cărbune negru. Pîrjolul gonea spre asfințit, luîndu-se la întrecere cu soarele; în fața lui, ciulinii parcă țipau cu mii de voci, ca niște păsări speriate.

La fel de liniștit, Memed se întoarse în sat.

Toată noaptea focul alergă neostenit în lungul cîmpiei, de la Kînalîtepe la Yîldîztepe, de la așa-zisul Izvor al Apei la Kabaagadji și pînă hăt, în jos, dincolo de Ciuruk Cinar, împrăștiind lumină în drumul său. Și deodată, pe piscul Alidagului țîșni un glob de foc. Răspîndind scîntei jur împrejur, se învîrtea ca o cometă. Tot muntele se lumină din plin, ca ziua, de parcă ar fi fost în bătaia celui mai aprig soare. Țăranii nu se culcaseră, așteptau să vadă ce-o să mai fie. Asemenea lui Indje Memed rămaseră uimiți: pentru prima oară în viața lor vedeau foc, sus, pe Alidag.

Cei șapte țărani care depuseseră mărturie împotriva lui Hatce veniră în fața lui Memed spășiți, cu capul plecat, fără să poată scoate un cuvînt.

— Ce-i cu voi? Hai, spuneți ce-aveți de spus, îi îndemnă acesta.

— Noi am...

— S-a întîmplat, ce să-i faci, rosti Memed, înțelegînd ce se petrecea în sufletul lor.

— Memed, să știi c-am fost siliți.

— Știu.

Gîrboviți sub povara căinței, cu ochii umezi, cei șapte bărbați plecară, la fel de tăcuți precum veniseră.

În noaptea aceea de veghe, Memed fu prada celor mai felurite simțăminte; bucuria și emoția adîncă îi luminau sufletul pentru a fi apoi umbrite de dorul și durerea pentru Hatce.

Deasupra satului Degirmenoluk răsări o zi necuprinsă, proaspătă, curată și ușoară ca un fulg. Tot satul plutea într-un vis strălucitor. Copacii se roteau în lumină. Ciu-

linii încă mai ardeau. Cîmpia, pînă ieri albă ca laptele, se făcuse neagră tăciune.

— Se vede venind Topal Ali, dădu cineva de știre.

Memed îl aștepta, cuprins de curiozitate. În sfîrșit, Topal Ali apăru, trăgîndu-și după el, obosit, piciorul șchiop, și i se înfățișă dinainte.

— Hai, vino, nene Ali, vino! îl pofti Memed. Se apropie apoi surîzînd de el, și, luîndu-i o mînă, i-o mîngîie cu drag.

Topal nu zicea nimic. Era lac de năduşeală; abia mai răsufla. Stătură așa, unul lîngă altul. Fața țăranului era galbenă ca ceara și încrețită toată, numai cute. În cîteva zile doar, părea mai îmbătrînit cu cincisprezece ani.

— Ce-i cu tine, nene Ali? Parcă ai ceva pe suflet. Arăți mîhnit! nu se mai putu stăpîni Memed.

— Mai bine nu mă întreba! izbucni în sfîrșit Ali.

Pe Memed îl săgetă o presimțire. Prea oftase adînc Topal cînd grăise bruma de cuvinte; în glasul său sunase o mare amărăciune. Deschizînd și mai larg ochii săi mari, Memed îl întrebă:

— S-a întîmplat ceva? Ai vreo veste rea?

— Nu mă-ntreba, nu mă-ntreba! răspunse Ali, cutremurat, pălind și mai tare.

— Nu mă-ngrozi, nene Ali!

— E necaz mare, gemu Topal. Era să mi se oprească inima din mers de atîta supărare.

— Spune!

— Ghiaurul de Abdi... El...

— Ei?

— A scăpat!

— Ceee? strigă Memed clătinîndu-se, trăsnit de vestea neașteptată. Pentru o clipă i se întunecă totul în fața ochilor.

— Am vorbit cu el. Și-a închiriat o casă în oraș. Acolo o să stea. Pe mine m-a trimis la el acasă.

Văzîndu-l pe Memed atît de zguduit, Djabbar încercă să-l îmbărbăteze.

— N-o să scape el nepedepsit de noi. Nimic n-o să-l poată salva. Dacă nu astăzi, mîine...

Mătușa Hürü dădu un țipăt și, fugind într-un colț întunecos al casei, începu să se vaite:

— Aoleo, amărîta de mine! Și pe asta trebuia s-o pățesc? Vai de mine! Vai, vai!

— Ce tot boceşti într-una, bre, mătuşă! o mustră Djabbar. Oricum, Abdi n-o să mai puie niciodată piciorul aici în sat. Ogoarele-s ale voastre, boii la fel, atîta timp cît sîntem noi sănătoşi...

— Vai, vai! se văicărea mai departe bătrîna, ca şi cînd nu l-ar fi auzit.

Peste puţin timp, tot satul află vestea. De pe uliţe pieri pînă la ultimul om. Toţi ţăranii se închiseră în case. Nu se mai auzea un zgomot: pînă şi cîinii se opriră din lătrat, cocoşii din cîntat. Părea că nici o fiinţă vie n-a mai rămas în sat; totul era pustiu, mut. Vuietul vesel care pînă atunci umpluse văzduhul se stinse, de parcă, într-o singură clipă, s-ar fi golit tot satul şi s-ar fi strămutat în altă parte.

Durmuş Ali era cel mai prăpădit; capul i se înfundase de tot între umerii bătrîni. Nevasta, cu obrajii traşi, nu se mai urnea din ungherul întunecat în care se ghemuise. Memed, cu capul proptit pe puşcă, se gîndea, cu fruntea adînc brăzdată.

Către chindie o însufleţire uşoară se simţi în sat. Un cocoş se urcă pe un maldăr de gunoi şi, lovind aerul cu aripile, începu să cînte. Penele sale, puternic colorate în roşu, vînăt şi verde, prinseră să strălucească bogat în soare. El fu primul care sfîşie tăcerea. După el, şi cîinii se apucară să latre. Încet-încet, cu sfială, oamenii ieşiră de prin case şi se adunară ici şi colo, vorbind cu aprindere:

— Îţi închipui, s-a făcut bărbat...

— S-a făcut bărbat, Indje Memed...

— Fiul sărăntocului de Ibrahim...

— S-a văzut şi el bărbat şi s-a apucat să împartă ţarina preaiubitului Abdi Aga.

— Uită-te numai la statura lui...

— Cine-l vede îl crede un mucos de şapte ani.

— Un bicisnic.

— Nici arma nu-i în stare să şi-o ţină ca lumea.

— Şi s-a mai făcut haiduc...

— S-a făcut haiduc şi-aprinde sate.

— Ca pe moşia lui taică-său...

— Aşa împarte ţarina şi boii lui Abdi Aga al nostru.

— Ei! Doar s-a ajuns şi el bărbat...

— Pînă mai ieri-alaltăieri...

— Trăia ca un cîine la uşa lui Abdi Aga...

— Un tîrîie-brîu, fiul lui Ibrahim...
— Un porc...
— Din pricina lui putrezește biata fată...
— Da, putrezește de vie prin închisori.
— Hatce piere cu zile.
— Ia te uită numai, ia te uită!
— Cine să poruncească să dăm foc ciulinilor! Cică, dragă doamne, mărăcinii să nu mai sfîșie picioarele plugarilor!
— Să nu-i mai doară!
— Ia te uită numai, ia te uită!
— Vine în sat și se bate cu pumnii în piept: „L-am ucis pe Abdi Aga!"
— Pe dragul nostru agă...
— O sută de cîini ca el împușcă Abdi Aga dintr-o dată.
— Aga al nostru...

Gloata se îmbulzi în ograda casei lui Abdi Aga, felicitîndu-i nevestele și copiii pentru fericita veste.

Sporovăiala a ținut pînă la miezul nopții. Mai mult de jumătate din sat nu se arătase pe ulițe; ținea cu Memed, blestemînd amarnic că Abdi n-a murit. Durmuș Ali era mai mult mort decît viu. De inimă rea, Hürü picase la pat. O vorbă nu mai scotea. Memed se închisese și el într-o muțenie cumplită. Numai lui Djabbar nu-i mai tăcea gura; alerga pretutindeni, încercînd să-i încredințeze pe săteni:

— Abdi Aga n-o să mai pună niciodată piciorul aici în sat. Nu vă fie teamă. De murit, o să moară el curînd. Cum vă văd și mă vedeți. Zău c-o să moară, v-o jur... Nu vă pierdeți firea. Am spus c-o să moară, o să moară, ce dracu!

Dar nimeni nu-l asculta.

Mai înainte de-a se crăpa de ziuă, cei doi haiduci părăsiră casa lui Durmuș Ali. Memed se mișca anevoie; capul, adînc plecat, îi atîrna ca neînsuflețit. Alături de ei, Djabbar mergea la fel de greoi. La ieșirea din sat, cîțiva cîini se porniră să latre. Memed păru că nici nu-i aude, iar Djabbar aruncă în ei cîteva pietre.

Ciulinii arseseră de tot; o cenușă neagră acoperea pămîntul. Memed stătu multă vreme împlîntat drept în mijlocul cîmpiei. Intîi Djabbar nu cuteză să-l tulbure. Așteptă în tăcere, dar cînd văzu că Memed n-are de gînd să se

urnească din loc, se așează și el pe-o piatră, cu pușca în brațe. Răsări soarele și Memed stătea tot acolo, la fel de neclintit ca o stîncă. Umbra sa se întindea, întunecată, spre sat. Se făcu dimineața bine și Memed se afla în același loc, la fel de împietrit. Atunci, Djabbar nu mai putu să rabde, se apropie de el și-l scutură de braț:

— Ce-i cu tine, frate Memed?

Memed clipi din ochi, de parcă abia atunci s-ar fi trezit din somn.

— Nu-ți face sînge rău, frățioare. Oamenii-s oameni, nu sfinți. Oricum, pe Abdi tot o să-l...

— Oricum... repetă Memed tăios, scrîșnind din dinți. Apoi privi în depărtare la cîmpia arsă și nemărginită...

XIX

Coastele culmii Sülemiș sînt năpădite de tufișurile mărunte dar pline de vigoare ale mirților. Desișurile lor întunecate îți aduc aminte de o băutură tare care te îmbată de la prima înghițitură. Omul care pășește pe potecile întortocheate ale turmelor de capre e învăluit în mirosul lor pătrunzător, dens, fiind cuprins pe loc de toropeală, de o lene nefirească.

La poale, culmea Sülemiș e numai șes; pe pămîntul său afînat, cu bobul mărunt ca nisipul, nu întîlnești o piatră. Pe tot întinsul cîmpiei, cît vezi cu ochiul, numai livezi de rodii. Nu se știe cînd și de cine au fost sădiți aici copacii care încing culmea cu un brîu de flori de culoarea focului — rai al miilor de albine — dînd locului denumirea de *Narlî Bahce* — Grădina cu Rodii.

În vale curge rîul Savrun. Izvorul său e sus în munții Taurus; mică dar vijelioasă, apa ferestruiește chei înguste, sărind înspumată din stîncă în stîncă. Aici, în marginea Grădinii cu Rodii, Savrunul e potolit; îmblînzită ca prin farmec, apa sa se întinde pe cîmpie, ca un lac a cărui adîncime abia dacă ajunge pînă la glezne. În mijlocul ei, se zăresc multe ostroave mici, nisipoase, acoperite de obicei de bungeturi dese ca peria; pe altele, golașe, se leagănă singuratice în bătaia vîntului tufișuri cu frunze înmiresmate și tamarinzi cu trunchiuri vinețiu și frunze ascu-

ţite. Pe malurile apei, magnolii îşi deschid florile lor uriaşe cu nuanţe trandafirii...

De ani de zile, pe Bostandjîk cresc pepeni galbeni şi verzi, renumiţi în toată Ciukurova pentru mărimea şi dulceaţa lor neobişnuită. Bostandjîk e unul din cele mai mari ostroave, închiriat de Kürt Memo de la un mare moşier.

Horali fusese cîndva paznicul bostănăriei; locuia aici de mult timp. Jur împrejurul colibei sale căţărate pe pari erau stive-stive de coji de pepene, năpădite de roiuri nenumărate de albine şi viespi care aruncau scînteieri verzui în bătaia soarelui. Mormanele de coji de pepene dovedeau dărnicia lui Horali. Oricine poposea în Bostandjîk era cinstit cu pepeni; nici un om nu trecea pe-aici fără să se fi ospătat din ei, după pofta inimii.

Nu ştia nimeni de unde venise şi se aciuise Horali în părţile astea. Un lucru era însă sigur: se potrivea de minune cu ostrovul. Ca şi tamarinzii, părea făcut să trăiască aici, în singurătate. Dacă lui Horali i-era drag ori nu Bostandjîkul, nici asta nu se ştia. Parcă ştie cineva dacă tamarindului care creşte aici îi place sau nu ostrovul!...

Oricum, traiul din bostănărie îi pria. În nopţile înăbuşitoare de vară, sub coliba sa de paznic înălţată pe stîlpi gîlgîia molcom rîul Savrun, cu prundişul său mărunt care lucea în lumina lunii.

Într-o dimineaţă de primăvară, cînd oamenii veniră, ca în fiecare an, să sădească pepeni, Bostandjîkul ia-l de unde nu-i! În locul lui se întindea pînza de apă. Şuvoaiele îl şterseseră de pe faţa pămîntului. Un an, doi nu s-a mai aflat nimic despre Horali. Pe-atunci, haiducia avea trecere. Cum i se năzărea vreunuia, făcea rost de-o armă şi pleca în munţi! Spre marea mirare a tuturor, se auzi deodată că Horali s-a făcut haiduc.

Horali, paznicul bostănăriei, era unul şi acelaşi cu Horali, haiducul din ceata lui Kalaydjî care acum îl căuta neobosit pe Indje Memed, ca să-l momească în capcană.

În ciuda îndîrjirii lui, ceva îl nemulţumea pe Horali. În taina inimii, simţea o durere a cărei pricină nici el n-o putea desluşi.

Întrebă mai întîi pe ţăranii din Degirmenoluk. „În Alidag, acolo-i cuibul lui", i se răspunse. Cîteva zile, Horali bătu neîntrerupt Alidagul, dar nu dădu de urma lui Memed. Îşi pierdea cumpătul. Urcă şi mai sus, în şesul Mazîlîkului, dar tot nu află nimic.

— Indje Memed? Indje Memed, zici? se mirau prosteşte ţăranii, ca şi cum acum auzeau pentru întîia oară de numele ăsta. Nici nu l-am văzut o dată măcar la faţă.

In satele de munte nu era om care să nu fi aflat de Indje Memed, care să nu se fi legat de el cu dragoste de frate. De aceea, chiar să-i fi ştiut ascunzişul, nu-l dădeau în vileag nimănui. Era şi acesta un obicei străvechi: nu putea fi dibuit lesne haiducul iubit şi ocrotit de popor.

Horali însă nu-şi pierdu nădejdea. Căuta din răsputeri, răscolind toţi munţii. Găsise şi un şiretlic. Oricui îi ieşea în cale, îi spunea:

— Sînt din ceata lui Indje Memed. A lui Indje Memed... După ce a luat foc satul, m-am rătăcit de ei...

Incet-încet, vicleşugul acesta dădu roade. Horali află în sfîrşit că Memed îşi făcuse sălaşul de temelie la izvorul Savrunului. Uneori înnopta în sat, alteori chiar în pădurile de pin de aici.

Ţinutul acela gemea de haiduci şi tîlhari. Memed însă nu se amesteca cu ei, nu vorbea cu nici unul. Purtarea lui sporea ura şi invidia celorlalţi faţă de el, ca şi spaima pe care o încercau numai la auzul numelui său.

Pentru nopţile cînd rămînea în pădure, îşi făcuse cuibuşul pe-o creangă mare de pin. Acolo dormea. Djabbar făcea de strajă jos, la rădăcina copacului. Cînd îi venea lui rîndul să stea de veghe, Memed îşi lua puşca în braţe şi rămînea tot acolo sus, în cuibul moale pe care şi-l înjghebase. Pentru nimic în lume n-ar fi urcat Djabbar în vîrful pinului, deşi ardea de curiozitate, iar Memed îl îmbia mereu să vină.

Un ţăran care-i găzduia deseori la el acasă, noaptea, pe cei doi haiduci, îl aduse pe Horali pînă la poalele pinului uriaş.

Cînd îl văzu, Djabbar îl îmbrăţişă vijelios.

— Nici nu-ţi închipui cît m-am bucurat c-ai scăpat teafăr după rana aia, Horali! Tare m-am mai bucurat! Ce faci, unde eşti acum?

Memed se dădu jos din copac, tot într-un suflet.

— Bine-ai venit, frate Horali. Am fost foarte îngrijoraţi pentru sănătatea ta.

Horali, care nu se aştepta la atîta dragoste, se simţea tare stingherit.

— Nimic, îngăimă el năuc, neştiind ce să spună. Nimic...

Cînd în sfîrșit, se mai dezmetici, spuse :

— Acum sînt în ceata lui Kalaydjî. Acolo am trecut, după ce Durdu a fost ucis. Ne vînturăm de colo-colo fără nici o noimă. Ce să-i faci ! Așa mi-a fost scris !

— Ce-i cu tine, bre, Horali ? Pari tare cătrănit ! Ai pățit ceva ?

— Mai bine nu mă-ntreba, Djabbar, oftă Horali.

Se așezară la poalele copacilor.

— Dar Redjep Ceauș unde-i ? întrebă, după un timp, Horali.

— S-a prăpădit, răspunse Djabbar. Rana aia l-a dat gata.

— Vai, bietul Redjep Ceauș ! îl plînse Horali. Iacă, așa-i lumea asta.

— O lume amăgitoare, se înfurie Djabbar. Faci ce faci și tot în mormînt ajungi.

Memed se scutură din gînduri.

— Am auzit noi de sfîrșitul lui Durdu. Dar tu îl știi mai bine, că doar ai fost de față. Ia spune, cum s-a întîmplat ?

— Ah ! oftă Horali. Păcat de-atîția flăcăi ca brazii !

— Hai, povestește-ne, îl rugă Djabbar. Nu fă omul să-și piardă răbdarea.

— După ce v-am părăsit, Deli Durdu s-a ticăloșit de tot. S-a apucat să răpească femei. Le răpeam și le duceam cu noi în munți, unde făceam din ele ibovnicele noastre.

— Cînd un haiduc ajunge să facă asta, s-a sfîrșit cu el. Nu mai are scăpare, observă Djabbar.

— Ei, și de-ar fi fost doar asta, treacă-meargă. De-ar fi fost numai asta...

— Da' ce-a mai făcut ?

— A silit țăranii să-i plătească bir. Fiecare sat, fiecare casă, mult, puțin, trebuia să-i dea bani, după cum era și omul, mai sărac ori mai bogat...

— Ei, drăcia dracului !

— Stai, că nu s-a isprăvit.

— Ce spui ? și Djabbar făcu ochi mari.

— Stătea sus, la marginea trecătorii Cămilei și însemna cu un glonte pe oricine trecea pe-acolo : animalele, la piciorul drept din față, oamenii, la brațul drept...

— Chiar că înnebunise de-a binelea.

— Așa au ajuns ciungi de brațul drept peste o sută de oameni. Unora dintre ei li s-a tras chiar moartea din asta...

— Urîtă treabă. Și mai departe? întrebă Djabbar.

— Ce să vezi, frate! Într-o bună zi, am dat buzna în satul Aksögüt, am smuls femeile de prin case și le-am scos în piață. Pe toate, pînă și pe cele bătrîne. Și, frate, le-am poruncit să joace. Săracele, s-au vîrît unele într-altele, ca oile și dîrdîiau de-ți era mai mare mila. De frică, unele mișcau de cîteva ori din șolduri apoi fugeau de se-ascundeau printre celelalte. Deli Durdu îi înjura tot timpul pe țărani. Bărbații fuseseră închiși în case, așa că nici prin gînd nu-i trecea c-or să poată ieși să-și apere femeile. Cînd colo, pe neașteptate, se iscă o învălmășeală, că nici acum nu-mi pot da seama cum de s-a întîmplat. Deli Durdu pieri în mijlocul țăranilor, scăpați nu se știe cum de prin case. Eu mă trezii zvîrlit pe-un acoperiș. Armă, ioc. O jumătate de ceas fu o harababură din care nu-nțelegeai nimic. Apoi totul se limpezi. În mijlocul pieței, țăranii încă mai mișunau, vlăguiți. Eu mă dau jos de pe acoperiș, cu frica-n sîn. Tremuram tot. De ce m-am dat jos, dacă mi-era așa de frică? N-am priceput nici atunci și nu pricep nici acum. Nu zău, de ce-oi fi coborît? M-am uitat la mulțimea care se împrăștia încet. Nimeni nu mă văzu, ori poate, m-au văzut dar m-au lăsat în pace. Erau istoviți. Mă tot uit în piață, nimeni. Nici un mort. Iar haiducii noștri nu-s. Praful și pulberea s-a ales de ei, așa i-au tocat țăranii. Cîteva paturi de arme îngropate în colb și o singură cizmă de-a lui Deli Durdu. Altceva, nimic... Iacă, așa a fost. Cînd mi-am venit în fire, am fugit de-acolo cît mai departe...

— Va să zică așa a fost... La urechile noastre, lucrurile ajunseseră altfel, spuse Djabbar.

— Așa trebuie să se fi întîmplat... Și Durdu se aștepta la asta... Știa că așa o să pățească, că așa o să-i fie sfîrșitul. De-asta se și lăsa tîrît de simțuri... își dădu Memed părerea.

— Nici Kalaydjî al tău nu e mai breaz!...

— El nu-i ca Deli Durdu. I-un fricos, o lichea cu două fețe. El nu se lasă prins cu una, cu două.

— Părerea mea, frate, e că mai devreme ori mai tîrziu, și el tot acolo o să ajungă. Nici calea lui nu-i o cale bună. Tu ține-te cît poți mai departe de el, fîrtate. Numai așa

n-ai să cazi în cine știe ce belea. Eu unul te căinez din inimă.

Memed nu se amestecase în vorba lor, de parcă nici nu-i ascultase. Deodată se întoarse spre Horali:

— Rău îmi pare de tine, Horali!

Și prinzîndu-l de mînă, adăugă:

— Bine, da' de ce, ia zi, de ce m-ai căutat? S-a întîmplat ceva? Îmi aduci vreo veste?

O clipă, Horali se fîstîci. Privi zăpăcit în fața sa, făcînd fețe-fețe. Apoi răspunse grăbit:

— Kalaydjî v-a poftit la el. Vrea să stea de vorbă cu voi. E tare curios să-l vadă pe Indje Memed. M-a tot descusut pe mine. „Îl cunosc, i-am zis. E prietenul meu". Și ce te-am lăudat! „Mă duc să-l găsesc și vin cu el aici", i-am făgăduit eu. Mult v-am mai căutat!

— Așaa? se miră Memed. Va să zică așa?...

— Așa, îngăimă Horali.

— Și zi, ne-ai căutat mult? întrebă bănuitor Djabbar.

— Mult!

— Da' ce-are de gînd să facă Kalaydjî cu noi? îl iscodi Djabbar.

— Eu m-am întrecut cu laudele: „Memed i-așa și pe dincolo"... „Du-te de-l găsește și adu-l încoace, să-l cunoaștem și noi. De vreme ce l-ai lăudat atîta"...

— Ai făcut bine, Horali. Să trăiești! îi mulțumi Memed, căruia Djabbar îi aruncă o privire piezișă.

— Să mergem, hotărî îndată Memed. Și eu țineam să-l văd pe Kalaydjî. Să nu mai zăbovim. Unde-o să ne-aștepte?

— În Konurdag...

— Bine. S-ar putea să nu mă duc, dacă Kalaydjî mă poftește?!...

Djabbar era încurcat de-a binelea.

— De îndată ce însuși Kalaydjî e cel care ne poftește... continuă Memed.

— Atît v-am lăudat!

Lăsîndu-l pe Memed cu Horali. Djabbar îl trase la o parte pe țăranul care-l călăuzise pe Horali și-l luă la întrebări:

— Cum a dat de tine Horali?

— Păi, pe oricine întîlnea întreba de voi. L-au adus oamenii la mine. „Eu, îmi zise el, sînt din ceata lui Indje Memed. M-am rătăcit de ei cînd cu focul ăla de la Aktozlu

și de-atunci îi tot caut fără să-i găsesc. Du-mă la ei". Și eu l-am adus. Atîta se mai ruga!

— Am priceput, spuse Djabbar. Poți să pleci.

Țăranul se îndepărtă, privind mereu în urmă, spre haiduci.

— Frate Hüseyin, îl strigă Memed. În cîteva zile sîntem înapoi. Rămîi sănătos! Îți mulțumim că ne-ai adus tovarășul!

— Să ne vedem cu bine, răspunse omul.

Konurdag-ul era departe, cale de-o zi și mai bine de locul unde se aflau cei trei haiduci acum.

Porniră întins la drum. La prînz ajunseră la Sîyrîngadjî, iar pe înserate la apa Keșișului. Acolo poposiră cîteva ceasuri, îmbucară ceva și se odihniră. Zorile îi găsiră la Akkale — Cetatea Albă — bînd apă dintr-o fîntînă căptușită cu mușchi. Voiau să urce culmea cu pămînt alb de pe Akkale, ca să doarmă acolo. Tot drumul, Memed mersese în frunte, Horali la mijloc, iar Djabbar în urmă. Acum, cînd suiau culmea, se întîmplă pentru prima oară ca Horali să rămînă cu mult în urma celorlalți. Djabbar se folosi de acest prilej ca să schimbe cîteva vorbe cu Memed:

— Ia zi, frățioare, știi?

— Știu.

Și Memed zîmbi.

— Atunci, de ce mergem? își pierdu răbdarea Djabbar.

— Nu înțelegi? Ca să mă facă să-i cad în mînă, a trimis om după mine. Pe unul care mă cunoaște... Mă poftește la el. Se poate să nu merg? Ar răspîndi prin lume vorba că de frică nu m-am dus. E viclean și deștept Kalaydjî...

— Și noi îi cădem în capcană cu bună-știință!... Ei sînt zece, nu uita!

— Să fie și o sută, că n-avem încotro.

— Hai mai bine să-l omorîm pe Horali...

— Nu se poate. Trebuie să mă întîlnesc cu Kalaydjî. Trebuie să văd ce fel de om e...

— Să-l vedem, dar... Ei, la naiba! Fie ce-o fi!

— Uită-te bine la Horali. Din minut în minut se schimbă la față... E limpede că omul se căiește... Îi pare rău de ce face. Mie-mi vine a crede că pe neașteptate o să-și dea drumul și-o să spună tot ce are pe inimă. Ia te uită și tu, se ferește ca de foc să se uite în ochii noștri. Te

pomenești că se roagă tot timpul în sinea lui să ne răzgîndim. Să te uiți numai la ochii lui, cînd s-o apropia...

Cum Horali îi ajunse, își curmară vorba..

— Eeee, Horali, îi spuse Memed, bătîndu-l pe umăr. Prin urmare, așa stau lucrurile ?

— Așa, răspunse Horali înnourat, cu buzele tremurînd. Se clătina pe picioare ca un om beat.

Pe culme erau cîțiva nuci uriași. Cînd fură sub umbrișul lor, Djabbar grăi :

— Voi culcați-vă liniștiți, că eu rămîn de pază.

Dormiră cu rîndul, făcînd tot timpul cîte unul de strajă. Spre seară porniră din nou la drum, ocolind Andîrîn-ul pe la răsărit. În cale, numai stînci. Apoi dădură de un brădet des. Totul aromea a cetină, izmă și măghiran. De pretutindeni venea șopot de ape, îngînat, din cînd în cînd, de cîte un gungurit de turturică.

— Ne-apropiem de Stînca Șoimului, spuse Djabbar.

— Da. Și mîine dimineață sîntem la Kalaydjî. Ne-așteaptă în Konurdag, pe vîrful Gögdjepînar...

— Daa ? scrîșni din dinți Memed, dar îndată se stăpîni.

Degeaba-și trudea mintea că nu putea pricepe de fel pricina pentru care Kalaydjî îi pusese la cale pieirea. Se întreba dacă și asta nu era vreo uneltire de-a lui Abdi Aga, dar, oricît se străduia, nu izbutea să găsească nici un fir de legătură între Kalaydjî și dușmanul său de moarte.

Soarele răsări luminos din dreptul piscului Kayranlî ; cînd ajunseră la Konurdag ceturile se destrămau alene, dezvelind pămîntul și copacii.

— Voi, odihniți-vă nițeluș, le zise Horali. Eu mă duc înainte să le dau de știre c-ați venit.

— Bine, se învoiră Djabbar și Memed, așezîndu-se sub copaci. Acesta din urmă deschise îndată vorba :

— Ce crezi, Djabbar, ceata lui Kalaydjî o să deschidă focul asupra noastră ?

— Da de unde, frate ! Mai înainte de-a ne omorî, o să ne ospăteze ca pe niște mielușei duși la tăiere.

— Ai dreptate. Doar Kalaydjî n-o să se încumete să se prindă în luptă deschisă. Dacă-i așa cum îl știm noi din auzite, ne ia frumușel armele din mînă și ne ucide în timpul mesei. Așa-i mai lesne. Numai că nu pricep pentru ce vrea să ne omoare.

— Nu-i greu de înțeles. El e omul lui Ali Safa Bey.

— Și ?

— Şi Ali Safa Bey...

— Nu se poate! Ce tot spui!...

— Mă mir de tine, Memed. Cum de nu-ţi dai seama? Kalaydjî e cîinele lor de pază, al amîndurora. Pricepi?

— Am priceput. Va să zică, tot Abdi, ai?

— Păi altfel cum?

Cu puţin înainte de vremea prînzului se întoarse şi Horali şi tustrei împreună se îndreptară tăcuţi spre Gögdjepînar. Îl zăriră de departe pe Kalaydjî care le ieşea în întîmpinare. Se vedea limpede că-i pîndea de mult.

Memed nu stătu la gînduri; ca un fulger se aruncă la pămînt, descărcîndu-şi arma înspre Kalaydjî.

În acelaşi timp, din spate auzi un ţipăt: „Aoleu! Mor, mamă!" Era Horali, care, lovit de Djabbar, se cutremura din tot corpul; după cîteva clipe, plin de sînge, se rostogoli la pămînt, unde rămase nemişcat.

— Bine i-am făcut! îi strigă Djabbar lui Memed. Am aşteptat pînă-n ultima clipă, doar-doar o să mărturisească adevărul şi-o să scape astfel cu viaţă...

— Kalaydjî a fugit, spuse cu părere de rău Memed. Am tras la repezeală. Mi se pare că nu l-am nimerit.

Apoi strigă cît putu de tare:

— Kalaydjî! Lasă prostiile. Dacă ai în tine un dram de bărbăţie, vino să dai piept cu mine! Lasă teama, cîine al lui Ali Safa! Casapule! Puşlama! Hai, vino să dai piept cu mine!

— Ai crezut c-o să dăm bir cu fugiţii? striga şi Djabbar. Hai, vino, dacă eşti cît de cît bărbat.

Dar nici un glas omenesc nu le întîmpină vorbele.

Curînd însă le răspunseră salvele ce se trăgeau din toate părţile.

— A căpătat curaj, Kalaydjî, rîse Memed. Am să-i arăt eu lui!

Încăierarea ţinu pînă tîrziu, la miezul nopţii.

XX

În toată Ciukurova, de la Kadirli la Kozan, de la Djeyhan la Adana şi pînă la Osmaniye s-a dus vestea că, la îndemnul lui Ali Safa Bey şi Abdi Aga, Kalaydjî i-a întins tîlhăreşte o cursă lui Indje Memed dar că acesta a ieşit

din ea neatins și, pe deasupra, l-a rănit pe Kalaydjî, omorînd și doi oameni din ceata lui.

Fapta plină de curaj a lui Indje Memed zbura din gură în gură în Ciukurova și munții Taurus; fiecare o înflorea după cum îl ducea capul. Toți țineau cu Indje Memed. După primejdia din care abia scăpase, țăranii de la munte îl păzeau pe Memed de dușmani, ca pe ochii din cap; pentru el erau gata să înfrunte orice.

„Indje Memed? spuneau ei, e încă un copil. Dar, din creștet pînă-n tălpi e numai inimă. N-o să lase el nerăzbunat sîngele maică-si... O să vadă el, Abdi! Și Ali Safa Bey o să-și primească pedeapsa cu vîrf și îndesat pentru tot amarul pricinuit satului Vayvay".

Adevăratul efect al ciocnirii dintre Kalaydjî și Indje Memed s-a văzut în satul Vayvay. Cînd știrea ajunse aici, era în fapt de seară. Toți și-au lăsat treburile și s-au strîns în mijlocul satului. Bucuria lor nu cunoștea margini: în sfîrșit, își găsiseră și ei un ocrotitor. Și ce ocrotitor! Ei, doamne! Pe însuși Indje Memed! Înflăcărarea lor era de nedescris. Fiecare născocea cîte ceva pe socoteala lui Indje Memed care, în scurt timp, deveni astfel eroul iubit al multor poeme și legende. Atîtea vitejii, atîtea isprăvi nemaipomenite îi erau puse pe seamă, că nici viețile a zece oameni n-ar fi ajuns ca să le săvîrșească. Dar parcă se gîndea cineva la asta! Indje Memed îl înfrunta pe Kalaydjî, el lupta împotriva vrăjmașilor țăranilor! De doi ani de zile, de frica lui Kalaydjî nu îndrăzneau să iasă din sat, să-și apere drepturile la oraș. Între timp, Ali Safa Bey le lua ogoarele unul cîte unul. Încă șase luni, și toate pămînturile lor ar fi intrat în stăpînirea beyului, iar ei ar fi devenit robi.

Așezat pe ghizdurile fîntînii din mijlocul satului, Kodja Osman repeta neîncetat:

— Indje Memed, șoimul meu. Indje Memed, șoimul meu.

Kodja Osman era un bătrîn de vreo optzeci de ani, scund, țîrav, cu ochii verzi prelungi, cu barba căruntă și rară. Avea zece fii în puterea vîrstei. Acum aceștia, dimpreună cu ceilalți săteni, stăteau în jurul său, așteptîndu-l să ia o hotărîre. După ce mai repetă încă o dată „Indje Memed, șoimul meu", bătrînul se ridică în picioare.

— Șoimul meu nu pradă niciodată pe nimeni, așa-i? întrebă el.

— Indje Memed să jefuiască!?

— Scoateți-mi calul din grajd, fiii mei. Iar voi, săteni, strîngeți gologani mînă de la mînă. Fiecare să dea cît poate. Eu mă duc la șoimul meu. Doar și el are nevoie de bani, acolo-n munți.

Se lumina de ziuă. Din pămîntul Ciukurovei, acoperit de rouă, se ridicau aburi leneși. Kodja Osman dădu pinteni calului, îndreptîndu-se spre munții Taurus care încă dormeau, cufundați într-un fum albastru.

„Indje Memed, șoimul meu!" repeta, ca într-un vis fericit, călărețul.

Abia după trei zile ajunse în satul Degirmenoluk. Cînd descălecă, mai-mai să pice de oboseală. Prinse de frîu calul în spume și porni pe jos, șchiopătînd; în mijlocul satului, se opri.

Răsuflă adînc. Părea năucit de atîta drum.

Copiii satului își părăsiră numaidecît joaca, ca să se uite la bătrînul care, gîfîind anevoie, rămăsese nemișcat. Kodja Osman își ridică, în cele din urmă, capul.

— Ia veniți încoace, copii!

Copiii se apropiară tot într-o fugă.

— Care-i casa lui Gül Ali?

Cel mai îndrăzneț dintre băieți răspunse iute:

— Oho! De cînd a murit! Eu încă nici nu eram pe lume...

— Și Indje Memed al vostru?

— Ei, și tu, unchiule!

— Răspunde-mi, măi băiete! se răsti înfuriat Kodja Osman.

— Păi, Indje Memed s-a făcut haiduc! Matale n-ai auzit de asta?

— De unde să știu eu, puiule! Sînt tocmai din Ciukurova! Da', ia zi, Indje Memed n-are pe-aici mamă, tată? N-are nici o rudă?

— Nu.

— Cînd se întîmplă de vine în sat, la cine trage?

— La nenea Durmuș Ali.

— Și zi, Indje Memed s-a făcut haiduc, ai?

— Da, haiduc, și-a venit acilea în sat. A spus că l-a omorît pe Abdi Aga, și a împărțit la țărani ogoarele lui aga al nostru, ca pe averea lui taică-său. Zău de te mint, unchiule! Și a dat foc și la ciulinii din cîmpie. Aga al nostru o să puie să-l omoare. Pe Memed nimeni nu-l iubește aici,

în afară de muierea lui nenea Durmuș Ali. Da' și pe ea o s-o izgonească din sat aga al nostru.

— Unde-i casa lui Durmuș Ali, fiule?

— Iacă, aia-i! și băiatul i-o arătă cu capul.

Kodja Osman plecă într-acolo, trăgîndu-și după el calul. Ajuns în fața casei, strigă:

— Bucuroși de oaspeți?

Durmuș Ali ieși afară, în cămașă și izmene. Era tare gîrbovit, aproape că-și atingea genunchii cu barba sa albă-colilie.

— Fii binevenit, musafirule! Poftește! zise el și, luînd calul de căpăstru, îl duse în grajd.

Kodja Osman intră și se așeză. În vatră ardea vesel focul; toată casa mirosea a cocă, a fîn și balegă.

— Noroc! Ia zi, musafirule, ce vînt te-aduce? îl întrebă gazda care, așezîndu-se în fața lui Kodja Osman, îi puse dinainte tabachera lui mare, ruginită.

— Hai aicea, mai aproape și dă-ți urechea încoace! Și Kodja Osman, aplecîndu-se spre Durmuș Ali, îi șopti cu teamă:

— Ai vreo știre de la Indje Memed? Pe unde-o fi acuma?

— De ce mă-ntrebi de el cu-atîta frică? rîse tare Durmuș Ali. Doar nu ne paște nici o primejdie!

— Știu eu! Indje Memed e șoimul meu! Am venit aici ca să-i dau de urmă.

Și povesti pe-ndelete pentru ce îl caută pe Indje Memed, ce vrea de la el. Hürü asculta atent. O vorbă de-a oaspetelui nu-i scăpă.

Cînd își încheie povestirea, Kodja Osman repetă iarăși, pentru a nu știu cîta oară, vorbele care parcă i se lipiseră de buze: „Indje Memed, șoimul meu".

— Indje Memed e șoimul *nostru,* intră în vorbă femeia. O să vedeți voi, în curînd o să-l omoare pe chelbosul de Abdi. Și-apoi, o să vină aici și-o să-i împartă pămîntul. Ce-au fost în stare să-i facă ticăloșii noștri de țărani odorului meu drag! Ah! Cîte nu i-au făcut lui Memed al meu, frate! Să vină numai zilele alea mult așteptate și am să ies în mijlocul satului și am să le-o torn, și-am să le-o torn... Las' pe mine! Știu eu ce-am să le zic netrebnicilor de țărani, ăstora de nu prețuiesc bunătatea copilului meu și-i fac doar supărări. Știu eu prea bine ce-or să le mai audă urechile atunci. La nimica n-am să mă uit. Tu, frate, du-te

și spune-i lui Memed al meu salutări din partea mea. Să-l omoare și pe Ali Safa Bey. Să nu-i fie milă nici de ghiaurul ăla. Iar scăfîrlia lui Kalaydî s-o taie și s-o trimită în Ciukurova. „Așa a spus mătușa ta" — uite, așa să-i zici. Ai auzit, frate?

— Doamne, și tu, muiere! Mai adastă un piculeț, să rînduim mai întîi treburile musafirului nostru.

— Ah, tu! îl mustră femeia aspru.

— Ce?

— Doar Topal Ali o să se ducă la Memed, pe valea Cicekli. Ei, și oaspetele nostru o să meargă cu el.

— E departe? întrebă îngrijorat Kodja Osman.

— Depărtișor, răspunse femeia.

— Dacă-i așa, rămîn noaptea asta aici și-abia mîine plec la drum.

— Rămîi noaptea asta, frate. Eu mă duc după Topal. A ajuns ditai logofătul lui Abdi! Dar n-are decît să fie! El e tot de-al nostru.

Durmuș Ali îi aruncă nevestei o privire mînioasă. Aceasta tăcu și cătă vinovată spre musafir.

Cînd colo, Kodja Osman își rezemase spinarea de perete și dormea, cu capul atîrnînd într-o parte.

— Săracul bătrîn! spuse Hürü zîmbind. Cine știe de cîte zile e pe cal!

— Cine știe! încuviință Durmuș Ali, zîmbind și el.

XXI

Kodja Osman și Topal Ali urcau pieptiș pe o potecă îngustă, spre piscul Ciceklideresi. De dimineață, bătrînul nu mai contenea cu întrebările:

— Ce fel de om e șoimul meu?

Topal Ali îi răspundea de fiecare dată, cu răbdare:

— Are niște ochi luminoși, mari, mari. Un păr țepos, nesupus. Fața-i rumenă e tristă, bărbia, subțire. E mijlociu de stat, curajos și iute. Glontele său trece și prin urechile acului. Nu cunoaște frica. Nu dă înapoi, chiar dacă știe că merge la moarte.

— Așa? se minuna de fiecare dată Kodja Osman, apoi cădea pe gînduri.

După o vreme, înnoda iar vorba:

— Bine, da' totdeauna s-ascunde șoimul meu pe piscul muntelui ăsta?

— Nu, dar anul ăsta, oricum, aici o să rămînă. E-aproape de oraș...

— Așaaa?

— Vezi că Hatce-i în închisoare. Martorii și-au schimbat ei mărturia, dar degeaba, cîrmuirea tot nu i-a dat drumul lui Hatce.

— Vai, șoimul meu!

— Iacă, așa s-a întîmplat.

Ajunseră la o poiană verde, cu ierburi scurte de parc-ar fi fost tunse. Pe cer se învolburau nori negri de toamnă.

— Mai avem mult pînă la șoimul meu?

— Iacă, acolo e! Și Topal Ali arătă o colină pietroasă, împădurită.

— S-apuc să-l văd cu ochii pe șoimul meu și-apoi pot să mor...

— Ai să-l vezi!

Se înserа cînd, străbătînd pădurea, le răsări înainte un acoperiș de pămînt. Topal fluieră prelung.

Îndată se ivi Djabbar pe-acoperiș.

— Djabbar, îl strigă Topal Ali.

— Ia te uită, frate Memed, cine vine la noi!

Memed ieși și se urcă și el lîngă Djabbar.

— Ohoho! Nene Ali! Bine-ai venit! se bucură el.

După ce se îmbrățișară, Topal spuse:

— Iartă-mă, Memed! Aveam să-ți dau știri însemnate, dar n-am putut veni. Bine c-ați scăpat teferi din cursa lui Kalaydjî. De ce-a fost în stare ticălosul ăla de Horali! N-aș fi crezut asta despre el în ruptul capului! Îl cunoșteam de cînd era paznic la bostănărie.

În acest timp, Kodja Osman încremenise în spatele lor, cu un zîmbet fericit pe față, ținînd de căpăstru calul lucios de năduşeală.

— Cine-i el? îl întrebă Memed încetișor pe Topal, arătîndu-i-l pe bătrîn.

— Vine hăt, de departe, tocmai din satul Vayvay. „Șoimul meu", numai așa îți zice.

Indje Memed se îndreptă agale spre bătrîn și-i întinse mîna:

— Fii binevenit, unchiule!

— Bine te-am găsit, fiule! Tu ești șoimul meu?

— Cine ?
— Indje Memed.
— Eu sînt, răspunse Memed, zîmbind încurcat.
Atunci bătrînul se aruncă asupra haiducului cu o vioiciune de necrezut și luîndu-l de gît, începu să-l sărute, plîngînd :
— Indje Memed, șoimul meu !
Djabbar îl desprinse cu blîndețe. Așezîndu-se pe-o piatră, Kodja Osman își prinse capul între mîini, hohotind într-una : „Șoimul meu !" Văzîndu-l atît de răscolit, Djabbar îl luă și-l duse înăuntru. Sălașul haiducilor era pardosit cu piei de urs. Pe pereți atîrnau cartușiere, grenade, puști.
— Nu pot să cred, băiete. Nu-mi vine să-mi cred ochilor. Cu adevărat că tu ești șoimul meu ? se tot minuna Kodja Osman.
La fiecare vorbă a lui, Memed aci se împurpura la față, aci păIea.
— Cu-adevărat tu ești ?...
— Iartă-mă, unchiule, sîntem în vîrf de munte. N-am cafea ! încercă el, vădit stingherit, să schimbe vorba.
— Ce-nsemnătate are asta ?! Șoimul meu să fie sănătos !
Memed se mai împlinise puțin, dar era încă foarte zvelt și mlădios. Obrajii săi arși de soare prinseseră culoare mustățile-i negre erau mai lungi. Întregul chip era mai aspru, mai dîrz ; părea gata oricînd de luptă, gata oricînd să înfrunte primejdia. Și parcă se făcuse mai înalt ca odinioară.
— De cînd nu v-am mai văzut ! zise Topal Ali, măsurîndu-l cu privirea.
— Alah să dăruiască numai belșug satului Cicekli-deresi, că știu că ne poartă de grijă ! răspunse Djabbar. Pentru țăranii de aici Memed e și agă, și judecător, și ocîrmuitor. Nu se mai duc la stăpînire, vin la Memed. El le rînduiește pe toate. Și e atît de chibzuit, atît de drept ! Iacă, așa stau lucrurile de cînd nu ne-am văzut !
Topal surîse :
— Bine c-ați scăpat de Kalaydjî ! Ce era pe mine ! Aflasem totul : cum s-a dus Abdi la Ali Safa Bey și i-a căzut în genunchi, cerîndu-i moartea ta, Memed, cum beyul i-a poruncit lui Kalaydjî să-ți pună capăt zilelor. Am alergat la tine, să-ți spun să te ferești, dar tu nu mai erai

acolo unde știam eu. „Vai — îmi plîngea mie sufletul — vai, Kalaydjî mi l-a omorît pe Memed!“ Am pornit la drum, după tine. La Akkale am auzit că v-ați întîlnit cu Kalaydjî, că tu l-ai rănit și-ai mai ucis încă doi inși de-ai lui. De bucurie, mi-am azvîrlit cît-colo șapca în văzduh și m-am întors în sat. Și-aici, pun-te pe așteptat! Abia după o lună mi-a venit știrea că ești la Ciceklideresi. Göde Duran mi-a adus-o...

— Șoimul meu, grăi Kodja Osman, eu îs împuternicitul satului Vayvay. Kalaydjî e cîinele de pază al lui Ali Safa. În vreme ce el băga groaza în țărani, Ali Safa ne lua frumușel ogoarele... Dacă încercam să ne facem dreptate, ne loveam de Kalaydjî. Am auzit că...

— Deci, îi tăie vorba Memed întorcîndu-se spre Topal Ali, toate astea pornesc numai de la Abdi Aga, așa-i? De altfel, bănuisem eu că așa este.

— Am auzit, șoimul meu, vorbi iar nerăbdător bătrînul, c-ai rănit pe ghiaurul ăla de Kalaydjî. Ah, de-ai fi izbutit să-l ucizi! Să amuțească de tot, cîinele.

— Ieri ne-a sosit o veste, grăi Memed liniștit. Rana lui nu și-a găsit vindecare. De cîteva zile, Kalaydjî s-a dus în fundul iadului.

Nici n-apucă Memed să-și termine bine vorba, că se trezi cu Kodja Osman, sărutîndu-i cu înfrigurare mîinile.

— I-adevărat? Adevărat, șoimul meu? Oh! Țarinele or să fie, în sfîrșit, ale noastre... Țarinele noastre... Spune-mi, i-adevărat?

— Adevărat, îl încredință Memed. Și eu mă tot întrebam cum s-a făcut de nu l-am omorît. Doar îl ochisem cînd am tras în el!

— Alah să-ți dea tot ce dorești tu, șoimul meu! Amin! grăi bătrînul și, deschizîndu-și desaga, scoase din ea o legătură mărișoară pe care i-o înmînă lui Memed:

— Iacă, asta-i de la țăranii noștri, șoimul meu! Oh! Nu-s vrednic să-ți mulțumesc, doamne! Pe mine să mă iertați, o și pornesc la drum. Alerg să duc vestea asta bună sătenilor... Să facă praznic mare...

Ieși din bordei ca vîntul și, dezlegîndu-și calul ponit de un copac, încălecă grăbit.

— Rămîi sănătos, șoimul meu! Să duc numai vestea asta și-ndată după aia are să te caute el din nou, unchiul Osman! Cu bine, șoimul meu!

Și, dînd pinteni calului, se depărtă în goană.

— Strașnic bătrîn! spuse Memed.

— Nemaipomenit! se miră și Djabbar.

— Bre, băieți, tare m-ați făcut curios. De unde pînă unde v-a cășunat să stați în Cicekliderești?

— Uite, așa ne-a venit, zîmbi Memed.

— Așa ne-a trăsnit nouă...

— Unde-i cătunul ăsta și unde-i satul nostru!

— Ei! Așa-i!

— Hai, spuneți-mi, cum de-ați picat tocmai aici?

Memed arătă *saz*-ul agățat pe un perete.

— Eeei? Și ce iese dintr-asta? făcu nedumerit Topal.

— Fel de fel de sunete, îi răspunse iute Djabbar.

— Măi, Djabbar, măi, prea mi te-ntreci cu gluma! îl dojeni Ali.

— Nene Ali, luă vorba Memed. Stăpînul *saz*-ului ăstuia e Sefil Ali, *așug*[1]-ul. Ne-am întîlnit la Mazgaci. Ședea pe-o stîncă cu pușca lîngă el și cînta. Ni s-a alăturat. Doar și el era haiduc de multă vreme.

— Sînt fel de fel de oameni în lumea asta largă!

— Ce *așug* neîntrecut e Sefil Ali! Și are o voce! De-o auzi o dată, n-o mai uiți! îl lăudă Djabbar.

— Bine, am înțeles... Sefil Ali e haiduc, e-un *așug* minunat, dar ce amestec are asta în șederea voastră la Cicekliderești?

— Păi ăsta-i satul lui Sefil Ali. Unchii lui dinspre mamă-s cei mai de vază oameni de pe-aici. Ai priceput? îi spuse Memed.

— Da, acum am priceput.

— De-acum încolo, trebuie să pice și Sefil Ali. E pe creasta muntelui, născocește noi cîntece, cine știe despre ce! Cum coboară din munte, își ia pe nerăsuflate *saz*-ul în brațe și se așterne pe cîntat. Iacă, așa trăim noi. Tot într-o petrecere o ducem.

Și întorcîndu-se spre Memed, Djabbar îi spuse:

— Bre, Memed, ia deschide tu legătura aia, să vedem și noi ce ne-a trimis satul Vayvay!

— Hai să vedem, se învoi Memed și deschise cu grijă legătura: în ea banii stăteau grămăjoare-grămăjoare.

— Oare toți or fi bani?

— Toți, spuse Memed.

[1] Cîntăreț popular pribeag (*așik* în l. turcă).

— Păi atunci, ne-am pricopsit în lege.

— Ba bine că nu!

— Bravo ție, bătrîne! chiui Djabbar.

— Dacă s-ar opri aici, ar fi bine, spuse Topal. O să vedeți și voi dacă n-am dreptate. Bătrînul ăsta n-o să vă mai părăsească. Măcar la fiecare două luni o să strîngă ce s-o putea de la țărani și-o să vă aducă vouă. E o dată om!

— Cîte n-o fi pătimit, sărmanul! Mult i-o mai fi oropsit Ali Safa Bey și Kalaydjî!

— Ei, dinspre partea banilor, nu mai duceți grijă. Aveți la spate satul Vayvay, un reazim mai puternic ca un munte, îi încredință Topal.

— Bun sprijin, spuse Djabbar.

— I-ai plăcut lui Kodja Osman, Memed. Și chiar dacă Kalaydjî nu i-ar fi asuprit atîta, el tot ți-ar fi adus bani. Așa-s țăranii de acolo. A apucat de ți-a zis o dată „șoimul meu", gata, s-a isprăvit... N-ai decît să te duci, să-i iei copilul din casă, să-l tai, să-l omori în fața ochilor lui, n-o să crîcnească. Așa-s ei...

— În felul ăsta, să te tot ții de haiducie, pînă în vecii vecilor! Nimeni nu se poate atinge de tine!

— Nu vorbi așa ușor, Djabbar, îl dojeni Topal. Ce, crezi că Ali Safa Bey stă cu mîinile-n sîn? Kalaydjî a fost arma sa de nădejde. Voi i-ați smuls-o din mîini. Crezi c-o să vă ierte?

— O să facă totul să ne pedepsească, spuse și Memed.

— Dac-o să poată, bineînțeles.

— Ei și, las-o-ncolo, Djabbar! Vorba lui Sefil Ali: După fiecare zi urmează o noapte...

În clipa aceea, intră în încăpere și Sefil Ali; cu arma bălăbănind de-a curmezișul pieptului, se duse de-a dreptul la *saz* și, luîndu-l de pe perete, se așeză și începu să-l acordeze. Pe neașteptate, cîntecul izbucni. Părea că vine de departe, din munți, din Ciukurova, dinspre mare... Răscolea vremuri apuse, cu sute de ani în urmă, aducînd cu el unde cu miros de cetină și măghiran, adierea sărată a mării... Glasul *așug*-ului răsună plin și puternic: „Vino, vino de-mi tămăduiește jalea din inimă, fii tu leac pentru durerea-mi veche de cînd e lumea". Vocea se curmă, fu rîndul *saz*-ului să cînte tare, repetînd melodia. ...Și glasul lui Sefil Ali începu din nou: „Oriunde-mi îndrept privirile, nu-mi văd decît iubita"... Apoi mîinile *așug*-ului s-au

oprit; el rămase prăvălit peste *saz*, ca adormit. Deodată își ridică fruntea, mîna îi zbură iarăși peste coarde:

„Munții, pietrele, păsările zburătoare". Sunetele *saz*-ului păreau acum ropot de furtună:

Vrei cine-s eu să afli? Sefil Ali, îți spun.
O zi dacă-s cuminte, o sută sînt nebun...
Șuvoi primăvăratic, de spumă înălbit,
Mă năpustesc din piscul de munte-nzăpezit...

Cîntecul se stinse. Sefil Ali își puse la o parte *saz*-ul, cu gesturi domoale; apoi încremeni nemișcat, ghemuit, parcă ar fi pierit într-altă lume.

Și Memed încremenise. În ochii lui scînteie o vreme licărul acela de oțel; prin minte i se roti iarăși, cu miile ei de sclipiri, para de lumină galbenă. Cîmpia Ciukurovei scăldată în soarele orbitor țîșnea prin fața sa, ametindu-l.

Se întinse încet spre Topal Ali.

— Dragă nene Ali!

— Ce-i?

Cu un semn al capului, Memed îl pofti afară. Topal se ridică și se îndreptă spre ușă, urmat de Memed. După plecarea lor, Djabbar se duse la Sefil Ali și, cu un ghiont, îl trezi din visare.

— Uite, Ali! Ai văzut?

— Ce s-a întîmplat?

— Memed l-a dus pe Topal afară. Înțelegi?

— Da.

— Omul ăsta a-nnebunit de-a binelea. Și-a pierdut cu totul mințile. Știi ce-i spune el acum lui Topal? Îi cere să-l ducă în oraș.

— Ei, și? Doar asta o spune oricui. În satul Cicekli-deresi n-a rămas om care să nu-l fi auzit pe Memed zicînd: „S-o mai văd o dată pe Hatce a mea! Chiar de-ar fi să plătesc cu viața, eu tot am să mă duc s-o văd în închisoare. Să fie orașul o mare de foc, eu tot intru în el să-mi văd iubita". Numai despre asta vorbesc țăranii!

— Omului ăstuia i s-a făcut de moarte. Cînd încerc să-i deschid mintea, se uită la mine chiorîș, ca la un dușman.

— Lasă-l pe bețiv să-și facă de cap pînă se prăbușește...

— Bine, bine, dar Memed i-un om bun, curajos. Munții ăștia n-au mai pomenit și nici n-or să mai pomenească un haiduc ca el. Parcă-i rupt din soare... Numai lumină...

Afară vîntul sufla cu furie. Puțin mai înainte, peste munți trecuse un șir lung de cocori — semn că se înăsprește vremea. În aer plutea ceva prevestitor a iarnă...

Acele pinilor se zbăteau în toate părțile, biciuite de vîntul turbat.

— Hai să stăm aici! îl opri Memed pe Topal lîngă un copac.

Cînd îi văzu chipul, Topal Ali înmărmuri, ros de neliniște.

— Nene Ali, grăi Memed, așezîndu-se lîngă Topal, ești un om deștept. Știi și tu prea bine că toate cîte am pătimit, tu mi le-ai pricinuit. Am înțeles însă că tu n-ai nici o vină. Că ești un om de omenie.

— Vai, Memed dragă!

— Nu-i timp de văicăreală, nene Ali!

— Păi dacă-i așa, spune ce-ai de spus, să vedem...

Memed stătu puțin pe gînduri. Fața i se crispă, străfulgerată parcă de-o mare durere:

— Eu mă duc mîine s-o văd pe Hatce.

— Cum? Cum? sări ca ars Topal.

— Mîine mă duc s-o văd pe Hatce, repetă Memed neînduplecat.

— Ceee?

— Nici un ce. Am hotărît. Mă duc.

Topal își duse mîna la bărbie și rămase așa, chibzuind îndelung.

— E greu, foarte greu. Asta înseamnă moarte sigură.

— Ce mi-e scris, în frunte-i pus! N-am încotro. Inima parcă mi-ar fi mistuită de flăcări. Trebuie să mă duc. Nu pot să mai rabd. Mîine am să mă scol înainte de-a se crăpa de ziuă și plec în oraș...

— Și dacă te prind ăia? îl întrerupse Topal. Știi că toată nădejdea mea... Nădejdea unui sat întreg e numai la tine...

La cuvîntul „sat", Memed se făcu negru cum e catranul.

— Nădejdea unui sat? A unui sat, zici? Care sat? și scuipă cu scîrbă.

— Nu te lăsa dus de mînie, frate, grăi foarte liniștit Topal... Nu fi supărat pe țărani. Numai ei știu ce zace în sufletul lor. De frică, de-aia se prefac că țin cu Abdi. Altminteri, în inima lor, țin cu tine, asta-i limpede ca lumina

zilei. Nădejdea unui sat întreg, ba nu, a cinci sate, e numai la tine...

— Eu am să mă duc în oraș, îi tăie vorba Memed aspru și, ridicîndu-se de lîngă Topal, se urcă sus pe munte, clătinîndu-se ca un om beat. Vîntul urla, răspîndind în munți miros de cetină uscată.

Topal se îndreptă năuc spre bordei.

— Ce ți-a spus? îl întrebă tulburat Djabbar, de cum intră înăuntru.

— Mîine pînă-n zori pleacă în oraș.

— A înnebunit! strigă Djabbar. E nebun de legat. O să-l prindă și-o să-l ucidă. Trebuie împiedicat. Încotro s-o fi dus?

— A luat-o pieptiș, spre vîrf. Se clătina pe picioare...

Djabbar alergă după Memed. Vijelia zgîlțîia copacii, încovoindu-le crengile. Nori deși, negri, se învolburau în văzduh. Deodată se făcu întuneric. Ploaia începu să cadă cu picături mari, calde.

Îl găsi pe Memed așezat pe-o buturugă, sub un pin cu crengile uriașe, cutremurate de șfichiuirea vîntului. Veni lîngă el, aproape de tot, fără ca Memed să-i simtă prezența.

— Frate, grăi Djabbar, lasă-te păgubaș de asta. Colac peste pupăză, ai mai și spus-o tuturor: nu-i nici măcar un singur om în satul Çiçeklideresi care să nu știe ce ți-ai pus în gînd. Cu siguranță că s-a auzit și-n oraș. Or să te prindă. Nu te du!

Memed își ridică ochii, sfredelindu-l cu o privire arzătoare.

— E-adevărat ce spui. Ai dreptate, Djabbar. Dar te-ntrebi tu ce simt eu? Parcă mi-e inima prinsă într-un clește care-o strînge, o strînge... Nu pot să nu mă duc. Nu pot să n-o văd pe Hatce. Dacă n-o văd acum, mor. Încaltea, dacă tot mor, să mor mai bine așa. Vrei să-mi dai o ultimă dovadă de prietenie?

— Pentru tine, Memed, nu-i lucru pe care să nu-l fac. Doar noi sîntem frați. Frați pe viață!

— Atunci, fă-mi rost de niște straie vechi, zdrențuite... Asta-i tot ce-ți cer...

Djabbar nu răspunse; capul îi căzu, neputincios, peste piept.

XXII

În toiul dimineții, Kodja Osman intră în oraș în goana calului. Opri drept în piață și, descălecînd de pe armăsaru-i în spume, își înfășură dîrlogii peste braț și se plimbă așa de la un capăt al tîrgului la celălalt, surîzător, dînd binețe cu voce tare oricui îl întîlnea.

La oraș se auzise de moartea lui Kalaydjî, așa că era lesne de ghicit pricina pentru care bătrînul se umfla acum în pene.

Dădu de cîteva ori ocol tîrgului, căutînd parcă ceva. Cum nu găsi, o luă în jos, spre rîu. Lîngă cafeneaua lui Tevfik rămase un timp pironit locului, cu fața aprinsă și mîinile tremurînd, apoi își lipi fruntea de geam și privi înăuntru cu luare-aminte. Cînd îl deslușì într-un colț pe Abdi Aga, se bucură vădit și, priponindu-și calul de salcîmul din preajmă, intră înăuntru și se înțepeni în dreptul agăi, așteptînd ca acesta să-și ridice capul. Atunci privirile li se încrucișară; Kodja Osman zîmbi cu tîlc, iar Abdi se făcu alb ca varul. „Noroc", îi spuse apoi bătrînul, cu o voce voioasă și, fără să aștepte vreun răspuns la salut, îi întoarse spatele și plecă, petrecut de privirile rătăcite ale lui Abdi Aga care rămase prostit, cu gura căscată.

Kodja Osman nu mai întîrzie o clipă; dezlegîndu-și în grabă calul, se aruncă în șa și-l mînă în galop pînă în satul Vayvay, cale de două ceasuri.

Îndată ce bătrînul ieși din cafenea, pe Abdi îl cuprinse o neliniște amestecată cu spaimă. De frică, nu-și mai găsea locul. Pistolul său cu mîner alb era vîrît la brîu, în partea dreaptă; ținea tot timpul mîna pe el, fie că juca table, număra bani ori mînca, de parcă se aștepta din clipă în clipă să dea piept cu un dușman nevăzut.

Acum Abdi Aga se ridică iute și se duse drept la scribul Siyasetci Ahmet, dușmanul de moarte al lui Deli Fahri și omul de încredere al lui Ali Safa Bey. Kalaydjî fusese și pentru el o pavăză în spatele căreia învîrtea în oraș fel de fel de lucruri necurate și, de aceea, vestea morții acestuia îl lovise și pe el foarte mult.

Abdi Aga intră în dugheană ca vîntul.

— Scrie, Ahmet *efendi*. „Dacă stăpînirea e stăpînire, să-și arate puterea", da' chiar așa să scrii. „Haiducii au ocupat munții și trecătorile. La poalele fiecărui tufiș a răsărit un nou stat". Ia, așa să scrii. „Pînă și băieți de cinci-

sprezece ani s-au făcut haiduci". Hai, scrie, scrie! „Dau foc satelor. Atacă și orașul. Nu sîntem siguri nici pe avutul, nici pe viața noastră". Așa să scrii! „Chiar și babele au pus mîna pe arme. E răzmeriță. Orașul s-a declarat de sine stătător". Așa să scrii! „Legea a rămas pe hîrtie. Rugăm trimiteți oaste să-i nimicească".

Chipul, și-așa întunecat al lui Siyasetci Ahmet, se întunecă acum și mai mult. Scoțîndu-și pălăria neagră de pîslă de pe cap și-o puse pe masă și începu să-și șteargă fruntea cu batista.

— Să scriu eu toate astea? grăi el tulburat, și glasul său hîrîit sună ciudat.

— Da, întocmai cum ți-am spus, literă cu literă, răspunse Abdi. Jandarmii de-aici nu-s în stare să-i biruie pe haiduci. Nu-s în stare, pricepi? Un regiment întreg de jandarmi, și n-o s-o scoată la capăt cu Indje Memed. Dar cu ăilalți?! Scrie! Scrie așa: „Stăpînirea să trimită oaste". Scrie că-i răzmeriță. „Un haiduc, un țînc de douăzeci de ani, argat la ușa mea, pre nume Indje Memed"... Iacă, așa să scrii, întocmai cum ți-am spus. Indje Memed îmi împarte pămîntul țăranilor; pe mine mă izgonește din sat, iar ogoarele mi le împarte țăranilor, argaților mei, în toate cele cinci sate ale mele. De frica lui, nici în oraș nu îndrăznesc să scot capul. Am luat casă peste drum de jandarmerie. Am burdușit ferestrele cu saci cu nisip, să mă feresc de gloanțe. Am pus să se zidească coșul, să mă apăr de bombe. Ieri a venit să mă omoare în propria mea casă din fața comandamentului de jandarmi. Dacă n-aș fi avut om de strajă ca să prind la timp de veste, ar fi aruncat în aer casa, cu dinamită. «Am să pun dinamită la tot orașul!» așa urla Indje Memed. Iacă, tu să scrii întocmai cum ți-am spus.

— Cum să scriu eu toate astea? se tîngui, cu vocea plîngăreață, scribul. Smintiții ăia sînt în stare să taie mîna omului care ar scrie așa ceva. Hai, să zicem că trec peste toate și scriu. Dar cu cinstea orașului cum rămîne? Îi pătăm cu noroi bunul său renume. Și-apoi, chiar dacă a pierit Kalaydjî, Ali Safa Bey trăiește; el să fie sănătos! O să pună el altă ceată pe roate. Lui Ali Safa Bey nu i-ar fi de loc pe plac dacă aș scrie așa ceva stăpînirii.

— Tu scrie ce ți-am spus eu! spumegă Abdi.

— Nu pot...

— Scrie, îți spun! Hai, scrie!
— Nu pot...
Abdi se ridică de pe scaun, mînios:
— Bine. Am să-l pun pe Fahri efendi să-mi scrie.
— Unde poftești, acolo te du, nu încape nici o supărare.
Abdi Aga se duse glonț la Deli Fahri, care, cum îi auzi pașii de departe, își înălță greoi capul de pe masă.

XXIII

Într-o parte a culmii Ciceklideresi e Stînca Șoimului — o stîncă înaltă, prăpăstioasă, repezită spre cer, cu povîrnișul drept acoperit de mușchi. Nenumărate legende și poeme s-au țesut în jurul ei. De sus, din vîrf, și pînă jos, la poale, spumegă un izvor — Izvorul Șoimului — ca o perdea străvezie de apă care se-aruncă de pe-o înălțime de trei plopi, croindu-și drum printre arbuștii verzi de măghiran aromitor.

Odinioară, așa spune legenda, trăia un tînăr căruia tare îi mai plăceau șoimii. Or, e-un lucru știut, șoimii își fac cuibul găurind stîncile cele mai rîpoase. Cînd veni vremea ca șoimii să aibă pui, tînărul încercă să prindă unul. Chiar în mijlocul stîncii povîrnite, netede ca un perete, era cuibul; nu avea cum s-ajungă la el de nicăieri, nici de sus, nici de jos. Atunci flăcăul făcu rost de-o frînghie groasă, o legă de cel mai gros copac din vîrf, se lăsă în jos pe ea, drept la cuib, luă puiul și și-l vîrî în sîn. Dar, tocmai cînd se pregătea să se cațere înapoi, mama prinse de veste și, furioasă, lovi cu aripa în frînghie pînă ce-o reteză ca și cum ar fi izbit-o cu o sabie. Flăcăul, cu puiul de șoim cu tot, căzu, făcîndu-se fărîme... De aici i s-a tras numele stîncii de Stînca Șoimului.

Memed, care pornise la drum de cu noapte, tocmai se oprise să se odihnească la poalele acestei stînci, cînd auzi în spate un zgomot. Se uită și-l văzu pe Djabbar care-l privea lung; sudoarea îi șiroia pe pieptul păros.

După un timp, Djabbar se așeză lîngă Memed care-și ațintise privirile în pămînt, și-i apucă mîna domol, strîngîndu-i-o cu căldură. Cum Memed continua să tacă, neclintit, ca și cum ar fi fost singur, Djabbar îl strigă mișcat:
— Frate!

Pusese atîta suflet, atîta prietenie în acest cuvînt, încît Memed fu forțat să se întoarcă spre el.

— Frate, nu fă asta!

Memed clătină din cap cu amărăciune:

— Nici tu nu-mi poți înțelege focul, frate Djabbar! Mai bine-aș muri.

— Dragă Memed, suspină Djabbar. Eu îți înțeleg suferința. Dar încă n-a sunat ceasul pentru treaba asta. Amarul tău nu-i doar al tău, e-al nostru, al amîndurora.

— Dacă-i așa, Djabbar, nu-mi sta în cale. Lasă-mă să mă duc la Hatce. Dac-o să mă prindă, așa mi-a fost ursita. Dacă nu...

Deodată se înfurie. Spuse tulburat, schimbîndu-se la față:

— Nimeni n-o să mă poată prinde pe mine...

— Ceea ce faci tu înseamnă să-ți pui singur șireangul de gît. Dacă te vede cineva și te recunoaște? Abdi Aga, de pildă? Cum ai să te descurci în mijlocul orașului?

— Cum mi-o fi norocul, spuse Memed și ochii îi luciră ciudat. Da' n-am să fiu prins.

— Ei, dacă-i așa, du-te, frate. Drum bun!

— Te las sănătos.

— Am să te-aștept aici trei zile, în casa lui Kürt Temir. Dacă în trei zile nu te-ntorci, înseamnă că te-au prins.

— Așa rămîne, se învoi Memed, plecînd mai departe.

Djabbar care-l urmări cu privirea pînă nu se mai văzu se tot căina: „Și pe tine te-am pierdut, Indje Memed! Și pe tine! Munții ăștia n-or să mai pomenească un altul ca tine cît e lumea!"

I se găsiseră lui Indje Memed, din satul Ciceklideresi, niște opinci rupte și straiele vechi, zdrențuite ale unui băiat de cincisprezece ani. Șalvarii, ferfeniți, albi, dintr-o țesătură grosolană de casă, erau într-un hal fără de hal de murdărie; haina, la fel de ponosită, avea culoarea rodiei. Așa cum era îmbrăcat, cu veșmintele acestea strîmte, părea și mai mic. În mînă ținea o bîtă groasă, ciobănească, iar pe cap își pusese o șapcă soioasă, cu cozorocul rupt. Cartușierele și pistolul îi erau legate cu sfoară, de mijloc, pe sub haine. Zbura, parcă nici nu atingea pămîntul cu piciorul. Nu vedea pe unde trece. Toată lumea i se ștersese din fața ochilor, ca și cum s-ar fi rostogolit în gol, amețit.

Spre miezul nopții, se apropie de oraș; din mahalalele mărginașe se și auzeau lătrînd cîinii. Ce era de făcut?

Acum, noaptea, slabă nădejde să găsească un han unde să doarmă. Şi-apoi, s-ar fi putut să-l prindă. Din vale se auzea uruitul unei mori. Se întoarse şi se duse într-acolo. Mirosea de departe a făină caldă; vuietul morii era atît de puternic, că te asurzea.

A doua zi era vineri, zi de vizită la închisoare. Mai exista o primejdie, aceea de-a o întîlni pe mama lui Hatce. De cînd Abdi Aga se aşezase la oraş, femeia venea în fiecare vineri să-şi vadă fata, chipurile cu veşti de la Indje Memed. Scornea despre el fel de fel de poveşti, care mai de care mai năzdrăvane. Dar, de astă dată, nu vorbea despre el decît de bine: cum împărţise pămîntul, cum dăduse foc Cîmpiei cu Ciulini, adăugînd de la ea cu nemiluita. „Memed, spunea ea, a crescut, s-a lungit şi s-a îngrăşat de nu-l mai recunoşti. E ca un minaret de înalt". De bucurie, Hatce parcă plutea. Închisoarea i se părea un rai. Într-una se agăţa de gîtul lui Iraz şi-o săruta, iar aceasta îi împărtăşea întru totul veselia. De cînd se afla în Ciceklideresi, Memed le trimitea regulat veşti şi bani o dată la două zile.

În preajma morii, sacii cu făină se înşiruiau prăfuiţi, unul lîngă altul. Patru pietre grele se învîrteau, împroşcînd cu făină jur împrejur şi stîrnind un vîjîit ce amintea o cădere de apă. Morarul era un bărbat cu barba încărunţită şi ochii cenuşii, acoperit de făină din creştet pînă-n tălpi. Vreo cincisprezece ţărani făcuseră un foc în mijlocul ogrăzii, cuibărindu-se în jur. Memed mormăi un „bună seara" şi, cum ceilalţi îi făcură loc, se aşeză lîngă ei. Îndată îşi uitară cu totul de noul-venit şi se încinseră iarăşi la sfat, despre pămînt, recoltă, sărăcie, moarte. Cînd veni vorba de jefuirea unui negustor la trecătoarea Cămilei, cîţiva îşi dădură cu părerea c-ar fi isprava lui Indje Memed. Ca şi în alte părţi, şi aici, cum se rosti numele de Indje Memed, începură să pomenească de împărţirea pămîntului la ţărani. Un bărbat în vîrstă întrebă curios: „Bine, de împărţit a împărţit pămîntul, da' pentru ce a pus pe ţărani să dea foc ciulinilor, zănaticul ăla?"

Fiecare îşi tălmăcea în felul lui, născocind vrute şi nevrute. Auzindu-i, Memed turba de mînie. Într-una înjura în gînd. Cînd îi trecu valul de furie, rîse de el însuşi. Ce să ştie ţăranul din Ciukurova ce cumplit lucru este o cîmpie cu ciulini! Nu din rea-voinţă scorniseră toate astea, ci

pentru că nu-i tăiase capul. Apoi oamenii se trîntiră pe-o rînă, fiecare acolo unde se afla. Memed făcu la fel cu ei.

Cînd se trezi, era în plină zi. La căpătîiul său stătea aplecat un țăran care-i spunea: „Mă băiete mă, e-n toiul zilei. Haide, copăcel! Altminteri te calcă măgarii și caii! Hai, scoală!"

Memed se trezi buimac și îndată o porni spre oraș; străbătu în goană străzile, pînă în piață. Aici totul era așa cum văzuse el altădată: salepgiul cu vasul său de metal galben se învîrtea încoace și încolo, Kör Hadji bătea potcoave cu aceeași rîvnă și voie bună. Cînd Memed trecu pe lîngă el, potcovarul tocmai cînta cîntecul lui Kozanoglu. Fumul de chebap năvălea valuri-valuri din ospătării, în timp ce țărănci în șalvari negri forfoteau din prăvălie în prăvălie.

Lîngă grădina primăriei, Memed opri un țăran care o lua în sus și, chircindu-se și mai mult, întrebă sfios:

— Nene, care-i drumul spre închisoare?

— Ține strada asta drept în sus, pînă la poarta aia de piatră, îi răspunse omul, văzîndu-și mai departe de drum.

Cînd intră pe poarta închisorii, o companie de jandarmi aliniată în front îl aștepta pe Ceauș. Vederea atîtor jandarmi strînși laolaltă îi dădu un simțămînt ciudat. O clipă, îi veni să se întoarcă și să fugă înapoi, să nu se mai oprească decît în munți. Niciodată, nicăieri nu se mai simțise atît de încolțit, atît de aproape de primejdie. În fața jandarmilor, în dreapta, se vedea o casă joasă, fără ferestre, cu pereții năpădiți de mușchi; în dreptul ei, cîteva țărănci așteptau.

După santinela care se plimba pe acoperișul casei scunde, Memed pricepu că acolo-i închisoarea. Se gîrbovi și mai tare, părînd și mai mic, și călcă apăsat într-acolo.

Abia făcuse cîțiva pași și gardianul se și înfipse în fața lui, întrebîndu-l acru:

— Ce vrei, băiete?

— Surioara mea e închisă aici... spuse Memed plîngăreț.

— Cine? Hatce?

— Da! răspunse Memed, cu capul plecat.

— Ei, Hatce! Hatce! strigă gardianul. Ieși afară, ți-a venit fratele!

Cînd auzi cuvîntul „frate", Hatce, uluită, dădu fuga afară. Memed, alb ca varul, se așezase pe vine lîngă peretele închisorii.

— Uite-l aici, o îndreptă gardianul pe Hatce.

La vederea lui Memed, Hatce încremeni, amuțită. Se apropie, clătinîndu-se și se așeză alături de el, proptindu-se de perete, sfîrșită. Stătură multă vreme așa, unul lîngă altul, privindu-se în ochi tăcuți. Într-un tîrziu, veni și Iraz care nu putea pricepe nici adînca istovire de pe chipul lui Hatce, nici tăcerea nefirească a amîndurora. Apropiindu-se de Memed, îi ură :

— Bine-ai venit, fiule !

Drept răspuns, Memed bîigui ceva nedeslușit.

Către prînz, apăru gardianul.

— Destul ! Gata ! Treceți la locurile voastre, strigă el.

Memed se ridică greoi, chircindu-se iarăși și, scoțînd din buzunar o legăturică cu bani, i-o aruncă lui Hatce în brațe ; apoi plecă. Rămasă pe loc, Hatce îl petrecu cu privirea pînă ce haiducul ieși pe poarta mare de piatră.

— Ce te-a apucat, fato ? Cine-i ăsta ? o întrebă Iraz.

— Haide-năuntru, tușică Iraz, gemu Hatce. Hai vino-năuntru...

Cum intrară, Hatce se aruncă în așternut, sleită de puteri.

— Ce-ai pățit, fetițo ? se îngrijoră Iraz.

— Indje Memed, izbuti să îngîne Hatce.

— Ceee ?

— Băiatul ăla era Indje Memed...

— Vai, n-aș mai avea parte de ochii din cap, se ocări Iraz. Cum de nu mi-am dat seama ?! Nici nu m-am uitat bine la fața voinicului nostru... Vai, ochii mei proști...

Tăcură amîndouă ca, mai apoi, dintr-o dată, să se strîngă în brațe, începînd să se legene fericite și repetînd printre lacrimi :

— Indje Memed al nostru !

Se așezară una lîngă alta, zîmbindu-și.

— Cîmpia Yüregir, spuse Hatce.

— Casa noastră...

— Am să lipesc pereții cu lut roșu... Așa de frumos o să fie ! Treizeci de *dönüm*... N-o s-o las pe tușica Iraz să obosească. Un deget n-o să miște tușica mea...

— Auzi vorbă ! Casa-i a noastră, a tuturor. O să muncim laolaltă, cu sîrg...

O nouă nădejde mijise în sufletul celor două femei: de cîteva zile în toată închisoarea se vorbea numai despre amnistie. Un deputat venise din Ankara și adusese vestea că amnistia trebuie să iasă în cîteva luni. Întemnițații îi și închinaseră cîntece acestei clipe preafericite; zi, noapte, cu ele își potoleau așteptarea și dorul. Printre ei era un bătrîn, Mustafa, un om deștept, învățat, care-i îmbărbăta pe toți. Pe el, Hatce îl întreba în fiecare zi:

— Nene Mustafa, cînd or să se golească închisorile, și Memed al meu o să se bucure de iertare?

— Nu numai Memed al tău, dar toată suflarea din munți o să fie slobodă.

La auzul acestor vorbe, Hatce se bucura atît de tare, că atît zilele cît și nopțile treceau ca într-un vis.

Pămîntul cîmpiei Yüregir e mănos, încropit de soare...

Hatce învățase ca pe apă, de la ceilalți deținuți, fiecare ungher, fiecare sat al Yüregirului. „Noi, spunea ea, o să ne așezăm la Karataș. Nu-i așa, tușică Iraz?" „Daaa, acolo", îi răspundea Iraz. La Karataș..."

Deodată, ca și cum și-ar fi adus aminte de ceva însemnat, Hatce fugi drept la ușa celulei pentru bărbați:

— Nene Mustafa!

— Ce vrei, zăpăuco? o întrebă mîngîietor bătrînul, venind la ușă, deși știa bine ce-avea să-l întrebe.

— Crezi că și Memed...

— Toată suflarea din munți. Dacă o să se dea amnistie, așa o să fie... Și o să fie, negreșit. Ca să crească faima stăpînirii...

— Îți sărut mîinele, nene Mustafa!

— Zănatică mică! spunea zîmbitor bătrînul, de fiecare dată.

— Va ieși negreșit amnistia, spunea și Iraz. Pe noi o să ne ducă miercuri la Kozan. Aici n-au putut să ne hotărască soarta. Așa s-a zis la judecată. Ah, dacă pînă atunci ar apărea amnistia, n-am mai pleca la Kozan. Așa mi se strînge inima!

— Oh! De-ar ieși amnistia pînă miercuri! se înnoură Hatce. Nici Memed n-o să mai poată veni la Kozan. De-aș fi putut măcar să vorbesc cu el. Parc-am fost mută. Îmi pierise graiul de tot...

— Să fi știut eu că-i Memed...

— Amnistia-i aproape.

— Nenea Mustafa-i om deștept. Știe el ce știe. Are și om la Ankara.

— Azi e vineri. Cît mai e pînă miercuri? și Hatce începu să socotească pe degete: sîmbătă, duminică... cinci zile. Să-i fi spus baremi c-o să plecăm...

— Ei, să fi știut eu că-i Memed al nostru, îi spuneam dintr-o răsuflare.

— Ce zici, o să iasă amnistia, tușico?

— Nenea Mustafa-i om cu carte și are și pe cineva la Ankara. Sigur c-o să fie amnistie. Dacă nu știe el, cine-o să știe?!

— Ramurile salciei plîngătoare din fața casei noastre or s-atingă pămîntul... începu să viseze Hatce.

— Or s-atingă...

— O să avem vacile noastre, mari, roșcovane...

Plecînd de la închisoare, Memed parcă plutea. Se simțea amețit, ochii-i erau încețoșați. Ajuns în mijlocul pieței, se trînti pe o piatră albă și rămase acolo nemișcat pînă se mai dezmetici. Jur împrejur, grămezi de portocale, stive de varză. Se sculă de pe piatră și o luă agale prin piață. În dreptul cafenelei lui Tevfik, văzu o mulțime de bărbați în aba, cu cazmale pe umeri. Un om scund, cu cravată, îi înjura de mama focului. Rămase uluit: „Va să zică și aici există un Abdi Aga!" Așteptă să vadă ce se întîmplă mai departe. Omul mărunt tot zbiera zvîrlind sudălmi. Ceilalți nu crîcneau; își țintuiseră capetele în jos și nu se urneau din loc. Pe neașteptate, omul care pînă adineauri făcea spumă la gură o lăsă mai domol. Începu să vorbească omenește: „Fraților. Îmi sînteți atît de dragi..." Memed nu pricepea nimic. Văzu, peste măsură de mirat, că oamenii cu cazmalele la umăr începură să se miște greoi, în vale, spre rîu. „Se duc la ogoarele de orez" spuseră cîțiva privitori. Memed, la fel de nedumerit ca înainte, trecu mai departe, prin piață. Prin ușa dughenei în care mîncase chebap cînd venise prima dată în oraș, ieșea un fum gros. Intră, fără să stea pe gînduri. Mirosul de carne friptă îi răscolea măruntaiele.

— Iute, frățioare! îi spuse el ospătarului.

— Ca vîntul! auzi un alt glas, alături de el...

Cînd întoarse capul, nu-i veni să-și creadă ochilor, Clipi de cîteva ori, cu teamă: chiar în spatele lui ședea Topal Ali în carne și oase, zîmbind șiret. Memed nu spuse nimic.

Prin minte îi trecură fel de fel de gînduri negre. Nici Topal nu vorbea, zîmbea doar într-una. În sfîrșit, se ridică și se așeză pe scaunul liber de lîngă Memed. Aplecîndu-se la urechea lui, îi șopti :

— Fii fără grijă, frate, nu s-a întîmplat nimic. Vorbim noi mai pe urmă.

Sosiră chebapurile. După ce isprăviră de mîncat, ieșiră din dugheană.

— Ei, salepgiu, un salep! strigă Memed către vînzătorul de sirop care da ocol pieței.

Cînd acesta îi umplu cana galbenă, Memed își trecu mîna peste ea.

— Aur curat, liule, rîse salepgiul. Zău de te mint. Aur...

— Djabbar mi-a spus c-ai venit în oraș, grăi iute Topal Ali. Am încălecat, și fuga după tine! Să nu pățești ceva. Te-am așteptat mult la poarta închisorii. Ce face Hatce? Bine, măi, nebunule, cum de-ai cutezat să mergi în oraș fără cal? Dacă ai fi pățit ceva, dac-ai fi fost silit să fugi, te-ar fi prins cît ai bate din palme. De asta mă și țineam după tine, cu calul de căpăstru. Se poate întîmpla să te recunoască vreunul, ori cine știe ce altceva. Atunci, te sui pe cal și, în munți!...

Ochii lui Memed se umplură de lacrimi.

— Să trăiești, nene Ali! Să trăiești!

— Tu ești Indje Memed, nu eu! Tu să ne trăiești, frate!

— Să-ți spun ceva, nene Ali?

— Spune.

— Hatce și cu mine, cum am dat cu ochii unul de altul, n-am fost în stare să mai scoatem o vorbă. Parc-am fi fost muți. Eu nu pot să mai mă duc încă o dată. Nu mă rabdă inima s-o văd acolo. Și chiar dacă m-aș duce, tot așa aș tăcea. Du-te tu repede. Vezi ce mai spune.

— Bine, se învoi Ali. Așteaptă-mă la cafeneaua din piață. Calul e priponit sub dudul de colo. Dacă ți se pare ceva necurat, te salți în șa...

— Am să fac întocmai, spuse Memed.

Îl frămînta o neliniște ciudată, fără vreo pricină anume. De-a lungul șirei spinării i se plimbau bulgări de gheață. Nu-și găsea locul. Îi venea să fugă, să spargă, să sfîșie, pradă unei tulburări de neînțeles, care aducea a spaimă și durere în același timp.

Se apropie de cal, în fugă. Trecătorii priveau cu mirare la băiatul ăsta de țară care umbla ca un bezmetic.

Calul era sur, cu pete mari, întunecate, bătînd în albastru. Cum de botul lui se lipiseră paie, Memed smulse cîteva fire de iarbă și-l șterse. Apoi, după ce-l mîngîie de cîteva ori pe cap, se întoarse în cafenea, să bea un ceai. Îl chinuia gîndul la Hatce. Ce mult se schimbase de cînd n-o mai văzuse! Acum era galbenă ca șofranul, cearcăne mari, vinete îi înconjurau ochii. Chipul, deși mai împlinit, arăta o oboseală de moarte. Amintindu-și de ea, i se strînse inima și pe masă începură să-i picure lacrimi. Stătea ca pe ghimpi; înghițea ceaiul cu noduri, scrutînd cu ochi neliniștiți drumul pe care avea să-i vină prietenul.

În sfîrșit, de după colțul străzii, se ivi Ali, încruntat, tras la față.

Memed îi ieși în întîmpinare și o luară amîndoi spre locul unde se afla calul.

— Ei? Ce-a spus?

— Mai bine nu-ntreba.

— E rău?

— Nici bine nu e.

— Hai, spune, spune! Știam eu dinainte. Mi-era inima grea, plină de neliniște. Spune! îl zori Memed, frămîntat.

— Miercurea asta o duc pe Hatce, dimpreună cu Iraz, la închisoarea din Kozan. Te roagă s-o ierți dacă te-a supărat vreodată cu ceva. S-a hotărît s-o judece un tribunal mai mare, că adică are de ispășit o crimă grea! Așa a dat poruncă tribunalul de aici.

La auzul acestor vorbe, Memed rămase ca trăsnit. Cînd, după puțin timp, își veni în fire, uitase cu totul de Ali. Ciukurova întreagă, cu copacii ei, cu pietrele și pămîntul ei, orașul tot se prefăcură în scîntei galbene. Pe chip i se întipărise un surîs fericit. Se aruncă pe cal, ca fulgerul. Într-o singură clipă, deveni de nerecunoscut.

— Ia-o înainte, nene Ali. Știu ce-am de făcut.

Lăsară în urmă orașul Binboga și ajunseră în partea de sus a Dikirliului, acolo unde azi sînt grădinile de portocali ale lui Karadjalî Osman. Aici Ali trase calul de căpăstru și-l sili să se oprească.

Privind în ochii lui Memed, îl întrebă:

— Ce-i? Ce s-a întîmplat? Spune-mi și mie!

Memed descălecă, îl luă de mînă și-i spuse, zîmbind:

— Am să le aținc calea. O scot pe Hatce din mîna jandarmilor.

— Ți-ai pierdut mințile? se mînie Topal. Auzi! Să iei fata dintre jandarmi în Ciukurova, ziua-n amiaza mare, în văzul lumii întregi! Ai înnebunit?

XXIV

Memed intră în bordei cum nu se poate mai voios. De cînd îl cunoștea, Djabbar nu-l mai văzuse niciodată așa. Și nici Sefil Ali. Nu se mai săturau să se uite la Memed care, zburdînd de bucurie, se învîrtea prin încăpere, cîntînd cîntece săltărețe:

Ramură cu cinci gutui,
Zorii-i văd, dar soare nu-i...
Cergă maica nu i-a dat,
Sînii dalbi i-au înghețat...

Dacă mai înainte le-ar fi spus cineva c-or să audă din gura lui Memed un cîntec ca ăsta, n-ar fi crezut-o în ruptul capului.

— Sefil Ali! tună de astă dată Memed, el care întotdeauna vorbea liniștit, cumpătat. Ia-ți *saz*-ul și cîntă ceva vesel, de chef!

Sefil Ali își coborî *saz*-ul de pe perete și începu să cînte, în sunetul coardelor, o melodie plină de foc: „M-am dus și m-am uitat, poarta de fier era zăvorîtă. Părul-i întunecat ca noaptea era împletit cu fire de aur...

Memed îngînă și el cîntecul *așug*-ului. Văzîndu-l pe Topal Ali în picioare în dreptul ușii, îl luă de braț și-i strigă lui Sefil Ali:

— Zi ceva de jucat!

Începură cu toții să se învîrtească, în ritmul melodiei. După un timp, Memed se așeză, gîfîind, lîngă perete. Cum nu-l răbda inima să stea liniștit, bătea tactul cu degetele.

— Djabbar!

— Poftește, agă!

— A sosit ziua mult așteptată, frate!

— Ce-i? S-a întîmplat ceva?

— A sosit ziua, Djabbar. Ziua faptelor cu adevărat vitejești!

— Pentru numele domnului, nu zăpăci omul! Spune despre ce-i vorba!

Memed se ridică, își dezbrăcă hainele de copil, zvîrlindu-le într-un colț și își îmbrăcă hainele de haiduc.

Încălțările cu tălpi de cauciuc erau făcute din piele groasă roșu-închis, de Maraș. Șalvarii negri cu picățele, din șiac, fuseseră luați de la un negustor pe care-l prădaseră căci, după ciocnirea cu Kalaydjî, Memed și Djabbar au pîndit cîteva săptămîni în șir drumul Maraşului, jefuind pe trecătorii înstăriți. Prada fusese bogată; de-acolo aveau ei banii, îmbrăcămintea și muniţiile. Cingătorile, curelele și tocurile armelor lucrate cum nu se poate mai frumos erau ghintuite în argint. Memed lepădase fesul mov și își înnodase în jurul capului un turban din mătase albastră. Pistolul de la șold, cu toc cu tot, ca de altfel și cartușierele — daruri de la beyul nomad — erau nepreţuite, cu încrustații măiastre în argint.

— Ce-i, Memed? Da' spune odală, omule!

— A sosit ziua mult dorită.

Sprijinit de pervazul ușii, Topal zîmbea într-una.

— Zi tu, Topal!

— Miercuri o strămută pe Hatce din oraș la Kozan. Pe drum, Memed o s-o fure de sub nasul jandarmilor. De-asta se bucură așa.

Djabbar amuți, întunecat dintr-o dată. Nici Sefil Ali nu suflă un cuvînt. De altfel, el nici nu se amesteca în lucruri de soiul acestora.

Memed băgă imediat de seamă schimbarea lui Djabbar, dar nu-i păsă. N-are decît să se burzuluiască Djabbar cît o pofti. El doar nu așteaptă ajutor de la nimeni. Zarul fusese aruncat.

Încă din primele zile cînd se cunoscuseră, Sefil Ali îi istorisise povestea lui Köroglu [1], care l-a urmărit pe Memed zile de-a rîndul.

[1] Epopee populară de largă circulație în lumea persană și turcică. Isprăvile legendare ale lui Köroglu — Fiul Orbului —, în versuri alternînd cu proză, sînt povestite și azi de *aşugi,* în acompaniamentul instrumentelor cu coarde.

„Străbuna vitejie în noi s-o înviem:
Cui moare-n luptă — slavă; cui fuge — în veci blestem!"

iată crezul lui Köroglu, personaj care simbolizează curajul și dîrzenia în lupta împotriva împilatorilor.

„Se spune că a fost odată, în cetatea Bolu"... așa începea povestea.

Într-o zi, Köroglu văzu pe stradă un cîine micuț de tot, cît palma, pe care tăbărîseră vreo patru-cinci dulăi care mai de care mai voinici. Încolțit, cîinele cel mic n-o luă la fugă, ci începu să se apere cu bărbăție. Pînă la urmă, dulăii obosiră și se împrăștiară care încotro, iar cîinele cel mic își putu vedea mai departe de drum, nevătămat... Köroglu a privit cu luare-aminte la încăierarea dintre cîini. „Ia te uită ce-nseamnă curajul, și-a spus el în sinea sa. Un cîine mic, mic, și dacă înfruntă primejdia, izbîndește!" De-atunci, din clipa aceea, Köroglu a devenit viteazul cel mai neînfricat. Cînd năpasta se abătu asupra tatălui său, luă calea munților...

Povestea lui Köroglu îl atrăgea nespus de mult pe Memed. Ea i-a sporit dîrzenia; după ce a auzit-o, a jurat cu și mai mare hotărîre moartea lui Abdi Aga.

— Ce te-ai încruntat așa, Djabbar? îl întrebă Memed.

— N-am nimic.

— Nu-ți fie frică, tu n-o să ai nimic de făcut.

— Te plîng din suflet.

— Măi, Djabbar, într-una mă plîngi! se înfurie Memed.

— Ești un viteaz cum puțini îs pe lume. De-aia mă cuprinde jalea!

— Pentru ce?

— Ei, ce să mai vorbim!

— Haide, spune pricina!

Djabbar începu să strige cu aprindere:

— În mijlocul Ciukurovei, în plină cîmpie împînzită cu sate, ziua-n amiaza mare, ai să smulgi pe cineva din mîinile jandarmilor, așa-i? Ciukurova înseamnă capcană. Capcană pentru haiduci. Cine-a căzut în ea e bun căzut. Și nici măcar nu-i cunoști drumurile. Să fi avut lîngă tine pe cineva ca Redjep Ceauș, haide, aș mai fi zis. Dar așa? Un om întreg la minte coboară în cîmpia Ciukurovei pe bîjbîite?

— Ai de gînd să nu vii nici acum cu mine, așa-i? Hai, spune mai bine asta!

— Nu pot să m-arunc de bunăvoie în capcană.

— Spune pe șleau, ce tot dai zor cu capcana! Vii ori nu vii cu mine?

— Nu pot să viu.

— Bine. Dar tu, Sefil Ali, mă-nsoțești ori ba?

— Habar n-am de Ciukurova, frate! Nu-s în stare să-ți fiu de nici un folos. Și, pe deasupra, mi-e și frică de cîmpia asta blestemată. Mai rău te-aș încurca. Însă, dacă tu ții să viu, nu stau în cumpănă. Te însoțesc și gata. Doar sîntem prieteni...

Djabbar repezi spre *așug* o privire ucigătoare.

— Va să zică așa stau lucrurile! spuse Memed.

În noaptea aceea, nu mai cinară împreună. Fiecare stătea deoparte, supărat. Numai Topal Ali era plin de voie bună.

Cînd veni vremea somnului, Djabbar rupse tăcerea:

— Voi culcați-vă, că rămîn eu de strajă.

La miezul nopții, cînd toți ceilalți dormeau, Djabbar se apropie de Memed și-l înghionti ușor. Memed, care nu dormea, se sculă în capul oaselor și-l repezi aspru dar în șoaptă:

— Ce mai vrei de la mine, Djabbar? Ți-ai dat în vileag prietenia. Ce mai ai cu mine?

— Nu spune așa, frate! Și Djabbar îl prinse de mînă.

— Destul! Ți-ai dat pe față prietenia, rîse amar Memed.

— Lasă baltă povestea asta! Oricum, lui Hatce tot or să-i dea drumul. Doar martorii și-au întors mărturia de la început. Nu țin ei cu toții acum partea lui Hatce? Nu spun ei judecătorilor că Memed, și nu Hatce l-a ucis pe Veli? Cu siguranță c-or s-o pună în libertate pe Hatce.

— Ce-i drept, martorii și-au schimbat mărturia, dar asta la ei n-are nici o însemnătate. Altminteri, ar mai trimite-o pe Hatce la închisoarea aia și mai cumplită din Kozan? Nu pricepi? Din vina mea își mănîncă zilele prin închisori. Și eu să stau la gînduri? Ori mor, ori o scap. Nu te silesc să mă urmezi. Faci chiar mai bine că nu vii, căci fapta asta înseamnă aproape sigur moarte. Un om cu mintea întreagă nu se aruncă singur în gura lupului.

— Pentru tine, Memed, fac orice, dar asta e nebunie curată. Să te-arunci în pîrjol cu ochii deschiși... Păcat de noi! Păcat de tine! Pentru tine, fîrtate... Hai, ascultă-mă și pe mine, Memed, nu mă amărî. Te rog din suflet, nu mă răpune. Îmi frîngi inima dacă te duci așa, orbește. Hai, mai așteaptă, frate!

— Nu-ți mai obosi gura degeaba, Djabbar. Să știu că mă duc la pieire sigură și tot nu mă las. Decît să trăiesc așa, mai bine lipsă. Nu-ți mai irosi cuvintele în zadar.

— Treaba ta. Singur ți-o faci, singur o tragi.

Și dînd drumul mîinii lui Memed, Djabbar se retrase într-un ungher.

În zilele următoare, cei doi prieteni se feriră unul de altul. Memed se scula dis-de-dimineață și pornea în munte, de unde nu se întorcea decît seara, tîrziu.

În acea marți, încă înainte de răsăritul soarelui, Memed îl trezi din somn pe Topal Ali:

— Eu plec, nene Ali.

Ali sări din așternut.

— Asta nu-i treabă s-o faci singur. Și-apoi, nici nu cunoști Ciukurova. Viu și eu cu tine. Ei! rîse el, să nu-ți închipui c-am să trag vreun foc! Tu ai să faci totul, iar eu am să mă ascund prin preajmă și-am să văd ce se întîmplă. Îți găsesc eu un cal pe cinste, din sat din Cicekliderești. Și eu viu tot călare. Îți dau de veste cînd s-apropie jandarmii și tu le ații calea într-un loc cît mai aproape de munte. Așteaptă un pic, să mă duc în Cicekliderești, după cal. E bine?

Cu ochii scînteind de bucurie, Memed îl strînse la piept pe Topal și-l sărută.

— Cum am să-ți pot răsplăti tot binele pe care mi-l faci, nene Ali?

— Ce bine, frățioare! Încerc și eu să îndrept ce-am stricat, și-atîta tot... clătină din cap, cu mîhnire, Topal. Apoi pieri în grabă.

După vreo oră, două, cînd se lumină de ziuă, pămîntul fu zguduit de tropotul unui cal care, oprit lîngă bordei, necheză prelung.

Memed dădu buzna afară.

— Să trăiești, nene Ali!

— Uită-te la el ce împodobit e! Doar e un cal de nuntă!

De gîtul calului atîrnau șiraguri de mărgele albastre și panglici de toate culorile. Șaua, căpăstrul erau lucrate în beteală argintie.

— Într-adevăr, i-un cal de nuntă! rîse Memed.

— Am adus și-o sarică. E ploaie mare. Îți prinde bine și la ploaie, dar și mai mult la...

— Ei?

— Păi de sub ea nimeni n-o să-ți vadă arma. Te-nveleşti bine în ea, de-ți rămîne numai capul afară. Haide, să nu pierdem timpul...

Memed se aruncă pe cal, urmat îndată de Ali.

În pragul uşii, Djabbar şi Sefil Ali îi priveau neclintiți. Palid la faţă ca un mort, aşa cum stătea acolo, încremenit, Djabbar părea o statuie hittită.

Memed îşi struni calul spre uşă şi, fără să-l privească pe Djabbar, spuse cu vocea schimbată:

— Rămîi cu bine, frate Djabbar! Şi tu, Sefil Ali, te las cu bine!

— Mergi sănătos, frăţioare! îi răspunse Sefil Ali, în timp ce Djabbar tăcea, la fel de nemişcat.

Caii coborîră coasta în galop. Djabbar rămase încă multă vreme în prag, privind în urma lor, împietrit.

XXV

Ploua mărunt. Pe cer alergau norii, aci acoperind, aci descoperind faţa soarelui. Pe trestiile îmbibate de umezeală, apa curgea şiroaie, stăruind pe frunze în boabe grele care, în bătaia razelor, răsfrîngeau mici curcubee scînteietoare.

Pe-atunci, în partea din vale a Sîtîrînului era un stufăriş întins. Drumul şerpuia prin susul lui, la picioarele muntelui învelit cu mirţi.

Se lăsară în stufăriş, pe la satul Küciuk Cinar. Înspre amurg, ploaia încetă cu totul.

— Aşa-i c-am făcut bine c-am luat sarica? întrebă Topal Ali.

— Mai e vorbă! Dar văd c-a stat ploaia.

— O să-nceapă ea din nou. În toată Ciukurova nu se află loc mai nimerit pentru pîndă ca stufărişul ăsta.

— Bre, nene Ali, cum de ştii atîtea lucruri? Cunoşti Ciukurova piatră cu piatră! se minună Memed.

— În tinereţea mea, furam cai din Ciukurova şi-i treceam pe furiş în munţi. Acum pricepi de unde cunosc părţile-astea?

— M-am dumerit. Ia zi, eşti sigur c-or să treacă pe drumul ăsta?

— Spre Kozan duc doar două drumuri: unul pe la Ciukürköprü, altul pe-aici. S-a nimerit bine cu ploaia asta. Pe la Ciukürköprü nu pot s-o ia, că se-mpotmolesc în noroi. De-aia sînt siliți s-o ia pe-aici. Iar locul ăsta e strașnic pentru noi; altul mai bun pentru o încăierare cu jandarmii nici că se poate. Tu îți vezi de treaba ta și, cum isprăvești, apuci calea spre munți! Ei, să fi știut Djabbar cum stau lucrurile, ar fi venit și el.

La auzul numelui lui Djabbar, chipul lui Memed se posomorî.

— Zău c-ar fi venit, repetă Topal Ali. I-a fost frică. S-a temut c-o să fim împresurați în mijlocul cîmpiei, în plină zi.

Cum Memed continua să tacă, Topal stărui:

— Ți-o spun eu că numai de frică nu ne-a însoțit. Măiculiță, cum s-a mai temut! Mare diavol mai e! Ce vrei, știa că din toți haiducii cîți au coborît în cîmpie, nici unul singur n-a scăpat cu viață. Nici unul n-a apucat să se mai-ntoarcă în munți.

— Nici măcar unul singur? întrebă Memed, înfrigurat.

— Nici unul.

Dezlegară legătura cu merinde și începură să îmbuce, mestecînd alene.

— Eu o iau spre oraș, să le viu în spate. Tu urcă în munte și odihnește-te. În zori, intră în stufăriș, leagă-ți calul într-un loc mai ferit, apoi pune-te la pîndă la marginea drumului. Acu, m-am dus. Mîine, spre seară, sînt aici.

Topal încălecă și porni în trap spre oraș. Cînd îl pierdu din ochi, Memed se înălță în scări și o luă spre munte. În dreptul unei cariere părăsite de piatră, se opri: locul acoperit ca o peșteră i se păru un bun adăpost împotriva ploii. Își legă calul de un stejar mare de deasupra și, înfășurîndu-se strîns în sarică, se trînti peste pietrele îngrămădite în groapa mustind cu apă. Aținipi. Se trezi, tresărind, apoi iar moțăi. Așa îl găsiră zorile.

Cum se lumină de ziuă, se aburcă pe cal și-l mînă hăt, tocmai adînc în stufăriș. Aici îl priponi de tulpina unor trestii mai zdravene, iar el se așeză pe pămînt, rezemat de peretele verde de stuf. Îl durea tot trupul, de parc-ar fi fost zdrobit. Privi în jurul său: printre frunzele ca niște lăncii, viespile își făcuseră zeci de cuiburi, în timp ce păianjenii își întinseseră plasele din trestie în trestie. Stu-

fărişul era înflorit; polenul spicelor strălucea auriu în bătaia razelor soarelui de dimineaţă.

Memed simţea acum apăsarea grea, chinuitoare a aşteptării. Clipele treceau anevoie. Se făcu amiază. O căldură umedă copleşi întreaga cîmpie.

Trecu şi ziua. Se apropia seara. Umbrele munţilor din faţă se alungiră peste cîmp, spre răsărit. Atunci Memed îşi luă puşca de la rădăcina unei trestii şi se duse într-un şanţ aproape de marginea drumului. Nu mai avea răbdare. Într-una ieşea în drum şi se uita în partea dinspre oraş, dar nu se zărea nimeni. Scrîşnea din dinţi, cutremurat de încordare, ca bîntuit de friguri. Simţea nevoia să se descarce, trăgînd nebuneşte cu puşca. Oriunde ar fi, dar să tragă! Fiecare minut i se părea mai lung ca un an. Îşi scoase hangerul şi începu să adîncească şanţul. Scormonea pămîntul cu învîrşunare, scoţîndu-l afară cu căuşul palmelor. Alergă iar, tot într-un suflet, la drum, dar nu se zărea nici ţipenie de om. Mîinile îi căzură neputincioase în lungul trupului. Stătu mult timp aşa, ţintuit în mijlocul drumului. Nu se ivea nici un drumeţ, de nicăieri. Atunci simţi că i se stinge orice nădejde. Se duse de-şi luă puşca din şanţ şi rămase în drum. Soarele era aproape de asfinţit cînd, în sfîrşit, departe de tot, se ivi un punct negru care se apropia din ce în ce. Inima îi zvîcni în piept, dar tot nu se îndura să intre în stufăriş. Aşteptă în drum pînă ce izbuti să desluşească patru jandarmi care însoţeau două femei. Atunci abia se ascunse fără grabă în stufăriş. Deasupra muntelui din faţă mai spînzura numai o jumătate de soare: restul pierise. Ochi în piciorul unui jandarm înalt care încheia convoiul şi apăsă pe trăgaci. Cu un ţipăt, omul se răsuci şi căzu la pămînt. Memed se porni să tragă într-una, ca o mitralieră. Luaţi pe neaşteptate, jandarmii încremeniseră, zăpăciţi, fără a se putea dumeri ce se întîmplă.

Îndată însă, Memed îi lămuri:

— Hei! În faţa voastră se află Indje Memed. Hai, lăsaţi femeile şi plecaţi!

Mai căzu un jandarm, urlînd de durere. Ceilalţi doi se aruncară în şanţul plin de apă din marginea drumului. Întunericul se lăsa din ce în ce mai des; o dată cu el, ploaia se porni din nou să cearnă, domol. Femeile, tremurînd ca frunza, rămaseră o vreme în picioare, în drum, apoi se culcară la pămînt, în noroi.

— Măi, jandarmi, măi! Vedeți-vă de treburile voastre! Nu vă prindeți cu mine, că-i în zadar. Un batalion de-ați fi și tot degeaba.

Vorbele lui Memed erau acoperite în răstimpuri de vaietul și gemetele celor răniți.

— Luați-vă tovarășii și plecați. Haide, luați-i...

Cum jandarmii încetară focul, cele două femei își mai veniră în fire.

Iraz o înghionti pe Hatce:

— Haide, fato, să ne tîrîm cum putem spre Memed!

— Și asta trebuia să mai vie pe capul meu amărît?! oftă Hatce. Haidem!

Se tîrîră fără zgomot de-a lungul drumului.

— Memed! șopti Hatce.

— Voi sînteți?

Din pricina întunericului nu vedeai la doi pași. Memed se aruncă din ascunzătoare în drum, spre femeile care orbecăiau ca niște umbre, le apucă de mîini și le trase în stufăriș, pînă aproape de cal. Acum jandarmii mai trăgeau doar răzleț. Cum auzi zgomotul pașilor, calul necheză o dată prelung. Memed îl dezlegă iute.

— Încălecați, spuse el. Încălecați și veniți după mine.

Cînd ieșiră din stufăriș, gloanțele amuțiseră cu totul; jandarmii se sfătuiau cu răniții.

Scăpărînd scîntei de sub copitele calului, un călăreț trecu ca o vijelie prin fața lor, și, abia atingînd pămîntul, o luă spre poalele muntelui, ca să se întoarcă îndată înapoi. Memed, care își închipui că nu putea fi altul decît Topal Ali, îi auzi într-adevăr vocea care-l striga încetișor:

— Indje Memed! Indje Memed!

— Aici sîntem, nene Ali! Vino!

Ali veni tot într-o goană și se opri lîngă ei. Descălecînd, spuse:

— Frate Memed, ia calul, încalecă iute și nu te opri decît în Ciceklideresi. O clipă nu mai zăbovi în locurile astea. Pornește ca vîntul în Akceadag. Mîine, cîți poterași sînt pe-aici, pe toți o să-i puie Asîm Ceauș pe urmele tale. Nu te lăsa prins! Eu am să te-ajut cît pot. Fă ce-oi face în noaptea asta și să ajungi neapărat la Ciceklideresi. De-acolo, la Akceadag. Nu întîrzia nicăieri. Ține-o tot într-un galop. Alah să te aibă în pază!

Și, întorcîndu-se cu spatele, Topal Ali pieri în noapte.

— N-am să uit niciodată binele pe care mi l-ai făcut, nene Ali! îi strigă Memed din urmă, apoi se avîntă pe calul lăsat de Topal Ali.

— Hatce, urcă la spatele meu!

Hatce descălecă de pe celălalt cal și veni lîngă Memed.

Mîncînd pămîntul, amîndoi caii goniră în sus, spre munte și dispărură curînd, înghițiți de beznă.

Rătăciră drumul de cîteva ori, dar pînă la sfîrșit tot izbutiră să ajungă în Ciceklideresi mai înainte de revărsatul zorilor. Memed își struni calul în dreptul unei case din inima satului.

— Hei, ieșiți afară!

Un flăcău de vreo optsprezece ani deschise grabnic ușa. Cînd dădu cu ochii de ei, surîse voios, apoi, apucînd de căpăstru caii în spume, îi duse în grajd.

Iraz și Hatce, încovoiate tare, tremurau ca varga; în lumina tulbure a zorilor, li se deslușeau chipurile răvășite de oboseală și uluire.

Intrară înăuntru. Cît ai clipi, femeile gazde ațîțară focul în vatră, așternînd culcușurile alături.

— Preacinstiți stăpîni ai casei, grăi Memed, sînt nemîncat de două zile.

— Acușica, acușica, dragul nostru Indje Memed, îi răspunseră cu dragoste gazdele.

XXVI

Abdi se topise de tot. Slăbise, se trăsese la față, de parcă trecuse prin foc. La cafenea, de dimineața pînă seara, nu se auzea vorbindu-se altceva decît despre Indje Memed. Firește, asta îl înfuria, dar ce putea face! Gura omului nu-i sac, ca s-o legi! De mînie, nu-și mai găsea locul în piață: se învîrtea de la prăvălia lui Mustafa Efendi din Maraș, la cafeneaua lui Tevfik, de-aici la fructăria lui Horos Remzi și la scribul Siyasetci și pretutindeni turuia cu ceasurile, fără să lase pe altcineva să mai scoată o vorbă:

— Ați văzut? Hai, priviți-vă marfa. Ziceați că-i copil. Eu să nu-l cunosc pe vicleanul ăsta cîte îi poate osul? Luați bine aminte la vorbele mele, să nu ziceți pe urmă că Abdi nu v-a spus. El o să-și întemeieze cîrmuirea lui în

munți. Cum mă vezi și te văd. Spuneți și voi, omul care mi-a împărțit cu mare tămbălău pămînturile rămase cu acte în regulă de la taică-meu, ce-i altceva decît un răzvrătit, ai? O să se declare el ocîrmuitor de capul lui, n-aveți grijă! De peste o sută de ori am telegrafiat la Ankara, dar nu mi s-a răspuns nimic. I-a păsat cuiva de ceva? Nimeni nu s-a interesat de nimic. E nemaipomenit, fraților, în ce fel se poartă stăpînirea noastră. Să lase pe mîna unui haiduc atîția oameni din munții Taurus... Trimite colea un regiment de soldați, să-l stîrpească din rădăcină — fir-ar de rîs să fie... Departe de mine gîndul să cîrcnesc împotriva stăpînirii. Ferească sfîntul! Dar pentru ce ne lasă pe noi sub călcîiul cîtorva haiduci? Nu-i mai mare păcatul? Zău că-i păcat, ce mai încolo-încoace...

Cînd jandarmii răniți fură aduși în tîrg, se stîrni o zarvă nemaipomenită. Toți erau de partea lui Indje Memed.

Vestea îl ajunse pe Abdi în mijlocul pieței și-l lovi ca un trăsnet. Se vîntura de colo-colo, repetînd același lucru, oricui, cunoscut ori necunoscut:

— Nu v-am spus eu?!

Cu chiu cu vai izbuti să ajungă la cafeneaua lui Tevfik. Aici își culcă fruntea pe-o masă și rămase așa, nemișcat, într-o toropeală deplină; uitase de masa de prînz, de toate ce-l înconjurau. O slugă se apropie de el și-i spuse:

— Te cheamă stăpînul meu.

— Ceee? întrebă istovit Abdi Aga, abia ridicîndu-și ochii.

— M-a trimis stăpînul să te poftesc la dînsul.

Abdi Aga se ridică anevoie; îl durea capul de parcă-i stătea să plesnească.

Fu întîmpinat în ușă de Ali Safa Bey, care, luîndu-l de braț, îi zise:

— Vino, agă, vino. Ne-ai uitat cu totul.

Abdi își înălță greoi capul și privi lung la Ali Safa Bey, cu ochii însîngerați de-atîta încordare. Într-un tîrziu, grăi:

— N-am spus eu?

— Hai, să intrăm în casă, zîmbi beyul. O să vorbim acolo.

— Nu ți-am spus eu?

Urcară scările, opintindu-se la tot pasul din pricina lui Abdi care abia se tîra. Cînd, în sfîrșit, ajunseră în încă-

pere, Abdi se lăsă să cadă zdrobit pe o canapea, scoțînd un oftat adînc.

— N-am spus eu?

Veni cafeaua. Ceașca tremura în mîna lui, gata-gata să cadă. De pe buze, cafeaua i se prelingea pe barbă, mînjindu-i-o.

Ali Safa Bey se așeză lîngă el și, mîngîindu-și mustața, îi spuse:

— Vai, Abdi Aga, tu ai să aduci nenorocirea pe orașul nostru, zău așa. Ce-i cu-atîtea jalbe? Vrei ca stăpînirea să trimită oaste?! Nu-i păcat de orașul nostru, să-i iasă un nume așa de rău doar pentru că doi nemernici au luat calea munților?

Abdi Aga oftă din adîncul sufletului și, clătinînd din cap, gemu:

— Parcă Abdi mai știe ce face, Ali Safa Bey, fiule? Mai știe el ce face? Ăla o să mă omoare! Nu mă lasă el să trăiesc! Mi-am pierdut cumpătul. Nu mai mă țin pe picioare. Nu moartea mea mă roade, ci altceva: cum de nu-i în stare coșcogeamitea stăpînire să-i vină de hac unui țînc cît palma? Da' lasă și asta la o parte. Altceva mă roade și mai rău. Nu mă-ntreba în ce durere mă zbat, Ali Safa Bey. Nu mă-ntreba în ce hal am ajuns! Uite focul meu: s-a dus în sat și a împărțit la țărani pămîntul meu, zicînd că m-a omorît. Iacă, asta mă distruge pe mine, asta mă mănîncă, asta mă îngrozește. Nu de moarte mă plîng, Ali Safa Bey. Eu oricum tot sînt cu un picior în groapă. Dacă nu azi, mîine tot o să mă duc. N-o să moștenesc eu pămîntul. Dar iacă, mîine mai răsare unul ca ăsta și împarte pămîntul tău... Poimîine, încă unul... Răspoimîine, altul... Și încă, și încă... Uite, de-aia am eu frică...

— Nu se poate așa ceva, Abdi Aga, nu se poate, îl bătu pe umăr Ali Safa Bey. Fii liniștit, o să li se înfunde, o să-și ispășească blestemățiile... N-ai grijă...

Ochii lui Abdi Aga sclipiră, sîngele îi năvăli în față:

— Dacă azi e rîndul meu, mîine-i al tău... Iacă, asta mă îngrozește. Pot să fie în munți cîți haiduci or vrea. Ce mare scofală sînt haiducii?! Dar asta, asta mă scoate din minți! Povestea cu pămîntul! Cînd îi intră ceva în cap țăranului, nu i-o mai scoate nimeni. Nu mă-ngrozesc de moartea mea, ci de asta. Faceți cum credeți, Ali Safa Bey. Dac-ar fi după mine, țîncul ăsta ar trebui omorît încă azi.

El le-a sucit cu totul minţile ţăranilor. Nu-i da prilejul să cîştige timp. Fiecare zi în plus îl întăreşte, iar pe noi, ne surpă. Vai, fiule, nu uita că le-a dat apă la moară ţăranilor! Chiar şi ţăranii din Vayvay, la el caută sprijin.

Ali Safa Bey rîdea, nepăsător:

— Înţeleg, agă, înţeleg, dar nu te pierde cu firea. Azimîine, o să ţi se aducă scăfîrlia lui în faţa porţii tale. N-ai teamă! Asîm Ceauş cu o companie de jandarmi şi Kara Ibrahim cu cincizeci de simbriaşi sînt plecaţi pe urmele lui. Şi dacă jandarmii nu-s mare lucru, apoi Kara Ibrahim e haiduc vechi. Cunoaşte ca în palmă munţii şi toate rosturile haiduciei. Le-am spus: „Tăiaţi-i capul lui Indje Memed, înfigeţi-l într-o ţepuşă şi aduceţi-l de-l pironiţi în faţa casei lui Abdi Aga". Şi ei, cum le-am spus, aşa or să facă.

— O zi nu trebuie să mai trăiască nemernicul ăla. Nici o zi măcar. Să dea Alah să fie precum grăieşti tu, să ţi se-mplinească întocmai spusele.

— Ce, mai încape aici „să dea Alah"? Mai mult ca sigur că aşa va fi. Îl ştii pe Kara Ibrahim?

— Îl ştiu.

— Ei, despre el e vorba!

Abdi Aga mai prinse niţel curaj.

— Kara Ibrahim o să-i vină lui de hac. Am nădejde în el. Da' la Vayvay cum mai merge treaba?

— De cînd a murit Kalaydjî, lucrurile stau prost. Nu mai au nici o frică. Dac-o să meargă tot aşa...

— Numai să piară odată nemernicul ăla şi pe urmă...

— O să moară el, negreşit, n-ai teamă.

XXVII

Jandarmii ieşiţi în urmărirea lui Indje Memed vîrau groaza în ţărani. La plecare, primiseră un ordin clar: „Să nu vă întoarceţi fără Indje Memed. Viu sau mort, trebuie să-l aduceţi. Altfel"... Frica de acest „altfel" îi făcea pe jandarmi să transforme orice sat de munte prin care treceau într-o vale a plîngerii. Nu rămînea om neciomăgit. Copii ori bătrîni, toţi mîncau bătaie, fără nici o alegere. Jandarmii nu ştiau ce-i îndurarea. Vaietele umpleau toate satele, dar zadarnic erau oamenii bătuţi, căci nimeni nu scotea o vorbă despre locul în care se afla Indje Memed,

nimeni nu ieșea să-l caute. Chiar și călăuzele ridicate de jandarmi cu forța îi rătăceau, mînîndu-i pe poteci înfundate. Fapta lui Indje Memed care, singur, izbutise să salveze fata întemnițată fără nici o vină, era cîntată în toate așezările din munți, și mai cu seamă în Degirmenoluk. Numai într-o singură zi apăruseră zece cîntece care proslăveau vitejia lui Memed și izbînda sa în lupta cu jandarmii. Sătenii își părăseau treburile ca să vorbească despre isprăvile lui.

La două zile după răpirea lui Hatce și Iraz din mîinile jandarmilor, aceștia dădură buzna în Degirmenoluk; fețele lor erau întunecate. Se duseră drept la casa lui Durmuș Ali. Găsindu-l pe bătrîn în fața porții, îl luară la întrebări. Dar degeaba îl iscodiră, degeaba îl amenințară — din gura lui Durmuș Ali nu putură afla nimic. Atunci începură să-l lovească cu patul puștii. Mătușa Hürü se învîrtea în jurul bărbatului ei ca o pasăre, țipînd și ocărînd. Dar patul puștii îi închise iute gura.

Lăsară în ogradă pe cei doi bătrîni plini de sînge și merseră la alte case. Pînă seara, tîrziu, au bătut, cu rîndul, o mulțime de oameni. Noaptea și-au petrecut-o ca oaspeți în casa lui Abdi Aga. Dimineața în zori trebuiau să se scoale și s-o ia de la capăt. Dar pînă și ei se săturaseră de atîta bătaie, și, de altfel, nici nu mai aveau destulă putere ca să înceapă din nou. Și cum pentru orice lucru există leac, puseră pe țărani să se bată unii pe alții, firește sub supravegherea lor.

Astfel, din pricina lui Indje Memed, ura și mînia jandarmilor se revărsă peste munteni ca un vălătug care, urcînd tot mai sus, către piscuri, încerca să pustiască totul în cale.

Între timp, Indje Memed se retrăsese în Alidag, un munte cu stînci prăpăstioase, înfricoșătoare, culcușul cerbilor vinețiii, cu coarne lungi și rămuroase. Muchea țancurilor, mai ascuțită ca lama unui brici, tăia de cum o atingeai. Un munte din cremene, așa era socotit Alidagul. Culmile sale erau golașe, căci copacii se împuținau spre vîrf, pînă ajungeau să piară cu totul. Nicicînd, în nici un anotimp, nu lipsea zăpada de pe crestele sale. Vorba cîntecului:

> Să nu te-ncumeți iarna vreodată să-nnoptezi
> Pe Alidag cu piscul sub veșnice zăpezi.

Memed cunoștea bine muntele, piatră cu piatră, stîncă cu stîncă, peșteră cu peșteră, de pe vremea cînd vîna cerbi. Știa că, chiar în vîrful Alidagului, exista o peșteră, către care nu ducea însă nici o cărare; trebuia să te cațeri pe fața lucie a stîncii înaltă de peste cinci sute de metri.

Abia părăsiră satul Cicekliderești că iar se aflau în primejdie: jandarmii îi împresurau și, pe deasupra, Kara Ibrahim cu ceata sa îi urmăreau îndeaproape. Locuitorii munților, ciobani, plugari ori tăietori de lemne îl înștiințau pe Memed de tot ce se întîmpla zi cu zi. Hatce și Iraz erau istovite, stoarse de puteri; aveau picioarele atît de umflate încît nici nu puteau să mai calce. De aceea, în ciuda oricărei chibzuințe, se văzură siliți să rămînă în muntele Cicekliderești.

Jandarmii, împreună cu Kara Ibrahim, scormoneau cu de-amănuntul muntele, îndreptîndu-se către vîrf. Unul din ciobanii unchiului lui Sefil Ali îi aduse lui Memed următoarea veste: „Sînteți încercuiți, fugiți cît mai iute, altfel sînteți pierduți". Dar nu putură fugi. Într-o zi, în zori, începu lupta. Jandarmii atacau din toate părțile. Memed le răspundea, folosind gloanțele cu mare măsură. Ochea numai în aceia care încercau să înainteze. Asîm Ceauș îi striga într-una:

— Predă-te! Ce mai stai?!

— Nici nu mă gîndesc! îi întorcea vorba Memed, întregindu-și răspunsul cu alte gloanțe trase drept la țintă.

Pe coasta muntelui, jandarmii stăteau înșirați ca boabele de nisip. Nu era chip să faci o mișcare din pricina lor. La un moment dat, arma lui Memed se poticni: gloanțele se înțepeniră în țeava prea înfierbîntată. Îngropară pușca în pămînt ca să se răcească și Memed continuă focul cu pistolul. Cuprinsă de spaimă, Hatce dîrdîia, spre marele haz al lui Memed. Acesta devenise mai negru ca tăciunele; sudoarea îi șiroia pe tot trupul, lăsînd pete de sare albă acolo unde se usca.

Iraz îi era de mare ajutor lui Memed. Făcu în așa fel ca arma acestuia să se răcească repede și, scoțînd glontele dinăuntru, i-o întinse din nou haiducului. Acesta îi mulțumi din privire, bucuros. Către seară, fără nici o pricină, dușmanii își încetară focul. Memed pricepu că este vorba de un șiretlic al lui Kara Ibrahim: să se prefacă că se retrag,

că renunță la luptă pentru ca, prinzînd curaj, cei încercuiți să încerce să fugă iar ei să le cadă în spate, nimicindu-i.

Urmăritorii se retrăgeau risipiți, tîrîndu-se în josul muntelui. Era cel mai nimerit prilej să-i zăpăcească, să-i zdrobească, în timp ce coborau, împrăștiați, la vale. Memed se aruncă strigînd, drept spre ei. În urma lui auzi țipătul lui Hatce. N-o luă în seamă. Văzîndu-l că se ia după ei, trăgînd într-una în plin, vrăjmașii își pierdură capul cu totul; o luară la fugă în dezordine. Memed îi urmări pînă la asfințit. Cînd se înapoie lîngă Îraz și Hatce, se făcuse miezul nopții. Cum îl zări, Hatce i se aruncă de gît, plîngînd cu hohote.

— Ei, drăcia dracului, fato, ce mare necaz a dat peste tine, ai? o zgîlțîi Îraz. Ce-i cu plînsul ăsta nesăbuit? Așa-i haiducia! O nevastă de haiduc trebuie să știe să îndure orice fără să crîcnească. Hai, isprăvește. Băiatul te-a scăpat din nenorocire și tu bocești?

— Am să vă spun ceva, grăi Memed, abia răsuflînd.

— Spune, îl îndemnă Îraz.

— Dacă rămînem aici, n-avem nici o scăpare. Trebuie să fugim, să facem așa ca să ni se piardă urma. Adunați-vă puterile: trebuie să ajungem în Alidag. În jurul nostru roiesc jandarmii. N-avem încotro. Mîncare avem berechet, pentru o săptămînă; în două zile atingem Alidagul. Acolo o să avem casa noastră. Cunosc eu un loc neștiut de nimeni altcineva. O dată, pe cînd vînam, un cerb rănit a căzut în peștera aia și-așa am dat și eu de ea. Acolo o să trăim pînă la sfîrșitul zilelor.

— Nu pînă la sfîrșitul zilelor, îl îndreptă Hatce, ci pînă la amnistia care se-așteaptă să iasă în ăst an, în ziua în care s-a întemeiat ocîrmuirea de-acuma. Așa că, doar pînă la amnistie o să stăm în Alidag.

— Amnistie? Pămîntul din Yüregir... îngînă Indje Memed. Dar pînă nu mîntuiesc treaba aia cu Abdi nu se poate.

Se întrerupse. Pentru o clipă, nimic nu mai tulbură tăcerea nopții.

— Trebuie s-o duc la bun sfîrșit, pînă ce nu vine amnistia.

— Ai să faci tu ce trebuie, nu încape vorbă. Și într-o gaură de șoarece de-ar intra, tot n-o să scape el... întări și Hatce.

— Asta așa-i. Haide, sculați-vă și s-o pornim la drum.

Mergeau tremurînd de frig, Memed înainte, urmat de Iraz și Hatce. Pe cerul senin și luminos luceau înghețat stelele. Crengile încărcate de apă ale copacilor îi udau la fiecare atingere. Hatce scăpă un oftat, dar se stăpîni iute: nevasta unui haiduc trebuie să știe să strîngă din dinți. Se furișau anevoie, străduindu-se să nu scoată nici un zgomot. Ramuri și frunze le biciuiau fețele, zgîriindu-i. Cînd isprăviră de coborît muntele Cicekli, se crăpa de ziuă. Pe chipul lui Memed juca aci lumina, aci umbra. Deodată, privirea lui arzătoare o întîlni pe aceea a lui Hatce. Iraz, care băgă de seamă, se depărtă grăbită, pierzîndu-se printre stînci, la vale.

XXVIII

Urcușul Alidagului fu anevoios. Stîncile păreau de gresie, așa de tare le răneau mîinile și picioarele. Se învîrtea totul cu ei cînd priveau în vale: printre nori, Cîmpia cu Ciulini arăta mai mică decît podul palmei, iar cele cinci sate presărate pe ea păreau cinci puncte întunecate care abia-abia de se zăreau...

Se aflau la picioarele prăpastiei care ducea la peștera de care pomenise Memed. Pentru el, învățat cu munții, cățăratul pînă în vîrf era o jucărie, dar pentru Iraz și Hatce era un lucru greu, aproape cu neputință.

— Voi, odihniți-vă nițel, le spuse Memed. Eu am să duc în peșteră tot ce-am cărat în spinare pe drum și după aia, viu și vă iau și pe voi.

Cele două femei îl urmăriră cu privirea, uluite de ușurința cu care se mișca pe costișa, dreaptă ca un zid, a prăpastiei.

După mai puțin de o jumătate de ceas, Memed se întoarse, cu ochii strălucind de veselie:

— E mai bună ca o casă. Cu mult mai trainică. Și unde mai pui că în apropiere sînt cuiburi de vulturi. Ei ne sînt singurii vecini.

O prinse pe Hatce de mînă și o ajută să se ridice.

— Haide tu întîi. Tușa Iraz o să m-aștepte aici. Te dau de mîncare vulturilor.

— Eu să urc peretele ăsta? întrebă Hatce cu spaimă.

— Tu nu de stîncă ai să te ții, ci de mine. Haide!

În timp ce se cățărau, Hatce simți de cîteva ori cum i se încețoșează ochii și, de frică, scăpă cîte un țipăt, deși Memed o dojenea de fiecare dată.

Iraz încercă să suie singură, fără să-l mai aștepte pe Memed. Trebuia să-și înfrîngă teama, să lupte cu oboseala și nesiguranța; uneori simțea c-o părăsesc puterile și că acuși-acuși o să i se desprindă mîinile de pe stîncă și-o să se prăvălească; dar în ciuda tuturor greutăților ajunse pe pisc, tocmai cînd Memed se pregătea să coboare din nou ca s-o ia și pe ea.

— Parc-ai fi haiduc de cînd lumea și pămîntul, tușică Iraz, o lăudă Memed.

— Așa și sînt, glumi Iraz.

Gura peșterii nu era prea largă: abia de se puteau strecura prin ea. În schimb, peștera propriu-zisă era adîncă și destul de încăpătoare. Pămîntul de pe jos, moale și negru ca praful de cărbune, avea un strat gros de găinați. Vine albe străbăteau pereții din stîncă.

— Pînă la noi, n-a călcat picior de om pe aici, spuse Memed.

— Mai bine, se bucură Iraz.

Iar Hatce de colo:

— Asta-i satul nostru.

— Casa noastră, întregi Iraz.

Ochii lui Hatce luceau, umeziți de bucurie.

— Haide să facem curat în casa noastră.

Iraz se și porni să deretice.

— Eu dau o fugă pînă-n sat. Țineți pistolul ăsta! La nevoie, trageți! Ia spuneți de ce aveți nevoie pentru casa voastră nouă?

— O oglindă! sări Hatce.

— Ce ți-e și cu tinerețea! rîse Iraz, care adăugă: Ne trebuie două saltele, două plăpumi, o cofă, o cratiță, o tigaie, făină, și altceva, sănătate. La rest, gîndește-te tu!

— Vă las cu bine!

La miezul nopții, haiducul se afla în fața casei lui Durmuș Ali. Bătrîna care-i deschise ușa îi șopti îngrijorată:

— Sssl! Taci! Taaaci!

După ce se strecură înăuntru, Memed o întrebă:

— Ce-i, măicuță Hürü? Ce s-a întîmplat?

Femeia închise cît ai clipi ferestrele, aprinse opaițul și, ieșind afară, dădu ocol casei, să vadă dacă nu pîndește careva.

— Băiete, spuse ea ceva mai liniștită cînd intră înapoi în casă. Cum de-ai venit aici? În sat mișună jandarmii. Pe amărîtul de unchiu-tău Durmuș Ali l-au deznodat în bătăi, ba l-au mai prins și de barbă și l-au tîrît cît le-a plăcut. Pe toți țăranii i-au bătut. Toate astea se trag numai de la Abdi Barbă de Țap. Dacă nu l-ai omorît! Au întrebat pe unchiu-tău Durmuș Ali unde ești, și cum săracul de el a ținut una și bună că nu știe, l-au ciomăgit atît de virtos că zace și acum în pat. Nu m-au cruțat nici pe mine. Sînt neagră de vînătăi, peste tot. Omoară-l o dată pe ghiaurul ăla să se isprăvească cu toate necazurile!

— De la Topal Ali ce veste?

— Nu ți-e bine, văd! ridică bătrîna vocea, înfuriată. Ai merita să-ți spun vreo două, să mă ții minte! Te lași la cheremul oricui, ca un netot! Nu ți-am spus eu să-l omori atunci cînd ți-a căzut în mînă? „Omoară-l, Memed!" te-am rugat eu. Ei, acum află c-a ajuns omul lui Abdi. Casa voastră-i a lui, i-a dat-o aga. Să fi ascultat de vorba mea și să-l fi trimis pe lumea ailaltă! Ah, tu, tu! Iacă, acuși e mai bine? E călăuza jandarmilor, cutreieră munții în fruntea lor, după tine. El strînge de la țărani tot ce i se cuvine, chipurile, lui Abdi Aga. Din pricina lui, jandarmii îi snopesc în bătăi pe țărani. Ești tare vinovat, Memed! Tare vinovat!

— Unde-o fi dormind acum Topal?

— Unde vrei să doarmă? În casa voastră. Chiar ieri s-a mutat: și-a adus boarfele și pe toți ai lui. În căsuța frumoasei mele Döne și-a făcut cuib îngălata lui Topal. Am stat de m-am uitat la ei, cînd s-au mutat, și-am simțit cum mi se urcă sîngele la cap. Am fost mai mult moartă decît vie.

— Mă duc acolo, spuse Memed, ridicîndu-se.

— Bagă de seamă, partea aia geme de jandarmi. Omoară-l pe blestematul de Topal și fugi!

Cînd ajunse în fața casei părintești, Memed simți în nări un miros de lapte, de viței, de fîn de primăvară... Cu podul palmei, dezmierdă în gol blana moale, mătăsoasă a vițelului din copilărie...

— Nene Ali! Nene Ali! șopti el cu tulburare.

Cum îi auzi vocea, Ali sări din pat. „Omul ăsta e de-a dreptul nebun, își spuse el în gînd. Zău de n-a înnebunit". Ieși afară iute și, acoperind cu palma gura lui Memed, zise cu glas tare:

— Bine c-ai venit! Să trăiești! Ai făcut foarte bine, frate. Zici că Indje Memed s-a dus în Akceadag? Bine-ai făcut c-ai venit să ne spui. Altminteri ne-am fi ostenit degeaba pînă la Akkale. Bravo, îți mulțumim! Și plecîndu-se la urechea lui Memed, îi șopti:

— Du-te la Durmuș Ali și așteaptă-mă că viu și eu acușica.

Intrînd în casă, spuse jandarmilor:

— Prieteni, nepricopsitul ăla de Indje Memed a șters-o în Akceadag. Acolo o să-l vînați ca pe-o potîrniche. Chiar acum a venit un om de-al meu. Slavă domnului, s-au limpezit apele. Am dat de urma lui Indje Memed, a blestematului ăluia. O să-l împresurați în Akceadag, de n-o să mai poată crîcni. Gata, s-a zis cu el. Mă duc să-i dau vestea asta bună nevestei lui Abdi Aga.

In drum spre Durmuș Ali, Topal se tot minuna de curajul lui Memed.

Cînd îl văzu intrînd înăuntru, Hürü rămase înmărmurită. Îi aruncă lui Memed priviri chiorîșe, de parcă i-ar fi spus: „N-ai avut de lucru?!"

— Mamă Hürü, noi am avea ceva de vorbit.

— Vorbiți, vorbiți! Cît despre mine, să știți amîndoi că nu mi-era de loc dor de mutra murdară a porcului de Topal.

— Nu știu de ce mă dușmănește atîta Hürü *hatun*. Ce-o fi avînd de împărțit cu mine? rîse Topal Ali.

— Știu eu prea bine ce-ai făcut tu, vorbi printre dinți femeia, dînd din cap. Eu știu cîte parale-ți face pielea, porcule! Acum te-ai înnădit cu jandarmii, hai? Dacă n-ar fi fost Memed al meu aici, crezi că te-aș fi primit eu în casa mea?! Fărîme ți-aș fi făcut scăfîrlia ta slută. Cu piatra ți-aș fi zdrobit-o, uite-așa...

După ce plecă bătrîna, Topal spuse:

— Doamne ferește, Memed, cum de-ai ajuns la strîmtoarea asta?

— Ia, am ajuns.

— Ești urmărit și de haiducul Kara Ibrahim. Abdi și cu Ali Safa Bey, ei ți l-au trimis pe cap... Se bizuie mult pe el. „Las' că-i vine el de hac lui Indje Memed", așa zic

ei. I-au dat și mulți bani, nu-i vorbă. Dar Kara Ibrahim nu mai e cel de altădată. S-a îngreuiat, a dat în mintea copiilor. Aține drumul împreună cu oamenii lui; stă la pîndă. Dacă treci pe-acolo, gata, te ucid. Păzește-te, să nu care cumva să le cazi în labe, că-ți fac de petrecanie cît ai zice peşte. Altceva, ce să-ți mai spun! Sînt mîna dreaptă a lui Abdi Aga. Nimic nu face fără să mă-ntrebe pe mine. N-a murit, afurisitul! Oh! De n-ați fi lăsat-o pe femeia aia să intre înăuntru în timp ce ardea casa, ce bine-ar fi fost!

— De unde puteam noi să știm? Graba a stricat totul! spuse cu năduf Memed.

— Ali Safa Bey și-a dat cuvîntul că-ți vor tăia capul și-l vor înfige într-un par în fața casei de la oraș a lui Abdi Aga, lîngă jandarmerie...

— Lasă-i să vorbească! Știi ce-mi trebuie acum? Două saltele, două plăpumi, o oglindă, o cofă și niscai făină. Încarcă-le pe-un cal și adu-mi-le. Pune-mi și ceva sare, piper, ulei și ce mai crezi și tu...

— Nimic mai ușor. Alah să-l țină sănătos pe Abdi Aga al meu! Casa lui e la cheremul meu. Îți fac rost de tot ce vrei.

XXIX

O companie de jandarmi condusă de Asîm Ceauș, Kara Ibrahim și oamenii lui au rămas în munți o toamnă și o iarnă încheiate, căutîndu-l pe Memed; țărănimea a suferit cumplit de pe urma lor, dar n-a dat nimic în vileag. Akceadag, munții Gögsün, Beritdagul, Binbogalar, Aladag, Kayranlîdag, Konurdag, Cheile Meryemcil, pe toate le-au cutreierat, duși de nas de țărani care le spuneau că Memed ar fi cînd într-un loc, cînd într-altul. N-a rămas bucățică de pămînt necercetată, pisc neumblat; s-au uitat și în gaură de șoarece, dar de Memed n-au dat. Parcă intrase în pămînt. Mai bine de jumătate de iarnă au petrecut-o la Degirmenoluk. Au scormonit Alidagul palmă cu palmă, au fost și la vînătoare de cerbi, suind chiar în apropierea peșterii, dar tot degeaba. Memed nu era și pace.

Topal Ali, în fruntea jandarmilor, îi întărîta: „Ce mai tura-vura, o să-l găsiți". I-a dus și la Binbogalar, prefă-

cîndu-se că ar cerceta urma lui Memed. „Ei ? Unde-i faimoasa ta pricepere de a găsi orice urmă, Topal ?“ îl luau peste picior jandarmii, iar Ali le răspundea, oftînd : „Ce vreți, bătrînețea ! Nu mai sînt în stare să deslușesc urma. Am îmbătrînit. S-a isprăvit cu mine“.

Dar, în realitate, Topal Ali nu îmbătrînise, ci întinerise. Umbla iute ca vîntul, înviorat de flacăra unei nădejdi.

După ce au colindat mult și bine prin munți, rătăcind în căutarea lui Indje Memed o toamnă și o iarnă, urmăritorii s-au înapoiat în oraș istoviți, sfîrșiți. Este drept că în acest răstimp nimiciseră două cete mari de haiduci, dar de Indje Memed, nici pomeneală. Faptul stîrnise nemulțumirea orășenilor. Kara Ibrahim îmbătrînise cu încă zece ani. „De cînd sînt n-am mai văzut așa ceva, spunea el despre Indje Memed. Omul ăsta are o taină a lui. A dispărut de pe fața pămîntului. N-am mai întîlnit așa ceva. Dar nici eu nu mă las. O să dăm noi față odată și odată. O să ne răfuim noi, fără doar și poate. Cînd ne-am bătut în Ciceklideresi am tras în el peste o sută de gloanțe și n-a pățit nimic. Nu-l ating gloanțele, altminteri, îi veneam eu de hac atunci cu un glonte. De !“

Spusele lui Kara Ibrahim se răspîndiră ca fulgerul în tot orașul. Pretutindeni numai asta se auzea și nimic altceva. „Pe Indje Memed nu-l ating gloanțele“, vorbele acestea cutreierau străzile și casele, ajungînd și la urechile lui Abdi Aga. Acesta, topit cu totul, rămăsese numai piele și os. Își pierduse orice stăpînire de sine, tot așteptînd vestea morții dușmanului său. Cînd îl căutai, era la Ali Safa Bey.

— Ei, fiule ?! Am albit de cînd tot adăst. Nici nu mai văd în fața ochilor. Ei, ce se-aude ?

— Ai răbdare, nene, ai răbdare. Cu răbdare se face agurida miere. Ți-am făgăduit doar. Ai răbdare. Am să-i aduc căpățîna s-o înfig într-un par în curtea casei. Ai răbdare.

Cînd mai auzi și zvonul că pe Indje Memed nu-l ating gloanțele, Abdi Aga simți că-l apucă nebunia. Alergă valvîrtej la dugheana lui Siyasetci și, spunîndu-i păsul pe nerăsuflate, îi ceru să scrie pe loc o telegramă la Ankara. Cînd îl auzi, Siyasetci rămase fără grai, cu gura căscată, cu un aer și mai tîmp ca de obicei.

— Scrie, îi spuse Abdi. Scrie așa stăpînirii : „Un răzvrătit s-a aciuit în munți — un vampir. Ucide copii... Ră-

peşte fetele fragede, tinere şi le siluieşte. Şi-a întemeiat stăpînirea lui în munţi. Pe zi ce trece îi creşte numărul supuşilor. S-a apucat să împartă pămînturile la ţărani şi, pe deasupra, îi face să priceapă cît folos au dacă iau moşiile bogătaşilor". Aşa. Aici trage o linie dedesubt, să le intre bine în cap. „După ce siluieşte fetele pe care le răpeşte, le taie bucăţele şi le agaţă în copaci, fiecare bucăţică de cîte o cracă. Cetele lui au ocupat drumul dintre Maraş şi Adana şi nu mai lasă pe nimeni să treacă pe-acolo". Hai, scrie, Siyasetci *efendi*, scrie, frate. Pune-ţi la bătaie toată puterea şi priceperea. Să rămînă cu degetul în gură oricine-o citi, la Ankara. Să trimită oaste. Eu plec să iau timbre.

Oraşul fu cuprins de spaimă: „Un năpîrstoc, un ţînc să facă lucrurile astea şi să nu fie prins!"

În loc să se mai domolească, fierberea în jurul numelui lui Indje Memed creştea, întreţinută de intrigile lui Ali Safa Bey şi de tînguielile lui Abdi Aga. Numele haiducului devenise o sperietoare; cînd un copil plîngea, ai lui îl potoleau ameninţîndu-l că vine Indje Memed.

La o săptămînă abia după ce se întorsese în oraş, compania de jandarmi, întărită şi reîmprospătată, fu nevoită să iasă din nou în urmărirea haiducului. Kara Ibrahim cu năimiţii lui urcă şi el în munţi după ce, mai înainte, îi jură lui Abdi Aga de mai multe ori că-l va prinde negreşit pe Indje Memed.

XXX

Florile şofranului au cozile atît de scurte, încît parc-ar fi lipite de-a dreptul pe pămînt. Covorul lor galben ca soarele s-a întins peste stînci, acoperindu-le. Zambilele vineţii sînt mlădii şi înalte pînă la genunchi. Viorelele străluceşc umede, îmbătîndu-ţi privirea. Înfloresc flori sîngerii, a căror culoare nu seamănă cu nimic altceva: roşul lor e cald, catifelat şi scînteietor ca boaba de cleştar...

Un verde plăcut, vesel, năvăleşte din pămînt, plin de viaţă. Cînd te uiţi de pe Alidag în jos, pe stînci parc-ar fi plouat cu verde. În ţesătura lui care-ţi ia ochii, sînt desene de toate culorile. Văzduhul, uşor şi străveziu, e ameţit de miresme. Spre poale, stîncile Alidagului se înroşesc,

bătînd în vînăt. Scama albă a norilor le atinge și trece mai departe, prinzînd într-o legănare dulce și lină întregul munte.

Soarele strălucește puternic. Cîmpia cu Ciulini e înecată în lumină. Tot ce cuprinde, copacii, ciulinii, pietrele, stîncile, florile, toate s-au topit sub razele vii care dănțuiesc în voie.

Pe coastă, în partea dinspre Binbogalar, dintre rariștea de brazi țîșnește un izvor; apa lui limpede pare verde. De acolo aduce apă Memed.

Toată iarna și-au petrecut-o în peșteră; și-au împodobit sălașul mai strașnic decît casa unui agă cu stare. Pe jos au așternut pelin mirositor și moale, peste care au întins chilimurile înflorate, vesele ca însăși primăvara, căpătate drept dar de nuntă de la Kerimoglu. Pereții i-au căptușit cu piei de cerb cu coarnele mari, lustruite, cu blana scînteind ca poleită cu aur.

Fusese o iarnă grea. Cînd în creștetul Alidagului sufla crivățul, spulberînd zăpada de te orbea, în peșteră, cu toate că ardea focul fără întrerupere, se aflau mereu în primejdia de a îngheța. Memed s-a căznit mai bine de o lună și jumătate pînă a izbutit să sfredelească stînca de deasupra, făcînd o gaură pe unde să iasă fumul, dar tot în zadar. Fumul năpădea peștera, gros să-l tai cu cuțitul; ca să poată respira, trebuiau să deschidă intrarea în peșteră și să iasă afară, în zăpadă, viscol și crivăț. Cînd înghețau de nu-și mai simțeau mîinile și picioarele, se întorceau iarăși înăuntru în fum.

Peste noapte se înveleau cu toate pieile de cerb și chilimurile, ghemuindu-se unii într-alții pînă cînd se lumina de ziuă. Atunci, Memed pleca să vîneze cerbi, iar femeile coceau pîine și împleteau ciorapi. Numeroasele piei de cerbi de pe pereți dovedeau iscusința de vînător a lui Indje Memed: o zi măcar în toată iarna nu duseseră jindul cărnii.

Făină, grăsime, sare, le aducea Topal Ali, ascunzîndu-le într-o văgăună de la poalele muntelui, de unde Memed le căra sus, la ei. Nici chiar Topal Ali nu le știa ascunzișul. Ca să nu rămînă urme pe zăpadă, de fiecare dată cînd ieșeau din peșteră trăgeau după ei un ghem de mărăcini; oricît de adîncă ar fi fost urma, mărăcinii o ștergeau atît de bine, că într-o jumătate de ceas nu se mai vedea nimic. Din pricina aceasta n-au putut fi descoperiți, cu toate că

muntele a fost răscolit cu stăruință. Peste tot pe unde se uitau, jandarmii dădeau cu ochii numai de zăpadă netedă, neatinsă...

Acum, Iraz și Hatce stăteau la soare, la intrarea în peșteră.

— Ai văzut, tușico? Trebuia să fi ieșit amnistia. Nenea Mustafa a rămas de rușine, spuse mîhnită Hatce, cu capul culcat în poala lui Iraz.

— Ai răbdare, fetițo, ai răbdare c-o să iasă. O să răsară soarele și pentru noi.

Slăbiseră mult amîndouă. Pe pielea feței neagră ca păcura, ochii, măriți, luceau sticlos.

— Draga mea mătușă, măcar o dată să răsară și pentru noi. Nimic altceva nu-mi mai doresc pe lume.

— Cu răbdare se-mplinește totul.

— Cînd mă gîndesc la tot ce-am pătimit, la viața noastră de-acum, mi se pare că nu-i adevărat, că visez... Nu-mi vine să cred că eu îs eu și că Memed e Memed.

În zilele în care n-aveau treabă, Memed le punea să tragă la țintă. Mîna lui Iraz se deprinsese repede, femeia devenise un ochitor bun. Cît despre Hatce, ea nu se descurca cu nici un chip. Avea groază de armă, de gloanțe. Cum punea mîna pe pușcă, o apuca greața.

— De-am scăpa odată din beleaua asta...

— Acum, în Ciukurova, grînele sînt pînă la genunchi, gata-gata să lege spice. Furnicile mișună peste tot, revărsate din mușuroaie. Pămîntul Ciukurovei de-a lungul și de-a latul e năpădit de soare.

În ochii lui Iraz jucau lacrimi:

— Pămîntul de la Adadja... Memed trebuie să-l omoare pe Ali, ucigașul lui Rîza al meu, mai înainte de a se da amnistia. Ba nu, îl omor eu, cu mîna mea. După aia, plecăm și ne statornicim cu toții în Ciukurova. Muncim pămîntul nostru de la Adadja. Ibrahim al meu ne ținea ca pe niște flori de pe urma ogorului nostru...

— Pămîntul de la Adadja... repetă Hatce, închizînd ochii. Printre stînci, acolo înfloresc puzderie de narcise, așa-i, tușico?

— Așa-i.

— Pămîntul e roditor, dă de patruzeci de ori mai mult decît semeni. Într-un singur an, omul poate să-și ridice

căsuța lui. Noi, cum coborîm din munți, putem să ne facem cuibul nostru. Doar avem cu ce.

— Pe ogorul de la Adadja îl facem stăpîn cu acte în regulă pe Memed al nostru. Al lui să fie. Ei, să iasă numai amnistia. Și dacă n-o ieși, ne luăm ce-i al nostru și plecăm undeva, unde să nu ne știe nici vîntul, nici pămîntul. Dac-am putea să-l înduplecăm pe Memed să-l lase în plata domnului pe Abdi, acușica am pleca. Ne-am schimba numele și gata. Într-o bună zi, Memed îl omoară pe Ali și fuge. Nu, nu, pe Ali eu cu mîna mea am să-l ucid. Pentru asta am și învățat să trag cu arma.

— Ce încîlcite-s toate treburile astea!

— Tare încîlcite. Uneori, cînd se-ntîmplă să fiu mai liniștită, îmi spun: „În locul lui Rîza al meu mi-am găsit un fiu ca Indje Memed; mai bine las în plata domnului răzbunarea". Dar alteori, fetița mea, alteori! Simt că înnebunesc. Mă doare sînul din care a supt cîndva Rîza. Iar inima mă gonește atunci sălbatic: „Ia-ți arma, Îraz, coboară în sat, omoară-l pe Ali și, după aia, n-au decît să-ți facă ce-or vrea!" Și cu ce sete, fetițo! Fărîme vreau să fac din Ali! N-ar mai avea el parte de lumina ochilor! Cum de mi-a ucis mîndrețe de băiat?!

— Vine o zi cînd pentru fiecare ființă răsare soarele, tușico. Ai răbdare. Da, și pe mine așa mă năpădește cîteodată frica. Răsare el soarele, dar...

— Iar te-a apucat? o dojeni Îraz și ochii îi scăpărară scîntei. Iarăși ți-a venit? O să-l mănînci de viu pe Memed. Îl omori cu zile.

Hatce își plecă fruntea.

— O săptămînă în cap s-a împlinit de cînd a plecat. Și el mai mult de trei zile nu rămîne nicăieri. Acu a trecut nici mai mult nici mai puțin de o săptămînă... Ah! Haiducia asta!... Munții ăștia, groaza asta de fiece clipă! Mi-e frică, tușico. Mi-e frică de mor... Mi se strînge inima. Spune, cînd a mai zăbovit el afară mai mult de trei zile? A pățit ceva, altfel nu se poate! Îmi vine să mă duc în sat... Să răscolesc drumurile... Dacă nu i s-ar fi întîmplat nimic, Memed ar fi venit de mult.

Începu să plîngă cu sughițuri.

— Lasă-mă să plec, tușico, lasă-mă.

— Stai liniștită unde te afli, zănateco, țipă la ea Îraz, încruntîndu-și sprîncenele. Un pas dacă faci, trag în tine. O mișcare să nu faci, m-ai auzit? Nu fi năpastă pe capul

băiatului! Din pricina ta are s-o pățească urît, ține minte. Nu i s-a întîmplat nimic.

Hatce zvîcni în picioare, intră alergînd în peșteră și se aruncă la pămînt cu fața-n jos. Hohotele de plîns îi zguduiau tot trupul. Veni și Iraz de se așeză la căpătîiul ei.

— Fetițo, fetițo! Hatce, fetița mea dragă și frumoasă, de ce te pierzi așa cu firea și-ți faci atîta rău singură? Păcat de tine! Lui Memed nu i se poate întîmpla nimic. El ține piept la o sută de inși. De ce te frămînți în halul ăsta?

— Ah, tușico, măcar de-ar fi precum spui! oftă Hatce, ștergîndu-și lacrimile.

În vale se ridica ceața de pe Cîmpia cu Ciulini iar pe cer luneca o fîșie zdrențuită de nor negru cînd Memed, cu mîinile și fața pline de sînge, se năpusti în peșteră asudat, gîfîind cu greutate. Hatce, cum îl văzu, i se aruncă la piept, începînd din nou să plîngă.

— Hai, taci, taci, Hatce. Am atîtea să-ți povestesc! Haide, liniștește-te, o ruga Memed, mîngîindu-i părul.

Și cum Hatce nu contenea cu plînsul, Iraz se mînie, o prinse de-un braț și-o smuci:

— N-am mai văzut una ca tine, strigă ea. O să-i mănînci sufletul cu purtarea asta a ta...

— Liniștiți-vă, și Memed zîmbi îngăduitor. De-ați ști cîte mi s-au întîmplat! Cînd mă întorceam de la Kerimoglu, Kara Ibrahim m-a prins în capcană, în cîmpia Sarîdja. O fi el un ticălos, Kara Ibrahim ăsta, dar e curajos și priceput. M-a urmărit pînă la poalele muntelui. S-ar putea chiar ca acum să ne fi dibuit ascunzișul. Trei zile în șir ne-am jucat de-a v-ați ascunselea. Fugeam, fugeam din fața lor și din nou mă întorceam, mă țineam după ei pînă în cîmpia Sarîdja și iarăși mă înturnam. De data asta, nici ei nu mă lăsau. A fost un joc tare. Toată grija mea era să nu miroasă că ne adăpostim în Alidag. În sfîrșit, cu ajutorul lui Djabbar, la poalele muntelui am izbutit să-i fac să-mi piardă urma și iată-mă-s. O săptămînă n-o să ne clintim de-aici. Și-acum legați-mi rana.

Cele două femei se grăbiră să-l ajute. Memed fusese rănit la un umăr. Cînd îi scoaseră glontele, febra începu să-l scuture. Cu genunchii strînși la gură, dîrdîi ca în toiul iernii. Hatce era prăpădită; nu mai știa ce face.

O săptămînă încheiată se chinui Memed în ghearele febrei. Rana i se înrăutăți, umărul i se umflă ajungînd cît

mijlocul unui om. Abia în a doua săptămînă își mai reveni și începu să povestească pe îndelete cîte i se întîmplaseră.

— Înainte de a ajunge în cîmpia Sarîdja, am dat ochi cu jandarmii. Erau vreo zece inși, în frunte cu Asîm Ceauș. Ne-am prins în luptă. Singur Alah știe, da' frică mi-e că moartea omului ăstuia o să i se tragă de la mine. Venea asupra mea așa, deschis, fără nici o fereală. „Asîm Ceauș, i-am strigat eu, ce-i cu tine? Ți s-a urît cu viața?" și am pus pușca la ochi. Cînd m-a văzut lîngă el, gata să trag, s-a aruncat la pămînt, răcnind. „Nu-ți fie frică, Asîm Ceauș, i-am zis eu. Tu n-ai nici o vină. Dacă mi-aș fi pus mintea cu tine, te-aș fi omorît de zece ori pînă acuși. Haide, cată-ți de drum!" El s-a ridicat iute de-acolo unde era culcat, mi-a zîmbit, și-a luat jandarmii și a plecat. O vorbuliță n-a scos. După aia, în cîmpia Sarîdja, cineva trebuia să-mi dea niște muniții. Cînd ajung la locul întîlnirii, mă trezesc în bătaia unui foc, prăpăd, nu alta. Și, tot după mine, au venit pînă-n munte, două zile. Într-o vreme, mi s-a părut că aud un glas care seamănă cu al lui Djabbar. Am înțeles că Djabbar a sosit de unde de neunde și, ca să mă scape pe mine, îi atacă. I-am forțat să se retragă. Ei nu s-au lăsat. M-au urmărit din nou. Pînă la urmă, Djabbar i-a atras asupra lui iar eu am scăpat, fără să-l fi văzut măcar la față. Le vine el de hac. Oricum, noi trebuie să plecăm de prin părțile astea. Prea mulți au tăbărît pe noi. Și cînd te gîndești că toate ni se trag numai de la Ali Safa Bey!

Memed mai zăcu bolnav o săptămînă. Din cînd în cînd, dinspre poalele muntelui încă se mai auzeau împușcături, zvon de luptă. Rana lui Memed se vindecă încetul cu încetul.

XXXI

Sosi toamna. Țăranii din Cîmpia cu Ciulini munceau cu drag și sîrg. Anul era bun, recolta îmbelșugată. Spicele gemeau de rod.

Mătușa Hürü cutreiera cîmpia ca vîntul; ca o pală de foc, așa străbătea locurile, ocărînd și turuind într-una. După bătaia mîncată de la jandarmi, încă o mai supărau coastele din dreapta. Le unsese cu sacîz dar, la fiecare răsuflare, fața i se încrețea, schimonosită de durere.

— Ieși-le-ar ochii să le iasă, ce-or fi vrut de la o bătrînă ca mine? bodogănea ea, după care începea, cu toată obida strînsă îndelungul anilor:

— Ei, țărani, Abdi Aga nu vine în sat. Așa că, dacă el nu vine, nici voi să nu mai țineți învoiala veche. Să nu-i dați ăle două treimi din grîne. Dacă-i dați, sînteți niște nătărăi, ba, ce zic, mai nătărăi ca toți nătărăii din lume... „Anul ăsta nu s-a ales nimic din munca noastră" așa să spuneți. Ce, nu-i așa? „Nu s-au făcut grînele și pace. Ce bruma s-a făcut, ne trebuie și nouă, doar n-o să pierim de foame. Nu-s grîne, n-avem ce da. Ce, o să ne luați și sufletele? Dacă nu-i, nu-i și gata. Spicele s-au uscat înainte de vreme, au fost pîrjolite de secetă, asta-i".

Din Degirmenoluk bătrîna alerga în satul vecin, de-aici în celălalt, tot boscorodind de una singură. Cum vedea pe vreunul care-și mîna *döven*-ul ori secera grîul, îl și lua în răspăr:

— Faceți rugăciuni pentru Memed al meu, să-l țină Alah sănătos. Pricepeți? Rugați-vă pentru el! De n-ar fi fost Memed, Abdi Aga v-ar fi dat acum tîrcoale, ca un uliu gata să-și înhațe prada. Slavă domnului că Barbă de Țap nu-i în sat. Un bob de grîu să nu-i dați. Nimic. Nimicuța. Ce, nu cumva o fi obosit stînd cu mîinile-n sîn? În timp ce noi trudeam, el ședea și trîndăvea în oraș!

Oamenii rămîneau pe gînduri, clătinau din cap, își scoteau șepcile și se scărpinau îngrijorați:

— Ei, oare cum o să se isprăvească treaba asta?

Secerișul s-a sfîrșit, de pe toate ogoarele s-au strîns grînele și s-au cărat pe la gospodării. Lui Abdi Aga nimeni nu i-a dat un grăunte de grîu. În zadar Topal Ali, dimpreună cu ceilalți logofeți ai agăi se vînturau prin sat. La oricare țăran se duceau, erau întîmpinați cu aceleași vorbe:

— Sîntem îndatorați bunului nostru agă pînă peste cap. Om bun ca el nu se mai pomenește pe lume. L-am lăsa noi așa, lipsit de toate, într-un oraș străin? Dar ce să-i faci... O grăunță măcar n-am ridicat de pe țarină. Nimic. Din nimic ce să dai? La anul, da, dac-o vrea Alah... Alah o să ne dea nouă și noi scumpului nostru agă... Parcă se mai află pe undeva alt agă ca al nostru? Ghiaurul de Indje Memed a făcut din el un pribeag... Parcă aga al nostru o să-l mai lase mult să-și facă mendrele? Poate s-o-ndura Alah și la anul o să fie belșug de bucate, atunci pe toate o să i le dăm lui Abdi Aga al nostru... chiar de-o

fi să flămînzim, nu ne teşim noi de asta, i le dăm pe toate agăi pînă-n ultimul bob. Ai priceput? Al lui Abdi Aga o să fie tot ce-om agonisi la anul. În Cîmpia cu Ciulini sînt cinci sate. Ţăranii din toate cinci sînt, din inimă, robi preasupuşi bunului nostru agă...

— Bine, dar de cînd e pe lume Cîmpia cu Ciulini n-a existat un belşug aşa de mare de grîne. Ce tot îndrugaţi la bazaconii? Mai bine spuneţi deschis că nu vreţi să mai recunoaşteţi toomeala de pînă acum. Spuneţi pe şleau: „N-avem de gînd să-i mai dăm lui Abdi Aga nici o para chioară".

— Aaah! se tînguiau ţăranii. Să ne iasă ochii din cap dacă-i aşa. Cum? Aga al nostru să-şi tîrască zilele în oraş străin şi noi să nu-i dăm dreptul lui? Se poate una ca asta? Noi ţinem cu el, lui ne supunem. Cît despre Indje Memed, n-are decît să crape!

De bucurie, Hürü parcă zbura. Aşadar, nu degeaba a alergat ea încolo şi încoace, toată vara, nu degeaba şi-a rupt gura vorbind. Nici un ţăran n-a dat o boabă lui Abdi Aga. După ce îşi vopsi părul alb cu *henne*, îşi lepădă broboada veche de pe cap şi în locul ei se legă cu una din mătase, verde-aprins, cu care de obicei se împodobeau tinerele fete la nunţi şi sărbători. Îmbrăcase rochie de mătase, iar la gît îşi prinsese o salbă din trei galbeni laolaltă cu mărgelele ei de fată pe care le scosese din ladă. Peste mijloc îşi trecuse o cingătoare din mătase împletită. Faţa îi zîmbea, fericită. Umbla din casă în casă, cîntînd cîntece care mai de care mai deocheate. Auzindu-le, fetele roşeau, iar ţăranii spuneau: „Ia te uită! Hürü a noastră zburdă ca o mînză".

Cînd auzi că ţăranii nu-i dau dijma, Abdi turbă de mînie. Alergă glonţ la Siyaselci şi acolo mai turnă o telegramă plină de jale la Ankara. Plîngînd, îşi spunea în ea tot năduful. După ce isprăvi, se-ntoarse în oraş şi-şi povesti oful oricui stătea să-l asculte. Se duse la caimacam, la comandantul jandarmeriei şi peste tot plînse şi se văicări. Atît caimacamul cît şi comandantul se făcură foc cînd aflară purtarea ţăranilor. Ca urmare, trimiseră în Degirmenoluk jandarmi peste jandarmi. Aceştia îi strînseră cu uşa pe ţărani, pe mătuşa Hürü o închiseră, dar din gura nici unuia nu ieşi un cuvînt. Zadarnic mîncară bătaie, zadarnic fură ocărîţi şi tîrîţi de colo-colo, toţi

laolaltă, ca vitele; o vorbă nu scăpară, ca și cum toată țărănimea din cele cinci sate ale cîmpiei amuțise.

Lucrurile luară o întorsătură atît de urîtă, încît pretorul în persoană fu nevoit să vină în Degirmenoluk. Dar, orice făcură, oricît se străduiră nu putură scoate o vorbă de la vreunul din sat. Țăranii îi priveau în față ca prostiți.

Primul care rupse tăcerea fu Topal Ali. Nu mică fu mirarea țăranilor cînd îl auziră grăind astfel:

— Ne-am da cu drag viața pentru aga al nostru. Cine e Indje Memed, nepricopsitul ăla de haiduc, năpîrstocul ăla, ca s-ascultăm noi de el?! Un singur bob de-am fi strîns de pe ogoare, și pe-ăla l-am fi dat cu dragă inimă lui Abdi Aga. De n-am pieri cu toții de foame anul ăsta bine-ar fi. Întrebați-mă pe mine, care-s logofătul agăi, nici eu n-am să scap de foame. Un grăunte de-am fi strîns de pe țarină, l-am fi dat agăi.

Topal se opri și, trecîndu-și ochii peste mulțimea de oameni vîrîți unii într-alții ca o turmă de oi, întrebă:

— Spuneți și voi, dac-am fi cules o boabă de grîu de pe țarinele noastre, nu i-am fi dat-o noi preaiubitului nostru agă?

— I-am fi dat-o! își dezlegară limba oamenii.

— Dacă ne-ar cere și viața...

— I-am da-o...

— Dacă Indje Memed o să vie în sat...

— Nu se poate să vie...

— Ei, dac-o veni...

— O să-l ucidem fără milă...

Bineînțeles că pretorul nu crezu nimic din toate acestea și porunci să se scotocească prin case. Nici o gospodărie nu fu cruțată, dar nu dădură peste nici un bob. Era ceva nemaipomenit. Nimeni nu putea pricepe unde-or fi ascuns țăranii atîtea bucate.

În oraș veneau mereu știri despre cele petrecute în Cîmpia cu Ciulini. Această regiune urgisită a țării își deschise, în sfîrșit, poarta către lume.

Abdi Aga nu mai știa ce-i cu el; își smulgea părul din cap de deznădejde și furie.

Nu se îndoia nimeni că toate ponoasele se datorau lui Indje Memed, că tot el scornise povestea asta a țăranilor. Haiducul trebuia neapărat stîrpit. Și, colac peste pupăză, chiar în zilele astea frămîntate, Hüseyin Aga din Aktozlu

fu ucis noaptea, în patul său. Or, după orășeni, cine altul ar fi putut fi făptașul decît Indje Memed ?

Asîm Ceauș e, fără doar și poate, un bărbat curajos, un om de nădejde, cunoaște munții ca în palmă, dar toată vitejia lui nu-i de-ajuns ca să-i vină de hac lui Indje Memed.

Peste Asîm Ceauș ploua cu mustrări de la comandantul jandarmeriei. Plutonierul nu mai îndrăznea să scoată capul în lume, de rușine.

Oamenii îl batjocoreau fără nici o fereală, chiar în auzul lui :

— Indje Memed e-un țînc cît o șchioapă, dar îl învîrtește după degetul său mic pe ditai Asîm Ceauș și îl face să joace după cum îi cîntă.

XXXII

Zăpada acoperise Alidagul, cu tot ce se afla pe el, stînci, copaci, iarbă, flori ; pînă și cerul era alb ca laptele. Neaua sclipitoare, nesfîrșită, se întindea de la Alidag la Cîmpia cu Ciulini și de aici în Akceadag, la Cicekliderești și pînă departe, în Ciukurova, neîntinată de nici o pată cît de mică. Soarele răsărea deasupra necuprinsului alb, smulgîndu-i milioane de scînteieri orbitoare peste care, cînd și cînd, trecea lin umbra unui nor.

Cei din peșteră o duceau greu : nu mai aveau nici lemne, nici merinde.

Părul lui Memed crescuse într-atît încît i se amesteca cu barba încîlcită. Iraz slăbise și se înnegrise și mai tare. Cît despre Hatce, era însărcinată ; aștepta să nască de la o zi la alta. Se făcuse galbenă și străvezie. Părul ei negru, altădată atît de lucios, era acum îmbîcsit, șters.

Asîm Ceauș nu-i slăbea o clipă ; de cu toamnă, tot da tîrcoale jur împrejurul satului Degirmenoluk, la poalele Alidagului.

Iraz îl chemă afară pe Memed și îi spuse :

— Azi nu-i viforniță, băiete. Hatce-i gata-gata să nască. Să facem ce-om putea. Ori coborîm cu ea în vreun sat, ori, de nu, trebuie să ne-ngrijim de ce-i nevoie ca să nască aici.

Memed își încrețí fața uscată, năpădită de barbă :

— În sat nici vorbă s-o ducem. Jandarmii sînt cu ochii pe fiecare casă. Ce-om face, trebuie să facem aici.

— Să nu mai zăbovim. Copilul o să vină dintr-o clipă în alta.

Memed mai cobora cînd și cînd în sat, tîrînd întotdeauna după sine ghemul de mărăcini.

Intrară în peșteră. Hatce, rezemată de un perete, ședea nemișcată, cu ochii pironiți în gol. Privirea îi era înghețată.

— Hatce, eu cu tușa Iraz coborîm în sat. Tu încarcă arma și așteaptă-ne. La noapte sîntem înapoi.

— Nu rămîn singură.

— Atunci ce-i de făcut, Hatce?

— Vin și eu!

— Nu vorbi prostii.

— Aici nu rămîn singură. Mor.

— Bine, atunci să rămînă cu tine și tușica Iraz.

— Nici așa nu stau.

— Ce-i încăpățînarea asta? se necăji Memed.

— Iac-așa.

— Rămîi, fetițo, încercă s-o înduplece Iraz.

— Nu.

— De cînd trăiești în munți te-ai făcut o îndărătnică fără pereche, o dojeni Iraz.

— Așa-i.

— La naiba! ocărî Memed.

Tăcură tustrei. Haiducul se duse și se așeză pe lespedea vetrei. Cuprinzîndu-și capul în palme, se lăsă pradă gîndurilor negre. Deasupra lor se rotea un vultur cu aripile larg întinse.

— Voi rămîneți pe loc! strigă Memed mînios și, pe neașteptate, porni să coboare în fugă muntele. Alerga ca un bezmetic.

— Ce vrei de la el? o mustrului Iraz pe Hatce. Are destule necazuri și-așa. Pe de-o parte jandarmii ăștia care se țin scai de el, pe de altă parte grija de tine... Asta mai cu seamă îl dă gata.

Hatce tăcea cu încăpățînare.

După-amiază, Iraz ieși afară din peșteră; rămase înmărmurită dînd cu ochii de ghemul de mărăcini al lui Memed. Ca ieșită din minți, strigă din răsputeri după el, în vale, spre cîmpia înzăpezită. Era însă în zadar: ple-

case de mult, nu putea s-o mai audă. Într-un tîrziu, se întoarse înăuntru și se trînti pe pămînt:

— Vai și amar de noi! Ne paște o nenorocire, gemu ea. Ne pîndește o belea de care mă înspăimînt. Și-a uitat mărăcinii și nu-i nici viscol care să-i acopere urmele. M-aș duce eu să le acopăr cu mîna mea, dar nu-s în stare să mă cațăr pe-acolo pe unde umblă el.

Abia a doua zi noaptea se înapoie Memed, palid, strivit sub povara din spinare.

— Ce spaimă am tras, le spuse el. Am uitat mărăcinii. Cu ce inimă strînsă am coborît cînd mi-am dat seama de asta!... M-aș fi întors să-i iau și să-i trag ca de obicei peste urme, dar întunericul sta să cadă din clipă în clipă. Am fost neliniștit pentru voi, de-asta am venit înapoi cît am putut de repede. Jandarmii se țin cu dinții de Topal, îl silesc să-mi ia urma. De-asta mă tem. Dac-o vedea urma, nu poate s-o ocolească. Ține firul ei pînă la capăt. Mi-a spus odată: „Vai, frățioare, să nu care cumva să uiți să tragi mărăcinii după tine". Am înțeles atunci ce înseamnă vorba lui: dacă-mi dă de urmă, el nu se poate stăpîni, mă dă în vileag. De-asta mi-e frică. Mai ales pe vremea asta...

— Nu-ți fie frică, băiete dragă, încercă să-l liniștească Iraz. Nu face el nelegiuirea asta în ruptul capului. Topal Ali își dă și viața pentru tine.

— Știu eu prea bine, mătușă, că ține la mine, dar dacă vede o urmă, nu se poate abține. Ar fi trebuit să termin cu el încă din prima zi, dar n-am fost în stare...

XXXIII

Viața lui Asîm Ceauș devenise un iad din pricina lui Indje Memed. Se gîndea mereu: „Ticălosul ăla de Indje Memed e-o năpastă pentru mine. Ah! De-ar pieri de prin părțile astea și s-ar duce aiurea! De-aș scăpa o dată de el, de nu i-aș mai auzi numele!"

Și jandarmii erau istoviți, vlăguiți. „Ce rost are să tot cutreieri munții Taurus în fiecare zi a domnului, iarna, în toiul gerului?" bombăneau ei. Cum vedeau ceva care aducea a urmă de om, ori zăreau zăpada cît de cît răsco-

lită, o și porneau, adulmecînd zile întregi. Indje Memed le prilejui astfel prinderea altor cîteva cete.

Se împlinea o lună de cînd dădeau tîrcoale Alidagului: un ciobănaș pe care-l prinseseră pe munte și-l bătuseră măr scăpase o vorbă că l-a văzut pe haiduc în Alidag.

Muntele fu înconjurat din toate părțile, ca o cetate asediată.

Deși Asîm Ceauș nu credea în ruptul capului că Indje Memed ar putea trăi în Alidag în miezul iernii, totuși, după ce-l auzise pe cioban, se înverșună să cerceteze ținutul.

Un jandarm călare se ivi, despicînd zăpada în goana calului.

— L-am văzut, Ceauș! strigă el, răsuflînd anevoie. Trăgea un ghem de mărăcini după el. Urca în sus, pe munte. Cum a dat cu ochii de noi, a fugit. Un glonte n-a tras. Dar urma lui nu poate fi ștearsă nici de mărăcini. O pojghiță tare de gheață acoperă zăpada. Așa că o para nu face ghemul de mărăcini. Am cercetat urma, e-o urmă veche.

Vestea îl umplu de bucurie pe Asîm Ceauș. Era pentru prima dată cînd dădea de urma lui Indje Memed. Trimise îndată un jandarm la Abdi Aga acasă, ca să-l cheme pe Topal Ali. Acesta veni într-un suflet.

— Poruncește, Ceauș!

— Am dat de urma lui Indje Memed.

— Zăpada mă orbește. Eu urma numai pe pămînt o văd.

Țăranii de prin preajmă se grăbiră cu toții să-i țină partea lui Topal:

— Așa-i, pe zăpadă, ochii lui Topal nu deslușesc nimic. El n-a fost niciodată în stare să adulmece o urmă pe zăpadă. O să vă ducă greșit.

Asîm Ceauș însă o ținea morțiș:

— Chiar dacă nu poate citi urma, trebuie să vie cu noi.

La vorbele lui, Topal începu să tremure ca frunza.

— Îți sărut tălpile, Ceauș dragă, nu mă duce nicăieri pe gerul ăsta!

— Am zis că mergi, mergi, îi reteză vorba Asîm Ceauș.

Topal își lăsă capul în piept și rămase ca împietrit, cu spinarea rezemată de perete.

In fruntea detașamentului, Asîm Ceauș urca Alidagul drept în sus, spre culme.

„S-a găsit urma lui Indje Memed! S-a găsit urma lui Indje Memed!" Cît ai clipi, tot satul fu zguduit de această știre. Toată suflarea din el, cu mic cu mare, se luă după jandarmi, pînă la poalele Alidagului. Acolo mulțimea se opri; îngrămădiți la capătul urmei, țăranii se uitau la ea lung.

Cînd zări urma, lui Topal Ali i se frînse inima; era de-a dreptul buimăcit. Nu-și mai dădea seama de ceea ce face: începu să gîndească cu voce tare: „De ce n-o fi tras după el mărăcinii? Pentru ce oare? O să-l găsească negreșit. Urma e limpede ca lumina zilei".

Asîm Ceauș îl prinse de braț și, arătîndu-i urma, îi spuse:

— Ce tot bolborosești acolo? Ai? Ce tot îți mișți buzele? Zi tare, dacă ai ceva de zis. Asta-i urma lui, așa-i?

— Nu, răspunse Topal. Asta-i urmă de cioban. Și, pe deasupra, e și veche de-o lună.

Furios, Asîm Ceauș îl trînti cu putere în zăpadă.

— Ticălosule! țipă el. Nemernicule! Faci pe logofătul lui Abdi Aga, îi mănînci pîinea și, în același timp, îl ocrotești pe Indje Memed. În fiecare din voi zace cîte un Indje Memed. Să nu vă dea Alah prilejul, că...

— Luați-vă după urmă! le porunci el jandarmilor.

Două zile se cățărară pe muntele înzăpezit, ținîndu-se după urmă, fără nici un răgaz, înghețați, cu puterile sleite. Cînd atinseră creasta, o împresurară din toate părțile.

Satul era în doliu.

Copleșit de durere, Topal repeta cu glasul sugrumat de plîns, uitînd de orice prevedere: „L-au găsit. L-au găsit pe Memed al nostru".

Mătușa Hürü se bătea cu pumnii în piept:

— N-au decît să-l găsească. Să-l găsească, și-o să vadă ei pe dracu! Să fie și-o mie de jandarmi, Memed trece prin ei ca vîntul.

Spre seară, avu loc prima ciocnire. Jandarmii, care descoperiseră drumul spre peșteră, aruncau într-una grenade în gura ei. Memed, ca să-i împiedice să se apropie, le răspundea printr-un foc îndîrjit.

Ar fi putut să fugă și să scape, dar pe Hatce o apucaseră durerile facerii; cînd auzi împușcăturile de afară, începu să plîngă.

— Nu ți-am spus eu? zise Iraz. Mărăcinele pe care l-ai uitat atunci e de vină.

— Asta-i pricina, dar, de n-ar fi fost Topal Ali, tot nu ne-ar fi putut găsi. După mine, Topal n-a fost în stare să se stăpînească. Ah! Trebuia să-l fi omorît încă atunci la început. Dacă s-ar stîrni viscolul, un minut n-ar mai putea rămîne aici jandarmii. I-ar izgoni ca pe nimic. Și, după o săptămînă, greu ne-ar mai da de urmă. Ah! Fire-ai să fii, Topal! scrîșnea printre dinți Memed.

Asîm Ceauș strigă cu blîndețe:

— Predă-te, Memed, fiule! Ești ca și prins. Ehei! Bine c-am ajuns să trăiesc și ziua asta! Ești înconjurat din toate părțile. N-ai cum să scapi. În curînd o să se dea amnistia. Hai, vino și predă-te! Nu vreau să te omor!

Memed nu zise nimic, dar un glonte de-al său nimeri piatra din fața lui Asîm Ceauș, împrăștiind țăndări jur împrejur.

Lupta se înteți. Gloanțele curgeau din amîndouă părțile, se încrucișau în aer.

— O săptămînă, ba și o lună de-o fi nevoie, nu mă clintesc de-aici. Oricum, odată și odată o să isprăvești tu munițiile!

În cele din urmă, Memed strigă:

— Știu, Ceauș, știu! Asta va fi sfîrșitul! Dar pînă atunci, nici măcar unul dintre voi n-o să mai rămînă în viață. Pe toți am să vă dau gata. Știu, Ceauș, dar eu nu mă predau. O să scoateți din peșteră leșul meu. Ai priceput, Ceauș?

— Păcat de tine! Păcat de-un om ca tine! Chiar de ne-ai omorî pe noi toți, vin alți jandarmi. Și-atunci, ce-ai cîștigat? Anul ăsta o să se dea amnistia. Hai de te predă, Indje Memed!

— Nu mai trăncăni, Ceauș! De multe ori puteam să te omor, dar te-am cruțat. Acum nu mai mi-e milă de tine. Nici tu nu te-ai lăsat de urmărirea mea. Aici ai să-ți dai sfîrșitul.

Împușcăturile erau atît de dese, încît acoperiră glasurile.

În apropierea lui Memed, maldărul de cartușe goale creștea văzînd cu ochii. Deși mai avea încă doi saci cu muniții, haiducul se temea c-o să le isprăvească curînd, căci era silit să tragă glonte după glonte.

In acest timp, Iraz vedea de Hatce care urla în chinurile facerii.

— Afurisită zi! mormăia Iraz și, lăsînd-o o clipă pe Hatce, înhăța arma și-alerga în ajutorul lui Memed, trăgînd zorită laolaltă cu el, pînă ce țipetele înfiorătoare ale tinerei femei o aduceau din nou lîngă ea.

Hatce se tăvălea pe jos; broboane dese de sudoare îi acopereau fruntea.

— Ah, mamă, mamă! strigă ea. De nu m-ai fi născut! Ah!

Toată peștera mirosea înțepător a sudoare.

— M-au atins! scăpă Memed fără să vrea și îndată, părîndu-i rău de slăbiciunea sa, își mușcă buzele pînă la sînge.

La strigătul lui, Hatce zvîcni de pe pămînt ca o săgeată. Cînd ajunse aproape de el, se prăbuși însă iarăși, stoarsă de puteri.

— Memed dragă! Te-au lovit? Dacă mori tu, îmi fac și eu seama!

— Ești rănit la umăr, spuse Iraz și începu să-i lege rana.

Memed nici nu se clintise; trăgea într-una cu mîna încleștată pe armă.

Asîm Ceauș era uluit. Nu pricepea cum poate un singur om să tragă atîtea gloanțe. Și, pentru că dintre jandarmi cîțiva fuseseră scoși din luptă, nădejdea care-l însuflețise pînă atunci începu să-l părăsească încet-încet.

Deodată, Hatce slobozi un țipăt prelung. Iraz o prinse și o ridică de la pămînt, îndemnînd-o:

— Hai, forțează-te singură, Hatce. Opintește-te și împinge! Hai!

Hatce o ascultă, cu chipul brăzdat, strîns într-un spasm dureros; pe neașteptate, un scîncet ascuțit de copil acoperi toate celelalte zgomote. Întors cu fața către ea, Memed văzu un ghemotoc plin de sînge. Se făcu alb ca hîrtia; zadarnic încerca să mai tragă. Mîinile nu-l mai ascultau; îi tremurau așa de tare, încît scăpă arma pe jos. Atunci Iraz se repezi, o ridică și continuă să țină singură piept jandarmilor. Trecu destul timp pînă ce Memed își veni în fire; spuse abia auzit:

— Dă-mi-o, tușico! și întinse mîna după armă.

Îraz se duse lîngă Hatce care zăcea ca moartă, luă pruncul și-l șterse bine cu niște cîrpe.

— E băiat, îi spuse ea lui Memed.

Pe fața haiducului trecu un zîmbet amar.

— Băiat!

Lupta ținu pînă a doua zi spre seară. Memed abia de prididea cu un singur braț. Îraz îi încărca pușca, iar el o lua și, proptind-o de-o piatră, trăgea cu mîna teafără.

Nici nu se mai uita spre maldărul de cartușe goale care se înălța mereu. Mintea lui era stăpînită de un singur gînd: să tragă necontenit.

Cînd Îraz, cu fruntea plecată, îi șopti: „nu mai sînt gloanțe", Memed scoase un horcăit ca și cum l-ar fi înjunghiat cineva și căzu peste pușcă. Se ridică îndată, cu ochii ieșiți din orbite și rămase așa în picioare, buimac, răvășit; clătinîndu-se, se duse la copil, îi descoperi fața și-l privi îndelung, cu extaz. Surîse și se întoarse la ușa peșterii. Își luă de pe pămînt pușca și, scoțînd din buzunar o batistă, o agăță la capătul ei, ca pe-o flamură albă. Apoi veni lîngă Îraz care, ghemuită sub o stîncă, plîngea înfundat.

— Mătușă Îraz!

Femeia își ridică fruntea și se uită la el.

— Hatce! spuse ea. Hatce e tot fără simțire!

— Ascultă-mă, tușico. Viu n-or să mă lase ei pe mine. Băiatului să-i puneți numele meu. Să-i ziceți Memed.

Și ieșind afară, își roti pușca în văzduh, strigînd:

— Mă predau! Mă predau, Asîm Ceauș!

Asîm Ceauș era un bărbat voinic, chipeș; ochii mari și luminoși, mustățile stufoase și lungi, buzele pline îi dădeau o înfățișare de om cumsecade. Nu-l crezu pe Memed.

— Zici că te predai, Indje Memed? strigă el, fără să-și ascundă uimirea.

— Da. Mă predau, Ceauș. Ai izbutit, răspunse haiducul cu glasul sugrumat.

— Rămîneți pe locurile voastre! le porunci Ceauș jandarmilor. Mă duc eu singur la el. Poate-i minciună.

Într-o clipă, Ceauș era la gura peșterii; îl prinse pe Memed de mînă și, surîzînd, îi spuse:

— Îmi pare rău de toate cele întîmplate, Indje Memed!

— Să lăsăm astea.

— Tot nu-mi vine să cred că te-ai predat.

Memed tăcu şi-şi întinse mîinile ca să-i prindă cătuşele.

Atunci Îraz, din colţul în care stătuse ghemuită, se aruncă între ei.

— Ceauş ! Îţi închipui cumva că *tu* l-ai făcut pe Indje Memed prizonier ?!

Şi fugind în peşteră, trase chilimul de pe prunc.

— Iată, *el* l-a făcut pe Indje Memed să se predea ! Şi voi care vă credeaţi viteji nevoie-mare !

Lui Asîm Ceauş îi îngheţă zîmbetul pe buze. Privirea îi fugi cînd la Hatce, cînd la Îraz, cînd la Memed. Şovăi, apoi întinse mîna şi-i scoase lui Memed cătuşele.

— Indje Memed, îngînă el şi tăcu. Se uitau unul în ochii celuilalt, sfredelindu-şi pînă în adîncuri sufletele.

— Indje Memed, grăi plutonierul de jandarmi. Eu nu mă simt în stare să te fac prizonier în starea în care te afli tu acum !

Şi smulgîndu-şi de la cingătoare cinci legături de cartuşe, le zvîrli în faţa haiducului.

— Eu plec, Indje Memed. Tu să tragi după mine.

Şi numaidecît se năpusti afară, strigînd.

In urma lui, Memed trăgea glonte după glonte.

Ajuns lîngă oamenii săi, Asîm Ceauş le spuse :

— Parcă nemernicul ăla se predă vreodată ?! Ca să mă omoare pe mine, de-aia a făcut jocul ăsta. De nu mă pitulam la pămînt, o păţeam. Bine că nu m-am încrezut în vorbele lui şi-am mers cu băgare de seamă... Se apropie vijelia. Dacă ne prinde prin coclaurile astea, îngheţăm cu toţii ; aici ne rămîn oasele. Hai să coborîm iute la vale cît mai avem timp.

Rupţi de oboseală, jandarmii porniră să coboare muntele, uitîndu-se mereu în urmă spre peşteră.

Nori negri clocoteau pe culmile Alidagului, prevestind viscolul. Incepură să cadă primii fulgi de zăpadă ; apoi, pe nesimţite, ninsoarea se înteţi, spulberată de un vînt năprasnic.

Spre seară se dezlănţui o vijelie sălbatică ; crivăţul sufla înspăimîntător, din stîncă în stîncă.

Alidagul, împrejurimile lui, bolta cerului deveniră albe de tot, ca şi cum pe cer şi pe pămînt nu mai exista nimic altceva decît învelişul neîntinat de nea.

XXXIV

Un zvon se răspîndi în sat și, cu iuțeala fulgerului ajunse și în oraș: „Indje Memed a fost omorît. Cum se mai liniștește viscolul, o să i se aducă leșul în vale".

Ochii țăranilor din Degirmenoluk se îndreptau mereu spre piscul bîntuit de furtună al Alidagului. Acest munte al munților, măreț și trufaș, a fost pieirea lui Indje Memed...

Fiecare se zăvorîse în casa lui, în așteptarea lui Abdi Aga care, o dată mort Indje Memed, avea să pice fără îndoială dintr-o clipă în alta.

Sătenii din Vayvay își luaseră înapoi, bucată cu bucată, pămînturile de la Ali Safa Bey. Kodja Osman parc-ar fi fost din nou flăcău; îl înfrunta pe bey cu focul tinereții regăsite.

Vestea despre uciderea lui Indje Memed ajunse și în Vayvay. Cînd o auzi, bătrînul rămase țintuit pe locul lui, ca paralizat. Mult timp nu fu în stare să-și descleștеze gura. Lacrimile îi șiroiau gîrlă pe obraji.

În sfîrșit, izbuti să vorbească:

— Vai, șoimul meu! Și ce viteaz era! Avea niște ochi mari, mari. Și ce sprîncene! Trupul mlădios, ca al chiparosului. Vai, șoimul meu, vai! Îmi spunea: „Unchiule Osman, într-o zi am să poposesc la tine, acasă, să-ți fiu oaspete". Nu mi s-a împlinit bucuria asta... Șoimul meu drag! Soața lui era cu el. Ce-o să facă ea acum, sărăcuța? Încotro s-o ia? Uite ce zic eu, oameni buni: șoimul meu ne-a scăpat din ghearele ghiaurilor ăștia. Se cuvine să-i aducem soața la noi în sat. Să-i dăm pămînt și să-i purtăm noi de grijă și, dac-o fi să fie iarăși întemnițată, să vedem de ea și în închisoare. Vă învoiți?

— Așa se cade, răspunseră țăranii, înnourați iarăși de grija fărădelegilor lui Ali Safa Bey.

Abdi Aga dădu fuga mai întîi la Ali Safa Bey, dar nu-l găsi acasă. În schimb, nevasta acestuia îl întîmpină, veselă:

— Ai văzut, Abdi Aga, că și-a găsit nașul. Te felicit din inimă!

— Fii binecuvîntată, fata mea! îi mulțumi Abdi Aga.

Plecă îndată, drept la caimacam, să-l lingușească:

— Alah să aibă mereu în paza sa statul și ocîrmuirea noastră, caimacam bey. Asîm Ceauș i-un om viteaz, curajos. Pentru un om ca el mi-aș da și viața...

— Te felicit, Abdi Aga. Şi cînd te gîndeşti cît te-ai plîns împotriva stăpînirii! Să nu fi fost Ali Safa Bey, bunul nume al oraşului s-ar fi dus pe apa sîmbetei! Noroc cu el, că n-a lăsat să se expedieze nici o telegramă.

Abdi Aga căscă ochii mari.

— Daaa, nici una n-a ajuns la destinaţie, rîse caimacamul, văzîndu-i nedumerirea.

— Cum? De loc? Chiar nici una?

— Absolut nici una. Dacă n-ar fi fost împiedicate să ajungă la ţintă, şi pe tine te-ar fi spînzurat, şi pe mine... Ce, n-ai fost în toată firea? Alea erau telegrame de trimis la Ankara?

Abdi Aga chibzui ce chibzui, apoi izbucni într-un rîs cu hohote:

— Bine că n-au fost trimise, caimacam bey. Ce vrei, eram într-o stare!... S-ar fi dus de rîpă numele atît de frumos al dragului nostru oraş. Bine că i-a dat prin cap lui Ali Safa Bey să le oprească. Cînd omu-i în prada furiei, nu se mai gîndeşte la nimic. Mi-era şi mie greu: cogeamite stat şi să nu fie în stare s-o scoată la capăt c-un prăpădit de chelbos, cu un năpîrstoc?! Eh! Crede-mă, tare mă mai apăsa amărăciunea. Şi ce-am făcut dacă am dat telegramele alea? Nebunie curată. Nu te supăra, caimacam bey. Iartă-mă!

De la caimacam se duse la comandantul jandarmeriei, căruia îi împărtăşi bucuria sa. După ce-i mulţumi cu toată căldura, întrebă dacă are voie să-i facă un dar frumos lui Asîm Ceauş, rugîndu-l totodată să nu i se mai înfigă capul lui Indje Memed la poarta casei sale de aici, ci la cea din sat, lucru pe care comandantul i-l făgădui pe dată.

Vestea morţii lui Indje Memed fusese adusă la oraş de Topal Ali.

— Atîta a fost viaţa duşmanului tău, agă. Gata, s-a isprăvit cu el. Un cioban care a venit din munte i-a văzut leşul cu ochii. Asîm Ceauş tocmai îi tăia căpăţîna. „Să-i duc degrabă ştirea asta lui aga al meu", mi-am zis eu numaidecît şi, fără un bob de zăbavă, am venit la tine, tot într-un suflet.

La început lui Abdi Aga nu i-a venit să creadă, apoi, de bucurie, nu mai ştia ce să facă. Timp de trei zile, oricine cobora din munţi, după Topal, îi adeveri întru totul spusele.

De la comandamentul jandarmeriei, Abdi Aga se întoarse acasă și, luîndu-l pe Topal Ali lîngă el, îi zise:

— Dacă Asîm Ceauș a greșit cîndva față de tine, nu-i purta pică, dragă Ali. E un erou, un viteaz cum puțini sînt. Uite cum l-a nimicit pe dușmanul nostru.

Apoi continuă cu ură, înfierbîntîndu-se:

— Ah! Țăranii ăia ai mei! Ce sărăntoci mîrșavi! Un an dacă n-am mai fost printre ei, nu mi-au mai dat un bob din dreptul meu. Las' că mîine-poimîine mă duc eu în sat. „Mă tîlharilor, mă jerpeliților mă, ați zis că a fost secetă, că pentru că nu s-au făcut bucatele nu mi-ați dat dreptul meu, așa-i? V-ați bizuit pe Indje Memed? Na, luați-vi-l pe preaiubitul vostru Indje Memed. Luați-i scăfîrlia și faceți cu ea ce-oți vrea. Uitați-vă ce s-a ales din el! Ei, și-acum e rîndul meu. Vă arăt eu vouă!"

Il prinse de mînă pe Topal:

— Ali!

— Poruncește, agă!

— Anul trecut recolta fusese mai bună ca oricînd, așa-i?

— De două ori mai bogată ca altădată.

— Ali!

— Poruncește, agă!

— Ce pedeapsă să le dau eu țăranilor ăstora?

— Știu eu! Cum hotărăște aga!

Abdi nu-și mai găsea locul de-atîta fericire. Se îmbrăcă cu cele mai bune haine, își parfumă din belșug mătăniile, se duse la bărbier de se ferchezui și-apoi nimeri în prăvălia lui Mustafa Efendi, de felul lui din Maraș. Văzîndu-l atît de vesel, negustorul îl mustră:

— Nu se cade să ne bucurăm de moartea nimănui, nici chiar a unui dușman, că nu se știe ce ne așteaptă pe fiecare!

După ce dădu raita prin piață, trecînd din dugheană în dugheană ca să-și arate mulțumirea și să fie firitisit cu cîte un „te felicit", Abdi Aga tocmai se urca pe cal, îndreptîndu-se spre sat, cînd îl ajunse o veste neașteptată:

— Indje Memed, deși rănit, a izbutit să scape din mîna lui Asîm Ceauș.

— Cine-a spus?

— Asîm Ceauș cu gura lui.

— Unde-i Ceauș?

— E-n drum spre oraș. L-am văzut prin părțile Șabaplîului.

La auzul acestei nenorociri, Abdi Aga se răzgîndi: își întoarse calul îndărăt spre oraș. Descălecă în curte, împleticindu-se și, pe jos, mai mult tîrîndu-se decît mergînd, se duse drept la scribul Deli Fahri.

— Scrie, frate. Scrie-i direct lui Ismet Pașa. Caimacamul, telegrafistul, Ali Safa Bey, comandantul de jandarmi, haiducul Indje Memed, toți sînt o apă. Scrie așa: „Pașă, cîte telegrame ți-am trimis, nici măcar una singură n-a fost lăsată să ajungă la tine". Hai, scrie, Deli Fahri *efendi*, scrie!

XXXV

În Vayvay, sub dudul cel mare de la marginea satului, căruia toamna îi aurise frunzele, țăranii țineau sfat.

— Șoimul meu a încovoiat spinarea agilor. E drept că Ali Safa Bey nu se lasă; încă mai uneltește împotriva lui, se căznește în fel și chip să mai scoată o ceată de haiduci năimiți de-ai lui, care să-l vîneze pe Indje Memed. N-are decît. Orice-ar face, șoimul meu la toți le vine de hac. Ia spuneți, oameni buni. Așa-i că ne-am luat înapoi toate ogoarele noastre, smulse prin jaf?

— Așa-i.

— Și toate astea cui le datorăm?

— Lui Indje Memed al tău.

Răspunsul îl mulțumi pe bătrîn. Se ridică în picioare, grăind mai departe:

— Din Ankara a sosit Ali Saip Bey[1].

Țăranii ciuliră urechile.

— A vorbit cu însuși Ismet Pașa. În toamna asta, la sărbătorirea noii ocîrmuiri[2], o să iasă amnistia. Ce mai e pînă atunci? Cincisprezece-treizeci de zile... Intră și Indje Memed în amnistie. Trebuie să se învoiască s-o primească.

[1] Fost deputat în Medjlis (parlamentul turc) ca reprezentant al orașului Urfa, cunoscut ca procuror în procesul atentatului împotriva lui Atatürk. În timpul în care se desfășoară acțiunea romanului, Ali Saip Bey poseda două moșii în Ciukurova (n.a.).

[2] La 29 octombrie, sărbătoare națională în Turcia — se aniversează proclamarea republicii.

Doar are un copil... Să-i dăm pămînt de la noi, să se aşeze în satul nostru. Voi ce spuneţi ?

— La noi să rămînă, bineînţeles, răspunseră într-un glas ţăranii. Tot ce-avem noi, ogoarele, chiar şi vieţile noastre, ale lui sînt. Pentru un viteaz ca el nimic nu-i prea mult !

Cu învoirea satului întreg, Kodja Osman cumpără pentru Indje Memed de la văduva Esen, cu bani peşin, adunaţi de la toţi ţăranii, o sută de *dönüm* din cel mai mănos pămînt din Vayvay. Ţăranii îl arară şi semănară grîu pe toată întinderea acestui ogor frumos.

Bătrînul luă o mînă din pămîntul proaspăt arat care, moale şi afînat, îi lunecă printre degete, ca apa.

— Dacă mor, încaltea mor împăcat, şopti el. Ali Saip Bey nu-i un fleac. Cînd zice o vorbă, e sfîntă. Nu umblă cu minciuni. Se va întîmpla întocmai după cum a spus el.

În vremea aceasta, oraşul era din nou în mare fierbere. Pentru că Indje Memed nu fusese prins, Ali Safa Bey îi învinovăţea pe caimacam şi pe comandantul jandarmeriei că-i ocrotesc pe haiduci, trimiţînd de data asta el însuşi la Ankara o ploaie de telegrame. Răspunsul nu întîrzie ; îi sosiră caimacamului ordine straşnice pentru prinderea tuturor haiducilor.

În fruntea jandarmilor care porniră să cutreiere munţii, spre obida ţărănimii, se afla însuşi căpitanul.

Nici vorbă ca Indje Memed să se mai poată adăposti în vreun sat ; el şi ai lui erau siliţi să stea cu zilele prin coclauri, flămînzi şi însetaţi. De cîteva ori, fură gata să cadă în mîinile căpitanului Faruk, dar de fiecare dată reuşiră să scape. În aceste zile de grea cumpănă, Kerimoglu i-a fost lui Indje Memed un sprijin nepreţuit. Făcea să-i ajungă haiducului muniţii, bani şi merinde, oriunde s-ar fi aflat ; banii trimişi regulat de sătenii din Vayvay îi veneau tot prin mijlocirea căpeteniei nomade.

Kerimoglu aştepta sărbătoarea republicii cu aceeaşi nerăbdare cu care o aştepta bătrînul Kodja Osman. Spre deosebire de ei, ţărănimea din Degirmenoluk, ca de altfel din toată Cîmpia cu Ciulini, nu vedea cu ochi buni amnistia. Îi îngrozea gîndul că, îndată ce Memed s-ar fi lăsat de haiducie, Abdi Aga s-ar fi reîntors în sat.

„Mare scofală cu amnistia asta, bombăneau ei. Haiducul care-i cu-adevărat haiduc nu-şi părăseşte munţii. Dac-

aș fi eu în locul lui Memed, n-aș coborî pentru nimic în lume între oameni, în sat. De ce să robotească el ca un biet țăran aicea ? Ce ? Degeaba a băgat el groaza în cei mari ?"

XXXVI

— Ei, ai auzit, Indje Memed ? întrebă Topal.

Ochii lui Memed rîdeau, plini de lumină.

— Nuuu.

— Of, și tu ! Cum nu ?

— Zău că nu.

— Dacă-i așa, stai să-ți spun.

— Spune.

— Ce ți-am zis eu ție de mult, în Ciceklideresi, despre Kodja Osman ? Ali Saip Bey a venit de la Ankara cu vestea că la bairamul ăl mare o să iasă amnistia. Cînd a aflat asta, Kodja Osman i-a adunat pe țărani în jurul său și le-a spus : „Indje Memed e șoimul nostru. Să vie și să se statornicească în sat la noi". „Bucuroși", au răspuns oamenii. Au cumpărat pentru tine un ogor de o sută de *dönüm* ; bătrînul l-a ales cu mîna lui. Acum îți fac și casă. Kodja Osman a spus că Ali Saip Bey nu minte. „Să-i spui să aibă grijă de el ca de ochii din cap. Să se ferească cît poate. Cum s-o da amnistia, îi dau eu de veste șoimului meu". Uite, așa a spus bătrînul. Ia zi, cum îți mai merge ?

— N-am pic de liniște din pricina afurisitului ăluia de căpitan. A lăsat la o parte pe toți ceilalți haiduci, pe ucigașii cei mai sîngeroși, și se ține numai de capul meu ! Mă hărțuiește fără răgaz. De peste zece ori ne-am ciocnit. Fie ce-o fi, dacă ne mai înfruntăm o dată, îl împușc.

— Lasă-l în pace. Gîndește-te la amnistie.

— Prea dă buzna peste mine. Îl împușc și gata.

— Nu face una ca asta. Mai ai răbdare nițeluș. Mai ține-l în loc ! îl rugă Topal la plecare.

De cînd auzise despre amnistia apropiată, Hatce nu mai știa ce-i somnul ; bucuria o copleșea.

Pămîntul din Alayar e roșu ca sîngele. Un roșu-aprins ca miezul de pepene care lucește în bătaia soarelui de vară. În Alayar își căutau acum adăpost din calea lui

Faruk care se tot învîrtea în jurul lor, ca un corb. Şi totuşi, erau fericiţi.

Hatce şi Iraz cîntau într-una. Memed cel mic — căci aşa rămăsese numele băiatului — crescuse dolofan. În zilele acelea îi fu dat să asculte cele mai frumoase cîntece de leagăn. Hatce nu se mai sătura jucîndu-se cu el; mereu îl arunca în văzduh şi-l prindea ca pe o minge.

— Ia te uită, tuşico Iraz, cum le mai rînduieşte Alah pe toate! Noi ziceam treizeci de *dönüm*, şi cînd colo, ne aşteaptă nici mai mult nici mai puţin de-o sută şi, pe deasupra, şi o casă.

Zburda, se zbenguia şi făcea şotii cum nici o fetiţă de doisprezece ani nu-i în stare să facă.

— Vai, Memed, îşi mustra ea mereu bărbatul, acuşi iese amnistia. De ce eşti mohorît? Rîzi un picuţ! Hai, rîzi!

Memed surîdea amar.

Înainte de zori, fură înconjuraţi de căpitanul Faruk.

— Indje Memed! răcnea ofiţerul. Eu nu-s Asîm Ceauş. Cu mine nu-ţi merge. Hai, stai smirnă în faţa mea!

Memed nu-i răspunse nimic. Ştia cum să scape de jandarmi şi, de aceea, nu dădea nici o însemnătate vorbelor batjocoritoare ale căpitanului.

Trăgea în jandarmi ca să-i ţie pe loc pînă cînd s-o înnopta. Atunci or să se strecoare printre ei şi or să scape teferi cu toţii. Iraz era mai destoinică, mai iute şi mai curajoasă ca cel mai neînfricat haiduc. Ea şi Memed erau în stare să ţină în loc jandarmii trei zile, nu una. Căpitanul simţea că înnebuneşte, nu alta. Numai doi inşi, o femeie şi un bărbat — şi ce bărbat! mai mult un copil — şi să-şi bată joc de alîţia jandarmi în toată firea!

— Indje Memed, n-ai să-mi scapi tu mie!

Între timp, Memed se hotărîse: voia cu tot dinadinsul să-l omoare pe căpitan. De aceea se îndepărtase de ai lui, înaintînd adînc în mijlocul duşmanilor. Era pentru prima oară cînd înfăptuia o asemenea nechibzuinţă, cînd se lăsa tîrît de-o pornire pătimaşă.

— Aoleu! auzi din spate ţipătul lui Hatce.

Rămase ca îngheţat acolo unde se afla. Nu se întoarse să vadă ce s-a întîmplat. Înconjură cu gloanţe locul în care era căpitanul şi, cum nici asta nu-l mulţumi îndeajuns, aruncă într-acolo grenadă peste grenadă. Plin de spaimă

și mînie, alergă apoi la Hatce; o găsi zăcînd pe jos, neînsufleţită, cu copilul alături, avînd pe chip un zîmbet fericit.

Memed îşi pierdu din nou cumpătul; trăgea cu arma ca un automat, în timp ce, pe de altă parte, arunca într-una cu grenade de mînă, dimpreună cu Iraz care lupta cot la cot cu el. Cum căpitanul fu rănit, jandarmii bătură în retragere.

Prăbuşită peste cadavrul lui Hatce, Iraz plîngea, cu faţa la fel de pustiită ca în prima zi cînd venise la închisoare.

Ghemuit lîngă moartă, cu arma strînsă la piept şi fruntea plecată, Memed era cutremurat de plîns.

Sîngele lui Hatce se scurgea, înfrăţindu-se cu pămîntul roşu al Alayarului.

Într-un tîrziu, Iraz se îndreptă şi se uită spre cer; departe de tot, peste vîrfurile munţilor, un şir de cocori spinteca domol văzduhul.

Deodată, plînsul ascuţit al copilului sfîşie tăcerea. Memed îl luă în braţe şi, strîngîndu-l la piept cu deznădejde, începu să-l plimbe de colo pînă colo, murmurîndu-i în neştire cîntece de leagăn.

— Mă duc să vestesc satul cel mai apropiat ca s-o îngroape pe Hatce, grăi Iraz.

Rămas singur cu copilul în braţe, Memed sta împietrit, cu chipul încrîncenat, cu ochii aţintiţi asupra lui Hatce.

Cum auziră cele petrecute, ţăranii sosiră cu toţii, jeluind-o care mai de care pe moartă:

— Vaai, vaai, sărmana Hatce! Ce lipsită de noroc ai fost, draga lui Indje Memed!

Memed îl chemă pe *muhtar* şi-i dădu bani:

— Îngroap-o pe Hatce a mea cu toată strălucirea. Să nu precupeţeşti nimic.

Şi privind încă o dată, lung, la Hatce care parcă zîmbea, îi spuse lui Iraz:

— Să mergem, tuşico!

Suiră sus în munte. Pe pisc dădură de o peşteră; se aşezară amîndoi pe stîncile de la intrare. Frunzele se desprindeau lin din copacii din preajmă; undeva ciripea cristalin o pasăre. De pe stînca din faţă se ridică un stol de turturele albe. O şopîrlă se tîrî pe un trunchi răsturnat, să se încălzească la razele molcome ale soarelui tomnatic.

Pe neașteptate, țipetele copilului, care pînă atunci dormise în brațele lui Memed, sfărîmară liniștea.

Îraz se apropie de Indje Memed și-l prinse de mînă:

— Frate! Dragă frate! Am să-ți spun ceva, scumpul meu Indje Memed.

Memed aștepta la fel de încremenit.

— Ascultă-mă, frate. Dă-mi mie copilul. Am să plec cu el să-mi pierd urma printre țărănimea din părțile Antepului. Aici în munți, o să se prăpădească. Moare de foame. Nu mă mai gîndesc să răzbun sîngele nevinovat al lui Rîza al meu. În locul lui, soarta mi l-a dat pe pruncușorul ăsta. Încredințează-mi-l mie, să plec cu el și să-l cresc.

Fără o vorbă, Memed îi întinse copilul. Îraz îl luă și, strîngîndu-l la sîn, murmură:

— Rîza, Rîza al meu! în timp ce, cu cealaltă mînă, își scotea înfrigurată cartușierele și armele, îngrămădindu-le la pămînt una peste alta.

— Rămîi sănătos, Indje Memed!

Memed se apropie și, apucînd-o de mînă, o mai opri puțin, uitîndu-se cu mesaț la băiatul care tocmai își curmase plînsul.

— Noroc! le ură el, slobozind mîna lui Îraz.

XXXVII

În fața casei lui Kodja Osman necheza un cal, scurmînd aprig pămîntul cu copitele. Era un armăsar sadea: zvelt, cu ochii scînteietori și galeși, ca ochii de fată. Coada, ca o șuviță lunecoasă de apă, îi atîrna pînă la glezne; cînd alerga, coama, de altfel culcată lin pe partea dreaptă, se încovoia în bătaia vîntului șuierînd ca un caval. Avea crupa alungită, urechile ascuțite, o pată strălucitor de albă de la frunte pînă la bot, picioarele scurte față de lungimea lui. Nu era nici roșcat, nici murg, nici sur, nici bălan, ci alb-plumburiu, cu multe pete pe el.

În cinstea sărbătoririi republicii ieșise amnistia. Mai toți haiducii coborîseră din munți și-și predaseră armele. În curtea jandarmeriei furnicau oameni de toate soiurile, așteptînd laolaltă poruncile.

Kodja Osman mîngîie coama calului.

— Întocmai ce-i trebuie lui Indje Memed al meu. Căluțul ăsta se potrivește de minune cu șoimul meu.

— E vrednic de el, încuviință și țăranii.

Bătrînul se aruncă în șa.

— În două zile sînt înapoi cu șoimul meu. Chemați toboșarii din satul Endel. Să bată două rînduri de tobe; așa trebuie să întîmpine țăranii din Vayvay sosirea în oraș a lui Indje Memed. Haiducii ăilalți vin toți pe jos, Indje Memed al nostru să zboare călare pe-un armăsar arab, în sunet de tobe...

Și bătrînul smuci de hățuri și, dînd pinteni calului, pieri înghițit de fumegarea albăstruie în care erau cufundați munții Taurus.

Primul care-i aduse lui Indje Memed știrea că s-a dat amnistia a fost Djabbar. Cei doi vechi prieteni se îmbrățișară îndelung și, așezîndu-se unul lîngă altul, nu-și vorbiră nimic pînă la despărțire, cînd Djabbar zise:

— Eu mă duc să mă predau.

Memed nu-i răspunse.

Într-o zi, după vremea prînzului, intră în Degirmenoluk. Era întunecat la față, cu fruntea adînc brăzdată; ochii, pieriți în orbite, rămăseseră mici de tot, mistuiți de un licăr încăpățînat. Părea tăiat în piatră. Era prima oară cînd intra în sat deschis, în faptul zilei. Se legăna pe picioare, ca un om beat. Pe la ușile caselor, femeile își scoseseră capetele ca să se uite după el, cu mirare și spaimă, în timp ce copiii satului îl urmăreau în tăcere, ținîndu-se departe, temători.

Hürü, înștiințată că Memed e în sat, alergă tot într-un suflet și îi ieși înainte în locul unde se adunase mulțimea. Apucîndu-l de guler, îl zgîlțîi cu furie:

— Va să zică de-ăștia-mi ești, Memed? După ce-ai jertfit-o pe Hatce, te duci acum să te predai? Abdi o să vie să se cuibărească iarăși aici în sat. Și ție-ți arde de predat? Bărbat cu inimă de muiere! De cînd există satul Degirmenoluk un singur an n-a flămînzit țăranul, și asta a fost anul ăsta. Un singur an — anul ăsta — țăranul a avut mîncare din destul. Și tu ai de gînd acum să ne-aduci iar năpasta pe cap?! Încotro, Indje Memed? Ți-a pierit curajul, ai ajuns mai neputincios ca o muiere? Te duci să te predai? Ai?

În vremea aceasta, tot satul adunat asculta încremenit, fără cel mai mic zgomot ori şoaptă.

— Memed cu inimă de muiere! strigă mai departe bătrîna. Uită-te la toţi ţăranii ăştia. Atîţia inşi sînt cu ochii pe tine. Zi, te dai pe mîna stăpînirii, aşa-i? Ne laşi iar la cheremul blestematului ăluia? Oasele preaiubitei mele Döne n-or să-şi mai afle linişte în mormînt... Şi nici trupul abia îngropat al frumoasei Hatce...

Memed, galben ca ceara, cu privirea pironită în pămînt, era zguduit de-o cutremurare aprigă.

Hürü îl slobozi din strînsoare, cu o mînie nepotolită.

— Hai, du-te de te predă, muiere în straie bărbăteşti! Ce mai stai? A ieşit amnistia. Aleargă!

Se auzi un tropot de cal în galop. Kodja Osman îşi făcu drum prin mulţimea adunată, strigînd:

— Indje Memed, şoimul meu!

Ajungînd lîngă Memed, descălecă şi-l îmbrăţişă:

— Şoimul meu drag! Casa ţi-e gata, doar pe tine te aşteaptă! Şi ogorul ţi-e semănat. Armăsarul ăsta pentru tine l-a cumpărat ţărănimea noastră. Satul Vayvay o să te-ntîmpine în oraş cu tobe şi *zurne*. Să plesnească de ciudă Ali Safa Bey şi Abdi Aga! Hai, încalecă şi du-te!

Un murmur de nemulţumire străbătu rîndurile mulţimii de la un capăt la celălalt:

— Orbir-ai să orbeşti, bătrînule... N-ai mai avea parte de ochii din cap...

Memed luă frîul din mîna lui Kodja Osman şi, zvîrlindu-se în şa, îşi mînă calul către Topal Ali care stătea înapoia mulţimii şi îi făcu semn să-l urmeze. Apoi, îmboldindu-şi calul, ieşi din sat, într-un nor de praf, urmărit de privirea tuturor ţăranilor.

La Stînca Şoimului se opri, descălecă şi se duse să-şi lege calul de un platan golaş, cu trunchiul pe jumătate îngropat în frunzele aurii cu vine roşii.

În jurul izvorului de la Stînca Şoimului, totul era verde — un verde limpede, ca de cleştar... Memed se aşeză pe-o piatră şi-şi prinse capul între mîini.

Aşa îl găsi Topal Ali care sosi mai tîrziu, gîfîind din greu; plin de nelinişte se aşeză alături şi, ştergîndu-şi cu palma sudoarea care-i şiroia pe frunte, îi spuse:

— Ah, frate! Mor de osteneală! Nici nu pot să-mi trag sufletul!

Memed își ridică greoi capul. În ochii săi scînteia, tăioasă, lumina aceea necruțătoare. Șuvoiul orbitor de licăriri galbene i se învîrtejea din nou prin minte.

— Nene Ali! Oare pe la miezul nopții va fi acasă? Crezi c-am să-l găsesc?

— Ba bine că nu! Îl iei ca din oală. De frică, pentru nimic în lume nu iese afară din casă, noaptea.

— Mai spune-mi o dată, cu de-amănuntul, cum e casa.

— Știi închisoarea unde vine? Doar ai fost acolo. Ei, în dreapta ei e jandarmeria. Cum treci puțin de ea, la capătul ălălalt al străzii, e-o singură casă spoită în siniliu. Da' tu, cum mergi noaptea, culoarea nu se vede. Are un coș înalt, ca un minaret. Asta se deslușește și pe-ntuneric, sare la ochi cît colo. E o casă lungă cu două etaje. Casele de prin partea aia au toate cîte un cat. Abdi se culcă singur în odaia dinspre apus. Poarta mare de jos, de la intrare, e zăvorîtă pe dinăuntru. Are o crăpătură, ai s-o vezi. Vîri prin ea hangerul și ridici zăvorul în sus. Se deschide ușor.

Fără să mai spună o vorbă, Memed se ridică, merse drept la cal și, dezlegîndu-l, încălecă și se depărtă în galop. Calul zbura ușor ca vîntul, șfichiuind văzduhul cu coama...

Cînd îi ajunse la urechi uruitul morii din vale, Memed își veni în fire. Strunindu-și armăsarul, ascultă atent o vreme, apoi îl mînă la pas ca să-și poată încărca în mers pușca și pistolul. Dădu pinteni calului și trecu în goană, cutremurînd din temelii casele; lăsă în urmă piața cu cafenelele ei în care încă mai ardeau lămpile. Cîțiva oameni se uitară lung după el, dar cum pe-atunci un om înarmat nu era un lucru neobișnuit, îl lăsară în pace. El nici nu-i băgă în seamă. O luă în susul străzii de lîngă geamie și ajunse drept în fața casei cu coșul înalt. Aici descălecă, își priponi calul de-o creangă mai joasă a dudului mare, întunecat, din curte și, scoțîndu-și hangerul, deschise poarta. Sus era lumină. Urcă treptele cîte trei deodată. Cînd îl văzură, femeile și copiii începură să țipe, stîrnind un tărăboi cumplit. Memed străbătu încăperile ca o nălucă, îndreptîndu-se spre odaia dinspre apus. În pat, Abdi Aga, cu mîinile ridicate, se întindea, somnoros, întrebînd într-un căscat molatic:

— Ce-i? Ce se-ntîmplă?

Memed îl apucă de mînă și-l scutură:

— Agă! Agă! Eu sînt! Am venit, agă!

Abdi Aga deschise ochii. Mai întîi, nu-i veni să creadă că ce vede e aievea. Apoi, cînd își dădu seama că nu visează, rămase înmărmurit, cu ochii căscați, albiți de spaimă.

Memed își potrivi pușca și îi descărcă în piept trei focuri. Pala de vînt produsă de ele stinse lampa din odaie.

Coborî scările ca fulgerul și urcă pe cal. Jandarmii, care fuseseră înștiințați, țineau casa în bătaia gloanțelor.

Sub ploaia de plumbi, Memed ieși din oraș și, mînîndu-și calul în galop, o luă spre munții Taurus.

O dată cu răsăritul soarelui intră în sat, strunindu-și drept spre piață armăsarul care, de sudoare și colb, devenise luciu și negru ca tăciunele. Călărețul însuși era înecat în sudoare; straiele ude i se lipiseră de trup, de pe față și de pe păr îi picura năduşeala.

Soarele era de-o suliță pe cer; umbrele se-ntindeau lungi spre asfințit. Scăldat în lumină, calul ud leoarcă scînteia din cap pînă-n vîrful picioarelor.

Văzîndu-l cum stătea țeapăn și drept ca o stîncă în mijlocul mulțimii, sătenii îl înconjurară, cu mic cu mare, din toate părțile, ca un cerc uriaș și mut. Era o liniște desăvîrșită; se auzeau deslușit pînă și răsuflările oamenilor. Sute de ochi se ațintiseră în tăcere asupra călărețului care, în sfîrșit, se învioră puțin. Armăsarul înaintă cîțiva pași, apoi se opri. Memed își ridică fruntea și-și plimbă privirea peste mulțime. Galbenă la față, mătușa Hürü își pironise încremenită ochii larg deschiși asupra lui, așteptînd să audă o vorbă, să vadă o mișcare.

Calul se urni iarăși din loc; Memed se îndreptă spre bătrînă. Cînd ajunse în fața ei, trase de hăț și se opri:

— Măicuță Hürü! Măicuță Hürü! S-a săvîrșit! Acum vă las cu bine pe toți! Își întoarse calul, îndreptîndu-se spre Alidag.

Ca un nor negru, străbătu satul și dispăru.

...Era vremea aratului. Cele cinci sate ale Cîmpiei cu Ciulini s-au adunat laolaltă. Tinerele fete se împodobiseră cu cele mai frumoase veșminte. Bătrînele își petrecuseră peste cap năframe albe ca laptele, ori gălbui ca sacîzul... Bătăile de tobă răsunau pînă hăt, departe... Se încinsese o petrecere nemaipomenită. Chiar și Durmuș Ali își uitase de boală și se prinsese în joc. Apoi, într-o dimineață, în

zori, porniră cu toții spre cîmpurile cu ciulini și le dădură foc.

Despre Indje Memed nimeni nu mai știu nimic, nu mai auzi nimic. Parcă pierise cu totul.

De-atunci, obiceiul sărbătoririi aratului dăinuie pînă azi prin părțile acelea. Mai înainte de-a ieși la cîmp, țăranii din Cîmpia cu Ciulini dau foc mărăcinilor, făcînd un praznic cum nu se mai află. Trei zile și trei nopți, vîlvătăile se rostogolesc gonind în cîmpie printre ciulinii care ard gemînd. Și, o dată cu clocotul dezlănțuit al flăcărilor, sus, în muntele Alidag, apare o pară de lumină făcînd, timp de trei nopți, să-i strălucească creștetul, ca ziua...

Redactor responsabil: OLGA ZAICIK
Tehnoredactor: SORINA MALCAŞ

Dat la cules 07.12.1963. Bun de tipar 30.01.1964. Apărut 1964. Tiraj 8140 ex. broşate. Hîrtie tipar înalt ediţii mat tip B de 63 g/m². Format 540×840/16. Coli ed. 22,96. Coli tipar 24. Planşe tipo 1. A. nr. T. 14.697. C. Z. pentru bibliotecile mari 89. C. Z. pentru bibliotecile mici 89—31=R.

Intreprinderea Poligrafică „13 Decembrie 1918", B-dul Ilie Pintilie nr. 58—60, Bucureşti — R.P.R. comanda nr. 2520.

Lei 11